

Jaromír Tauchen (ed.)

PROTISTÁTNÍ TRESTNÉ ČINY VČERA A DNES

sborník z konference

MASARYKOVA
UNIVERZITA

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS IURIDICA
EDITIO SCIENTIA

MUNI
PRESS

MUNI
LAW

PROTISTÁTNÍ TRESTNÉ ČINY VČERA A DNES

sborník z konference

Jaromír Tauchen (ed.)

Masarykova univerzita
Brno 2021

Vzor citace

TAUCHEN, Jaromír (ed.). *Protistátní trestné činy včera a dnes: sborník z konference*.

1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2021, 341 s. Spisy Právnické fakulty MU, Edice Scientia, sv. č. 716. ISBN 978-80-210-9975-3, 978-80-210-9976-0 (online).

CIP - Katalogizace v knize

Tauchen, Jaromír

Protistátní trestné činy včera a dnes : sborník z konference / Jaromír Tauchen (ed.). -- 1. vydání. -- Brno: Masarykova univerzita, 2021. 341 stran. -- Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, edice Scientia, sv. č. 716. ISBN 978-80-210-9975-3, 978-80-210-9976-0 (online)

34(091)* 343.32* (062.534)*

- právní dějiny
- trestné činy proti státu
- sborníky konferencí

34 – Právo [16]

Tato publikace vznikla na Masarykově univerzitě v rámci projektu „Konference Protistátní trestné činy včera a dnes“ MUNI/B/1271/2020 podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2021.

Recenzenti:

prof. JUDr. PhDr. Karolina Adamová, DSc.

doc. JUDr. Bc. Tomáš Gřivna, Ph.D.

Gratis Open Access – <https://www.press.muni.cz/open-access>

© 2021 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-9976-0 (online ; pdf)

DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9976-2021>

OBSAH

Úvodem.....	9
-------------	---

Historickoprávní příspěvky

Scelestam inierit factionem... (C 9, 8, 5) aneb k účasti na protistátně zaměřené zločinecké skupině.....	12
<i>JUDr. Mgr. Radek Černoch, Ph.D. et Ph.D.</i>	
Vznik republiky v Ríme: nelegitímny prevrat alebo legitímne odstránenie tyrana?	24
<i>doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD et Ph.D.; JUDr. PhDr. Marek Prudovič</i>	
Velezrada v uhorskom stredovekom práve.....	34
<i>doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD.</i>	
Protistátní trestné činy v moderních kodifikáciách	44
<i>JUDr. David Kolumber, Ph.D.</i>	
Poznámky o ušlechtilém muži, „lejstrech“ a trochu také o protistátních trestných činech.....	61
<i>prof. JUDr. Ladislav Vojáček, C.Sc.</i>	
Urážka prezidenta republiky v meziválečném období.....	73
<i>Mgr. Daniel Kadlec</i>	
Urážka prezidenta republiky po roce 1945 až do současnosti	89
<i>JUDr. Bc. Pavel Vetešík, Ph.D.</i>	
Velezrada: Zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky a súdna prax.....	105
<i>doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.; prof. JUDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M</i>	

Prokuratura ve světle stíhání protistátních trestných činů – základní vývojové tendence	125
<i>JUDr. Alena Korábová</i>	
Dr. Korbuly Pál, sudca Štátneho súdu v Bratislave	136
<i>Mgr. František Neupauer, PhD.</i>	
Orgány vyšetřování protistátní trestné činnosti vojenských osob po roce 1948	170
<i>JUDr. PhDr. Stanislav Polnar, Ph.D. et Ph.D.</i>	
Poválečné perzekuce příslušníků armády a přijetí zákona na ochranu lidově demokratické republiky	195
<i>Mgr. Bc. Tomáš Řeřpa, Ph.D.</i>	
Trestný čin nedovoleného opuštění republiky v kontextu vývoje protistátních trestných činů od roku 1948	213
<i>doc. JUDr. Josef Kuchta, CSc.</i>	
Trestný čin poburovania ako nástroj politickej perzekúcie do roku 1989	235
<i>doc. Mgr. et Mgr. Ondrej Podolec, PhD.</i>	

Část věnovaná současné právní úpravě

Teroristická skupina a účast na ní	250
<i>JUDr. Eva Brucknerová, Ph.D.</i>	
Terorizmus – zločin podľa medzinárodného práva?	260
<i>Mgr. Lukáš Mareček, PhD.</i>	
Aktuálna slovenská právna úprava trestných činov proti republike	275
<i>prof. JUDr. Peter Polák, PhD.</i>	

Trestné činy ohrozujúce zvrchovanosť v podmienkach Slovenskej republiky	299
<i>prof. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD.; JUDr. Jozef Michalko</i>	
Rekodifikácia trestného zákona v kontexte trestných činov proti republike	312
<i>JUDr. Eva Balážová; Dr. h. c. prof. JUDr. Jaroslav Ivor, DrSc.; JUDr. Marta Hlaváčová</i>	
Protistátní trestné činy v islámském právu	332
<i>JUDr. Petr Osina, Ph.D.</i>	

ÚVODEM

Tento sborník představuje výstup z konference „*Protistátní trestné činy včera a dnes*“, která se konala 15. října 2021 na půdě Právnické fakulty Masarykovy univerzity. Přípravy této konference byly značně ovlivněny pandemií COVID-19 a do poslední chvíle nebylo zcela jasné, zda se bude moci uskutečnit prezenčním způsobem, jak tomu bylo ještě donedávna zvykem. Okolnosti tomu však přály a konference se mohla konat prezenčně v plánovaném termínu, za což patří dík jejím účastníkům mnohdy pocházejícím i ze vzdálenějších českých a slovenských právnických fakult, kteří neváhali vážít svou cestu do Brna. Zároveň byly využity i nové technické možnosti připojení některých účastníků na dálku, což bezpochyby umožnilo rozšířit okruh zájemců o danou problematiku, kteří by se jinak do Brna nedostali. V současné situaci je tedy nutné hledat i pozitiva a využít zkušeností, které jsme získali v předcházejících třech semestrech distanční výuky.

Konference s přízviskem „včera a dnes“ byla v letošním roce opět organizována Katedrou dějin státu a práva a Katedrou trestního práva a navázala tak na sérii již několika společných – a podle ohlasů jejich účastníků velmi úspěšných – konferencí, které se na brněnské právnické fakultě konají pravidelně od roku 2013. Příspěvky ze všech těchto setkání byly publikovány a odborné i široké veřejnosti představeny v následujících kolektivních monografiích či konferenčních sbornících: SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN (eds.). *Korupce – včera a dnes*. Ostrava: Key Publishing, 2013, 224 s.; SCHELLE, Karel, Jaromír TAUCHEN a kol. *Sexuální trestné činy včera a dnes*. Ostrava: Key Publishing, 2014, 448 s.; SCHELLE, Karel, Jaromír TAUCHEN a kol. *Trestné činy proti životu a zdraví včera a dnes*. Ostrava: Key Publishing, 2015, 403 s.; VOJÁČEK, Ladislav a Jaromír TAUCHEN (eds.). *Majetkové a hospodářské trestné činy včera a dnes*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, 457 s.

Stejně jako v minulosti, tak i v tomto případě byly příspěvky uspořádány do dvou částí: historickoprávní části a části věnované současné právní úpravě protistátních trestných činů v České republice a na Slovensku.

Nezbývá než vyslovit přání, aby podmínky v nadcházejících letech umožnily uspořádání obdobných konferencí s trestněprávní tematikou, na kterých se opět setkají právní historici s odborníky na trestní právo jak z akademického prostředí, tak z praxe.

doc. JUDr. Jaromír Tauchen, Ph.D., LL.M.

vedoucí Katedry dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity

HISTORICKOPRÁVNÍ PŘÍSPĚVKY

DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9976-2021-1>

SCELESTAM INIERIT FACTIONEM... (C 9, 8, 5) ANEB K ÚČASTI NA PROTISTÁTNĚ ZAMĚŘENÉ ZLOČINECKÉ SKUPINĚ

JUDr. Mgr. Radek Černochoch, Ph.D. et Ph.D.

Katedra dějin státu a práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita

1 Úvodem

Římské veřejné trestní právo bývá mnohdy opomíjeno, což je způsobeno rozličnými důvody. V prvé řadě je to už přístup samotných Římanů, kteří je – a mnohdy nikoliv neoprávněně – považovali spíše za oblast politiky nežli práva. Jelikož je mu tím pádem věnována menší pozornost v tehdejší literatuře i pramenech, nabízí se, že mu bude věnována menší pozornost i v době recepce. Naopak širě recepce práva soukromého a jeho propracovanost může ve srovnání s tím vést k dojmu, že veřejné právo trestní je méně kvalitní. To by však mohlo být zavádějící, jelikož i v této oblasti pozorujeme četné přístupy,¹ k nimž se hlásí, mnohdy po odstupu mnoha staletí, v nichž tomu bylo jinak, i současné trestní právo.²

Třebaže je i v moderní romanistické literatuře právu trestnímu věnováno relativně méně prostoru nežli právu soukromému, zaslouží zmínku minimálně proslulé Mommsenovo *Strafrecht*,³ v českém prostředí se mu aktuálně

¹ Cf. SÁRY, Pál. The Penal Liability of the Prison Guards in Classical Roman Law. In: VOJÁČEK, Ladislav, Pavel SALÁK a Jiří VALDHANS (eds.). *Dny práva 2015. Days of Law 2015. Část VI. Odpovědnost v právu* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 198–204 [cit. 13. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.law.muni.cz/dokumenty/34632>; či ČERNOCH, Radek. K povaze a výkonu vězení v antickém Římě. In: BĚLOVSKÝ, Petr a Kamila STLOUKALOVÁ (eds.). *Caro amico. 60 kapitol pro Michala Skřejplka aneb Římské právo napříč staletími*. Praha: Auditorium, 2017, s. 105–111.

² Že většina principů moderního trestního práva existovala už v římském právu uvádí např. NAGY, Ferenc Nagy. *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2013, s. 19 (za konzultaci obsahu této knihy děkuji Katě Zsuzsanné Horváth).

³ MOMMSEN, Theodor. *Römisches Strafrecht*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1899, xxiii+1072 s.

alespoň částečně věnují např. Bubelová,⁴ Šlosar⁵ či Ullmann,⁶ systematicky v prvé řadě Skřejpek.⁷ Drobným dílkem k tomuto příspěvku je i cílem tohoto příspěvku, v němž bude proveden rozbor samotné skutkové podstaty a ukládaných trestů dle C 9, 8, 5,⁸ a to jak z hlediska jejich efektivity, tak i (ne)souladu s moderními přístupy, jako je individuální i generální prevence a represe či zákaz diskriminace. Zkoumaný fragment je císařskou konstitucí, vydanou dle údajů v subskripci císaři Arcadiem a Honoriem v Ankaře 4. září 397, vztahující se k *legi Iuliae maiestatis* (*lex Iulia maiestatis* byla vydána Octavianem Augustem roku 8 př. n. l., přičemž věcně je analogická s Caesarovou *lex Iulia de maiestate* z roku 46;⁹ Digesta se tomuto tématu věnují v *D 48, 4 Ad legem Iuliam maiestatis*¹⁰ a Instituce krátce v I 4, 18, 3;¹¹ kromě toho nalezneme týž

- 4 BUBELOVÁ, Kamila a Matej PEKARIK. Cizoložství a kořistění z prostituce jiného (římskoprávní pohled). In: SCHELLE, Karel, Jaromír TAUCHEN a kol. *Sexuální trestné činy včera a dnes*. Ostrava: Key Publishing, 2014, s. 21–28.
- 5 ŠLOSAR, Martin. Právní úprava odpovědnosti republikánských úředníků v římském právu. In: ŠTLOUKALOVÁ, Kamila (ed.). *Soudobé reflexe římského práva. Římské právo v moderních kodifikacích*. Praha: Univerzita Karlova, 2015, s. 238–242.
- 6 ULLMANN, Jan. Crimen falsi v římském právu a dnes. In: ŠTLOUKALOVÁ, Kamila (ed.). *Soudobé reflexe římského práva. Římské právo v moderních kodifikacích*. Praha: Univerzita Karlova, 2015, s. 243–247.
- 7 SKŘEJPEK, Michal. Část třetí: Římské právo trestní. In: KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 317–340; Celkový přehled o římské trestněprávní literatuře podává SKŘEJPEK, Michal. *Bibliographia Iuris Romani Criminalis. Bibliography of Roman Criminal Law*. Praha: C. H. Beck, 2011, xxxiii+888 s.
- 8 Dle KRUEGER, Paulus (recensuit) *Codex Iustinianus*. Berolín: Apud Weidmanos, 1877, lxxx+84+1102 s. Citováno dle *The Roman Law Library* [online]. [cit. 13. 10. 2021]. Dostupné z: <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/codjust.htm>
- 9 ROTONDI, Giovanni. *Leges publicae populi romani: elenco cronologico noc una introduzione sull'attività legislativa dei comizi romani*. Miláno: Società editrice libraria, 1912, s. 453; Blíže MELOUNOVÁ, Markéta. Crimen Maiestatis and the Poena Legis during the Principate. *Acta Antiqua Academiae scientiarum Hungaricae*. Budapest: Académiai Kiadó, 2016, roč. 54, č. 4, s. 407–430; MELOUNOVÁ, Markéta. *Vážná politická provinění (ochrana majestátu) v období principátu*. Disertační práce. Brno, 2015, s. 48 a násl. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/f74o1/?lang=cs;setlang=cs> [cit. 13. 10. 2021]; FRÝDEK, Miroslav. *Crimen maiestatis*. Disertační práce. Brno, 2015, s. 96 a násl. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/nmkho/?lang=cs> [cit. 13. 10. 2021]; a NOGRADY, Alexander. *Römisches Strafrecht nach Ulpian. Buch 7 bis 9 De officio proconsulis*. Berlin: Duncker & Humblot, 2006, s. 143 a násl.
- 10 Dle MOMMSEN, Theodorus (recogn.) a Paulus KRUEGER (retract.). *Digesta seu Pandectae Iustiniani Augusti. roč. II. Acedunt tabulae decem*. Berolín: Apud Weidmanos, 1870, 972+72 s. Citováno dle *The Roman Law Library* [online]. [cit. 13. 10. 2021]. Dostupné z: <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/digest.htm>
- 11 Dle KRUEGER, Paulus (recognovit). *Iustiniani Institutiones. Corpus Iuris Civilis, roč. 1*. Citováno dle *The Roman Law Library* [online]. [cit. 13. 10. 2021]. Dostupné z: http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/iust_institut.html

text jako v Codexu i v CTh 9, 14, 3,¹² kde je ovšem obsažen v titulu *Ad legem Cornelianam de sicariis*¹³ z roku 81 př. n. l.¹⁴

2 *Scelestas factio*

Společenství pachatelů, o kterém se v rozebíraném fragmentu jedná, je označováno jako *factio*, případně *factio ac societas*, a to s přívlastkem *scelesta*. *Factio* obecně znamená dělání či konání, jakož i právo něco dělat (cf. *testamenti factionem*). Obvyklejší je však speciální význam ve smyslu stranictví či spolčování (odtud anglická *faction*), a to nezářidka v negativním smyslu srocování, bouření, spiknutí. Metonymicky pak označuje i danou stranu, spolek, etc.¹⁵ *Societas* obecně značí společenství vytvořené za nějakým účelem, ať už výdělečným, zločineckým, či jiným.¹⁶ *Scelestus* poté znamená zločinný (nikoliv nutně ve smyslu veřejného trestního práva, nýbrž i obecně zavrženíhodného či bezbožného činu).¹⁷

Proto jsme pro *scelestam factionem* zvolili překlad zločinecká skupina, a totéž i pro hendiadické *factionem ac societatem*. V úvahu by jistě padaly i další varianty, např. zločinné spolčení, ale přiklonili jsme se k terminologii bližší našemu trestnímu zákoníku.¹⁸ Jistý obsahový rozdíl je v tom, že *Codex* směřuje primárně vůči jednání ohrožujícímu stát, zatímco organizovaná zločinecká skupina dle trestního zákoníku se může týkat i trestné činnosti páchané výlučně vůči jiným soukromým osobám, ovšem jak ukazují četné případy

¹² Dle MOMMSEN, Theodorus (ed.) a Paulus KRUEGER (adsumpto apparatu). *Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis. Voluminis I pars posterior. Textus cum apparatu*. Berolini: Apud Weidmannos, 1905, 931 s. Citováno dle *The Roman Law Library* [online]. [cit. 14. 10. 2021]. Dostupné z: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Constitutiones/CTh09.html>

¹³ LERACZYK, Izabela. Non enim crimen dicitur, quod mortis adegit impulsus – Notes on the C.Th. 15,14,14. *Studia Pravnícké KUL*, 2019, roč. 80, č. 4, s. 123–124. Citováno dle *Academia.edu* [online]. [cit. 13. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.academia.edu/44396711/Non_enim_crimen_dicitur_quod_mortis_adegit_impulsus_notes_on_the_C_Th_15_14_14

¹⁴ ROTONDI, op. cit., s. 453.

¹⁵ PRAŽÁK, Josef, NOVOTNÝ, František a Josef SEDLÁČEK. *Latinsko-český slovník k potřebě gymnasií a reálných gymnasií*. 15. nezm. vyd. Praha: Česko-slovenská grafická unie, 1941, s. 513.

¹⁶ *Ibid.*, s. 1134.

¹⁷ *Ibid.*, s. 1104.

¹⁸ Cf. § 129 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „TrZ“).

např. z Itálie, není prolínání obého vyloučeno.¹⁹ Z toho důvodu v textu překládáme jako zločinecká skupina, v titulu kapitoly však pro upřesnění doplňujeme, že jde o protistátně zaměřenou zločineckou skupinu.

3 Skutková podstata a trest

C 9, 8, 5 pr. Imperatores Arcadius, Honorius

*Quisquis cum militibus vel privatis, barbaris etiam **scelestem inierit factionem** aut factionis ipsius susceperit sacramenta vel dederit, de nece etiam viro- rum illustrium qui consiliis et consistorio nostro intersunt, senatorum etiam (nam et ipsi pars corporis nostri sunt), cuiuslibet postremo qui nobis militat **cogitarit** (eadem enim severitate voluntatem sceleris qua effectum puniri iura voluerunt), ipse quidem utpote maiestatis reus **gladio feriatur, bonis eius omnibus fisco nostro addictis**: * arcad. et honor. aa. eutychiano pp. * <a 397 d. prid. non. sept. ancyrae caesario et attico cons.>*

Kdokoliv, kdo s vojáky či civilními osobami (nebo) také barbary **vstoupil do zločinecké skupiny** nebo přijímal či dával vojenské pří- sahy takové skupiny, **plánoval** (právo totiž chce trestat touž přisností plánovaný zločin jako provedený) vraždy vznešených mužů, kteří jsou členy naší rady a poradních sborů, či senátorů (neboť i ti jsou sou- částí našeho majestátu), konečně kohokoliv kdo je v našich službách, at' je jakožto pachatel urážky majestátu **popraven mečem**, všechn jeho **majetek** at' je přičten **císařské pokladně**. (zvýraznění a překlad autor).

Trestán je ten, kdo vstoupil, at' u prohlášení nebo činem do zločinecké skupiny, jejímž cílem je vražedný útok na představitele státu, tedy členy císařských poradních sborů, senátory, ale i jakékoliv další osoby v císařských službách. Stejně trestná jako dokonáný čin je v tomto případě i příprava (*cogitarit*), jelikož rozhodujícím aspektem pro potrestání je zlý úmysl (*voluntas sceleris*, doslova tedy vůle zločinu) pachatele.²⁰

¹⁹ Cf. vraždy nepohodlných soudců sicilskou mafii: Giovanni Falcone e Paolo Borsellino: il coraggio di essere eroi. In: *Focus.it* [online]. [cit. 13. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.focus.it/cultura/storia/giovanni-falcone-paolo-borsellino-il-coraggio-di-essere-eroi>

²⁰ K tomu viz též MONTANOS FERRÍN, Emma. Favor reverentiae parentis. *Anuario de Historia del Derecho Español*, 2008–2009, tomo LXXVIII–LXXIX, s. 47. Citováno dle *Biblioteca Jurídica Digital* [online]. [cit. 14. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.boe.es/biblioteca_juridica/anuarios_derecho/abrir_pdf.php?id=ANU-H-2008-10001500050

Trestem je smrt, vykonaná popravou mečem. Zároveň je odsouzenec infamován a dochází i k zabavení jeho majetku,²¹ který tak nepřipadne jeho dědicům, nýbrž císařské pokladně. Kromě toho z již zmíněného I 4, 18, 3²² plyne ještě výslovně zahlazení vzpomínky na odsouzeného (*damnatio memoriae*), což vzhledem k povaze hlavního trestu i následujícího paragrafu není nikterak překvapivé. Kromě toho se objevují i názory,²³ že v jednotlivých předchozích zákonech (jejichž počet a ne vždy jasné rozlišování někdy neumožňuje přesně rozpoznat, kterého zákona přesně se pojednání týká) nešlo přímo o trest smrti, nýbrž o *interdictionem aqua et igni*, která je s ním postavena naroveň.

4 Generální represe

C 9, 8, 5, 1 Imperatores Arcadius, Honorius

Filii vero eius, quibus vitam imperatoria specialiter lenitate concedimus (paterno enim deberent perire supplicio, in quibus paterni, hoc est hereditarii, criminis exempla metuentur), a materna vel avita, omnium etiam proximorum hereditate ac successione habeantur alieni, testamentis extraneorum nihil capiant, sint perpetuo egentes et pauperes, infamia eos paterna semper comitetur, ad nullos umquam honores, nulla prorsus sacramenta perveniant, sint postremo tales, ut his perpetua egestate sordentibus sit et mors solacio et vita

21 DYJAKOWSKA, Marzena. Verba impia et maledicta. The influence of Roman law upon the western European doctrine of verbal insult of the ruler in the 16–17th centuries. *The Journal of Juristic Papyrology*, 2016, Supplement XXIX Mater Familias Scritti per Maria Zábłocka, s. 153. Citováno dle *Taubenschlagfoundation* [online]. [cit. 14. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.taubenschlagfoundation.pl/wp-content/uploads/2018/04/Dyjakowska.pdf>

22 I 4, 18, 3. *Publica autem iudicia sunt haec. lex Iulia maiestatis, quae in eos qui contra imperatorem vel rem publicam aliquid moliti sunt suum vigorem extendit. cuius poena animae amissionem sustinet, et memoria rei et post mortem damnatur.* (zvýraznění autor).

Veřejná soudní řízení jsou tato: podle Iuliova zákona o majestátu, jehož přísnost je zaměřena proti těm, kteří něco činili proti císaři nebo proti státu. Trestem je ztráta života a památka na pachatele je vymazána dokonce i po jeho smrti.

Příklad citován dle BLAHO, Peter a Michal SKŘEJPEK. *Iustiniani institutiones. Justiniánské instituce*. Praha: Karolinum, 2010, s. 371.

23 K tomu blíže viz LEVICK, Barbora M. Poena Legis Maiestatis. *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte*, 1979, Bd. 28, H. 3, s. 358. Citováno dle *JSTOR* [online]. [cit. 14. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/4435682>

supplicio. * arcad. et honor. aa. eutyhiano pp. * <a 397 d. prid. non. sept. ancyrae caesario et attico cons.>

Jeho **synové** však, **jimž** zvláštní císařskou milostí **ponecháváme život** (měli by totiž **zemřít** otcovským trestem, protože budí strach příkladem otcovského, to jest dědičného, zločinu), ať jsou považováni za cizí [i. e. vyloučení] **z poslušnosti** po matce, dědovi a vůbec všech nejbližších příbuzných, **ať nic nenabývají** ze závětí cizích, ať jsou trvale v bědné chudobě, **ať je vždy provází** otcovská **bezectnost**, **ať se nikdy nedostanou k žádným poctám** či přísahám, ať jsou konečně takoví, že jim pošpiněným trvalou nouzí bude smrt útěchou a život trestem. (zvýraznění a překlad autor).

Učebnice trestního práva běžně mezi účely trestu kladou generální a individuální prevenci a individuální represi.²⁴ Taková asymetričnost působí již na první pohled podezřele – vynechání generální represe zjevně není dáno systematickou nutností, nýbrž současným důrazem na pojetí lidských práv. V jiných dobách či systémech, jakož i v rozebíraném paragrafu, se však právě s takovým přístupem setkáváme. Z jedné strany to může být odůvodněno tím, že synové pachatele nejspíše měli vědomost o otcově činu, a proto je i jejich trest zasloužený (jak uvidíme níže, byla zde však možnost vyhnout se trestu díky účinné lítosti), z druhé strany může naopak vědomí trestu, který dopadne na jeho potomky, odradit otce od účasti na zločinecké skupině.

Synové pachatele by rovněž měli být trestáni smrtí, protože se v nich zrcadlí otcovský zločin. Z tohoto dosti přísného pravidla však císař uděluje milost, přičemž z použité formulace by se mohlo zdát, že tak bude činěno jen ve velmi výjimečných případech (*specialiter*). Všimněme si však blíže výrazu „*concedimus*“ (a zvláště jeho spojení s „*deberent*“). V zásadě si lze představit tři způsoby užití slovesa *concedere* ve zkoumané větě. Jako nejtypičtější pro trestně právní normy se jeví zaměření do budoucnosti (po vzoru „*kedo jiného úmyslně usmrtí*“, zde tedy „*komu udělíme milost*“, přičemž při užití futura by to znamenalo, že milost bude udělena někomu z konkrétního okruhu jedinců, naopak při užití konjunktivu perfekta by šlo o potencialitu, tedy

²⁴ Např. KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 554–555; Blíže k účelu trestu viz MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 99–106.

„*pokud se v budoucnu stane, že někomu udělíme milost*“ (čeština, alespoň v právním jazyce, tento rozdíl zpravidla nezohledňuje). Naopak pokud by byl užit indikativ perfekta, směřovala by věta do minulosti a týkala s těch, jimž již císařové již milost udělili. Zde je však užit indikativ praesentu, což značí aktuální udělování milosti – teoreticky tedy císaři současně s vydáním konstituce někomu mohli udělit milost, pravděpodobnějším se však jeví, že císařové tímto způsobem jen paušálně říkají, že syny jako projev své velké milosti nechají naživu, i když by nemuseli.

V každém případě však trvá konfiskace majetku odsouzeného, vůči přeživším synům rozšířená i o nemožnost nabývat intestátně či testamentárně po komkoliv jiném. Zároveň budou synové bezectní (*infames*) a budou vyloučeni z jakékoliv činnosti spojované s poctami či přísahami (zastávání úřadů, vojenská služba). Důsledkem toho by tak měli celý život strávit v chudobě, což bude opět působit jako výstraha ostatním, zároveň jim to i znemožní zneužít případného mocenského či majetkového postavení k další protistátní činnosti.

5 Trestání přímluvců

C 9, 8, 5, 2 Imperatores Arcadius, Honorius

Denique iubemus etiam eos notabiles esse sine venia, qui pro talibus umquam apud nos intervenire temptaverint. * arcad. et honor. aa. eutylichiano pp. * <a 397 d. prid. non. sept. ancyrae caesario et attico cons.>

Konečně přikazujeme, že **bez milosti** mají být (posuzování) také ti **význační lidé, kteří** by se pokusili za takové (pachatele/zločiny) u nás **přimlout**. (zvýraznění a překlad autor).

Pachateli protistátních trestných činů jsou z povahy věci zpravidla urozené či jinak vysoce postavené osoby, cf. např. Catilinovo spiknutí.²⁵ Díky vzájemným vazbám mezi nobilitou je tak pravděpodobné, že někdo ze sympatizantů zločinecké skupiny se bude snažit ovlivňovat vyšetřování, respektive přimlout se za mírnější potrestání pachatele či upuštění od potrestání. Dle

²⁵ Blíže viz ČERNOCH, Radek. Několik nesourodých poznámek především k první řeči proti Catilinovi. In: MACH, Peter, Matej PEKARIK a Vojtech VLADÁR (eds.). *Constans et perpetua voluntas – Pocta profesorovi Petrovi Blabovi k 75. narodeninám*. Trnava: Trnavská univerzita, 2014, s. 63–76.

konstituce však nemá být vůči takovým přímluvcům postupováno nikterak mírněji (*sine venia*), což Sintenis²⁶ interpretuje tak, že i přímluvce stihne *infamia*.

6 Diskriminace dle pohlaví

C 9, 8, 5, 3 Imperatores Arcadius, Honorius

Ad filias sane eorum, quolibet numero fuerint, falcidiam tantum ex bonis matris, sive testata sive intestata defecerit, volumus pervenire, ut habeant mediocre potius filiae alimoniam quam integrum emolumentum ac nomen heredis. Mitior enim circa eas debet esse sententia, quas pro infirmitate sexus minus ausuras esse confidimus * arcad. et honor. aa. eutylichiano pp.

* <a 397 d. prid. non. sept. ancyrae caesario et attico cons.>

A jistě chceme, aby k jejich **dcerám**, ať jich je jakýkoliv počet, přešla pouze **čtvrtina z majetku matky**, ať už (matka) zemře s testamen-tem nebo bez něj, aby měly dcery spíše **skrovnou výživu** než celý prospěch a titul dědice. **Rozhodnutí o nich totiž musí být mírnější**, poněvadž věříme, že si **kvůli slabosti pohlaví** méně dovolí. (zvýraznění a překlad autor).

Posuzovat historickou právní úpravu současnými měřítky je obecně značně anachronické, přesto k tomu nezřídka dochází.²⁷ V tomto případě se rozlišuje (nebo, chceme-li užít latinského výrazu, diskriminuje) mezi trestem, jímž jsou stíženi muži (synové pachatele dle C 9, 8, 5, 1) a ženy (dcery pachatele dle tohoto fragmentu). Ty sice stále nemohou nic nabýt po otci, protože jeho majetek byl zkonfiskován, jsou však oproti synům zvýhodněny tím, že mohou, byť v omezené míře, nabývat po matce. Omezení spočívá v tom, že nemají nárok celou pozůstalost po ní, nýbrž na její čtvrtinu (zjevně inspirovanou Falcidiovým zákonem).²⁸ Tím je jim zajištěno alespoň základní

²⁶ OTTO, Carl Ed. (Hrsg.), Bruno SCHILLING (Hrsg.) a Carl Friedrich Ferdinand SINTENIS (Red.). *Das Corpus Iuris Civilis. 6. Bd. Codex. Siebentes bis Elfte Buch.* Leipzig: Verlag von Karl Focke, 1832, s. 320. Citováno dle *Heinrich Heine Universität Düsseldorf* [online]. [cit. 16. 10. 2021]. Dostupné z: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hbz:061:1-28361>

²⁷ Cf. PERRY, Matthew J. *Gender, Manumission, and the Roman Freedwoman.* Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 8 a násled.

²⁸ K tomu blíže ČERNOCH, Radek. *Quarta Falcidia a její odraz v pozdějším právu.* Disertační práce. Brno, 2015, s. 100. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/210631/pravf_d/ [cit. 13. 10. 2021].

zapatření. Rozdílný přístup je zde zdůvodňován tím, že s ohledem na slabost pohlaví je u nich méně pravděpodobné, že by takového majetkového zajištění mohly zneužít k další protistátní činnosti.

7 Neplatnost zcizení

C 9, 8, 5, 4 Imperatores Arcadius, Honorius

Emancipatio, quae a praedictis sive in filios, post legem dumtaxat latam, sive in filias fuerit collata, non valeat. Dotes donationes, quarumlibet postremo rerum alienationes, quas ex eo tempore qualibet fraude vel iure factas esse constiterit, quo primum memorati de ineunda factione ac societate cogitaverint, nullius statuimus esse momenti. * arcad. et honor. aa. eutylichiano pp. * <a 397 d. prid. non. sept. ancyrae caesario et attico cons.>

At' **neplatí emancipace**, která byla po vydání tohoto zákona učiněna výše řečenými at' vůči synům, nebo vůči dcerám. Rozhodli jsme, že věna, darování, jakákoliv následná **zcizení** věcí, která by nastala **jakýmkoliv úskokem nebo** byla **po právu** provedena od té doby, kdy předtím zmínění začali uvažovat o účasti na zločinecké skupině, **nemají žádný význam.** (zvýraznění a překlad autor).

Je-li trestem zabavení majetku pachatele a nemožnost nabývání dědictvím u synů, respektive omezená možnost u dcer, jeví se pravděpodobnou snaha vyhnout se těmto omezením včasným převodem majetku. Konstituce však na tyto případy pamatuje a zneplatňuje veškeré emancipace, zřízení věn, darování či jiná zcizení, provedená od okamžiku, kdy pachatel začal zvažovat účast na zločinecké skupině, a to i v případech, kdy byla sama o sobě provedena v souladu s právem.

8 Dočasné ponechání věna

C 9, 8, 5, 5 Imperatores Arcadius, Honorius

Uxores sane praedictorum recuperatas dotes, si in ea condicione fuerint, ut, quae a viris titulo donationis acceperunt, filiis debeant reservare, tempore quo usus fructus absumitur omnia ea fisco nostro se relicturas esse cognoscant, quae iuxta legem filiis debebantur: Falcidia etiam ex his rebus filiabus tantum, non etiam filiis deputata. * arcad. et honor. aa. eutylichiano pp. * <a 397 d. prid. non. sept. ancyrae caesario et attico cons.>

Manželky dříve řečených zajisté **dostanou zpět věno**, bude-li to za takových okolností, že to, co od mužů získaly jako dar, má být **vyhrazeno dětem**, (a) zavážou se, že v okamžiku, kdy poživací právo skončí, **zanechají naši císařské pokladně** všechno, co dle zákona mělo připadnout dětem: také **čtvrtina** z těch věcí je počítána **pouze pro dcery** a ne rovněž pro syny. (zvýraznění a překlad autor).

Tak jako mohou být dcery pachatelů zaopatřeny čtvrtinou z pozůstalosti po matce, mohou i manželky pro své zajištění získat zpět věno.²⁹ To za předpokladu, že je vyhrazeno pro děti, přičemž dojde-li k vypršení poživacího práva vdovy k předmětu věna, je povinna je přenechat císařské pokladně. Tím pak bude osud tohoto majetku stejný, jako majetku, který byl přímo zkonfiskován pachateli. I z věna nemohou synové pachatele diskriminačně získat nic, zatímco dcerám může připadnout alespoň jeho čtvrtina.

9 Trestání všech druhů účastenství

C 9, 8, 5, 6 Imperatores Arcadius, Honorius

Id, quod de praedictis eorumque filiis cavimus, etiam de satellitibus consciis ac ministris filiisque eorum simili severitate censemus. * arcad. et honor. aa. eutychiano pp. * <a 397 d. prid. non. sept. ancyrae caesario et attico cons.>

To, co jsme ustanovili o výše řečených a jejich potomcích, soudíme s podobnou přísností **také o stoupencích, o těch, kdo o záležitosti věděli, a služebnících a jejich potomcích**. (zvýraznění a překlad autor).

S cílem odradit co nejvíce nejen od přímé účasti na zločinecké skupině, ale i od jakékoliv formy součinnosti s ní nebo jen neoznámení vědomosti o její činnosti, je stanoveno, že tytéž tresty jako pachatele a jeho potomky stihnou i všechny další, kteří byli se zločineckou skupinou jakkoliv spojeni. Uvedené výrazy se „*satellitibus consciis ac ministris*“ se do značné míry mohou prolínat, cílem je tedy zahrnout opravdu všechny nějakým způsobem zapojené. *Satellites* jsou osobní strážci, průvodci, pomahači, náhončí

²⁹ Blíže k problematice vracení věna obecně viz GARDNER, Jane F. The Recovery of Dowry in Roman Law. *The Classical Quarterly*, 1985, roč. 35, č. 2, s. 449–453. Citováno dle JSTOR [online]. [cit. 14. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/639074>

či stoupenci,³⁰ *conscii* jsou důvěrníci, zasvěcenci, účastníci, společníci, spoluspiklenci, obecně ti, co jsou si něčeho (spolu)vědomi,³¹ konečně *ministri* jsou pomocníci, sluhové, napomáhači, podporovatelé či zprostředkovatelé.³² Opět nejsou trestány jen zmíněné osoby, nýbrž i jejich potomci.

10 Účinná lítost

C 9, 8, 5, 7 Imperatores Arcadius, Honorius

Sane si quis ex his in exordio initalae factionis, studio verae laudis accensus, ipse prodiderit factionem, et praemio a nobis et honore donabitur. Is vero, qui usus fuerit factione, si vel sero, tamen incognita adhuc consiliorum arcana patefecerit, absolutioe tantum ac venia dignus habebitur. * arcad. et honor. aa. eutychi-ano pp. * <a 397 d. prid. non. sept. ancyrae caesario et attico cons.>

Jistěže když někdo z těch, kteří zpočátku vstoupili do zločinecké skupiny, veden úsilím po pravé slávě, **sám skupinu zradí**, bude od nás obdarován odměnou a poctou. Dokonce i ten, kdo se podílel na skupině, pokud přesto, třeba i pozdě, **odhalí dosud neznámé** (skutečnosti) ohledně skupiny, bude považován za hodného aspoň osvobození a milosti. (zvýraznění a překlad autor).

Zatímco stanovené tresty za účast na zločinecké skupině jsou poměrně přísné, umožňuje konstituce i vyhnout se potrestání tomu, kdo projeví účinnou lítost. Tím je zároveň každý, kdo se, třebaš i z lehkovážnosti, zapletl do činnosti skupiny, motivován k tomu, aby zabránil škodlivému následku tím, že její činnost odhalí.

První skutková podstata účinné lítosti dopadá na případy, kdy se k odhalení činnosti skupiny dotýčný rozhodne sám od sebe, tedy ještě předtím, než vůbec dojde k nějakému podezření či útoku. V takovém případě je nejen beztrestný, nýbrž je dokonce i poctěn a odměněn.

Druhá skutkové podstata účinné lítosti dopadá na případy, kdy někdo projeví snahu po nápravě pod tlakem okolností, třebaš i po spáchání útoku, tím, že odhalí další dosud neznámé skutečnosti o činnosti skupiny. Takový jedinec si pochopitelně nevyslouží pocty a odměnu, ale bude alespoň omilostněn.

³⁰ PRAŽÁK, NOVOTNÝ, SEDLÁČEK, op. cit., s. 1100.

³¹ Ibid., s. 279.

³² Ibid., s. 795.

11 Závěrem

Problematika útoku na stát a jeho představitele je typickým předmětem veřejného trestního práva, takže i římské právo mu věnuje značnou pozornost. Úprava účasti na zločinecké skupině v C 9, 8, 5 je značně propracovaná a snaží se postihnout veškeré aspekty a zároveň mezi nimi pečlivě rozlišovat. Zatímco na jedné straně užívá i některých postupů pro dnešní trestní právo v zásadě nepřijatelných (generální represe, diskriminace dle pohlaví),³³ na straně druhé vykazuje i mnohé znaky, které kvalitou zpracování i přístupem nikterak nezaostávají za současným právem, jako je trestnost přípravy, trestání účastenství, zneplatnění zcizovacích jednání či beztrestnost díky účinné lítosti. Zvláště ohledně účinné lítosti stojí za zdůraznění, že se zde pečlivě rozlišuje, v jaké fázi k jejímu projevení došlo, a pachatel tak k jejímu projevení může být motivován i odměnou, pokud zabrání škodlivému následku ještě před tím, než k němu vůbec mohlo dojít. Prevence trestné činnosti je tudíž dosahováno nejen poměrně přísnými tresty, nýbrž i tím, že je zde i finanční motivace činnost zločinecké skupiny odhalit.

Summary

Scelestam inierit factionem... (C 9, 8, 5): Remarks on Participation in Anti-State Criminal Faction

Participation in an organized group which aims to attack a state representative is traditionally one of the most severely punished crimes. The aim of this paper is to analyze the body of crime and the punishments imposed according to C 9.8.5. The punishments will be examined both concerning their efficiency and compliance with modern approaches, such as individual and general prevention and repression, and non-discrimination.

³³ Cf. však specifické případy jako je beztrestnost ženy při umělém přerušení těhotenství (§ 163 TrZ) či vraždu novorozence matkou (§ 142 TrZ).

VZNIK REPUBLIKY V RÍME: NELEGITÍMNY PREVRAT ALEBO LEGITÍMNE ODSTRÁNENIE TYRANA?

doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD et Ph.D.; JUDr. PhDr. Marek Prudovič

Katedra dejín práva, Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

1 Úvodom

V prvom období rímskych dejín, známom ako „kráľovstvo“ (*regnum*), bol Rím obcou zhruba porovnateľnou s gréckymi mestskými štátmi (*poleis*). V rímskej obci v tomto období prebehol proces transformácie predštátnej spoločnosti (rodového zriadenia) na spoločnosť so štátnou organizáciou, ktorý sa v podstate zavŕšil za vlády predposledného (šiesteho) rímskeho kráľa Servia Tullia. Na čele rímskej obce stál kráľ (*rex*), ktorého vláda bola doživotná, nie však aj dedičná, keďže kráľa do jeho úradu ustanovovali snem kúrií (*comitia curiata*) (toto ľudové zhromaždenie, zložené z kúrií, t. j. z určitých jednotiek, do ktorých boli organizovaní patricijovia, kráľa zvolilo) a senát (*senatus*) (tento orgán, zložený z mužských hláv patricijských rodín, zvolenie kráľa potvrdil s konečnou platnosťou); uvedený snem a senát boli mocenské orgány patricijov (*patricii*), aristokratických občanov tvoriacich úzku, zomknutú a uzavretú vládnucu vrstvu, ktorá moc kráľa v určitých smeroch obmedzovala. Kráľ bol vrchným vojenským veliteľom, najvyšším sudcom i kňazom a všeobecne spravoval rímsku obec. Fyzickými symbolmi kráľovského úradu boli *sella curulis* (určité kreslo), *corona* (vavrínový veniec zo zlata), *sceptrum* (slonovinové žezlo s orlom boha Iova), *toga praetexta* (plášť purpurovej farby) a sprievod 12 zriadencov (*lictores*). Podľa rímskej tradície postupne vládlo sedem kráľov, a to: Romulus (zrejme mal spoluvládcu, ktorým bol Sabín Titus Tatius; 753–715 pred Kr.); Numa Pompilius (715–672 pred Kr.); Tullus Hostilius (672–640 pred Kr.); Ancus Martius (640–616 pred Kr.); Tarquinius Priscus (616–578 pred Kr.); Servius Tullius (578–534 pred Kr.); a Lucius Tarquinius Superbus (534–510/509 pred Kr.). Všetci

králi, ktorí nasledovali po Romulovi, boli cudzincami; mali latinsko-sabínsky pôvod, okrem posledných troch kráľov, ktorí boli Etruskami, čo súviselo s tým, že Rím ovládali Etruskovia, resp. postupne tri etruské centrá – Tarquinii, Vulci a Clusium. Rímska vlastenecká historiografia sa usilovala poprieť etruský pôvod Tarquinia Prisca a Servia Tullia; pri nenávidenom poslednom kráľovi ho naopak zdôrazňovala, aby posilnila legitimitu jeho odstránenia ako predstaviteľa cudzej nadvlády nad Rímom a cudzieho útlaku jeho rímskych obyvateľov. Likvidácia kráľovstva sa napokon podarila, pravda, úrad kráľa nebolo možné úplne zrušiť z náboženských dôvodov. Monarchiu nahradila nová forma vlády – republika (*res publica*) na čele s dvomi konzulmi (*consules*; pôvodne boli označovaní ako *praetores*).¹

Autori v príspevku skúmajú proces transformácie monarchie na republiku v antickom Ríme, pri čom sa v dobovej perspektíve pokúšajú zodpovedať otázku, či tento proces, ktorého podstatnou súčasťou bolo vyhnanie posledného kráľa Tarquinia Superba z Ríma, bol nelegitímnym prevratom, a tak aj určitým protištátnym trestným činom, alebo legitímnym odstránením tyrana.

Zodpovedať uvedenú otázku je možné iba obmedzene. K obdobiu kráľovstva a začiatkov republiky totiž neexistuje dostatok písomných prameňov, a navyše existujúce písomné pramene, primárne Liviovo dielo *Od založenia mesta (Ab urbe condita)*² a dielo *Rímske starožitnosti (Rhomaike archaiologia)* Dionysia z Halikarnassu,³ majú vo vzťahu k uvedenému obdobiu do značnej miery legendárny, ba až mýtický charakter. Okrem toho vznikli s výrazným časovým odstupom od udalostí, o ktorých referujú (oba vyššie uvedené pramene pochádzajú z druhej polovice 1. storočia pred Kr.). Napokon

¹ Z novších vedeckých monografií o rímskych dejinách obdobia kráľovstva a obdobia republiky, zaoberajúcich sa aj transformáciou monarchickej formy vlády na republikánsku, možno uviesť BLEICKEN, Jochen. *Geschichte der römischen Republik*. München: Oldenbourg Grundriss der Geschichte, 1988; BLEICKEN, Jochen. *Die Verfassung der Römischen Republik. Grundlagen und Entwicklung*. 7., zcela přepracované a rozšírené vyd. Paderborn: Schöningh, 1995; CORNELL, Tim. *The Beginnings of Rome. Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars (c.1000–264 BC)*. London: Taylor & Francis Ltd., 2004; FORSYTHE, Gary. *A Critical History of Early Rome. From Prehistory to the First Punic War*. Berkeley: University of California Press, 2006.

² K Titovi Liviovi (59 pred Kr.–17 po Kr.) a k jeho dielu bližšie pozri DOBIÁŠ, Josef. *Dejepisectví starověké*. Praha: Nákladem Historického klubu, 1948, s. 218 a nasl.

³ K Dionysiovi z Halikarnassu (cca 60 pred Kr.–5 po Kr.) a k jeho dielu bližšie pozri DOBIÁŠ, Josef. *Dejepisectví starověké*. Praha: Nákladem Historického klubu, 1948, s. 231 a nasl.

sú aj tendenčné, čo konkrétne znamená, že zámerne vykresľujú kráľovstvo – a obzvlášť vládu posledného rímskeho kráľa – v negatívnom svetle, aby čo najviac zvýraznili pozitívny význam odstránenia monarchie a jej nahradenia republikou.⁴

2 Proces transformácie monarchie na republiku

Monarchia sa transformovala na republiku na prelome 6. a 5. storočia pred Kr. Rok 510 alebo 509 pred Kr., tradične uvádzaný ako dátum konca Rímskeho kráľovstva, resp. začiatku Rímskej republiky, bol očividne zavedený s cieľom synchronizovať rímsky vývoj so „slávnym“ odstránením tyranu v Athénach.⁵

Poslední traja králi Ríma – Tarquinius Priscus, Servius Tullius a Lucius Tarquinius Superbus – mali etruský pôvod. Podľa tradičného podania rímskej historiografie⁶ ich nástup na trón nebol dostatočne legitímny; najviac to platilo o poslednom kráľovi, ktorý nechal zavraždiť predchádzajúceho kráľa a trón si uzurpoval z titulu, že bol synom, resp. vnukom kráľa Tarquinia Prisca, čo bolo v rozpore s dovtedajšou neexistenciou dedičnej kráľovskej dynastie, ktorá práve fakticky vznikla, a to navyše v podobe cudzej (nerímskej) vládnucej dynastie. Posledný kráľ mal byť tiež vzorovým krutovládcom, tyranom. V Ríme narastala všeobecná nespokojnosť s jeho vládou, a vyvrcholila, keď kráľov syn Sextus znásilnil patricijku Lucretiu, manželku Lucia Tarquinia Collatina, popredného rímskeho činiteľa (bol vzdialeným príbuzným niekdajšieho kráľa Tarquinia Prisca). Zneuctená Lucretia spáchala samovraždu – bodla sa nožom. Jej manžel Collatinus spolu s ďalším odporcom kráľa, kráľovým synovcom Luciom Iuniom Brutom, rozhodli

⁴ Popri písomných prameňoch existuje k obdobiu konca kráľovstva a začiatku republiky napr. aj unikátny ikonografický prameň nájdený na území Slovenska pri obci Krakovany-Stráže, ktorým je strieborná misa (*lanx*) s reliéfnymi výjavmi, ktoré znázorňujú určité udalosti spojené s týmto obdobím. K tomu pozri DEKAN, Jan. *Apoteóza slobody na antickej mise zo Stráže*. Bratislava: Tatran, 1979; HOLČÍK, Štefan a Vladimír TURČAN. Rukoväť *lanxu* z Krakovian-Stráže. *Zborník Slovenského národného múzea*, 1998, roč. XCII, Archeológia 8, s. 75–83; SIMON, Erika. Die *Lanx* von Stráže. *Anodos. Studies in Ancient World*, 2001, č. 1, s. 197–208; SVOBODA, Bedřich. *Neuerworbene römische Metallgefäße aus Stráže bei Piešťany*. Bratislava: SAV, 1972.

⁵ V Athénach vládli ako tyrani Peisistratos a po ňom jeho dva synovia Hipparchos (zavraždený) a Hippias, ktorý bol v roku 510 pred Kr. vyhnaný z Athén.

⁶ LIVIUS, Titus. *Dejiny Rimanov od založenia mesta I–II*. Martin: Thetis, 2018, s. 70 a nasl.

sa vyhnat' kráľa a nastoliť republiku,⁷ čo sa im aj podarilo vyvolaním povstania rímskeho ľudu. Vzbúrený ľud práve neprítomnému kráľovi znemožnil návrat do Ríma, čím ho vlastne zvrhol, a umožnil tak vznik novej formy vlády – republiky na čele Collatinom a Brutom, zastávajúcimi jeden rok – po zvolení ľuďom vedeným mestským prefektom (*praefectus urbis*; zástupcom kráľa v jeho neprítomnosti) novozavedenú hodnosť konzulov (resp. pôvodne prétorov). Brutus však čoskoro svojho kolegu Collatina prinútil rezignovať z obavy, že sa bude usilovať o návrat kráľovlády – Collatinus bol totiž príbuzným vyhnaného kráľa. Povstanie bolo podľa tradičného podania úspešné aj preto, že Brutus mal byť bohmi predurčený vládnuť Rímu, čo potvrdila Delfská veštiareň a nepriamo vyplynulo aj zo skutočnosti, že vládu posledného kráľa bohovia neschválili príslušným nadprirodzeným znamením (*augurium*), a tak ani nepodporovali.

Podľa podania tradičnej rímskej historiografie,⁸ pre definitívne presadenie sa republiky ako formy vlády mali mať zásadný význam nielen postupné odvrátenie vonkajšej hrozby spočívajúcej v úsilí Tarquinia Superba a zrejme aj iných etruských vládcov o opätovné podriadenie Ríma etruskej vláde, ale aj úspešná likvidácia vnútorného sprisahania skupiny nespokojných patricijov, ktorého cieľom bolo znovunastolenie vlády Tarquinia Superba v Ríme. K sprisahaniu sa pridali aj synovia konzula Lucia Iunia Bruta, Titus a Tiberius, a sprisahanie malo tichú podporu vyslancov vyhnaného kráľa, ktorí boli práve v Ríme, kde rokovali o vrátení určitých kráľovských majetkov. Sprisahanci sa dohodli, že zavraždia konzulov, a o tomto pláne informovali vyhnaného kráľa v liste, ktorý odovzdali jeho vyslancom. Sprisahanie však bolo prezradené a sprisahanci boli uväznení; neskôr boli Brutovi synovia Titus a Tiberius popravení s'atím, pričom sa vydal zákaz pochovať ich na Martovom poli.

7 Podľa Liviovo podania Brutus dopravil mŕtvolu Lucretie na fórum a tam – verejne – vytrhol nôž, ktorým sa Lucretia usmrtila, z rany a zložil túto prísahu: „*Pri krvi tejto ženy, ktorá bola pred kráľovským príkorím mravne najčistejšia, prisahám a vás bohovia si beriem za svedkov, že ja Lucia Tarquinia Superba s jeho hriešnou manželkou a celým pokolením jeho detí budem prenasledovať mečom, obňom a napokon akoukoľvek silou, akej budem schopný, a to nebudlám strpieť, aby kráľom v Ríme bol niekto z nich alebo hocikto iný!*“ LIVIUS, Titus. *Dejiny Rimanov od založenia mesta I–II*. Martin: Thetis, 2018, s. 97.

8 LIVIUS, Titus. *Dejiny Rimanov od založenia mesta I–II*. Martin: Thetis, 2018; PLUTARCHOS. *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*. Praha: Arista, Baset, Maitrea, 2006, s. 155–175.

Po likvidácii sprisahania sa republika upevnila verejnou prisahou. Livius o nej uvádza: „*Aby národ dychtivý po novej slobode sa neskoršie nemohol kráľovskými prosbami alebo darmi obrátiť proti nej, prvým zo všetkých úkonov sa Brutus prisahou zaviazal ľudu, že nikomu nedovolí, aby bol kráľom v Ríme.*“⁹

Plutarchos o tejto prisaha uvádza viac informácií: „*Pretože však Brutus upodozrieval aj niektorých iných, chcel pri slávnostnej obete zaviazat' senát prisahou a stanovil na to určitý deň. Valerius [t. j. Publius Valerius Publicola; nahradil Collatina v konzulskom úrade] však prišiel na fórum s rozradostenou tvárou a prvý prisahal, že v ničom nepovolí a neustúpi tarquiniovcom a že bude zo všetkých síl bojovať za slobodu; potešil tým senát a súčasne dodal odvahu konzulom.*“¹⁰ Plutarchos tu na jednej strane hovorí o prisaha pečatenej slávnostnou obeťou a na druhej strane zase menovite uvádza hlavných účastníkov prisahy, konzulov Bruta a Valeria, pričom Brutus je tu v úlohe vyzývateľa a Valérius v roli prvého, ktorý sa ponáhľa osvedčiť svoju lojalitu republike prisahou. Možno doplniť, že išlo o najstaršiu známu formu rímskej prisahy, spomenutú v Eneide (VII, 638–641) v súvislosti s únosom Sabíniek: „*Potom tí istí králi, keď prestali bojovať, stáli v zbroji pred Iovovým oltárom s obetnou miskou v rukách a na znak dobyť o mieri zabil brava*“¹¹

Z uvedeného opisu sledu hlavných udalostí spojených s transformáciou monarchie na republiku v antickom Ríme vyplýva, že táto transformácia mala v podstate tri fázy, ktorými boli: 1. vyhnanie kráľa z Ríma, vedúce k zrušeniu monarchie, resp. k vytvoreniu republiky; 2. úspešné potlačenie protirepublikánskeho sprisahania; a 3. verejná prisaha rímskeho ľudu a jeho reprezentácie, t. j. senátorov, konzulov a pod., že nepripustia obnovenie monarchie. Tu však treba znovu pripomenúť, že tieto fázy sa opisujú v historickej tradícii, ktorá má do značnej miery legendárny, ba až mýtický charakter.

3 Interpretácia transformácie monarchie na republiku

V tejto stati sa bez nároku na úplnosť pokúšame preskúmať tri do úvahy prichádzajúce interpretácie transformácie monarchie na republiku. Konkrétne

⁹ LIVIUS, Titus. *Dejiny Rimanov od založenia mesta I–II*. Martin: Thetis, 2018, s. 103.

¹⁰ PLUTARCHOS. *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*. Praha: Arista, Baset, Maitrea, 2006, s. 156.

¹¹ DEKAN, Jan. *Apoteóza slobody na antickej mise zo Stráží*. Bratislava: Tatran, 1979, s. 49.

sa zaoberáme možnosťou nazerať na násilné zrušenie kráľovskej vlády ako na: 1. spáchanie trestného činu velezrady; 2. legitímne odstránenie tyranskej vlády kráľa aristokraciou; a 3. pomerne plynulý prechod od monarchickej k republikánskej forme vlády, spojený s čiastočným pretrvávaním skôr existujúcej formy vlády v rámci neskôr existujúcej formy vlády.

3.1 Naplnilo násilné zrušenie kráľovskej vlády skutkovú podstatu velezrady?

Násilné odstránenie kráľovskej vlády v Ríme sa na prvý pohľad javí ako protištátny trestný čin, ktorý sa všeobecne označuje ako „velezrada“. Tento verejný trestný čin (*crimen publicum*) pod názvom *perduellio* v starovekom Ríme skutočne existoval. *Perduellio* je síce doložená až v Zákonoch XII tabúl, pochádzajúcich z obdobia ranej republiky (vznikli zhruba v polovici 5. storočia pred Kr.), je však pravdepodobné, že existovala už skôr, a to už v období kráľovstva, čo potvrdzuje predovšetkým existencia tzv. *duumviri perduellionis*, t. j. kráľovských magistrátov poverených vyšetrovaním prípadov spáchania tohto trestného činu.

Páchateľom velezrady (*perduellis*) bol v zásade iba vnútorný nepriateľ rímskeho štátu, t. j. jeho obyvateľ, a to predovšetkým úradná osoba. Naopak, pod pojmom *hostis* sa spravidla rozumel vonkajší nepriateľ rímskeho štátu, t. j. cudzinec. Objektívnu stránku skutkovej podstaty velezrady bolo určité protištátne správanie sa či konanie, ktoré mohlo mať aj charakter ozbrojeného povstania proti vláde.¹² Zároveň bolo velezradné správanie sa či konanie zradou a urážkou bohov, a to konkrétne bohov chrániacich mesto Rím, ako aj istých nadprirodzených ochranných síl rodu a rodiny velezradcu.¹³

Na základe dosiaľ uvedeného by sa mohlo zdať, že násilné odstránenie posledného rímskeho kráľa bolo velezradou. V skutočnosti však, dozaista pod vplyvom silného republikánskeho antimonarchizmu, bol za velezradu považovaný pravý opak tohto konania, a to pokus o obnovenie kráľovskej vlády,¹⁴

¹² MOMMSEN, Theodor. *Römisches Strafrecht*. Leipzig: Verlag von Duncker und Humblot, 1899, s. 527 a nasl.

¹³ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 142.

¹⁴ MOMMSEN, Theodor. *Römisches Strafrecht*. Leipzig: Verlag von Duncker und Humblot, 1899, s. 550–552.

ktorý sa označoval aj ako *adfectatio regni*, resp. ako *regnum affectare* (= „domáhať sa kráľovstva, bažiť po kráľovstve“).¹⁵ Zostáva dodať, že skutkovú podstatu velezrady naplnilo až spomenuté sprisahanie proti práve vzniknutej republike, o čom svedčí aj druh sankcie – trest smrti uložený sprisahacom.

3.2 Bolo násilné zrušenie kráľovskej vlády legitímnym odstránením tyranskej vlády kráľa aristokraciou?

Obaja prví konzuli (resp. prétori) boli príbuznými etruských kráľov: Brutus bol synovcom vyhnaného kráľa; Collatinus bol prasynovcom prvého z troch etruských kráľov Tarquinia Prisca. Bleicken túto skutočnosť, spolu s nespornou existenciou určitého etruského vplyvu na Rímsku republiku v začiatkoch jej existencie, interpretuje tak, že vznik republiky nebol výsledkom povstania rímskeho obyvateľstva, ale činom skupiny aristokratov, dokonca skôr etruského ako rímskeho pôvodu, ktorí kráľa zatlačili do úzadia a sami prevzali politickú moc, čo bol zrejme dlhodobejší proces.¹⁶ Takýto vývoj je, podľa nášho názoru, pravdepodobný, o čom svedčí aj to, že má paralely v iných historických kontextoch, napr. v Athénach, kde vládu kráľa (*basileus*) taktiež nahradila vláda aristokracie (*eupatridai*).

Vynára sa však otázka, čím bola detronizácia posledného rímskeho kráľa aristokratmi (t. j. patricijmi) motivovaná? Zdá sa, že tým, že vláda tohto kráľa mala charakter tyranie.

Podľa antickej, napr. Polybiovej filozofie dejín je nahradenie tyranie aristokraciou akousi vývojovou zákonitosťou.¹⁷ To je však príliš abstraktné vysvetlenie nahradenia vlády kráľa-tyrana vládou aristokracie. V skutočnosti išlo o to, že aristokracia vnímať vládu Lucia Tarquinia Superba – a po jej zrušení jej prípadné obnovenie – ako zásadné ohrozenie svojich subjektívnych práv a záujmov, ktoré sa v období republiky niekedy súhrnne označovali pojmom „sloboda“ (*libertas*).¹⁸

¹⁵ Preto napr. Caesar či Octavianus, hoci mali osobnú moc porovnateľnú s mocou kráľa, sa pri označení svojho postavenia titulu *rex* vyhli – prvý sa označil ako *dictator*, druhý ako *princeps* a *Augustus*.

¹⁶ BLEICKEN, Jochen. *Geschichte der römischen Republik*. München: Oldenbourg Grundriss der Geschichte, 1988, s. 17.

¹⁷ Bližšie pozri POLYBIOS. *Dejiny III (kníha VI–XVIII)*. Preložil Pavel Oliva. Praha: Arista, Baset, 2011, s. 15 a nasl.

¹⁸ K pojmu *libertas* pozri napr. BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Academia, 1994, s. 175 (s. v. *libertas*).

Bol však posledný rímsky kráľ naozaj tyranom, alebo je tyranský charakter jeho vlády prejavom republikánskeho antimonarchizmu, t. j. konštruktom, ktorý mal *ex post* dodať legitimitu prevratu, ktorým vznikla republika?

Posledného kráľa možno objektívne považovať za tyrana preto, že ho možno prirovnať k súdobým autoritatívnym samovládcom-tyranom, pôsobiacim v gréckej Itálii a asi aj v etruskom prostredí. Tyranský charakter ich vlády, a zároveň vlády posledného rímskeho kráľa, dokladá, okrem iného, nimi a aj týmto kráľom riadená, náročná a nákladná výstavba monumentálnej verejnej architektúry, fyzicky manifestujúcej ich výnimočné schopnosti a značnú moc a bohatstvo.¹⁹

Na druhej strane zostáva otázne, či ďalšie, v prameňoch uvádzané skutočnosti, poukazujúce na tyranský charakter vlády posledného, a do určitej miery aj predchádzajúcich dvoch kráľov, zodpovedajú realite alebo sú prejavom republikánskeho antimonarchizmu. Konkrétne sa vo svetle týchto skutočností najmä posledný rímsky kráľ javí ako archetyp tyrana, keďže: rovnako ako jeho predchodca (Servius Tullius) trón zaujal nelegitímne [nebol zvolený (aklamáciou) ľudom, t. j. patricijskými občanmi, a jeho vládu „neschválili bohovia“ príslušnou rituálnou procedúrou]; vládol svojvoľne, ba aj násilne, čo obhajoval aj svojou „výnimočnosťou“, vyplývajúcou z jeho nadprirodzených vzťahov s určitými božstvami; a mal mať negatívne osobnostné vlastnosti ako boli *vis* (násilnosť), *superbia* (spupnosť), *libido* (podliehanie nezriadeným pudom) či *crudelitas* (krutosť), ktoré boli pre Rimanov typickými vlastnosťami „zlého vládcu“, t. j. tyrana, a ktoré zásadne ohrozovali aristokratickú *libertas*.²⁰

Z predchádzajúceho výkladu vyplýva, že interpretácia zrušenia kráľovskej vlády ako odstránenia tyrana aristokraciou je prípustná, pričom však legitimita tohto činu sa odvíjala od skutočnosti, že aristokracia, ktorá bola za republiky vládnuou vrstvou (počnúc obdobím vrcholnej republiky v podobe nobility a senátorského stavu), ho vydávala za legitímny, keďže konvenoval jej záujmom.

¹⁹ GLINISTER, Fay. Kingship and tyranny in archaic Rome. In: LEWIS, Sian (ed.). *Ancient Tyranny*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006, s. 26–28.

²⁰ *Ibid.*, s. 19 a nasl.

3.3 Bol prechod od monarchickej formy vlády k republikánskej pomerne plynulý?

Koniec monarchie, resp. vznik republiky nemusel byť natoľko výrazným medzníkom, za aký ho vydávala rímska vlastenecká historiografia.

Rímske tradičné podanie nespomína usmrtenie, ale iba vyhnanie posledného kráľa, čo malo *ex post* dodať legitimitu tejto udalosti: usmrtenie kráľa by totiž bolo nielen protiprávnym činom, ale aj bezbožným, resp. proti bohom smerujúcim činom (*sacrilegium*),²¹ ktorého vykonaním by zakladatelia republiky stratili legitimitu. Navyše sa možno domnievať, že kráľove právomoci (*imperium*) v čase jeho neprítomnosti v Ríme automaticky prešli na jeho zástupcu – mestského prefekta (*praefectus urbis*), a práve vďaka tomu sa voľby prvých konzulov uskutočnili – pod vedením tohto magistráta, konajúceho paradoxne na základe kráľovskej právomoci – legitímne.²²

O tom, že prechod od monarchickej k republikánskej forme vlády mohol byť vcelku plynulý, najviac svedčí skutočnosť, že kráľovský úrad v dvoch podobách pretrvával aj v období republiky. V prvom prípade išlo o vysoký kňazský úrad kráľa – obetníka (*rex sacrorum*), ktorý síce nemal politickú moc ako takú, ale mal politicky (pre rímsky štát) zásadne dôležité, a zároveň nezastupiteľné, kultové funkcie, ktorých význam dokonca prevyšoval význam kultových funkcií najvyššieho kňaza (*pontifex maximus*), ktorému bol inak kráľ obetník formálne podriadený. V druhom prípade kráľovský úrad pretrvával – a tentokrát ako politický, hoci iba mimoriadny (čiže nie sústavne pôsobiaci) úrad – aj v podobe funkcie medzikráľa (*interrex*). *Interrex* pôsobil najviac päť dní v čase medzi uvoľnením úradu konzulov – predtým úradu kráľa (neplatí o posledných dvoch kráľoch) – do jeho opätovného obsadenia; ak sa za týchto päť dní uvedený úrad neobsadil, odovzdal svoj úrad novému *interregovi*. Treba zdôrazniť, že *interrex* riadil voľbu nových konzulov, t. j. vrcholní republikánski úradníci boli do svojho úradu ustanovovaní pod vedením hodnostára, ktorého funkcia sa vyvinula z niekdajšieho

²¹ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 179.

²² OLECHOWSKI, Thomas. *Das römische Königtum* [online]. [cit. 10. 10. 2021]. Dostupné z: <https://forhistiur.net/en/2000-10-olechowski/abstract/?l=de>

kráľovského úradu! Napokon sa v republike zachovali a používali určité, pôvodne kráľovské insígnie, napr. sprievod liktorov.²³

4 Záverom

Vyhnanie posledného kráľa z Ríma nebolo v dobovej perspektíve nelegitímnym prevratom, resp. protištátnym trestným činom – velezradou. Zrušenie kráľovskej vlády možno v uvedenej perspektíve interpretovať skôr ako odstránenie tyrana aristokraciou, ktorej *libertas* kráľ-tyran zásadne ohrozoval, pričom však zostáva otázne, do akej miery boli tyranský charakter vlády posledného rímskeho kráľa, a tak aj legitimita jej odstránenia (pre tento charakter), konštruktom republikánskej vládnucej vrstvy – aristokracie.

Nazeraním na vyhnanie posledného kráľa z Ríma ako na aristokratmi zorganizovaný prevrat, legitimizovaný – aspoň z ich pohľadu – (údajne) tyranským charakterom vlády tohto kráľa, sa však interpretácia procesu transformácie monarchie na republiku nevyčerpáva. Oveľa podstatnejšou súčasťou tohto procesu bolo totiž zakomponovanie určitých aspektov kráľovského úradu, a to nielen náboženských (*rex sacrorum*), ale aj mocenských (*interrex*), do rímskej republikánskej ústavy.

Summary

Founding of the Roman Republic: Illegitimate Coup or Legitimate Removal of a Tyrant?

The paper briefly deals with the process of transformation of the monarchy into a republic in ancient Rome, the key event of which was the expulsion of the last king from Rome. The authors of the article show that this act was not an illegitimate coup or an anti-state crime (high treason), but the removal of a tyrannical king by an aristocracy that was – in her view – legitimate. At the same time, the authors show that the transition from the monarchical to the republican form of government was relatively smooth, while the royal office in the form of two important offices (*rex sacrorum*, *interrex*) persisted in the republic.

²³ OLECHOWSKI, Thomas. *Das römische Königtum* [online]. [cit. 10. 10. 2021]. Dostupné z: <https://forhistiur.net/en/2000-10-olechowski/abstract/?l=de>

VELEZRADA V UHORSKOM STREDOVEKOM PRÁVE

doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD.

Vojenský historický ústav, Bratislava

1 Úvodom

Uhorský stredoveký a včasnonovoveký (feudálny) právny systém bol rozmanitý i zložitý.¹ Poznanie jeho východísk a viacerých stránok s'ťažuje najmä okolnosť, že uhorská právna prax až do konca 12. storočia nevyžadovala spisomňovanie, čiže uzatváranie právnych aktov aj písomne. Zložitost' a rozmanitosť feudálneho právneho systému v Uhorskom kráľovstve bola daná aj tým, že sa tu uplatňovalo viacero právnych foriem, okruhov a partikulárnych práv. Hlavnou formou uhorského stredovekého (a následne vlastne aj novovekého feudálneho) práva bolo obyčajové či zvykové právo, ktoré sa až do jeho spísania a uverejnenia udržiavalo ústnou tradíciou.²

¹ O prameňoch, východiskách a pôvodcoch uhorského práva v stredoveku hutne informuje BÓNIS, György. *Középkori jogunk elemei*. Budapest, 1972; Základný a všeobecný prehľad podávajú príslušné kapitoly učebnice pre právnické fakulty MALÝ, Karel a FLORIÁN SIVÁK. *Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1994; Ďalej aj HUBENÁK, Ladislav. *Právne dejiny Slovenska do roku 1918*. Banská Bystrica: UMB, 2000; JÁGER, Róbert. *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1848*. Banská Bystrica: UMB, 2019; Výborný prehľad obsahuje aj maďarská príručka CSIZMADIA, Andor, Kálmán KOVÁCS a László ASZTALOS. *Magyar állam-és jogtörténet*. Budapest: Nemzeti Közszołgálati Egyetem, 2003; Nové aspekty a dobrý systematický prehľad o uhorskom práve v období feudalizmu prináša BÉLI, Gábor. *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Budapest – Pécs: Dialóg Campus, 2009.

² Hlavné zásady uhorského stredovekého práva s dôrazom na trestné právo som – okrem iného – ozrejmil aj v príspevkoch na dvoch konferenciách organizovaných v roku 2014 a 2015 Právnickou fakultou Masarykovej univerzity v Brne a následne vo vydaných kolektívnych monografiách: SEGEŠ, Vladimír. Sexuálne trestné činy a ich postih v stredovekej Bratislave v kontexte uhorského práva. In: SCHELLE, Karel, Jaromír TAUCHEN a kol. *Sexuální trestní činy včera a dnes*. Ostrava: The European Society for History of Law, 2014, s. 108–122; SEGEŠ, Vladimír. Postih trestných činov proti životu a zdraviu v stredovekej Bratislave. In: TAUCHEN, Jaromír a Karel SCHELLE a kol. *Trestné činy proti životu a zdraviu včera a dnes*. Ostrava: The European Society for History of Law, 2015, s. 72–84.

Tvorba právnych noriem bola oddávna súčasťou jurisdikcie; stredoveké zákony v Uhorsku však prioritne vznikali nie v záujme systematickej regulácie jednotlivých sfér života spoločnosti, ale predovšetkým pre potreby súdnictva, takže až do konca stredoveku pretrvávala faktická podriadenosť zákonodarstva voči súdnictvu.³

Potvrďuje to aj rozbor všetkých dostupných uhorských stredovekých právnych normatívov. Prevažná väčšina zákonov a zákonných článkov sa venuje súdnictvu, a to konkrétne procesnému postupu v stíhaní a trestno-právnemu postihu činov ohrozujúcich život a majetok, čiže z dnešného hľadiska vlastne procesnému a trestnému právu. Po skupine cirkevných zákonov nasledujú zákony upravujúce dane, peňažníctvo a clá, čo do počtu na štvrtom mieste sú zastúpené vojenské normatívy. Až za nimi počtom nasledujú majetkovoprávne a obchodno-právne (kúpnopredajné) zákony, čiže normatívy vecného a záväzkového práva, len málopočetné sú zákony ústavného a verejno-správneho charakteru a relatívne najmenej zákonov upravuje oblasť vnútornej bezpečnosti.⁴

2 Supremácia šľachtického práva a Tripartitum

Uhorské šľachtické právo bolo všeobecne známe a na začiatku 16. storočia zosumarizované v *Tripartite*.⁵ Dominantnosť šľachtického práva v Uhorsku sa prejavovala predovšetkým v tom, že len ono vymedzovalo pôsobnosť

³ Prehľad o dejinách súdnictva v Uhorsku podal STIPTA, István. *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen: Multiplex Media, 1998. Práca vyšla aj v slovenskom preklade STIPTA, István. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Košice: Nica, 2004.

⁴ ERDÉLYI, László. *Magyarország törvényei Szent Istvántól Mohácsig*. Budapest 1942, s. 132–133.

⁵ Tripartitum je skrátený názov po latinsky písanej právnej knihy *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inchoiti Regni Hungariae partiumque adnexarum* [Trojdielna kniha obyčajového práva slávneho Uhorského kráľovstva a pripojených krajín], ktorú zostavil a roku 1514 dokončil Štefan z Verboviec (de Werbócz, Verbóci). Ide o zbierku stredovekého platného uhorského súkromného a čiastočne aj verejného obyčajového a zákonného práva s dôrazom na šľachtické právo, ktorá obsahuje aj teoretický výklad základných legislatívno-právnych zásad a pojmov. Kritickú, tzv. milénárnu edíciu pozri MÁRKUS, Dezső, Sándor KOŁOSVÁRI a Kelemen ÓVÁRI (eds.). *Corpus Juris Hungariae. Magyar Törvénytár. Werbóczy István Hármaskönyve*. Budapest, 1897 (ďalej „CJH – Tripartitum“); Brillantný rozbor už pred takmer 120 rokmi podal KADLEC, Karel. *Werbóczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské šlechty v něm obsažené*. Praha: Nákl. České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902; Na tomto mieste považujem za dôležité zdôrazniť, že túto prácu českého právneho historika zatiaľ neprekonal ani produktívna maďarská historická a právno-historická veda.

partikulárnych práv. Supremácia obyčajového práva v Uhorsku počas celého stredoveku vyplývala najmä z toho, že podľa tradičného súdobého chápania sa od práva požadovalo, aby bolo „*staré a dobré*“.⁶

Tripartitum sa člení na úvod a tri časti. Úvod má 16 článkov obsahujúcich všeobecné ustanovenia o pojme práva, o druhoch práva, o zákonoch a spravodlivosti; prvá časť má 134 článkov (titulov) a obsahuje šľachtické súkromné právo (donačné, obligačné, dedičské, vecné a iné); druhá časť s 84 článkami hovorí najmä o prameňoch práva a o procesnom práve; tretia časť sa v 36 článkoch zaoberá partikulárnym právom chorváckym, sedmohradským, mestským, poddanským a obsahuje aj trestnoprávne predpisy. Verbóciho dielo preskúmala osobitná kráľovská komisia, ktorá uznala, že verne zobrazuje platné obyčajové právo. Uhorský snem schválil Tripartitum zákonným článkom 13/1514. Dňa 19. novembra 1514 ho odobril aj kráľ Vladislav II., keďže však nebolo opatrené kráľovskou pečaťou, nenadobudlo formálnu platnosť zákona. Aj napriek tomu sa používalo ako právna príručka, uznávalo a aplikovalo sa v súdnej praxi, zákonodarstve a v právnej vede až do polovice 19. storočia, resp. rozpadu monarchie roku 1918, ba niektoré jeho ustanovenia platili na Slovensku až do roku 1950, keď bol prijatý prvý Občiansky zákonník.⁷

Tripartitum vyšlo tlačou roku 1517 vo Viedni a čoskoro sa stalo jedným z najvydávanějších uhorských diel. Ešte v 16. storočí vyšlo aj v maďarskom (1565 v Debrecíne), chorváckom (1574 v Nedelišči) a nemeckom preklade (1599 vo Viedni). Neskôr vychádzalo aj vo viacerých paralelných latinsko-maďarských vydaniach. Do roku 1914 bolo vydané 51krát. Ucelený slovenský preklad Tripartita vyšiel tlačou až roku 2008. Autor prekladu Erik Štenpien však vychádzal z maďarskej verzie levočského latinsko-maďarského vydania Tripartita z roku 1660 s prihladnutím na paragrafované vydanie zavedené

⁶ Za všetky zmienky dokumentujúce váhu „*dávneho zákonného práva, krajinskej právnej obyčaje a výsad obyvateľov*“ možno uviesť napríklad krátku pasáž z 1. zák. čl. dekrétu kráľa Alberta z 29. mája 1439: „... *quod antiquas leges, et consuetudines regni, et libertates regnicolarum* ...“ In: MÁRKUS, Dezső (ed.). *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvényekékeké.* Budapest 1899, s. 278 (ďalej „CJH – 1000–1526“); Inak aj DÖRY, Franciscus, Georgius BÓNIS a Vera BÁCSKAI. *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns. 1301–1457.* Budapest, 1976, s. 286.

⁷ Platnosť Tripartita na Slovensku formálne ukončilo zrušovacie ustanovenie zákona č. 151/1950.

roku 1740, a nie z pôvodnej latinskej verzie spísanej Štefanom Verbőcim a vydanej roku 1517.⁸

Rozsiahle používanie Tripartita v súdnej praxi stolíc dokladá aj množstvo jeho súvekých rukopisných odpisov. Jedným z nich je aj rukopis z roku 1539, ktorý prepísal a registrom opatril Ján Izák Ismenius. Zaujímavosťou tohto rukopisu je to, že niektoré ustanovenia boli v prvej polovici 16. storočia preložené z latinčiny do slovenčiny.⁹

Napriek nejednotnosti až svojvôli v rozhodovaní sudcov a súdov v Uhorsku rozhodujúcim faktorom pre určenie trestu bola klasifikácia trestného činu. Už od 13. storočia sa pojmom verejný zločincí (*malefactores publici*) označovali páchatelia takých deliktov, ktoré sa spravidla trestali hrdelným trestom, čiže smrťou. V tejto súvislosti, ako aj pod vplyvom kánonického práva, sa spočiatku začali rozlišovať verejné trestné činy a súkromné trestné činy. Za verejný zločin (*delictum publicum*) sa spočiatku považovali delikty, na ktoré sa vzťahovali čisto trestné sankcie a ktoré nepripúšťali možnosť riešenia v rámci výkupného systému. Všetky ostatné delikty sa chápali ako súkromná ujma, čiže súkromný delikt (*delictum privatum, delictum civile*), pričom o satisfakciu musel žiadať poškodený podaním žaloby na súde.¹⁰

Velezrada (*nota infidelitatis*) bola verejným trestným činom a v uhorskom trestnom práve sa oddávna pokladala za najt'azší zločin, ktorý zahrnoval viacero trestných činov. V legislatívnej praxi sa prvýkrát komplexnejšie spomína v zák. čl. 2/1462, kde sa v 1. až 14. § vymenúva okolo 20 deliktov

⁸ ŠTENPIEN, Erik. *Tripartitum*. Bratislava: Eurokódex (sine loco), 2008.

⁹ Országos Széchényi Könyvtár (Krajinská Széchényiho knižnica – ďalej OszK), Budapešť, Zbierka RK (staré rukopisy), sign. Fol. lat. 1779, s. 1–7 (podľa novodobého paginovania). Časť zo slovenského prekladu datovaného rokom 1539, ktorá sa týka velezrady, čiže zločinu vierolomnosti či nevery, publikujem v ďalšej časti tejto štúdie, pričom text v súvekej slovenčine podávam transliterovane podľa zaužívaných zásad prepisu.

¹⁰ Klasifikácii trestných činov v Uhorsku za feudalizmu sa venujem v štúdiu SEGEŠ, Vladimír. Zločin a trest v uhorskom feudálnom trestnom práve. In: SOKOLOVSKÝ, Leon (Zost). *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku. Zborník z rovnomennej vedeckej konferencie konanej 1.–3. októbra 2003 v Lučenci*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2006, s. 23–35. V kategórii verejných trestných činov charakterizujem 11 skupín zločinov a v rámci súkromných trestných činov vymenúvam 4 druhy súkromnoprávných deliktov.

kvalifikovaných ako nevernosť (*infidelitas*).¹¹ V zásade išlo predovšetkým o trestný čin spáchaný vazalom proti seniorovi a okrem iného sem patrili: úklady proti kráľovi a korune, velezrada, falšovanie verejných listín a pečatí, falšovanie peňazí, vražda príbuzných do štvrtého stupňa, podpaľačstvo dedín a usadlostí, najímanie a pozývanie cudzích lupičov, ničiteľov alebo žoldnierov do krajiny, násilie proti úradom a úradným osobám, vražda alebo poranenie riadnych krajinských sudcov najmä pri výkone ich činnosti, zrada hradov a zradcovstvo voči svojim pánom, zabitie protivníka počas súdneho konania, náboženská herézia, sprznenie či znásilnenie príbuzných do štvrtého stupňa.

V Tripartite (1. časť, 14. článok) je v 18 bodoch uvedených viac ako 30 deliktov, ktoré možno užšie rozdeliť do 6 podskupín: úklady proti majestátu (čiže panovníkovi), vlastizrada a odbojníctvo, násilie proti úradom a úradným osobám (osobitne sudcom), kacírstvo, falšovanie verejných listín a peňazí, vražda či sprznenie príbuzných.¹² Velezrada sa trestala stratou hlavy a majetku previnilca. Prípadné udelenie milosti od panovníka sa spravidla týkalo výkonu trestu smrti, nie však konfiškácie majetku.

3 Slovenský preklad ustanovenia o velezrade z 1. polovice 16. storočia¹³

Titul XIII. O pryczynach chytlenstwy¹⁴: To gest, ktere weczy delagy chytlene prothy kraly a zemy.

Tyto Article Naydess in decreto krale wlczlawa, in Additionibus ad primum decretum Anno 1495, Ar(ticul) 4.¹⁵

¹¹ Articuli, qui concernunt notam infidelitatis et in quibus, et non aliis, possint per dominum regem, possessiones et bona delinquentium, alicui donari seu conferri. CJH – 1000–1526, op. cit., 340–341. Inak aj DÖRY, Franciscus, Georgius BÓNIS, Geisa ÉRSZEGI a Susanna TEKE. *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns. 1458–1490*. Budapest 1989, s. 125–126.

¹² CJH – Tripartitum, op. cit., 1. časť, 14. článok, 1.–18. §, s. 76–78.

¹³ ÓszK, op. cit., s. 4–5.

¹⁴ Chytlenstwy – vierolomnosť, nevernosť, velezrada (z maď. hűtlen – neverný, hűtlen-ség – nevernosť, vierolomnosť).

¹⁵ Ide o marginálny odkaz na príslušný zákonný článok dekrétu kráľa Vladislava II. z roku 1495. Latinské znenie zák. čl. 4/1495 pozri CJH 1000–1526, s. 566.

- I. Kteryby sahnul rukama swymy kralewskey osobe, neb k/geho hlawe, s kordem, gedem, othrawamy, a_neb z/gwaltem,¹⁶ do domu, [v kte]remby kral byl wstupil.
- II. Kteryby zgewne powstal, proty poradku [... (poškodená část – pozn. V.S.)] krale a Corony; – wss[ak... pov]stany gestlyby bylo sp[ravedlive... chy]tlenstwý neny.
- III. Item, ktery falessne lysty sprawuge, falessne lysty w/sudech vzywa, a_neb falessne peczety dela a wyrwya a k/takowym lystom falessnym prytlaczuge.
- III. Ktery falessnu Mynczu kuge, a_neb s/takowow zgewne a hojne ssafuge.
- V. Item, kteryby Mordowal, Ranyl swe bratrzy, pokrwne prytele,¹⁷ ass do cztwrtego gradu sweho pokoleny. Takye Mordare¹⁸ otczow, Matky swey, Manzelky aneb Manžela. Wssak proto zamordowany Manzelky a_neb manžela, krom prawa vdelane.
- VI. Item Czyzoloznyczy swymy pokrwnymy ass do cztwrtego gradu, a_neb sylownyczy swych maczoch, czyzoloznyczy s/tymyže, kdyby byly zgewne dosweczeny.
- VII. Item požyhacze¹⁹ Myest a_neb wsy.
- VIII. Item, kteryby czyzye narody k/zboystwu a_neb draby²⁰ držel, prothy pokoynemu stawu zemy vherskey.
- IX. Item, kteryby proty gleytownemu lystu a_neb gleythu²¹ nyeczto vdelal.
- X. Kteryby sweho vlastneho pana zamek kasstyel a_neb gynu thwrzu zradyl, zradne a vkradne nyeczy w/uherskey zemy zamek, kasstyel a_neb thwrzy wzal, kdyby byl zgewne dosweczeny.
- XI. Kteryby poradne sudcze, Ordinarios Iudices²² w/slowe, Mordowal, lapal, byl, a_neb ranyl, a_neb gych namestkwow.

¹⁶ Gwalt – násilie (z nem. Gewalt).

¹⁷ Pokrwny prytele – pokrvní příbuzní.

¹⁸ Mordar – vrah (z nem. Mörder, Mord – vražda).

¹⁹ Požyhac – podpařač.

²⁰ Drab – dráb, ozbrojenec, žoldnier.

²¹ Gleyth – glejt, čiže listina zaručující bezpečnost’.

²² Ordinarios iudices – riadni krajinský sudcovia, čiže palatín, krajinský sudca, taverník, kráľov osobník (personál), chorvátsky a slavónsky bán, sedmohradský vojvoda.

XII. Item, Kteryby zamordowal tych, ktery na sudy ydu, kraly, a_neb na octawy²³ aneb na Curthy,²⁴ aneb k/stolyczy ktere hokolwek wydyeku,²⁵ a_neb na gyne mesta sudow, tych swych pry²⁶ hledety, a_neb na Rakoss,²⁷ skrze krale zawolany pry chazegyze.

XIII. Item, kteryby zamordowal a_neb byl lydy kralewskych, Capituly, a_neb z Conuethu, na Executii poslaných.

XIII. Item, zgewny kaczyere, they wyery kaczyerskey gse prydržyewagycze.

XV. Item, kteryby Nosy, vssy dal rezaty, a_neb oczy wylupyth, krom Banow, Wayewodow a gynych w/uredyech na hranyczyech buduczech.

XVI. Item, kteryby buducze Haythmanem na hranyczyech nyektery zamek, kasstyel a_neb Thwrzu stratyl.

XVII. Item, Kteryby dodawaly Thurkom zbrog, strowu, proffanth,²⁸ a_neb gynym newernym techto kralewstwy.

XVIII. Item Kteryby pozbygel, [a neb – škrtnuté – pozn. V. S.] lupal aneb gynacze hyndruwal²⁹ tych, ktery s/turek vtekygy a gych wyere odpowydagy.

XIX. Item, kteryby dwakrath Repulsii³⁰ w/gedney pry vdelał.

4 Moderný slovenský preklad z latinčiny

1. časť, 14. článok – O prípadoch dokazujúcich biľag velezrady.³¹

²³ Octawy – oktaviálny súd.

²⁴ Curthy – kuriálny (dvorský) súd.

²⁵ Wydyek – stolica (šľachtická), komitát, župa.

²⁶ Swych pry – svojich sporov.

²⁷ Rakoss – Rákoš, Rákošské pole v dnešnej Pešti, kde sa v stredoveku schádzal uhorský snem.

²⁸ Proffanth – proviant.

²⁹ Hyndruval – ničil, pľundroval.

³⁰ Repulsio (lat.) – odohnanie, zahnanie, čiže znemožnenie úradného či súdneho výkonu.

³¹ Termín nota infidelitatis sa v slovenskej právno-historickej spisbe označuje ako nevera, nevernosť, velezrada, vierolomnosť, ale aj znak či zločin nevernosti. Prekladám ho ako biľag velezrady, lebo táto podoba dnes azda najadekvátnejšie vyjadruje skutkovú podstatu dávneho trestného činu, keď panovníkov verný prívrženec či poddaný (lat. fidelis) porušil sľub či záväzok vernosti, čiže panovníka zradil, spreneveril sa mu, takže sa stal neverným (lat. infidelis) a dopustil sa tak zločinu najťažšej či najväčšej zrady, čo sprievodne navonok dokumentoval biľag, ktorý bol spočiatku zväčša skutočný a neskôr symbolický.

Sú teda také prípady a nazývajú sa biľagmi velezrady, v ktorých kráľovský majestát má právo majetky patriace komukoľvek, ešte za jeho života, darovať po práve a slobodne komukoľvek inému.

§ 1. Prvým [prípacom] je zločin urážky majestátu; ak totiž niekto kradmou rukou siahne na osobu nášho panovníka, alebo mečom či jedom úkladne usiluje o jeho hlavu, alebo násilím vtrhne medzi múry či do domu, kde sa kráľ zdržiava.

§ 2. Druhým prípadom je, keď sa niekto očividne postaví a vzoprie proti verejnému poriadku a stavu, kráľovi a korune; ak je však príčinou tohto odporu spravodlivá obrana, nepovažuje sa za biľag [velezrady].

§ 3. Ďalej, kto vyhotovuje falošné listiny alebo falošné listiny verejne používa na súde. Rovnako aj ten, kto ryje a používa falošné pečate.

§ 4. Ďalej, raziči falošných mincí, alebo tí, čo takého mince vedome a vo veľkom množstve používajú.

§ 5. Ďalej, vrahovia a tí, čo porania svojich bratov a príbuzných do štvrtého pokolenia vrátane. Ako aj vrahovia rodičov, manželiek či vrahyne manželov. Avšak za vraždu manželky či vraždu manžela považuj len skutok vykonaný mimo rámca právneho konania a [výkonu] spravodlivosti.

§ 6. Ďalej, prznitelia svojich príbuzných až do štvrtého pokolenia vrátane. Ako aj tí, čo sa dopúšťajú znásilnenia svojich macoch, alebo krvismilníci, ak boli zjavne usvedčení alebo proskribovaní.³²

§ 7. Ďalej, verejní podpaľáči dedín a usadlostí.

§ 8. Ďalej, tí, čo privádzajú cudzích lúpežníkov alebo žoldnierov, aby rozvracali vnútorný poriadok a pokoj v krajine.

§ 9. Ďalej, ničitelia verejných vierohodných listín alebo [glejtových] sprievodných listín, ak boli zjavne usvedčení.

§ 10. Ďalej, zradcovia hradov svojich pánov. Ako aj tí, čo dobývajú, obsadzujú alebo si privlastňujú hrady alebo kaštiele či ostatné pevnosti patriace ktorýmkoľvek domácim obyvateľom, ak boli zjavne usvedčení.

§ 11. Ďalej, tí, čo zabijú, uväznia, zbijú alebo porania riadnych krajinských sudcov a ich námestníkov v sudcovských úradoch.

³² Pod proskripciou sa rozumie verejnú a úradnú vyhlásenie a označenie za delikventa.

§ 12. Ďalej, vrahovia sporiacich či pravotiacich sa [odporcov], alebo uberajúcich sa ku kráľovskému majestátu, alebo na krátky či oktáválny súd,³³ alebo k súdnej stolici ktorejkoľvek [šľachtickej] stolice, alebo na akékoľvek iné miesto, kde sa totiž idú zúčastniť na riešení sporu; alebo [vrahovia] tých, ktorí prichádzajú na krajinský snem či generálne zhromaždenie, čo sa schádza a koná na základe kráľovho nariadenia.

§ 13. Ďalej, vrahovia a tí, čo porania alebo zbijú kráľovských ľudí,³⁴ osvedčovateli kapitúl alebo konventov³⁵ pri výkone ich poslania.

§ 14. Ďalej, verejní kacíri, pridriavajúci sa totiž zavrhnutiahodnej kacírskej viery.

§ 15. Ďalej, tí, čo zmrazujú údy, vykolú oči; okrem bánov, vojvodov a iných, čo zastávajú úrady v pohraničí.

§ 16. Ďalej, tí, čo zaviniu stratu pohraničných hradov krajiny.

§ 17. Ďalej, tí, čo dodávajú zbrane a potraviny Turkom a ostatným neveriacim, totiž protivníkom a nepriateľom krajiny.

§ 18. Ďalej, tí, čo znepokojujú, zadržávajú a okrádajú tých, ktorí zanechajú zavrhnutiahodné sektárstvo, utekajú z Turecka do našej krajiny, aby sa tu usadili.

5 Záverom

Velezrada (*nota infidelitatis*) sa v uhorskom trestnom práve oddávna pokladala za najťažší verejný zločin, ktorý zahrnoval viacero trestných činov. V legislatívnej praxi sa prvýkrát komplexnejšie spomína v dekréte kráľa

³³ Ako oktáva (lat. octava) sa označoval ôsmy deň od istého sviatku. V uhorskej súdnej praxi sa na isté oktávy zvykol zvolávať súd kráľovskej kúrie. Roku 1447 sa zákonom stanovili štyri takéto oktávy, kráľ Matej Korvín ich zredukoval na dve – okolo sviatku Juraja (24. apríla) a sviatku Michala (29. septembra). Roku 1498 sa popri týchto dvoch tzv. veľkých oktávach (octavia integra et magna) opätovne zaviedli dve tzv. krátke či menšie oktávy (octavia brevis). Súd veľkých oktáv trval spravidla 40 dní, krátkych zasa 20 dní.

³⁴ Kráľovský človek (lat. homo regius) – úradná osoba (spravidla v istej stolici či regióne), ktorá (tam) na základe kráľovho poverenia zabezpečovala výkon istého súdneho úkonu či rozhodnutia. Obdobných povereníkov mal aj palatín a ďalší krajinskí hodnostári so sudcovskou právomocou.

³⁵ Určení členovia kapitúl a konventov sprevádzali kráľovských povereníkov, aby dosvedčili a spisomnili priebeh súdneho pojednávania alebo úkonu, takže sa na nich vzťahovala kráľovská imunita a ochrana.

Mateja z roku 1462, kde sa v zák. čl. 2/1462 vymenúva okolo 20 deliktov. V Tripartite Štefana Verbóciho z roku 1514 je v 18 bodoch uvedených viac ako 30 deliktov, ktoré možno užšie rozdeliť do 6 podskupín: úklady proti majestátu (čiže panovníkovi), vlastizrada a odbojníctvo, násilie proti úradom a úradným osobám (osobitne sudcom), kacírstvo, falšovanie verejných listín a peňazí, vražda či sprznenie príbuzných. Velezrada sa trestala stratou hlavy a majetku previnilca. Prípadné udelenie milosti od panovníka sa spravidla týkalo výkonu trestu smrti, nie však konfiškácie majetku. Súčasťou štúdie je aj prepis rukopisných ustanovení o velezrade v súdobej slovenčine z roku 1539 a moderný slovenský preklad príslušného článku Tripartita.

Summary

Treason in Medieval Hungarian Law

Treason, or crime of unfaithfulness (*nota infidelitatis*) was considered as the most serious crime in Hungarian legislation and it included several crimes. It is first mentioned in a law enacted by king Matthias in 1462 that lists approximately 20 crimes. In the 1514 *Tripartitum* lists more than 30 crimes in 18 points which could be subdivided into 6 subgroups: malice against property (meaning the sovereign), treason and rebellion, violence against authorities and officials, heresy, forging of official documents and money, murder and defilement of relatives. Treason was punished by head and property of the perpetrator. Eventual granting of mercy by the ruler was usually related to the capital punishment but not confiscation of property.

DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9976-2021-4>

PROTISTÁTNÍ TRESTNÉ ČINY V MODERNÍCH KODIFIKACÍCH

JUDr. David Kolumber, Ph.D.

Katedra dějin státu a práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita;
Okresní soud ve Zlíně

1 Úvodem

Teorie státovědy odlišuje moderní stát jako centralizovaný politický systém od forem z éry předstátní organizace, které na rozdíl od moderního státu vykazují určité deficity a distinkce.¹ Ostatně pojem „státu“ se objevuje až se zpožděním a autorem tohoto konceptu jako sběrné kategorie pro impéria, patrimonialní, feudální a segmentární společnosti je Niccolò Machiavelli.² V kontextu zkoumané látky, tedy protistátní trestných činů, nelze přehlížet, že snaha o ochranu je spojena nejen s moderním státem (dále jen „stát“), ale dokonce i s entitami z doby předstátní organizace (dále jen „entita“).³ Z doby entit je klíčová snaha o ochranu vladaře a osob v jeho okruhu, s postupným přechodem z etapy entit ke státům dochází k akcentaci ochrany samotného státu. Společným jmenovatelem napříč časem je snaha o zachování entity, resp. státu, a její fundamentální báze (kam je možné podřadit zejména samostatnost, celistvost, svrchovanost, personální a ideový substrát).

Omezený rozsah příspěvku neumožňuje rozbor materie na širší základně, která by vysledovala projekci snahy o ochranu entit a států v jednotlivých zemích v průběhu jejich historického vývoje, pročť se příspěvek za použití metody komparativní, deskriptivní, analytické a teleologické zaměří na státy v tomto směru klíčové a zejména na fakt, že kategorie protistátní trestné

¹ Srov. KOLUMBER, David. *Zánik Jugoslávie*. Ostrava: Key Publishing, 2020, s. 21.

² Srov. JELLINEK, Georg. *Všeobecná státověda*. Praha: J. Leichter, 1906, s. 342–343.

³ Srov. RAUSCHER, Rudolf. Právní dějiny. *Sborník věd právních a státních*, 1921, roč. 21, č. 3–4, s. 386.

činnosti prodělala v čase pronikavou změnu. Nemůže pak být opomenuta ani reglementace protistátní činnosti v českých moderních dějinách, již je věnována druhá část příspěvku.

2 Od nejstarších dějin k moderním kodifikacím

Byť tedy entity nemají pojmové znaky státu, jejich elity nerezignují na zajištění své ochrany a udržení své moci. To je ostatně důvod, proč lze vysledovat sankcionování „protistátní“ činnosti již v antickém Řecku,⁴ kde od Peisistratovy tyranidy athénský stát stíhal celou řadu pro entitu škodlivých jednání, mezi které patřilo porušení demokratické ústavy (*katalysis tú démú*) a ohrožení bezpečnosti zvenčí či velezrada (*prodosiá*), kde pojmovým znakem bylo spojení s cizí entitou,⁵ přičemž velezrada, jež představovala hlavní protistátní čin, byla tvrdě trestána také ve Spartě.⁶

Obdobná protektivní opatření znalo i římské právo. V tomto směru je klíčový Zákon XII desek (*Leges duodecim tabularum*), jenž rozlišoval *perduellio* (velezradu v nejširším smyslu; zločin proti entitě) a *parricidium* (vraždu svobodného občana, později příbuzného; zločin rušící entitu).⁷ K *perduellio* (rozšířenému o zneužití úřední moci) přibyl koncept *crimen laesae maiestatis*,⁸ jenž zahrnoval útoky na existenci, bezpečnost a celistvost entity a jejich představitelů.⁹

4 Podrobně BERNEKER, Erich. Hochverrat und Landesverrat im griechischen Recht. *Eos*, 1956, roč. 48, č. 1, s. 105–137.

5 Podrobně TUREČEK, Josef. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963, s. 190.

6 *Ibid.*, s. 166.

7 BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, s. 246 a 250; K pojetí a vzájemnému poměru – srov. SLÁVÍČEK, Josef. *Úvod ve studium trestního hmotného práva vůbec a ve studium rakouského obecného zákoníka trestního ze dne 27. května 1852 zvláště, čili, Soubor vědomostí, kterýchž každé studium pozitivního práva trestního vůbec a nadzmi-něného zákoníka rakouského zvláště pro jich potřebu aneb užitečnost vyhledává*. Praha: komise Františka Rívnáče, 1866, s. 43.

8 Podrobně FRÝDEK, Miroslav. *Crimen maiestatis v neprávnických pramenech – Livius, Tacitus, Ammianus Marcellinus*. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2011, roč. 19, č. 3, s. 264–269. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/6333>

9 Srov. BAUMAN, Richard Alexander. *A Study of the Crimen Maiestatis Imminutae in the Roman Republic and Augustan Principate: Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy*. Johannesburg: University of the Witwatersrand, 1963, s. 16–37.

Koncept *perduellia* jako velezrady a *crimen laesae maiestatis* jako urážky panovníka byl přítomen i ve středověkém právu, kde k protistátním činům byly řazeny také porušení míru, povstání, vzbouření, veřejné násilí, úřední zločiny (brání úplatků či vyzrazení tajemství) a padělání mincí.¹⁰

Bývá připomínáno, že výslovné řešení „protistátní“ trestné činnosti se začíná pozvolna objevovat v sedmáctém století,¹¹ avšak v éře absolutismu je ochrana entity (resp. státu) upozaděována ve prospěch panovníka a jeho moci. Tento koncept je možné v našich podmínkách postřehnout v Obnoveném zřízení zemském (1627, resp. 1628) i obsahově podobné úpravě v trestním zákoníku Josefa I. (1707).¹² Snaha o trestání protistátní činnosti jako prostředku upevňování absolutismu je patrná z ruského Sněmovního zákoníku cara Alexeje Michajloviče (Соборное уложение) z roku 1649¹³ a dánského zákoníku (*Danske Lov*) z roku 1683,¹⁴ které spojuje přítomnost katalogů provinění směřujících k zajištění nerušené existence entity (státu), ale zejména jeho vladaře navázaná na drakonické tresty pro případné pachatele.

Formování států však nezadržitelně směřovalo k tomu, že ochrana již nebude poskytována výhradně personálnímu substrátu (panovníkovi), ale také státu jako takovému. Tuto vývojovou tendenci lze ilustrovat na rakouském *Constitutio Criminalis Theresiana* (1768, resp. 1770) rozlišujícím urážku majestátu a zemězradu (jež označuje vedle dalších jako nepromlčitelné zločiny),¹⁵ na francouzském *Code pénal* z podzimu 1791, jenž k otázce přistupo-

10 Podrobně ADAMOVÁ, Karolina. *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě: přehled vybraných otázek*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 105–106.

11 Srov. MUNCK, Thomas. *Evropa sedmáctého století: 1598–1700*. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 407–408.

12 Podrobně MALÝ, Karel. Trestní právo v Obnoveném zřízení zemském. *Právněhistorické studie*, 2013, č. 43, s. 28–30.

13 Zejména se jednalo o kapitolu druhou (zlovolné ohrožení zdraví panovníka, převzetí vlády a uchvácení moci, vlastizrada, vypálení města nebo panství, prozrazení státního tajemství, odhalení zdravotního stavu panovníka, vzpoura, spiknutí atp.) – podrobně Глава II. *О государственной чести, и как его государское здоровье оберегать а в ней 22 статьи* [online]. 1649 [cit. 29. 08. 2021]. Dostupné z: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/1649/2.htm>

14 Podrobně *Kong Christian den Femtis Danske lov*. Kobenhavn: G. E. C. Gads Forlag, 1929, s. 875–882.

15 Srov. *Constitutio Criminalis Theresiana aneb Ržjmské Cýsařské w Vhřch a Vžeskách etc. etc. Královské Aposstolské Milosti Marye Terezye Arcy-Kněžny Rakauské... brdelnj Právnj Ržád*. Vídeň: Wytisštěný v Jana Tomasse vrozeného z Trattnerů, Cýsařsko-Královského Dworského Impressora, 1769, s. 30.

val obdobně, kdy rozlišoval ochranu vnější a vnitřní bezpečnosti státu, kam podřazoval i ochranu krále, regenta a následníků trůnu,¹⁶ a v této souvislosti pak nemůže být opomenut ani pruský *Landrecht* z roku 1794 rozlišující velezradu (vnitřní činnost; § 93 až 99), zemězradu (vnější činnost; § 100) a urážku majestátu (§ 196).¹⁷

Inspirační báze francouzského trestního zákoníku z roku 1791 se projevila nejen v zemích, na které Francie působila, ale také na novém Napoleonově *Code pénal* z roku 1810, jenž upravoval trestné činy proti vnější bezpečnosti státu (čl. 75 až 85, přičemž článek 79 dokonce sankcionoval i jednání pachatele proti francouzskému spojenci v době společného postupu proti nepříteli) a vnitřní bezpečnosti státu, kam podřazoval i trestání zločinů proti císaři a jeho rodině („*crime de lèse-majesté*“, čl. 86 až 90),¹⁸ a který byl účinný až do roku 1994.¹⁹ Dokonce i socialistická právní teorie *Code pénal*, byť představujícím vzor buržoazního trestního zákoníku, přiznávala význam díky příspěvku k vítězství nad „*barbarstvím feudálního trestního práva*“²⁰ a právě Napoleonův trestní zákoník je považován za koncept, jenž do praxe zavádí moderní chápání protistátní trestné činnosti uvažované v intencích systematiky tohoto zákona,²¹ neboť se přímo promítl do trestních kodexů v Království obojí Sicílie (1819), Vévodství Parmy, Piacenzy a Guastally (1821), Sardinského království (1839) a nepřímo pak do trestních zákoníků Španělska (1822, 1848), Norska (1842), Ruska (1845, zejména po novele v roce 1866), Pruska (1851), Rakouska (1852), Toskánska (1853, díky jeho roli pak nepřímo působil také na italský trestní zákoník z roku 1889), Švédska (1864) a Dánska (1866) a zcela specifická byla situace v Osmanské říši,²² kde se nejprve při

¹⁶ *Loi. Code Pénal. Donnée à Paris le 6 octobre 1791*. Paris: de Prault, 1790, s. 10–16.

¹⁷ *Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten* [online]. 1794 [cit. 22. 08. 2021]. Dostupné z: <https://opiniojuris.de/quelle/1623>

¹⁸ Podrobně *Code pénal de l'empire français. Edition conforme à celle de l'imprimerie impériale*. Paris: Merlin, 1810, s. 11–72.

¹⁹ Podrobně RIEGROVÁ, Běla. K přijetí nového francouzského trestního zákoníku. *Právník*, 1995, roč. 134, č. 9, s. 931–935.

²⁰ NEZKUSIL, Jiří. *Československé trestní právo: učebnice pro vysoké školy, Sv. 1, Obecná část*. Praha: Orbis, 1976, s. 270.

²¹ WOJCIECHOWSKA, Janina. *Zdrada ojczyzny w polskim prawie karnym na tle porównawczym*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975, s. 23–25.

²² Podrobně ANCEL, Marc. The Collection of European Penal Codes and the Study Of Comparative Law. *University of Pennsylvania Law Review*, 1958, roč. 106, č. 3, s. 348.

kodifikaci v roce 1858 vyšlo přímo z překladu francouzského trestního kodexu, jenž byl záhy modifikován pod vlivem německé a italské úpravy.²³

Je-li zmíněn německý vliv, je tím myšlen trestní zákoník (*Strafgesetzbuch*) z května 1870, resp. 1871,²⁴ jenž je účinný doposud a na jeho podobě v čase je možné sledovat odlišné přístupové tendence a politicko-sociální prostředí a pronikavé změny, jimiž Německo v průběhu dvacátého století procházelo.²⁵ Původní partie zákona týkající se protistátních činů²⁶ se nejprve musela přizpůsobit podmínkám Výmarské republiky,²⁷ v dubnu 1934 prošla revizí adaptující úpravu pro potřeby národněsocialistického režimu,²⁸ co bylo důvodem, proč v rámci denacifikace v září 1945 došlo k návratu původního znění,²⁹ pročež opětovně výslovně sankcionoval útoky na panovníka či následníka trůnu. V únoru 1946 došlo ke zrušení většiny do té doby

²³ Podrobně ŠENSOY, Naci. The Reception of Foreign Codes of Criminal Law and Criminal Procedure in Turkey. *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*, 1956, roč. 5, č. 6, s. 182–183.

²⁴ V květnu 1871 se trestním zákoníkem Německé říše stal trestní zákoník Severoněmeckého spolku z května 1870 (srov. Gesetz, betreffend die Redaktion des Strafgesetzbuchs für den Norddeutschen Bund als Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich vom 15. Mai 1871. *Reichs-Gesetzblatt*, 1871, č. 24, s. 127).

²⁵ V partii trestných činů proti veřejnému pořádku byl v létě 1935 zaveden § 134b, jenž sankcionoval hanobení NSDAP a jejich dílčích útvarů, tedy SA, SS, NSKK, HJ (srov. Gesetz zur Änderung des Strafgesetzbuchs vom 28. Juni 1935. *Reichsgesetzblatt Teil I*, 1935, č. 70, s. 841.).

²⁶ Gesetz, betreffend die Redaktion des Strafgesetzbuchs für den Norddeutschen Bund als Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich vom 15. Mai 1871. *Reichs-Gesetzblatt*, 1871, č. 24, s. 142–147.

²⁷ Nejprve nová říšská ústava ze srpna 1919 hromadně v ustanovení čl. 179 odst. 1 aktualizovala veškeré odkazy napříč právním řádem na nové instituce dle této ústavy, pročež místo ochrany panovníka nastupovala ochrana říšského prezidenta (srov. Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919. *Reichs-Gesetzblatt*, 1919, č. 152, s. 1417.). Později vedle trestního zákoníku existovala další úprava, jejíž počátky lze datovat zejména do období po vraždě ministra zahraničí Walthera Rathenau. Již v červnu 1922 byla přijata dvě nařízení na ochranu republiky, jež rozšířila katalog protistátních činů a zakázala protistátní shromáždění (podrobně *Reichsgesetzblatt Teil I*, 1922, s. 521–522 a 532.) a na které navázaly zvláštní zákony na ochranu republiky z let 1922 (srov. *Reichsgesetzblatt Teil I*, 1922, č. 52, s. 585–593) a 1930 (srov. *Reichsgesetzblatt Teil I*, 1930, č. 9, s. 91–93.). V otázce ochrany proti vnitřní hrozbě ovšem výmarská úprava jednoznačně selhala, když nezabránila uchvácení moci nacisty, byť tento potenciál měla, jak naznačoval postup justičních orgánů proti NSDAP z období let 1922 a 1923 (podrobně ALTER, Maximilian. Die historische Auslegung des Parteiverbots und das NSDAP-Urteil von 1923. *JuristenZeitung*, 2015, roč. 60, č. 6, s. 298).

²⁸ Gesetz zur Änderung von Vorschriften des Strafrechts und des Strafverfahrens vom 24. April 1934. *Reichsgesetzblatt Teil I*, 1934, č. 47, s. 341–348.

²⁹ Gesetz č. 1. Aufhebung von Nazi-Gesetzen vom 20. September 1945. *Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland*, 1945, č. 1, s. 6–8.

účinných ustanovení,³⁰ co změnila novely z let 1951³¹ a 1953,³² jimiž ovšem zásahy do této části zákona neskončily.³³ Nynější znění reglementuje zrazení míru, velezradu a ohrožení demokratického právního státu (§ 80a–92b), zemězradu a ohrožení vnější bezpečnosti (§ 93–101a), činy proti cizím státům (§ 102–104a), proti ústavním orgánům, jakož i při volbách a hlasováních (§ 105–108e), proti obraně země (§ 109–109k) a odpor proti státní moci (§ 111–121). Příkladem dynamiky může být již samotné úvodní ustanovení, § 80, jež v letech 1872 až 1934 a znovu v letech 1945 až 1946 *de iure* upravovalo vraždu či pokus o vraždu panovníka (po roce 1919 *de facto* hlavy státu), v letech 1934 až 1945 oddělení části Říše, v letech 1951 až 1968 velezradu spočívající v jednání, kterým násilím či hrozbou násilí dojde ke změně ústavního pořádku, oddělení části spolkové republiky či spolkové země, v letech 1968 až 2016 přípravu útočné války a v letech 1946 až 1951 a od roku 2017 je vypuštěno. Je zřejmé, že novelizace zákona po druhé světové válce usilují především o sankcionování jednání, která by mohla opětovně představovat hrozbu pro německou demokracii, trestáno je proto například pokračování strany prohlášené za protiústavní (§ 84) nebo používání symbolů protiústavních organizací (§ 86a).

³⁰ Jednalo se o § 80 až 94 včetně, § 102 a § 103 (srov. Gesetz č. 11. Aufhebung einzelner Bestimmungen des deutschen Strafrechts vom 30. Januar 1946. *Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland*, 1946, č. 3, s. 55–57). Tedy účinné byly nadále § 98 až 101 a § 104 až 112. Ust. § 95 až 97 (urážka panovníka, členů panovnického rodu, regentů atp.) byly vypuštěny již v prosinci 1932 (srov. Verordnung des Reichspräsidenten zur Erhaltung des inneren Friedens vom 19. Dezember 1932. *Reichsgesetzblatt Teil I*, 1932, č. 80, s. 548–550), na ně navazovaly účinné § 98 až 101. Dále byly účinné § 104 (trestání činů proti akreditovaným zástupcům), § 105 (ochrana zákonodárných sborů spolkových zemí a Říše), § 106 (trestání činů směřujících k bránění členům těchto zákonodárných sborů ve výkonu jejich funkce), § 107 (trestání činů směřujících k bránění výkonu volebního práva či občanských práv), § 108 (zkreslení či falšování voleb), § 109 (kupčení s hlasy), § 110 (výzva k nedodržování zákona či rozhodnutí vydaných v mezích působnosti orgánu) a § 111 (nabádání ke spáchání trestného činu).

³¹ Strafrechtsänderungsgesetz vom 30. August 1951. *Bundesgesetzblatt Teil I*, 1951, č. 43, s. 739–744.

³² Drittes Strafrechtsänderungsgesetz vom 4. August 1953. *Bundesgesetzblatt Teil I*, 1953, č. 44, s. 739–741.

³³ Poslední novelizace byla uskutečněna na podzim 2020 – Sechzigstes Gesetz zur Änderung des Strafgesetzbuches Modernisierung des Schriftenbegriffs und anderer Begriffe sowie Erweiterung der Strafbarkeit nach den § 86, 86a, 111 und 130 des Strafgesetzbuches bei Handlungen im Ausland vom 30. November 2020. *Bundesgesetzblatt Teil I*, 2020, č. 57, s. 2601.

Zmíněný italský *Codice Penale* z roku 1889 byl nepřímo ovlivněn úpravou francouzskou, avšak markantnější byl vliv německého trestního zákoníku. V kategorii protistátních trestných činů italský kodex rozlišoval činy proti státu, státní moci a proti cizím státům a jejich představitelům.³⁴

V této souvislosti je proto patrné, že přístup k trestní materii na evropském kontinentu se nesl ve znamení vzájemného ovlivňování. Ještě na sklonku meziválečného období bylo připomínáno, že existují v euroatlantickém okruhu tři hlavní formy úpravy protistátní činnosti: vedle právě kontinentální to byly anglo-americká a sovětská.³⁵ Tato kategorizace je ovšem do značné míry zjednodušující, neboť v jednotlivých zemích evropského kontinentu se již v té době střetávaly rozličné názorové proudy, jež se projektovaly do úpravy trestání protistátní činnosti, co mělo za následek odlišné uchopení látky.

Sovětský okruh byl do značné míry osobitý, co souviselo s diskontinuitou práva, když již od podzimu 1917 bylo počítáno s tím, že dosavadní carské právo („*zákony svržených vlád/tříd*“) bude nahrazeno revolučním, socialistickým právním vědomím, kterým se měl vedle dekretů dělnicko-rolnické vlády řídit i lidový soud, jenž měl v rámci udržení nového státu zajistit také důsledný boj proti kontrarevoluci,³⁶ jež se stala ústředním pojmem potírání protistátní trestné činnosti i dle systematiky trestních kodexů z let 1922³⁷ a 1926.³⁸ V červenci 1940 pak dokonce za protistátní trestný čin rovnající se záškodnictví byl výnosem prezidia Nejvyššího sovětu SSSR označen postup průmyslového podniku, který do oběhu dává nekvalitní nebo neúplné výrobky či porušuje normy, za což měli být trestáni ředitelé, hlavní inženýři a vedoucí technické kontroly.³⁹ Zostření trestání protistátní činnosti je pak markantní zejména v důsledku zhoršování politické situace, kdy byl v lednu 1950 zaveden za vlastizradu, záškodnictví a vyzvědačství znovu trest

34 Podrobně ROBINSON, Thomas R. *Treason in Modern Foreign Law*. *Boston University Law Review*, 1922, roč. 2, č. 2, s. 106.

35 HAZARD, John N. a William B. STERN. *Exterior Treason: A Study in Comparative Criminal Law*. *The University of Chicago Law Review*, 1938, roč. 6, č. 1, s. 80.

36 SOLNAŘ, Vladimír et al. (eds.). *Československé trestní právo*. Praha: Orbis, 1959, s. 67–69.

37 Srov. hlavu I zvláštní části trestního zákoníku (УГОЛОВНЫЙ КОДЕКС РСФСР. Собрание узаконений и распоряжений РКП РСФСР, 1922, č. 80, s. 153 a násl.).

38 Srov. hlavu I zvláštní části trestního zákoníku (УГОЛОВНЫЙ КОДЕКС РСФСР. Собрание узаконений РСФСР, 1926, č. 80, s. 600 a násl.).

39 SOLNAŘ, Vladimír et al. (eds.). *Československé trestní právo*. Praha: Orbis, 1959, s. 84.

smrti, jenž byl v květnu 1947 pro dobu míru nahrazen uvězněním v táborech nápravných prací na pětadvacet let.⁴⁰ Vágní pojem kontrarevoluční činnosti byl v rámci širších reforem sovětského trestního práva opuštěn na konci padesátých let,⁴¹ když byl v prosinci 1958 přijat zákon o trestní odpovědnosti za protistátní trestné činy,⁴² jenž se promítl do úprav v jednotlivých svazových republikách, kde byly řešeny méně závažné protistátní trestné činy,⁴³ a také ve státech sovětské sféry vlivu.⁴⁴

Zatímco sovětský okruh byl spojen s diskontinuitou, naopak anglo-americký okruh se vyznačuje dlouhou tradicí. Za počátek kodifikované úpravy trestání protistátní činnosti je považován *Treason Act* z roku 1351, jenž rozlišoval velezradu a (malou) zradu,⁴⁵ přičemž tato dichotomie byla opuštěna zánikem konceptu malé zrady v roce 1828.⁴⁶ Na zákon z roku 1351 navázaly desítky dalších předpisů, které zejména reagovaly na problematiku

⁴⁰ Ibid., s. 88–89.

⁴¹ BERMAN Harold. Soviet Law Reform and its Significance for Soviet International Relations. In: MCWHINNEY, Edward (ed.) *Law, Foreign Policy, and the East-West Détente*. Toronto: University of Toronto Press, 2019, s. 12.

⁴² Zákon v původním znění (srov. *Nové justiční zákony SSSR přijaté na zasedání Nejvyššího sovětu SSSR ze dne 25. prosince 1958: Zákonné texty a referáty ze zasedání*. Praha: SEVT, 1959, s. 28–35) upravoval velezradu, vyzvědačství, teroristický čin, teror proti představiteli cizího státu, záškodnictví, škůdnictví, protisovětskou agitaci a propagandu, válečnou propagandu, sdružování k páchání protistátní činnosti či protisovětské organizací, trestné činy proti jinému státu pracujících a kategorií jiných protistátních trestných činů (porušování národní a rasové rovnoprávnosti, vyzrazení státního tajemství, ztráta listiny obsahující státní tajemství, banditismus, podloudnictví, hromadné nepokoje, vyhýbání se vojenské službě či mobilizační výzvě, vyhýbání se plnění povinností či placení daní ve válečné době, nezákonné opuštění SSSR či vniknutí do SSSR, porušení předpisů o mezinárodních letech, o bezpečnosti v chodu a provozu dopravy, poškození dopravních cest a prostředků, padělání či udávání padělaných platidel nebo cenných papírů, porušení valutových předpisů a neoznámení protistátních činů) a (s novelizacemi) byl účinný po celý zbytek existence Sovětského svazu. Jeho poslední novela pocházela z dubna 1991 (srov. *Ведомости Верховного Совета*, 1991, č. 18, s. 521.).

⁴³ FELDBRUGGE, Ferdinand Joseph. Soviet Criminal Law. The Last Six Years. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1963, roč. 54, č. 3, s. 252.

⁴⁴ Podrobně SOLNAŘ, Vladimír et al. (eds.). *Československé trestní právo*. Praha: Orbis, 1959, s. 105–112.

⁴⁵ *Declaration what Offences shall be adjudged Treason. Compassing the Death of the King, Queen, or their eldest Son; violating the Queen, or the King's eldest Daughter unmarried, or his eldest Son's Wife; levying War; adhering to the King's Enemies; killing the Chancellor, Treasurer, or Judges in Execution of their Duty: 25 Edw 3 St 5 c 2* [online]. 1351 [cit. 29. 08. 2021]. Dostupné z: <https://muni.cz/go/f32127>

⁴⁶ MCBAIN, Graham. High treason – violating the sovereign's wife. *Legal Studies*, 2009, roč. 29, č. 2, s. 264.

nástupnictví a vznik anglikánské církve.⁴⁷ Do současnosti pak z nich platí kromě zákona z roku 1351 ještě Treason Acts z let 1495, 1695 a 1702, přičemž další účinný Treason Act z roku 1814 navzdory svému označení řeší předně útok na panovníka.⁴⁸ V souvislosti se zkoumanou látkou je ovšem třeba připomenout *Treason Act* z roku 1547, jenž ve svém ustanovení XXII upravoval zásadu dvou svědků pro obvinění ze zrady.⁴⁹ Anglický, resp. britský, vzor je specifický nejen délkou účinnosti jednotlivých klíčových předpisů, ale také faktem, že tyto jsou nadále formálně účinné i v zemích bývalého Britského impéria, nepřijaly-li vlastní úpravu,⁵⁰ a jejich formulace a postuláty se promítly i do textace Ústavy USA (čl. III odst. 3),⁵¹ jež je ovšem v komparaci se svým britským předobrazem koncipována úžeji.⁵²

Protistátní trestné činy nelze s přihlédnutím k podanému koncisnímu výkladu jednoznačně ohraničit, neboť v prostoru a čase se přístup a pojetí proměňoval, přičemž k ochraně státu jako takového přistupovala i ochrana rozličných dalších elementů (politických aktéři a režim, socioekonomické vztahy).⁵³ Je ovšem zřejmé, že společným jmenovatelem je snaha o ochranu státu zvnějšku i zevnitř a o ochranu jeho personálního i ideového substrátu (panovník, později instituce, jejich představitelé, politické a společenské

47 V letech 1352 až 1485 to bylo bezmála deset zákonů a v letech 1485 až 1603 dalších osmašedesát Treason acts – podrobně HARRIS, Frank. *The Law and Economics of High Treason in England from its Feudal Origin to the Early Seventeenth Century*. *Valparaiso University Law Review*, 1987, roč. 22, č. 1, s. 89.

48 MCBAIN, Graham. High treason – violating the sovereign's wife. *Legal Studies*, 2009, roč. 29, č. 2, s. 264.

49 RAITHBY, John. *The statutes at large, of England and of Great Britain: from Magna Carta to the union of the kingdoms of Great Britain and Ireland*. London: G. Eyre & A. Strahan, 1811, s. 499.

50 Podrobně LINDEN, Allen M. a kol. *Crimes against the State*. Ottawa: Law Reform Commission of Canada, 1986, s. 3–11.

51 „Jako velezrada může být kvalifikována pouze vyvolání války proti Spojeným státům nebo spolčení se s jejich nepřítelem, poskytování mu pomoci a podpory. Nikdo nebude obviněn z velezrady, pokud tento akt nebude potvrzen dvěma svědky [srov. zmíněný Treason Act z roku 1547 – pozn. aut.] nebo nedojde-li k přiznání dotyčné osoby při veřejném zasedání soudu.“ Srov. BLAHOŽ, Josef a Miloš KREJČÍ (eds.). *Ústava Spojených států amerických ze dne 17. září 1787*. Praha: Reflex, 1990, s. 22.

52 Restriktivní pojetí zrady v USA se pak projevuje i v judikatuře – srov. *Ex Parte Bollman and Ex Parte Swartwout*, 8 U.S. 75 (1807) či *Cramer proti USA*, 325 U.S. 1 (1945).

53 „Zrada je zločinem proti státu. Objekt práva, jenž chrání, se mění se změnou politického systému a nabývá jiný obsah politických bodnot. Zrada [...] by měla být v různých politických systémech považována za odlišný zločin.“ Srov. bod V odst. 7 rozhodnutí maďarského Ústavního soudu 11/1992 (III. 5.) AB határozat. Dostupné z: <https://muni.cz/go/d52a0f>

zřízení), kdy není výjimečné, že celou oblast protistátní trestné činnosti pokrývá sběrný pojem (vele)zrady.⁵⁴ Poslední etapa modifikací této množiny trestných činů byla spojena zejména s nárůstem teroristické hrozby po útocích ze září 2001.

3 Protistátní trestné činy v českém a československém moderním právu

Z české perspektivy je klíčová zejména úprava rakouská, kde trestní zákoník z roku 1803 ani nemohl vzhledem k datu svého vzniku reflektovat nejmodernější trendy mající původ ve Francii a nový trestní zákoník z května 1852 sice soudobý vývoj nepřehlížel, ale byl znevýhodněn dobou svého vzniku v éře neoabsolutismu.⁵⁵ Vymezoval zločin velezrady, uražení veličenstva a členů císařského domu a rušení veřejného pokoje.⁵⁶ Distinkcí od francouzské a pruské úpravy byla absence formální reglementace zemězrady.⁵⁷ V následném období jej rozvíjela judikatura, jež například dovodila, že ochrana členů císařského domu se vztahuje i na zesnulé osoby, co řešilo zejména ochranu bývalých panovníků,⁵⁸ ale i další úprava, zejména pak zákon č. 8/1863 ř. z. z prosince 1862, jenž směřoval k zajištění ochrany říšské ústavy.⁵⁹

⁵⁴ „*Velezrada mohla nejrozličnějším způsobem spáchána býti, a nelze ji určitě naznačiti, zaujímala však v sobě veškeré zločiny, jímž někdo proti králi neb proti sněmu věrolomným se stal, nebo proti povinností věrného a hodného občana ku zřekáze celé koruny České se provinil, neb proti zřízení zemským, nebo když někdo nějaký čin spáchal, jímž celá země nebo její část její, ba i jednotlivec v svém pokoji a jistotě rušen byl.*“ Srov. JIČÍNSKÝ, Karel. *Vývin českého právnictví*. Praha: J. G. Calve, 1862, s. 218.

⁵⁵ Podrobně WIERER, Richard. Úklady o republiku. *Všehrd*, 1928, roč. 9, č. 5, s. 130–131.

⁵⁶ Ust. § 58 a násl. patentu císařského č. 117/1852 ř. z., jímžto se vyhláší a počínajíc od 1. září 1852 ve skutek uvádí nové, pozdějšími zákony doplněné, více novými ustanoveními rozmnožené vydání zákoníka trestního o zločinech a těžkých policejních přestupcích od 3. září 1803, jakožto jediný zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích pro celou říši, vyjímajíc Hranic vojenskou, v původním znění.

⁵⁷ Srov. MİRČKA, August. *Rakouské trestní právo hmotné: část zvláštní*. Praha: Vydání Všehrd, 1912, s. 3.

⁵⁸ Srov. rozhodnutí kasačního dvora ze dne 5. 4. 1854, č. 3390 (c. f. *Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích pro císařství Rakouské vydaný dne 27. května 1852, č. 117 říš. zák.: se zákonem o tisku, s jinými zákony, nařízenými a rozhodnutími nejn. soudu v příčině práva trestního vydanými, jakož i s abecedním rejstříkem*. Praha: Tiskem a nákladem dra. Edvarda Grégra, 1873, s. 101).

⁵⁹ Zák. č. 5/1863 ř. z., ježto se týče některých doplnění zákona trestního obecného i vojenského, v původním znění.

Neoabsolutistická právní úprava sloužila svému účelu i po obnovení parlamentarismu. Bezprostředně poté se oddělil právní život zákona v Chorvatsku, k zajímavé a masové fragmentaci (i v kontextu úpravy uherské) došlo po zániku monarchie⁶⁰ a není bez zajímavosti, že účinnost trestního zákoníku z roku 1852 byla nejdelší v samotném Rakousku.⁶¹

Po vzniku československého státu byla převzata rakouská a uherská právní úprava,⁶² nicméně se záhy ukázalo, že zejména na Slovensku nepanuje jednoznačná shoda o tom, že by dosavadní předpisy poskytovaly garance i nové republice. Vláda proto připravila pro celé Československo zákon, jenž byl následně přijat a publikován pod č. 449/1919 Sb. z. a n. a který normoval, že „[z]ákonem ze dne 28. října 1918, č. 11. sb. z. a nař. prozatím v platnosti pro území republiky československé zachovaná ustanovení zákonů a nařízení zemských, jakož i zákonů a nařízení říší rakouské, uherské a říše rakousko-uherské, chrání od 28. října 1918 republiky československé v těch částech jejího území, pro něž před 28. říjnem 1918 platila“ a současně napříč právním řádem nahradil odkazy na název monarchie, císaře či království odkazem na nový stát.⁶³

⁶⁰ Podrobně OLECHOWSKI, Thomas. Zur Entstehung des österreichischen Strafgesetzes 1852. In: OLECHOWSKI, Thomas, Christian NESCHWARA a Alina LENGAUER (eds.). *Grundlagen der österreichischen Rechtskultur: Festschrift Für Werner Ogris Zum 75. Geburtstag*. Wien: Böhlau, 2010, s. 340.

⁶¹ Nejprve byla v roce 1945 obnovena účinnost zákona ve znění před Anšlusem (srov. Gesetz vom 12. Juni 1945 über die Wiederherstellung des österreichischen Strafrechtes, StGBI. č. 25/1945.) a definitivně nahrazen byl až v roce 1974 (Bundesgesetz vom 23. Jänner 1974 über die mit gerichtlicher Strafe bedrohten Handlungen (Strafgesetzbuch – StGB). BGBl. č. 60/1974.). Nový rakouský trestní zákoník upravuje v kontextu zkoumané látky celou řadu skutkových podstat, dle aktuálního znění se jedná o velezradu, protistátní sdružení, nábožensky motivované extremistické spolčení, hanobení státu a jeho symbolů, útoky na nejvyšší státní orgány (prezidenta; parlament, vládu, ústavní soud, nejvyšší soudy a jejich členy), zemězradu (zahrnující vyzrazení státních tajemství, jejich ohrožení, vyzvidání, zpravodajskou činnost proti státu, nadržování nepřátelským ozbrojeným silám a zemězrádné padělání a zničení důkazů), trestné činy proti spolkovému vojsku, při volbách a lidových hlasováních, proti státní moci, trestné činy proti veřejnému klidu (zde zařazen i terorismus), trestné činy proti výkonu soudní pravomoci, porušení úřední povinnosti a korupce, přisvojení, úskočné získání úřadu a narušení vztahů s cizinou (podrobně § 242 až 320 rakouského StGB).

⁶² Podrobně VOJÁČEK, Ladislav. *První československý zákon: pokus o opožděný komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 157–182.

⁶³ Zákon č. 449/1919 Sb. z. a n., o zákonné ochraně Československé republiky, v původním znění.

Ochrana z éry mocnářství⁶⁴ před protistátní činností byla nahrazena již v roce 1923 zákonem na ochranu republiky,⁶⁵ jenž látku vyjímá a souhrnně kodifikoval ještě před reformou trestního práva hmotného s tím, že „[z]astaralé předpisy, vybudované na potřebách a ústavě starého státu, nejsou v souladu s potřebami a ústavními zařízeními nového státu, poněvadž neodpovídají jeho demokratickým zřizením.“⁶⁶ Zákon rozlišoval úklady o republiku (co byl legislativní konstrukt, jenž měl nastupovat tam, kde dosavadní předpisy hovoří o velezradě), poškozování republiky a útoky na ústavní činitele a ohrožování míru v republice a její vojenské bezpečnosti.⁶⁷ V únoru 1939 pak přibylo ještě trestání hanobení republiky nebo jejích ústavních činitelů, hanobení cizích států a hanobení národa.⁶⁸

Po likvidaci Československa se situace v obou částech bývalé republiky lišila. Do Protektorátu pronikal zejména vliv říšskoněmeckého trestního zákoníku (z roku 1871, ve znění revize z doby národního socialismu).⁶⁹ V samostatném Slovenském štátě s ohledem na státoprávní změny, úvodní ustanovení slovenské ústavy, jakož i její duch a obsah, byl přijat nový zvláštní zákon o trestných činech proti státu (č. 320/1940 Sl. z.⁷⁰), jenž ovšem co do své struktury vycházel ze zákona na ochranu republiky.⁷¹ Nejvyšší soud v Bratislavě po válce dovodil, že tento zákon zůstal v účinnosti i dle nařízení SNR č. 1/1944 Sb. n. SNR, co znamenalo souběžnou existenci

⁶⁴ Zejména ust. § 58 až 67 rakouského zákona č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, a ust. § 126 až 151 uherského zákonného čl. 1878:V, o zločinech a přečinech, jakož i zákon č. 8/1863 ř. z.

⁶⁵ Srov. § 41 odst. 3 zák. č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky, v původním znění.

⁶⁶ *Digítální knihovna: NS RČS 1920–1925: Poslanecká sněmovna: Tisk č. 3996* [online]. 1923 [cit. 1. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3996_02.htm

⁶⁷ Srov. hlavu I, II a III a dále § 41 odst. 1 zák. č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky, v původním znění.

⁶⁸ Vládní nařízení č. 20/1939 Sb. I, kterým se mění a doplňuje zákon na ochranu republiky, v původním znění.

⁶⁹ Internace, mučení a popravy byly spojeny zejména s trestnými činy velezrady, zemězrady a nadřzování nepříteli, přičemž podrážení pod tyto skutkové podstaty většinou souviselo s jednáním, jež spočívalo v kontaktu se zahraničím, podpoře rodin vězňených a popravených, sbírání peněz a potravin pro oběti nacistické tyranie, přípravě nové republiky či dokonce přípravě obnovení činnosti vysokých škol – podrobně BURIÁNEK, František. *17. listopad: odboj československého studentsna*. Praha: Ústřední svaz československého studentsna, 1945, s. 16.

⁷⁰ Zákon č. 320/1940 Sl. z., o trestných činech proti státu, v původním znění.

⁷¹ Srov. 248. *Vládní návrh: Zákon o trestných činech proti státu*. Bratislava: Snem Slovenskej republiky, 1940, s. 27–28.

dvou předpisů (zákona č. 50/1923 Sb. z. a n. v historických zemích a zákona č. 320/1940 Sl. z. na Slovensku), na což Ústavodárné Národní shromáždění reagovalo přijetím zákona č. 182/1947 Sb., jenž pro celé území státu obnovil užívání zákona č. 50/1923 Sb. z. a n., ve znění do 30. září 1938 (tedy bez novely provedené nařízením vlády č. 20/1939 Sb. I), za současného určení, že rozhodnutí slovenských soudů odkazovaná na slovenský zákon o trestných činech proti státu mají být považována za rozhodnutí podle zákona na ochranu republiky.⁷²

Po komunistickém puči mělo dojít ke zvýšení ochrany, a proto bylo třeba „vytvořit nový zákon na ochranu republiky, který by přiblížil ke změněným poměrům, a který by byl účinnou zbraní proti všem, jejichž činnost by byla zaměřena proti státu a jeho lidu. Potřeba takové účinné ochrany je dnes tím naléhavější, když vnější nebezpečí pro stát dosud nepominulo.“⁷³ V tomto směru se jednalo zejména po únoru 1948 o často zcela nekritické přejímání sovětských vzorů a schémat, trestněprávní represe protistátní činnosti pak byla spojena i s vysokými tresty. Nový zákon č. 231/1948 Sb.⁷⁴ v kontextu první hlavy dedikované trestným činům proti státu dle důvodové zprávy „chrání stát proti přímým útokům na samu jeho existenci a na ty právní statky, které tvoří přímo základy jeho existence, základy, bez nichž by stát nebyl tím čím je. Jsou to samostatnost, ústavní jednotnost a územní celistvost republiky, její lidově demokratické zřízení, společenská a hospodářská soustava a národní charakter republiky, zaručené ústavou a konečně její nejvyšší ústavní orgány, které se zde ovšem chrání jako instituce. Podle nebezpečnosti útoku na tyto právní statky je trestnost odstupňována až ke trestu nejtěžším.“⁷⁵ Smysl a účel přijímaného zákona je vysloven zcela otevřeně, byť poplatně době svého vzniku, avšak koresponduje obecným trendům a požadavkům, které jsou na řešení protistátní činnosti obecně kladeny a které s touto materií souvisí.

Zákon z roku 1948 neměl dlouhého trvání, když byl již v roce 1950 nahrazen novým trestním zákonem,⁷⁶ který vycházel z hlediska své systematiky z jednotlivých chráněných zájmů seřazených prismatem nebezpečnosti

⁷² Zákon č. 182/1947 Sb., o stíhání trestných činů proti státu, v původním znění.

⁷³ *Digitální knihovna: NS RČS 1948–1954: Tisk č. 94* [online]. 1948 [cit. 1. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_02.htm

⁷⁴ Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, v původním znění.

⁷⁵ *Digitální knihovna: NS RČS 1948–1954: Tisk č. 94* [online]. 1948 [cit. 1. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_02.htm

⁷⁶ Srov. § 311 zák. č. 86/1950 Sb., trestní zákon, v původním znění.

pro společnost, kdy za trestné činy dotýkajících se v nejvyšší míře zájmů celku a společnosti byly považovány právě trestné činy proti republice.⁷⁷ Nová úprava v zásadě převzala dosavadní zákon na ochranu lidově demokratické republiky, jenž se měl v praxi osvědčit.⁷⁸ Na konci roku 1950 pak přibyl i zákon na ochranu míru,⁷⁹ jehož účelem mělo být mj. pokojné budování socialismu.⁸⁰ Na konci roku 1956 pak došlo v poměrech trestního zákona k dílčím změnám, z nichž je zřejmá snaha snížit represí a zejména restringovat dosavadní široké pojetí protistátních trestných činů a zejména velezrady.⁸¹ Je třeba uvést, že trestněprávní represe protistátní činnosti byla poměrně masová, když v letech 1948 až 1954 bylo za protistátní trestné činy odsuzováno v průměru deset tisíc osob ročně.⁸²

Přijetí nového trestního zákona v roce 1961 bylo součástí širších kodifikačních prací, jejichž počátkem byla symbolicky socialistická ústava

⁷⁷ Zákon v původním znění rozlišoval trestné činy proti základům republiky [tj. velezrada (§ 78), sdružování proti republice (§ 79–80), pobuřování proti republice (§ 81–82), podpora a propagace fašismu a podobných hnutí (§ 83), sabotáž (§ 84–85)], trestné činy proti bezpečnosti republiky [vyzvědačství (§ 86–87), ohrožení státního tajemství (§ 88–92), věrolomnost (§ 93–94), opuštění republiky (§ 95), ohrožování zájmů republiky v cizině (§ 96–97), podněcování k útočné válce (§ 98)], trestné činy proti obraně vlasti [válečné škůdnictví (§ 99–100), válečná zrada (§ 101), služba v cizím vojsku (§ 102), najímání vojska (§ 103)], trestné činy proti ústavním činitelům [vražda na ústavním činiteli (§ 104), ublížení ústavnímu činiteli na zdraví (§ 105–106), spolčení k útoku na ústavního činitele (§ 107), násilí na ústavním činiteli (§ 108), osobování si pravomocí ústavního činitele (§ 109), snižování vážnosti prezidenta republiky (§ 110), hanobení ústavního činitele (§ 111)] a trestné činy zvláště ohrožující pořádek ve věcech veřejných [ohrožení hospodářského a služebního tajemství (§ 112–115), útoky proti skupinám obyvatelů (§ 116–119), nedovolené ozbrojování (§ 120–121), nedovolená výroba a držení vysílací stanice (§ 122), zneužití náboženské funkce (§ 123), hanobení republiky (§ 124), hanobení společenství státu (§ 125), hanobení národa a rasy (§ 126), šíření poplašné zprávy (§ 127–128), nepřátelské jednání proti republice (§ 129)] – srov. zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, v původním znění.

⁷⁸ *Digitální knihovna: NS RČS 1948–1954: Tisk č. 472* [online]. 1948 [cit. 1. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0472_10.htm

⁷⁹ Zákon č. 165/1950 Sb., na ochranu míru, byl účinný na Slovensku do prosince 2005 (srov. § 439 zák. č. 300/2005 Z. z.) a v České republice do prosince 2009 (srov. § 420 zák. č. 40/2009 Sb.).

⁸⁰ *Digitální knihovna: NS RČS 1948–1954: Tisk č. 560* [online]. 1948 [cit. 1. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0560_00.htm

⁸¹ Srov. VIESKA, Juraj. O novelisaci trestního zákona. *Socialistická zákonost*, 1956, roč. 4, č. 7, s. 395.

⁸² ROLENC, Vladimír. Postavení a úkoly soudů v socialistické společnosti. *Socialistická zákonost*, 1971, roč. 19, č. 1, s. 24.

z července 1960.⁸³ Významnou změnou části týkající se protistátní trestné činnosti bylo rozšíření této partie také o výslovnou ochranu států tzv. světové socialistické soustavy. Z hlediska systematiky byly trestné činy tohoto druhu opětovně řazeny mezi nejdůležitější, a proto upravené v nejnižších paragrafech zvláštní části.⁸⁴ V letech 1960 až 1971 bylo za protistátní trestné činy odsuzováno v průměru dva tisíce osob ročně.⁸⁵ S ohledem na proměnu státu a likvidaci komunistické transmise došlo po roce 1989 k novelizaci i příslušných pasáží trestního kodexu.⁸⁶

Nový český trestní zákoník z roku 2009 koresponduje přirozenoprávnímu pojetí akcentací role jednotlivce a jeho upřednostněním před celkem, jak je jinak patrné v západoevropském prostoru⁸⁷ a na Slovensku,⁸⁸ a proto protistátní trestné činy byly v systematické části zákona odsunuty do pozadí. Nový trestní zákoník (č. 40/2009 Sb.) tedy chrání zejména ústavní zřízení, bezpečnost a obranyschopnost České republiky a v určitém rozsahu poskytuje ochranu také cizím státům a mezinárodním organizacím. Zákoník sice dílem převzal dosavadní úpravu, avšak současně také reagoval na recentní pozitivní právo a nejmodernější hrozby (zejména v otázce potírání mezinárodního

⁸³ „Účelem trestního zákona je chránit společenské a státní zřízení Československé socialistické republiky, socialistické vlastnictví, práva a oprávněné zájmy občanů a vychovávat k řádnému plnění občanských povinností a k zachovávání pravidel socialistického soužití.“ (Srov. § 1 zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění do účinnosti zák. č. 175/1990 Sb.)

⁸⁴ *Digitální knihovna: NS RČS 1960–1964: Tisk č. 65* [online]. 1961 [cit. 1. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0065_10.htm

⁸⁵ Tedy 1,5 až 2 % z celkového počtu odsouzených. – Podrobně ROLENC, Vladimír. Postavení a úkoly soudů v socialistické společnosti. *Socialistická zákonnost*, 1971, roč. 19, č. 1, s. 24.

⁸⁶ Zejména došlo ke zrušení skutkové podstaty podvracení republiky, poškozování světové socialistické soustavy a pobuřování, nově přibyl § 93a zavádějící modifikovanou skutkovou podstatu teroru v souladu s Mezinárodní úmluvou proti brání rukojmí, která po přistoupení vstoupila pro Československo v platnost dnem 26. 2. 1988 a u dalších ustanovení došlo ke změnám (srov. zákon č. 175/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon, v původním znění).

⁸⁷ NEZKUSIL, Jiří. *Československé trestní právo: učebnice pro vysoké školy, Sv. 2: Zvláštní část*. Praha: Orbis, 1976, s. 9.

⁸⁸ Na Slovensku byl československý trestní zákon z roku 1961 nahrazen již v květnu 2005 zákonem č. 300/2005 Z. z., jenž upravuje prismatem zkoumané látky trestné činy proti republice (vlastizrada, úklady proti republice, teror, záškodnictví, sabotáž) a trestné činy proti bezpečnosti republiky (vyzvědačství a ohrožení utajované skutečnosti). S výjimkou záškodnictví pak nový slovenský trestní kodex převzal dřívější úpravu – podrobně zák. č. 300/2005 Z. z., trestný zákon, v původním znění.

terorismu, ale také zneužívání zastoupení státu a mezinárodní organizace).⁸⁹ Zajímavostí pak je, že zatímco v minulosti byla velezrada chápána jako útok proti podstatě státu (hlava státu, zřízení atp.), po roce 1993 je naopak velezrada v českých podmínkách⁹⁰ zvláštní skutkovou podstatou (mající původ nikoliv v trestním zákoníku, nýbrž v předpisech ústavního práva), jež má stát chránit naopak právě před prezidentem.⁹¹

4 Závěrem

Předložený příspěvek se pokusil přiblížit otázku projekce ochrany státu v moderních trestních kodifikacích. Nejprve poukázal na fakt, že ochrana není spojena toliko s moderními státy, ale je zřejmá již v éře předstátních forem organizace, kdy usiluje zejména o ochranu panovníka. V pozdějším období se dostává do popředí zajištění samotné existence státu, jeho zřízení a společenského řádu. Nelze ovšem přehlížet, že se přístupy a akcentované okruhy v jednotlivých zemích lišily. V poměrech článku byl rozebrán euroatlantický okruh, v němž jsou tři hlavní oblasti: kontinentální s dominantním francouzským trestním zákoníkem z roku 1810; sovětská spojená se zákonem o trestní odpovědnosti za protistátní trestné činy z roku 1958 a anglo-americká spojená především s anglickými Treason Acts. Zmíněné předpisy pak představovaly inspirační bázi pro jiné reglementace.

V českých, resp. československých, podmínkách po vzniku samostatného československého státu byla ochrana před protistátní trestnou činností poskytována úpravou z éry monarchie, kterou v roce 1923 nahradil zákon na ochranu republiky, jenž byl v zásadě účinný až do roku 1948, avšak na Slovensku v letech 1940 až 1947 existovala samostatná úprava, která z československého vzoru do značné míry vycházela. V dobách komunistické predominance pak docházelo k nadužívání trestněprávní represe v kontextu tvrzené protistátní činnosti ve snaze o upevnění totalitního režimu, co bylo patrné zejména v počátečním období (do roku 1954). I po obnovení

⁸⁹ Srov. *Digitální knihovna: Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna 2006–2010: Tisk č. 410/0* [online]. 2007 [cit. 1. 9. 2021]. Dostupné z: <https://muni.cz/go/864b65>

⁹⁰ Slovenský ústavodárce pristoupil v podmínkách čl. 107 slovenské ústavy k navázání na koncept vlastizrady dle trestního práva – srov. ČIČ, Milan et al. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, 2012, s. 577.

⁹¹ Srov. čl. 65 odst. 2 zák. č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, v účinném znění.

politické plurality po roce 1989 ochraně republiky je pochopitelně poskytována ochrana předpisy trestního práva.

V recentní české úpravě se pak dřívější *promiscue* velezrada/vlastizrada narušila zavedením zvláštní ústavněprávní konstrukce velezrady jako jednání prezidenta proti státu, která se tedy odlišuje od trestněprávního pojetí vlastizrady.

Z předloženého článku je patrné, že vymezení protistátní trestné činnosti je kolísavé a neohraňené, často pokrývá celou řadu skutkových podstat, v nichž se projektují odlišné právně-historické zkušenosti jednotlivých zemí, avšak jejich společným jmenovatelem je snaha o ochranu státu zevnitř i zvnějšku a jeho personální a ideové báze.

Summary

Anti-State Crimes in Modern Codifications

The contribution “Anti-state Crimes in Modern Codifications” deals with the topic of anti-state crimes during centuries. Firstly, legal concepts in the pre-state period are mentioned. Then the attention is paid on the evolution of this institute in the Euro-Atlantic area. From this point of view, there are mentioned mainly regulations from England (1351), France (1810), Germany (1871) and Soviet Union (1958) which could be remarked as the most important for the development of other countries. On the other hand, it also reminds the development of codifications in Czechoslovakia, the Czech Republic and Slovakia, which were affected by the Austro-Hungarian legislations as well as German and Soviet approaches. The Czech current arrangement generally does not depart from the other European samples, but it cannot be omitted that in the Czech Republic it is distinguished the penal concept of the high treason (*Landesverrat*, vlastizrada) from the constitutional concept (*Hochverrat*, velezrada) which is dedicated to the presidential anti-state activities. The contribution also indicates that the concept of anti-state crimes in countries has not been unified and it has been varying according to various experiences and attitudes.

DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9976-2021-5>

POZNÁMKY O UŠLECHTILÉM MUŽI, „LEJSTRECH“ A TROCHU TAKÉ O PROTISTÁTNÍCH TRESTNÝCH ČINECH

prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc.

Katedra dějin státu a práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita

1 Úvodem

Spojení ušlechtilého muže, „lejster“ a protistátních trestných činů by mohlo vzbudit očekávání, že tento příspěvek věnuji zásadovému, za pravdu udatně bojujícímu politikovi či jinému veřejně angažovanému muži, písemně projevujícím názory jdoucí proti srsti politickému establishmentu a hrdě čelícím nespravedlivému stíhání. Bude to však jinak a pohybovat se budeme v akademickém prostředí.

2 O ušlechtilém muži

Ušlechtilým mužem zmíněným v názvu mého vystoupení je pražský profesor trestního práva a trestního řízení František Storch. Na úvod jej krátce představím. Narodil se 13. září 1850 v Žiželicích poblíž Chlumce nad Cidlinou. Gymnázium vystudoval v Hradci Králové a po absolvování právnické fakulty získal v roce 1875 doktorát. V roce 1878 se v Praze habilitoval pro trestní právo hmotné a o rok později i pro trestní právo procesní. Ještě před rozdělením univerzity na německou a českou konal své docentské přednášky v češtině. Mimořádnou profesuru pro uvedené obory získal už na české fakultě v roce 1884, řádnou pak v roce 1890. V akademickém roce 1891/1892 stál jako děkan v čele právnické fakulty a v akademickém roce 1904/1905 jako rektor řídil univerzitu. V roce 1905 byl také přijat za člena tehdejší České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, v roce 1918 přejmenované na Českou akademii věd a umění.¹

¹ NAVRÁTIL, Michal. *Almanach československých právníků*. Praha: vl. nákladem, 1930, s. 422; Stručný životopis napsal L. Soukup in SKŘEJPKOVÁ, Petra a Ladislav SOUKUP, (eds.). *Antologie české právní vědy (2. polovina 19. století až 30. léta století 20.)*. Praha: UK, 1993, s. 173–174.

Jako profesor pak František Storch dlouho působil na české právnické fakultě v oboru trestního práva spolu s kolegou profesorem Aloisem Zuckerem. Oba se svým způsobem velmi dobře doplňovali, protože každý z nich k trestnímu právu přistupoval jinak. Zucker tendoval k promyšlení základních otázek trestněprávní politiky, které překračovaly meze rakouského trestního práva. Jeho práce, věnované závažným a zároveň atraktivním problémům spojeným s trestem smrti, podmínkami výkonu trestu nebo s podmíněným odsouzením, tak získávaly ohlas v zahraničí a zároveň rezonovaly i v širší veřejnosti. Naopak Storch byl spíše poctivým dělníkem na poli platného rakouského trestního práva a zkoumal jeho systematiku i jednotlivé instituty.² Výsledkem pak byly ucelené, promyšlené, systematiky uspořádané, ale pro mnohé posluchače trochu suchopárné přednášky a logicky vystavěné učební texty pro výuku trestního práva hmotného i procesního, zejména monumentální dvoudílný výklad rakouského trestního procesu.³ Z dílčích otázek věnoval větší pozornost tiskovým deliktům⁴ a jako autor nebo spoluautor přispěl více než sedmi desítkami hesel do Ottova slovníku naučného (a sám se tam jako heslo ocitl⁵). Jan Krčmář vypožoroval, že Zucker „*byl znamenitý přednášče, vykládal velmi zábovně, ale [...] byl Storch daleko důkladnější*“.⁶ Podobně František Weyr ve svých vzpomínkách napsal, že „*pravidlem bylo, že posluchači bez ohledu na to, koho si z obou kriminalistů dali zapsati do indexu, chodili na přednášky k Zuckerovi a pro zkoušky studovali 'lejstra' Storchova, protože přednášky Zuckerovy byly považovány za zajímavější, ale Storchova lejstra zato byla jasnější a důkladnější*“.⁷ Dodejme, že Zuckerovy přednášky získávaly na popularitě i díky tomu, že si pan profesor s oblibou vybíral pikantní paragrafy

² *Dějiny univerzity Karlovy. III. 1802–1918.* Praha: Karolinum, 1997, s. 222.

³ STORCH, František. *Rízení trestní rakouské. I.* Praha: J. Otta, 1887, 1897 (znovu vydáno v edici Klasická právnická díla: STORCH, František a Jiří SPÁČIL. *Rízení trestní rakouské.* Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011).

⁴ Například STORCH, František. Studie k tiskovému právu trestnímu. *Sborník věd právních a státních*, 1903, roč. 3, s. 413–475; STORCH, František. *Ze žurnostenského práva tiskového: (srovnání platného práva s osnovou nového zákona tiskového).* Praha: Bursík & Kohout, 1906; nebo STORCH, František. *Zabavení v právu tiskovém.* Praha: Bursík & Kohout, 1908; Problematika tiskových deliktů byla na začátku století frekventovaným problémem. Věnoval se jí například i A. Mířička.

⁵ *Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Díl XXIV. (Staroženská–Šyl).* Praha: J. Otto, 1906, s. 171.

⁶ KRČMÁŘ, Jan. *Paměti. I.* Praha – Pelhřimov: FF UK – MÚA AAV ČR, 2017, s. 290.

⁷ WEYR, František. *Paměti. 1. Za Rakouska (1879–1918).* Brno: Atlantis, 1999, s. 182.

zvláštní části trestního zákona, jako například násilné smilstvo, a výklad, často dopředu avizovaný, bohatě demonstroval příklady ze své advokátní praxe.⁸ Ovšem Cyril Horáček, kterému se podle jeho vlastního vyjádření studium skutečně zalíbilo až ve třetím ročníku (1883), a to i díky Storchovim přednáškám, nabyl poněkud jiného dojmu. Podle něj „*přednášky řádného profesora Zuckera netěšily se takové návštěvě*“, neboť mimořádný profesor Storch „*vykládal obsažně a zajímavě*“.⁹ Tento rozpor možná částečně osvětlí postřeh mladšího Jaroslava Kallaba. V *Památniku* spolku Všehrd napsal, že Storchovy přednášky byly přitažlivé, ovšem jinak než Zuckerovy, neboť „*lákaly ke sobě ty posluchače, kteří měli smysl pro vědeckou stránku studia a kteří z jasných a vždy formálně dokonalých výkladů se učili vzácnému umění jíti v právnických otázkách vždy až ke samým základům práva, nedati se nikdy z přímé cesty svěsti nějakým časovým heslem, a hlavně neztotožňovati vědeckou bloubku s nejasností*“.¹⁰ Kallabova narážka na „*časová hesla*“ a ztotožňování vědecké hloubky s nejasností, která by klidně mohla zaznít i dnes, souvisela s tím, že Storch se hlásil ke klasické škole trestního práva. Protože však nemyslel v dogmatických schématech, neskouzával jen k paušální kritice, ale dokázal ocenit i některé dílčí podněty přinášené pozitivistickou školou, například podmíněné odsouzení.¹¹

František Storch se v roce 1911, krátce poté, co dovršil věk šedesáti let, a v situaci, kdy se o místo na slunci už hlásili jeho mladší kolegové August Miříčka (*1863, mimořádný profesor 1907), Josef Prušák (*1873, mimořádný profesor též 1907) a Jaroslav Kallab (*1879, mimořádný profesor 1913), vzdal ve prospěch Josefa Prušáka svého služebního postu, nechal se penzionovat a nadále se věnoval jen vědecké práci.¹² Profesor Prušák se mu v následujícím roce odvděčil, když „*Jeho Magnificenci, Vjsoce váženému*

⁸ Ibid.

⁹ HORÁČEK, Cyril. *Vzpomínky mého života*. (Ed. Svatopluk Herc). Praha: MÚaAAV – nakl. Lidové noviny, 2017, s. 110.

¹⁰ KALLAB, Jaroslav. Trestní právo a právní filosofie na universitě pražské v posledních padesáti letech. In: *Památník Spolku českých právníků Všebrd*. Praha: redakční sbor, 1918, s. 116.

¹¹ STORCH, František. *O významu nynějších snah a směrů pozitivistických ve vědě práva trestního. Přednáška, již měl při slavnosti installace na rektora České university Karlo-Ferdinandova pražské dne 23. listopadu 1904 prof. Dr. František Storch*. Zvláštní otisk z časopisu „Právník“ ze dne 30. listopadu 1904, s. 13.

¹² JABLONICKÝ, Tomáš. *Profesor August Miříčka. Studie k 150. výročí narození*. Praha: UK v Praze – Ediční středisko PrF, 2013, s. 51.

pánu panu JUDru Františku Storchovi, vynikajícímu vzdělavateli české vědy práva trestního“ dedikoval svou práci *Rakouské právo trestní. Díl všeobecný*.¹³

Storchovo velkorysé gesto naznačuje, co opakovaně vzpomínali jeho mladší kolegové a co jsem vložil i do názvu tohoto textu – že se tu setkáváme s člověkem ušlechtilým: vstřícným, chápavým a poctivým, který svou ušlechtilost projevoval v každodenním styku se svým okolím. Podle F. Weyra byl „*vládný, mírný a klidný muž*“¹⁴. Jan Krčmář, když se u svých profesorů a pozdějších kolegů pokoušel vypíchnout to nejpodstatnější, co je charakterizovalo, napsal, že „*největším nimbem byl obklopen Randa, největšímu respektu se těšil Ott, nejvíce mne připoutával Stupecký, nejušlechtilejší osobností byl jistě Storch, nejnabádanějším a nejzábavnějším byl Bráf, lidsky mně byl nejbližší Rieger*“.¹⁵ Pro zmíněného vrstevníka, osobním naturelem výrazně odlišného Albína Bráfa, byl Storch – v duchu rčení, že protivy se přitahují – již od gymnaziálních let „*tebdejší i nyníjší přítel a kolega*“.¹⁶ Z uvedeného je celkem zřejmé, že F. Storch nebyl revolucionář, spíše člověk s konzervativním pohledem na svět, ale ne zpátečník, který by odmítal vše nové jen proto, že je to nové. Ve svých přednáškách, jejichž obsah dokládají „*lejstra*“ k trestnímu právu hmotnému, prokázal schopnost logicky uspořádat a vyložit problematiku trestního práva, včetně „*deliktů proti státu, veřejným orgánům, zřízení a opatřením*“, jak v nich příslušnou pasáž označil. A na půdě naší univerzity nelze nezmínit, že byl zastáncem zřízení „*druhé české university, university moravské*“¹⁷, což reálně ztvrdil i tím, že jí odkázal svou knihovnu, která je dnes součástí fakultního „*starého fondu*“.¹⁸

13 PRUŠÁK, Josef. *Rakouské právo trestní. Díl všeobecný*. Praha: Všehrad, 1912.

14 WEYR, František. *Paměti. I. Za Rakouska (1879-1918)*. Brno: Atlantis, 1999, s. 182.

15 KRČMÁŘ, Jan. *Paměti. I. Praha – Pelhřimov: FF UK – MÚaAAV ČR, 2017, s. 230.*

16 BRÁF, Albín. *Život a dílo. I. Paměti*. Praha: Vesmír, 1922, s. 217. Bráf vzpomínal na situaci, kdy se v oktávě společně zastali spolužáka Gustava Eima, pozdějšího známého novináře a politika, a vlastně i ostatních spolužáků. Jeden z vyučujících, když se jednalo o Eimově vyloučení ze studia, prohlásil, že některý ze studentů o Eimovi řekl, že je „*trochu lump*“. Když všichni spolužáci z Bráfova a Storchova podnětu přísahali, že nic takového neřekli, žádali od profesora, aby jmenoval toho, kdo přísahal křivě. Ten to ovšem odmítl. Křivopřísežníka tak sice neodhalili (o pravdomluvnosti respektovaného profesora Bráf nepochyboval), nicméně problémový Eim, který se už tehdy více zajímal o politiku a společenský život než o řádné studium, mohl dostudovat.

17 STORCH, František. *O významu nyníších snah a směrů pozitivistických ve vědě práva trestního. Přednáška, již měl při slavnosti installace na rektora České university Karlo-Ferdinandova pražské dne 23. listopadu 1904 prof. Dr. František Storch*. Zvláštní otisk z časopisu „*Právník*“ ze dne 30. listopadu 1904, s. 20.

18 Zpráva o činnosti ústavu pro trestní právo od 1. dubna 1928 do 30. června 1930. Archiv MU, J XIII, i. č. 46.

3 O „lejstrech“

Tolik tedy o Františku Storchovi a nyní o oněch již zmíněných „lejstrech“. Nejdříve zcela obecně: snad by se dalo říci, že byla jakýmsi předchůdcem někdejších skript. Nebyly to zcela regulární, prostřednictvím nakladatelství vydané učebnice jako například zmíněné Storchovo obsáhlé dvoudílné *Řízení trestní rakouské*. Šlo v podstatě o důkladné, úhledným písmem přepsané a velmi dobře čitelné rukopisné záznamy přednášek, pořízené se souhlasem přednášejícího a litograficky rozmnožené.¹⁹ Připomínám, že se pohybujeme v době, kdy se místo „přednášet“ běžně říkalo „číst přednášky“ a u mnoha učitelů to platilo doslova. Excelentní civilista Viktor Knapp ještě k době první republiky zaznamenal, že „*bez papíru mluvil málokdo*“ a že o jednom známém pražském právním historikovi se tradovalo, že své „čtení“ na konci hodiny přerušil třeba uprostřed věty a uprostřed téže věty pak začalo čtení jeho další lekce.²⁰

Storchova „lejstra“, o nichž psal František Weyr a která vám teď chci přiblížit, propojují tři součásti zdánlivě nesourodě znějícího názvu tohoto příspěvku. Nesou název *Hmotné právo trestní*, a tedy pojednávají i o trestných činech proti státu.

Nejdříve se ovšem zastavím u vnější podoby „lejster“, protože je sama o sobě zajímavá. A nejen tím, že text je napsán rukou. Dnes jsou jednotlivé stránky svázané v pevných deskách, ale ty nejsou původní. Že text nebyl připraven pro tradiční knižní vazbu, je zřejmé i z toho, že po svázání nejsou začátky a konce řádků v vazby čitelné. Svázat jej dali až v knihovně, kdy přestala být pomůckou pro výuku platného práva a stala se předmětem zájmu nás, právních historiků.

Na titulní – jediné vysázené – straně jsou „lejstra“ vedle názvu opatřena ještě podtitulem „*Vykládá prof. Dr. Storch*“ a datováním „1890–91“. Na poslední stránce nalistujeme okrasně napsané datum 21. dubna 1891 a iniciály B. P., označující zřejmě toho, kdo text přepisoval. Storchův text má celkem 304 stran a je velmi podrobně, i když ne zcela důsledně strukturován. Je rozčleněn

¹⁹ Už na psacím stroji přepsané záznamy přednášek později vydával studentský spolek Všehrd.

²⁰ KNAPP, Viktor. *Proměny času. Vzpomínky nestora české právní vědy*. Praha: Prospektrum, 1998, s. 27.

na *Úvod, Část všeobecnou*, rozdělenou na oddíly, kapitoly a další nepojmenované oddíly opatřené rubrikou, a *Část zvláštní*, uspořádanou podle chráněných zájmů. Bez ohledu na toto členění je text ještě rozčleněn na paragrafy (1 až 49), ovšem ne důsledně. Paragrafem 1 začíná *Úvod* a jako § 48 a 49 jsou označeny první dva oddíly *Části zvláštní (Delikty proti životu a integritě tělesné a Delikty majetkové)*. Další dva oddíly zvláštní části už nesou jen číselné označení a zbylé ani to. Nejen text jako celek, ale také jednotlivé části textu jsou vnitřně bohatě členěny, a to pomocí římských a latinských číslic a velkých a malých písmen. Některá slova jsou navíc podtržena rovnou čarou nebo vlnovkou.

Ještě se vrátím k titulní straně „lejster“, protože ukazuje na docela pozoruhodné osudy tohoto výtisku. Záhadný je a asi i zůstane především šikmo přes nadpis „lejster“ ručně azbukou napsaný překlad názvu do ruštiny – „*Kaznennoje pravo. Lekcii prof. Dr. Storcha*“, který zřejmě pochází od některého z dřívějších uživatelů této pomůcky a ukazuje k pražské ruské právnické fakultě, která fungovala v meziválečném období. Podobně je záhadou nečitelný krátký podpis (nebo snad jen iniciála) na místě, kde se s oblibou podpisují majitelé knih.

Pro nás je zajímavé tamtéž úhledně a zdobným písmem napsané jméno Görlich ve spojení s tužkou napsaným textem „*Dar Dra K. Gerliča*“. Oním donátorem byl Karel Gerlich (5. března 1905–20. listopadu 1944) – kdysi brněnský student, starosta brněnského Československého akademického spolku Právník a předseda brněnského Svazu československého studentstva, později absolvent, soudní rada při Nejvyšším soudě v Brně a v letech 1933 až 1939 soukromý docent československého civilního řízení na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, který ve 39 letech tragicky zahynul při americkém náletu na Brno. Je Görlich a Gerlich z titulní stránky „lejster“ jedna a tatáž osoba? Klidně by mohla být. Zjistíme to při pohledu do *Rodní a křestní knihy města Přerova na rok 1905*.²¹ K 5. březnu téhož roku tam totiž není zaznamenáno narození Karla Gerliča, nýbrž Karla Görlicha. K tomuto zápisu je dodatečně s datem 11. srpna 1926 poznamenáno, že podle výnosu

²¹ Farnost Přerov. Rodní a křestní knihy města Přerova na rok 1905. *Zemský archiv v Opavě* [online]. Inv. č. 10627, sig. Př I 49, s. 264. Dostupné z: <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=dd4acd7737c68136:35b157ca:120f9b45c5a:-73d9&scan=254b353e383e-4e16927182cc5e86de24>

zemské správy politické na Moravě ze 17. května 1926, č. 52.511/I. se rodné jméno narozeného (a jeho otce Antonína) správně píše Gerlich, neboť podle sdělení farního úřadu v Bílovicích nad Svitavou byl jako Gerlich do matriky zapsán Karlův dědeček Antonín. Tedy až v roce 1926 se z tehdy jednadvačetiletého studenta Görlicha stal student Gerlich.

Protože v době Gerlichových studií byla pro studium zvláštní části trestního práva k dispozici jen opakovaně vydávaná strojopisná skripta Augusta Miříčky,²² mohl se mladý a snaživý student Görlich/Gerlich klidně připravovat i z této už letité učební pomůcky, i když z části překonané novou právní úpravou (a to právě tam, kde pojednávala o protistátních činech). Pravděpodobnější se však zdá, že „lejstra“ mohla patřit někomu z jeho rodiny. Třeba otci, který byl poštovním kontrolorem a pak ředitelem poštovního úřadu v Přerově. Napovídá tomu nejen doba jejich vzniku, ale i zdobné vyvedení písmene „G“ v podpisu.

Karel Gerlich „lejstra“ věnoval seminární knihovně „své“ brněnské právnické fakulty. Příslušnost do ní potvrzuje i kulaté razítko knihovny na titulní straně. Jeho zařazení v knihovních katalozích dokládá několik různých signatur, z nichž nejstarší je – zřejmě – značka S 17 a dosud poslední je – zcela jistě – signatura 23-C-29 ze starého fondu. K ní ovšem patří i razítko VYŘAZENO. Právě díky němu se kniha před časem dostala do mé knihovny. Brzy však asi zase poputuje zpět do starého fondu, protože vím, že současná paní vedoucí knihovny má o některé kdysi poněkud neuváženě vyřazené publikace zájem.

Za zmínku ještě stojí, že po zrušení fakulty v roce 1950 přežilo Storchovo *Hmotné právo trestní* klinickou smrt, když mu spolu s ostatními knihami ze seminární knihovny hrozilo skartování. Tomu však zabránila úspěšná intervence profesora Františka Čády. Díky ní si s ostatními knihami „poleželo“ necelá dvě desetiletí uložené na zámku v Brtnici u Jihlavy, aby se po znovuotevření fakulty stalo součástí zmíněného tzv. starého fondu její Ústřední knihovny.²³

²² MIŘIČKA, August. *Trestní právo hmotné. Část zvláštní*. 7. vyd. [s.l.]: Spolek českých právníků „Všehrd“, 1924 (Část všeobecná vyšla v šestém vydání v roce 1923).

²³ Archiv Masarykovy univerzity v Brně, fond A 1 RMU, osobní spis František Čáda, kart. 24.

4 O protistátních trestných činech

K třetí části názvu mého textu – k protistátním trestným činům – nás přivede pohled do Storchoých „lejster“, konkrétně na systematiku zvláštní části Storchova výkladu. Popravdě řečeno, protistátní trestné činy jsem z ní vypíchl jen s ohledem na téma konference, protože na předchozí pasáže bych mohl navázat kteroukoliv jinou součástí trestněprávní problematiky. Navíc slovní spojení „protistátní trestné činy“ ve Storchově učební pomůcce (ani v trestním zákoníku) nenajdeme.

Při pohledu do Storchova textu snadno zjistíme, že jeho systematika nevychází z členění trestního zákoníku z roku 1852. Text zákoníku byl, jak je obecně známo, rozdělen na dvě prakticky samostatné části pojednávající jednak o zločinech a jednak o přečinech a přestupcích. Zločiny zákonodárce ještě v § 56 rozdělil – stejně jako zákon z roku 1803 – na dvě základní skupiny podle objektu, vůči němuž útok směřuje: na ty, které směřují proti veřejné bezpečnosti („*zasahují do společné bezpečnosti přímo ve svazku státním, ve veřejných opatřeních nebo veřejné důvěře*“), a ty, které míří proti bezpečnosti jednotlivých osob („*porušují bezpečnost lidí jednotlivých co se týče osoby, majetku, svobody nebo jiných práv*“). Pak už jen vypočítal a charakterizoval jednotlivé zločiny, případně skupiny příbuzných – i ne zcela příbuzných²⁴ – zločinů. V zásadě v souladu s uvedeným základním členěním, ale zase ne zcela důsledně, při tom postupoval od činů, které prostřednictvím ochrany představitelů státu a řádného fungování jeho jednotlivých institucí chrání zájem na řádném výkonu státní moci (zájem státu), přes činy, chránící řádné fungování společnosti proti neoprávněnému zasahování do věcí veřejných (zájem společnosti), k činům chránícím život, tělesnou integritu, majetek, svobodu, jiná práva a čest jednotlivce (zájem jednotlivce). Problematicnost uspořádání zvláštní části trestního zákona vystihl například A. Míříčka, když napsal: „*Správně se tu kladou základní právní statky chráněné jednotlivými normami a činí se rozdíl v tom, jsou-li to právní statky veškerenstva (obecně) či jednotlivce (individuálně). Ale další rozdělení*

²⁴ Podle F. Storcha jsou v zákoníku v Hlavě deváté pod společnou rubrikou Veřejné násilí spojeny „*zločiny zcela samostatné [...] nevykazující žádných znaků, jež by [o]ním byly společny. Shrnutí jich pod společnou kapitolu a společný název stalo se z příčin historických, nahodilých, nikoliv pro vnitřní jich povahu.*“ STORCH, František. *Hmotné právo trestní*, s. 244.

na tomto základě podniknuté je dosti nedokonalé a není v zákoně samém zachováno.²⁵ Přečiny a přestupky zákonodárce v § 274 až 277 členil jinak. Rozlišoval činy namířené proti veřejné bezpečnosti, proti bezpečnosti jednotlivců a proti veřejné mravopočestnosti.

Převzít do učebního textu členění oddělující výklad o zločinech od výkladu o přečinech a přestupcích chránících obdobný zájem nebo namířených proti obdobnému objektu by nebylo příliš praktické. Pro hledání lepší struktury učebnicových výkladů ovšem svědčily i jiné důvody. Především je to základní úkol právní vědy, totiž promýšlet logické uspořádání zkoumané materie. Jak později v té souvislosti napsal J. Kallab, „*klasifikace v zákoně používaná*“ je „*jen projevem teoretických názorů zákonodárcových a nikoliv výrazem normotvorné vůle*“, proto není závazná a je „*úkolem vědy, aby logicky přesnou klasifikací norem jako empirických zjevů usnadňovala jejich chápání*“.²⁶ Svou roli jistě hrálo i to, že zákoník se po zavedení konstitučního režimu, tedy už po dlouhou dobu, považoval za překonaný vývojem (autoru hesla *Právo trestní* v dobovém slovníku se jevil „*jak v příčině všeobecných pravidel, tak i pojmů deliktových namnoze zastaralým a v odporu s naším nynějším citem právním*“²⁷). Do výkladů jednotlivých autorů se samozřejmě promítlo i to, že s ohledem na svá ideová východiska kladli na jednotlivé chráněné zájmy či ohrožované objekty různý důraz. Dobová členění zvláštní části trestního práva hmotného se proto lišila nejen od pojetí z trestního zákoníku, ale lišila se i navzájem.

Přiblížme si proto některá z nich. Například Heinrich Lammasch se ve své práci *Grundriss des Strafrechts*²⁸ v zásadě držel základního členění zločinů z trestního zákoníku, ovšem změnil pořadí a výklad zvláštní části rozdělil na trestná jednání proti právům a zájmům jednotlivců a na trestná jednání proti zájmům celku. V Praze působící Karl Janka v posmrtném vydání učebnice, editovaném jeho kolegou Friedrichem Rulfem, nejdříve vyložil

²⁵ MÍŘIČKA, August. *Trestní právo hmotné. Část zvláštní*. 6. vyd. [S.l.]: Spolek českých právníků „Všehrd“, 1921, s. 3.

²⁶ KALLAB, Jaroslav. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské (část obecná i zvláštní)*. Praha: Melantrich, 1935, s. 127.

²⁷ VESELÝ, František Xaver. *Všeobecný slovník právní. Příruční slovník práva soukromého i veřejného země na radě říšské zastoupených se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní země Koruny české. Díl III. /Padělání peněz – Pých polní/*. Praha: vl. nákl., 1898, s. 672.

²⁸ LAMMASCH, Heinrich. *Grundriss des Strafrechts*. 2. vyd. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1902, s. 53 a násl.

delikty proti právním statkům jednotlivců, delikty proti majetku, podvod a konečně delikty proti zájmům společnosti. Posledně jmenované rozčlenil na delikty proti zájmům občanské společnosti a jejím jednotlivým součastem a na delikty proti státu.²⁹ Carl Stooss pojednal nejdříve o útocích proti osobám a pak proti společnému bytí („auf das gemeine Wesen“³⁰). Druhou část pak rozdělil na útoky proti veřejnému blahu a proti státu. Útoky proti osobám upřednostnil, protože jsou pro občany srozumitelnější („weil sie dem Verständnisse näher liegen“³¹). August Finger, podobně jako Karl Janka a Friedrich Rulf působící na německé právnické fakultě v Praze, v obsáhlé dvoudílné publikaci *Das Strafrecht mit Berücksichtigung des Entwurfes zu einem Strafgesetzbuch* vyčlenil delikty proti státu (*Die Verbrechen gegen den Staat*) jako samostatnou skupinu a zařadil je až do čtvrté knihy zvláštní části. Předřadil jim delikty proti osobě, proti vlastnictví a majetku a proti zájmům společnosti (a po nich, v páté knize, ještě upravil delikty ohrožující mír ve státě).³² Jaroslav Kallab ve své již citované učebnici z roku 1935, tedy napsané už za platnosti zákona na ochranu republiky, zařadil ve zvláštní části svého výkladu trestné činy proti státu – podobně jako autoři trestního zákona – na první místo. Vycházel při tom z členění trestných činů podle dotčeného zájmu, jímž může být zájem státu, společnosti nebo jednotlivce. Trestné činy proti státu – znovu připomínám, že už v úpravě podle zákona na ochranu republiky – ještě rozčlenil na trestné činy proti trvání a bezpečnosti republiky, proti orgánům státní moci, proti jednotlivým státním funkcím, úřední trestné činy a trestné činy proti právům a povinnostem občanů. Začlenění poslední skupiny mezi trestné činy proti státu zdůvodňoval zájmem státu na ochraně těchto práv, která poskytuje svým občanům ne jako právním subjektům vůbec, ale právě jako státním občanům.³³

Je tedy zřejmé, že všichni autoři využili specifika a nedostatků zákonné systematizace trestního zákoníku k tomu, aby hledali logické a zároveň originální

²⁹ JANKA, Karl a Friedrich RULF. *Das österreichische Strafrecht*. 2. vyd. Prag: F. Tempsky, 1890, s. 183 a násl.

³⁰ STOOSS, Carl. *Lehrbuch des Österreichischen Strafrechts*. 2. vyd. Wien: Franz Deuticke, 1913, s. 379.

³¹ *Ibid.*, s. 238.

³² FINGER, August. *Das Strafrecht mit Berücksichtigung des Entwurfes zu einem Strafgesetzbuch*. II. 3. přepr. a rozš. vyd. Berlin: Carl Heymans Verlag, 1914.

³³ KALLAB, , 1935, op.cit., s. 169.

členění. Výjimkou nebyl ani F. Storch. Jeho systematika zvláštní části trestního práva hmotného se podobá Fingerově, protože Storch i Finger dali v rozčlenění zvláštní části delikty proti státu na čtvrtou pozici a do popředí položili ochranu zájmů jednotlivce (zatímco trestní zákoník a J. Kallab nebo ve zmíněném skriptu A. Mířička upřednostnili ochranu zájmů státu). Celkové členění je ovšem u Storcha přece jen trochu odlišné. V jeho uspořádání zvláštní části trestního práva na výklady o deliktech proti životu a tělesné integritě (§ 48; I.) a o majetkových deliktech (§ 49, II.) navazuje výklad o trestných činech proti osobní svobodě a svobodě vůle (III.), pak přicházejí na řadu *delikty proti státu, veřejným orgánům, zřízením a opatřením* (IV.)³⁴ a po nich následují delikty proti veřejnému pořádku a bezpečnosti veřejné, trestné činy proti náboženství a mravnosti a delikty proti cti. Deliktům proti státu v něm tedy předcházejí delikty proti životu, tělesné integritě, majetku, osobní svobodě a svobodě vůle, zatímco ve Fingerově členění po deliktech proti osobě a deliktech proti vlastnictví a majetku následují delikty proti zájmům společnosti. Vlastní delikty proti státu Storch navíc pojal úzce, když z nich vydělil delikty proti veřejným orgánům, zřízením a opatřením.

5 Závěrem

Už v textu svého příspěvku jsem se přiznal k tomu, že protistátní trestné činy jsou v něm jen snadno zaměnitelnou součástí. Jeho smyslem spíše bylo prostřednictvím představení jednoho pražského profesora trestního práva a trestního řízení, částečně spojeného s naší fakultou, a pro nás dnes už exotické podoby starších učebních pomůcek přiblížit něco málo z historie výuky práva.

³⁴ Pro úplnost ještě doplňme, že jako zločiny proti státu, veřejným orgánům, zřízením a opatřením F. Storch postupně vypočítal vlastizrady (a vyzývání k podnikům vlastizrady), uražení Veličenstva, uražení členů císařského domu, rušení veřejného pokoje, vyzvědačství, nepovolené verbování, trestné činy proti vrchnosti (pozdvížení a vzbouření, zločin veřejného násilí spáchaný „*násilným ruky vztažením nebo nebezpečným vybrožováním proti osobám vrchnostenským ve věcech úředních*“, přečin shluknutí, přestupek uražení veřejných orgánů, přestupek vměšování se do výkonů úředních osob), zločiny veřejného násilí, trestné činy „*v přičině povinností úředních*“ (zločin zlého užívání úřední moci, přijímání darů v úředních věcech, svádění ke zneužívání úřední moci, skutková urážka v úřadě, nezákonné zatčení a prohlédání domu), činy trestné „*v přičině veřejných papírů úvěrních a mincí*“ (falšování veřejných papírů úvěrních, falšování mincí...), zlomyslné poškození nebo porušení státního telegrafu, trestné činy „*v přičině povinností branné*“ a další trestné činy plynoucí z vedlejších zákonů (například kupování a prodávání hlasů voličů nebo úmyslné falšování provedeného hlasování nebo jeho výsledků).

Summary

A Few Notes about a Noble Man, Documents and a bit about Anti-State Crimes

The paper deals with the criminal law education at the turn of the 19th and 20th century. It focuses on person of professor František Štorch, teaching criminal law at the Czech Law Faculty of Karl-Ferdinand University in Prague at that time. It pays its attention to the form of the then used learning tools as well as to the integration of crimes against the state into the system of criminal law back then.

DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9976-2021-6>

URÁŽKA PREZIDENTA REPUBLIKY V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ

Mgr. Daniel Kadlec

Advokátní kancelář, České Budějovice

1 Úvodem

Se vznikem nového státu – první Československé republiky, který se diametrálně lišil od předchozí habsburské (ač konstitutivní) monarchie, nastala potřeba zavést nové, pro republikánský stát přijatelné, zákony. Jedním z mnoha nově přijímaných zákonů byl také zákon na ochranu republiky, který mimo jiné v § 41 duplicitně k Ústavě z roku 1920 výslovně rušil jednotlivé konkrétní ustanovení dosud platných rakousko-uherských zákonů, které zároveň nahradil vlastní úpravou. Tím skončilo pětileté období, ve kterém existovaly pouze obecné předpisy k ochraně cti a vznikla (staro)nová skutková podstata urážky hlavy státu – urážka prezidenta republiky, která byla *lex specialis* vůči obecným předpisům na ochranu cti obsaženým v recipovaném rakouském trestním zákoníku.

2 Zákon na ochranu republiky

V období mezi léty 1923 až 1948 byl v platnosti zákon č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky, ze dne 19. března 1923. Vyhlášen byl dne 31. března téhož roku. Účinnosti nabyl dne 8. dubna 1923.¹ V tomto zákoně se opětovně zaváděl trestný čin urážky hlavy státu, a to konkrétně v § 11 Urážka prezidenta republiky.

Zrod tohoto zákona byl sice na dnešní poměry relativně rychlý, nicméně v době svého vzniku se stal společností velmi diskutovaným tématem. Přinejmenším v době svého přijímání rozdělával společnost na dva tábory. Nacionalisticky smýšlející lidé zákon na ochranu republiky podporovali,

¹ MILOTA, Albert. *Zákon na ochranu republiky*. Kroměříž: J. Gusek, 1923.

naopak komunisté a německá menšina byli silně proti jeho uzákonění, což se odrazilo i v projevech poslanců a senátorů. Ze záznamů parlamentních schůzí vyplynulo, že hlavně komunističtí poslanci se snažili jeho uzákonění sabotovat všemi možnými prostředky. Pro své neukázněné chování během čtení návrhů tzv. „*hanebného roubíkového zákona*“² byl předseda Národního shromáždění (František Tomášek) dokonce nucen nařídít pořadatelům (poslancům Mašatovi a Práškoví) „*aby s případným použitím sněmovní strážce zjednali rozhodnutí předsedovu průchod* [rozhodnutí o vyloučení poslanců Tausika, Blažka, Mikulíčka a Hakena podle § 52 jednacího řádu, a to za maření jednání – pozn. aut.], *a přerušují k tomu účelu schůzi.*“³

Vláda, jak vyplývá z odůvodnění překládaného návrhu zákona na ochranu republiky,⁴ si uvědomovala nutnost ochrany republiky nejen proti potenciálnímu nepříteli přicházejícímu zpoza hranic, ale i proti nepříteli uvnitř republiky. Tato potřeba získala na vážnosti po atentátu na Aloise Rašína. Vedle toho je nutné si uvědomit, že v roce 1923 stále platil recipovaný rakouský trestní zákoník z roku 1852, který, jak uvádí senátor Dr. Klouda, „*není ničím jiným, než málo pozměněným vydáním trestního zákoníku z roku 1803. Tento trestní zákon kořeny svými a duchem svým kotví ještě dále do minulosti až do doby Marie Terezie a císaře Josefa II. [...] Ne jinak je tomu na Slovensku, kde platí trestní zákon a trestní řád uherský. Tento zákon na Slovensku platný je nám i svým duchem i národním i právním i ústavním nazíráním naprosto cizí. A vedle těchto dvou zákonů zůstává v platnosti ještě třetí společný trestní zákon vojenský z roku 1855.*“⁵ Z toho jasně vyplývá, jak nutnost vytvořit a zavést nové právní předpisy „*v souladě s mírovými smlouvami a platnou ústavou republikánskou [...] které si dává lid svými*

² Stenoprotokol 191. schůze Národního shromáždění ČSR. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. 23. 2. 1923 [cit. 3. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/191schuz/s191002.htm>

³ Zpráva výboru ústavně-právního o vládním návrhu zákona (tisk 3996) na ochranu republiky (tisk 4021). *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. 6. 3. 1923 [cit. 12. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194001.htm>

⁴ Vládní návrh zákona na ochranu republiky. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. 12. 2. 1923 [cit. 3. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3996_02.htm

⁵ Stenoprotokol 195. schůze Senátu Národního shromáždění ČSR. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. 17. 3. 1923 [cit. 12. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/stenprot/155schuz/s155001.htm>

zvolenými zástupci“⁶; tak i že „potřeba sjednocení, unifikace, nebyla a není nikde důtklivěji pocítována než právě v oboru našeho trestního zákonodárství.“⁷

Zákon na ochranu republiky měl být první vlaštvou snahy o sjednocení trestních předpisů, přestože se tomu za trvání první republiky nakonec nestalo, protože všechny tři výše uvedené trestní zákoníky zrušil až v § 311 zák. č. 86/1950 Sb., Trestní zákon.

Již od původního vládního návrhu byla urážka prezidenta z hlediska místní působnosti rozdělována na přestupek a přečin, kdy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku se o prvním odstavci hovořilo jako o přestupku, ale na Slovensku spolu s Podkarpatskou Rusí se v souladu s ostatními zalitavskými předpisy jednalo rovnou o přečin, což bylo vládnímu návrhu od začátku vytýkáno.

Konstruktivní kritici volali po sjednocení, kterého se dočkali již v upraveném návrhu obsaženém ve Zprávě výboru ústavně-právního o vládním návrhu zákona (tisk 3996), na ochranu republiky (tisk 4021). Nicméně se unifikace netýkala § 11. I přesto, že byl rádoby unifikovaně klasifikován v prvním odstavci jako přestupek a v odstavci druhém jako přečin, vznikl společně s touto verzí i nový § 40 Zvláštní ustanovení pro Slovensko a Podkarpatskou Rus (bývalé Zalitavsko), který i trestné činy popsané v § 11 odst. 1 kvalifikoval jako přečiny, přitom pro Čechy, Moravu a Slezsko (bývalé Předlitavsko) se jednalo pouze o přestupky. Zákon se tak místo o unifikaci snažil o soulad s ostatními platnými předpisy, neboť v bývalém Zalitavsku platila zásada „uberského trestního řádu, že pokus přestupku není trestný (§ 26 odst. 2)“⁸ a cílem zákonodárce bylo „dosáhnouti trestnosti pokusu urážky prezidenta republiky“⁹ stejně jako tomu bylo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

3 Urážka prezidenta republiky

Jelikož z recipovaného rakouského trestního zákoníku byla Ústavou z roku 1920 odstraněna celá hlava sedmá, která upravovala mimo jiné urážku císaře, neexistoval tedy, jak jsem již zmínil výše, několik let ani trestný čin urážky

⁶ Vládní návrh zákona na ochranu republiky, op. cit.

⁷ Stenoprotokol 195. schůze Senátu Národního shromáždění ČSR, op. cit.

⁸ VOJÁČEK, Ladislav. *Urážky, pomlvy, nactiutrhání: ochrana cti v československém trestním právu*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 228–229.

⁹ *Ibid.*, s. 229.

prezidenta. Tento stav by se dal považovat za správný a naprosto demokratický, nicméně ve své době byl pokrokový, a tím pro rodící se republiku nebezpečný. Proto vznikla (staro)nová skutková podstata – urážka prezidenta republiky, která byla *lex specialis* vůči dosud platným ustanovením recipovaného rakouského trestního zákoníku, který především v § 487–489 a § 496 upravoval ochranu cti všech občanů. „*Poněvadž však rozsah této skut. podstaty je užší než u urážky na cti, zůstávají v platnosti i tato obecná ustanovení tam, kde by nebylo lze užítí předpisu tohoto paragrafu* [§ 11 odst. 1 – pozn. aut.].“¹⁰

Samotný pojem ublížení na cti ve smyslu cti hlavy státu se tak dostal do úplně jiné významové roviny. Bylo nutné nazírat na pojem čest prezidenta spíše jako na čest zástupce republiky, a tedy i na čest republiky samé. Tento pohled nazírání odůvodnil velmi dobře Dr. Lepšík ve svém komentáři zákona na ochranu republiky. „*Dalo by se snad namítnouti, že ve státě demokratickém nepotřebuje ani president republiky větší ochrany cti nežli kterýkoliv jiný občan. Poukazuje se tu často na státy cizí, zejména Anglii, kde ani panovník nepožívá zvýšené ochrany cti. [...] Bobužel zkušenosti několikaleté dokázaly, že president republiky jako hlava státu je předmětem velmi častých a neomalených útoků, namířených ani ne tak proti jeho vlastní osobě, jako proti republice samé. Proti takovému snižování republiky v osobě presidenta musí se však stát co nejúčinněji brániti ...*“¹¹ Tento pohled koresponduje s výkladem Dr. Miloty. Ten vyložil pojem čest nikoli jako čest osobní, tj. „*vědomí vlastní vážnosti*“,¹² která by mohla být uražena, ale jako „*všeobecné vědomí důležitosti, kterou má president jako přední ústavní činitel a hlava státu.*“¹³ Vysvětlil tak důvod, proč může být prezidentovi „*ublíženo na cti, i když se vůbec o urážce nedoví*“.¹⁴ Na závěr jen doplním, že dle judikatury Nejvyššího soudu „*nečiní rozdíl, bylo-li presidentu republiky ublíženo na cti jako soukromníku nebo pro jeho činnost politickou.*“¹⁵ Stejně tak „*nezáleží na tom, že se urážlivý projev týká činnosti presidenta [...] v době, kdy ještě presidentem nebyl.*“¹⁶

¹⁰ MILOTA, op. cit., s. 45.

¹¹ LEPSHÍK, Josef. *Zákon na ochranu republiky*. Praha: Fr. Borový, 1923, s. 58–59.

¹² MILOTA, op. cit., s. 46.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ ČERNÝ, Jan. *Zákon na ochranu republiky*. Praha: Svaz československých soudců, 1926, s. 55.

¹⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 10. 6. 1926, sp. zn. Zm. II 43/26. In: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních*, 1927, roč. 8, s. 373.

Důvodová zpráva komentuje staronovou (či obnovenou) trestnost urážky hlavy státu slovy, že ustanovení § 11 „*nečiní z ochrany cti presidenta republiky snad nějaké crimen laesae maiestatis, nýbrž obmezuje se pouze na takovou ochranu, již je nutně potřebí. Trestné činy proti cti presidenta republiky kvalifikuje proto jako pře-
stupky, a toliko v případech zvláště těžkých jako přečiny.*“¹⁷ Ustanovení § 11 zákona č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky, výslovně upravujícího urážku prezidenta republiky znělo:

„§ 11.

Urážka presidenta republiky.

1. *Kdo před dvěma nebo více lidmi presidentu republiky nebo jeho náměstkou na cti ublíží vybružkou zlého nakládání nebo jiným hrubě zneuctvujícím projevem nebo ho uvede ve veřejný posměch,*

kdo pronese o něm obvinění, věda, že tím vážně obrozí jeho čest, trestá se za přestupek vězením od osmi dnů do šesti měsíců.

2. *Dopustil-li se viník činu veřejně nebo tváří v tvář presidentu republiky (jeho náměstkou) neb opětovně před dvěma nebo více lidmi při různých příležitostech nebo ho tělesně ztýrá, trestá se za přečin vězením od jednoho měsíce do jednoho roku.*

3. *Důkaz pravdy i přesvědčení o pravdě jest vyloučen.*“¹⁸

4 Výklad některých pojmů za pomoci obecného souhrnu vybrané judikatury

Ač by se na první pohled mohlo zdát, že výše uvedené ustanovení § 11 bylo zcela jasné a srozumitelné, doboví právníci by mi jistě potvrdili, že tomu tak vůbec nebylo. Například pojem „před dvěma a více lidmi“ z prvního odstavce § 11 dobová judikatura Nejvyššího soudu vyložila tak, že stačilo, aby dvě a více osob měly možnost urážlivý výrok zaslechnout a pachatel si byl nebo měl být vědom, že taková možnost existuje. „*Skutková podstata §u 11 odstavec prvý zákona nevyžaduje skutečného postřehnutí projevu dvěma neb více osobami; stačí po stránce objektivní pouhá možnost tohoto postřehnutí a směru subjektivním*

¹⁷ Důvodová zpráva ústavně-právního výboru. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. 6. 3. 1923 [cit. 12. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194001.htm>

¹⁸ § 11 zákona č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky.

*vědomí pachatelovo, že jeho skutek může být postřehnut ještě jinou osobou (osobami), než onou, k jejíž vědomosti se měl podle přímého úmyslu dostat.*¹⁹ Z toho vyplývá, že nebylo důležité, komu byl projev primárně určen. Podle dobové judikatury byl takový výklad tvorbou právní jistoty, neboť stejně byl vykládán i předchozí § 63 zákona trestního č. 117/1852 za dob Rakousko-Uherska.²⁰

Dalším pojmem z prvního odstavce § 11 je termín „hrubě zneuctívající projev“, který byl poměrně vágní. Vyvstává tak otázka, co přesně bylo touto neurčitou frází myšleno. Odpověď na tuto otázku jsem našel v judikatuře Nejvyššího soudu. „*Poněvadž ustanovení §u 11 zákona na ochranu republiky chrání nejen osobní čest presidenta republiky, nýbrž zvláště a především obecnou vážnost, které požívá jako hlava státu, dlužno pokládati za hrubě zneuctívající projev každý, který se může dotknouti presidentovy obecné vážnosti; dle toho spadají pod trestní sankci § 11 nejen urážlivé posuňky a nadávky, jak pouze příkladmo uvádí důvodová zpráva, nýbrž všechny projevy dotýkající se nepříznivě obecného vědomí vážnosti a úcty k presidentu republiky.*“²¹ Za takovýto hrubě zneuctívající projev citované rozhodnutí považuje i výtku, „*že president vyvolává nepřátelský postup proti katolickému obyvatelstvu.*“²² Pachatel se tak podle Nejvyššího soudu dopustil dalekého překročení přípustné kritiky a tedy i spáchání trestného činu urážky prezidenta, když přirovnal, jak sám řekl, „malého“ Masaryka k „velkému“ Bismarkovi slovy, že Bismark proti katolíkům ničeho nedokázal a Masaryk, který není nic proti Bismarkovi, také ničeho nedokáže.²³

Dalším takovým hrubě zneuctívajícím projevem bylo označení přivítání prezidenta při příjezdu do obce O. za komedii větou: „*Wir machen da drausesen die Komödie nicht mit.*“²⁴ A to z toho důvodu, že význam slov byl „*hrubě zneuctívající a ve veřejný posměch ho uvádějící, neboť v užitých slovech je obsaženo nejen, že komedii je, co podnikají pořadatelé vítání, nýbrž i že na komedii té má účast i president, kdyžž*

19 Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 17. 6. 1925, sp. zn. Zm. II 149/25. In: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních*, roč. 7, 1926, s. 347.

20 Ibid.

21 Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 14. 1. 1925, sp. zn. Zm. II. 466/24. In: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních*, roč. 7, 1925, s. 35–36.

22 Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 29. 1. 1925, sp. zn. Zm. II. 534/24. In: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních*, roč. 7, 1925, s. 74.

23 Ibid.

24 Ibid.

vítání přijímá a na ně reaguje at' způsobem více či méně zřejmým."²⁵ Z toho také vyplývá právní věta obsažená v citovaném rozhodnutí: „*Skutková podstata §u 11 zákona neryžaduje, by urážlivý projev směřoval k nějaké činnosti prezidentově nebo vycházel z určitého jeho jednání.*“²⁶

Na tuto poučku názorně navazoval jiný případ jako ukázkový příklad toho, že i zcela banální věci mohly končit před soudem. Nejvyšší soud ČSR za hrubě zneuctívající projev označil i pouhé nicnedělání. Bylo tomu tak v případě, kdy se pachatel při modlitbě za prezidenta republiky nepostavil a „*zůstal ostentativně sedět,*“²⁷ což měl Nejvyšší soud za chování, které bylo, „*třeba samo o sobě pasivní,*“²⁸ ale jeho účel byl demonstrační, a proto se takové chování stalo projevem hrubě zneuctívajícím prezidentovu čest.²⁹

Jak si lze povšimnout, Nejvyšší soud obrat hrubě zneuctívající projev vykládal opravdu velmi široce, takže pod něj spadaly i z dnešního pohledu všemožné banality. Příkladem, kromě již zmíněného případu sedícího muže, byl také čin jedné ošetřovatelky léčebného ústavu, která „*vstoupivši do jídelny, vzala a odnesla dva hrnky s květinami, postavené u obrazu prezidentova, a při tom pronesla slova. Ty krásné květiny nedám, těch je pro něho škoda ...*“³⁰

Vykládán byl judikaturou i pojem „veřejně“ z druhého odstavce, přestože byl přímo v zákoně na ochranu republiky definován v § 39 odst. 2, a to tak, že: „*Veřejně je čin vykonán, byl-li spáchán v tiskopise nebo v rozšiřovaném spise, ve shromáždění nebo před zástupem.*“³¹

Z judikatury vyplynulo, že pokud 8-10 osob stálo ve stejné místnosti, avšak bylo zabráno do hovoru, a stálo tak daleko, že nemohly výrok slyšet, zástupem nejsou.³² Ovšem Dr. Černý ve svém výkladu a contrario uváděl, že „*tři osoby přítomné v nálevně, pět osob v sále a hostinský přecházející sem a tam, tvoří zástup,*

²⁵ Ibid., s. 75.

²⁶ Ibid., s. 74.

²⁷ ČERNÝ, op. cit., s. 57.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 2. 9. 1925, sp. zn. Zm. II. 264/25. In: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních*, roč. 7, 1926, s. 441.

³¹ § 39 odst. 2 zákona č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky.

³² Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 9. 9. 1925, sp. zn. Zm. I. 338/25. In: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních*, roč. 7, 1926, s. 453.

*jakmile výrok těmito osobami mohl být slyšen.*³³ Z toho vyplývá, že „není třeba, by osoby, zástup tvořící, byly [...] před pachatelem seskupeny a tváří v tvář ho viděly.“³⁴ Stejně tak jako nezáleželo na tom, jestli osoby tvořící dav byly jednodlitou skupinou nebo jednotlivými rozptýlenými skupinkami³⁵ či se nacházely v několika místnostech.³⁶ Podmínkou ve všech případech však zůstávalo, že pachatele a jím pronesený výrok mohly slyšet.³⁷ Obecně se dle Nejvyššího soudu zástupem rozuměl „větší počet lidí náhodou současně na témže místě přítomných“.³⁸ Pojmem „shromáždění“ oproti zástupu „jest každé seskupení většího počtu osob, které se sešly úmyslně za určitým účelem, zejména, by rokovaly nebo se usnášely o záležitostech, týkajících se všech shromážděných. Spadají sem i schůze výkonného výboru politické strany.“³⁹ Nicméně opětovně „nezáleží na tom, zda jde o jednodlitou skupinu, či o více skupinek, či jednotlivců od sebe místně oddělených, pak-li přes to může čín být postřehnuta větším počtem lidí.“⁴⁰ Také „nezáleží na tom, jsou-li [osoby tvořící shromáždění – pozn. aut.] shromážděny na místě veřejně přístupném, či v místnosti soukromé (deputace zaměstnanců v kanceláři zaměstnavatelově).“⁴¹ Posledním mnou uvedeným výkladem pojmu shromáždění budiž výrok Nejvyššího soud, který pojednával o návaznosti pojmu shromáždění a zástupu: „čín spáchán byl veřejně, a to i v tom případě, byla-li schůze tehdy [...] již skončena a bylo-li pak mluveno

33 ČERNÝ, op. cit., s. 151.

34 Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 22. 9. 1925, sp. zn. Zm. I. 673/25. In: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních*, roč. 7, 1926, s. 488.

35 Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 28. 1. 1925, sp. zn. Zm. I 675/24. In: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních*, roč. 6, 1925, s. 70.

36 Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 31. 10. 1924, sp. zn. Zm. I 477/24. In: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních*, roč. 5, 1924, s. 641.

37 Ibid.

38 Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 25. 10. 1924, sp. zn. Zm. II 304/24. In: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních*, roč. 5, 1924, s. 628–629.

39 Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 19. 11. 1925, sp. zn. Zm. I 431/25. In: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních*, roč. 7, 1926, s. 673.

40 *Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 28. 1. 1925, sp. zn. Zm. I 675/24, 1925, s. 70.*

41 Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 11. 11. 1925, sp. zn. Zm. II. 232/25. In: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních*, roč. 7, 1926, s. 648.

*pouze v malých skupinkách, neboť i pak přicházeli by přítomní v úvahu jako zástup zakládající podle §u 39 zákona na ochranu republiky rovněž pojem veřejnosti.*⁴²

Nakonec je ještě potřeba odlišit pojem „rozšiřovaný spis“ od pojmu „tiskopis“. Tiskopisem, za použití gramatického výkladu, chápu jakýkoliv veřejně dostupný tištěný text, nejčastěji představovaný klasickými novinami či jiným periodikem, např. časopisem. Oproti tomu „rozšiřovaným spisem dlužno rozuměti i takový spis, jehož obsah je přístupným několika osobám, které o jeho obsahu vědomosti nabýti mohou, bez rozdílu, zda je krub těchto osob individuálně určitý či nikoliv, tedy i spis, který, nebyv cestou mechanickou nebo jiným způsobem rozmnožen, vyskytuje se jen v jediném exempláři.“⁴³ Příkladem takového spisu byly třídní knihy obecné školy v J. a měšťanské školy v R., a to i přesto, že byly zamčeny ve škole ve stolku, protože přístup k nim měl poměrně velký počet kantorů (kromě třídních učitelů ještě další dva respektive pět učitelů a učitelek, ředitelé a školní inspektori).⁴⁴ Dalším příkladem rozšiřovaného spisu bylo „i vyobrazení, sdělované většímu počtu osob, ať už jsou určeny individuálně či ne, tedy na př. i na nárožích.“⁴⁵ Posledním příkladem, který k pojmu „rozšiřovaný spis“ uvádím, bylo podle judikatury také „podání, učiněné u veřejného úřadu nebo soudu.“⁴⁶

4.1 Právní rozbor přestupku

Z dobových komentářů k § 11 zákona na ochranu republiky lze vyvodit následující zjištění. Dr. Lepšík ve svém komentáři tlumočil důvodovou zprávu a trestný čin v prvním odstavci dělil pouze na „*dvouj formu urážky presidenta republiky*.“⁴⁷ Naopak komentář Dr. Miloty uváděl, že „*přestupek podle odst. č. 1 obsahuje trojí skut. podstatu*“.⁴⁸ Tato rozdílnost byla dána tím, že druhý zmíněný komentář vyčleňoval uvedení ve veřejný posměch jako samostatnou skutkovou podstatu. Nicméně ve svém následném rozboru se omezoval

⁴² Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 18. 11. 1924, sp. zn. Zm. II 456/24. In: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních*, roč. 5, 1924, s. 687–688.

⁴³ Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 14. 11. 1924, sp. zn. Zm. I 389/24. In: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních*, roč. 5, 1924, s. 673.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ MILOTA, op. cit., s. 121.

⁴⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 10. 5. 1924, sp. zn. Zm. I. 148/24. In: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních*, roč. 5, 1924, s. 359.

⁴⁷ LEPŠÍK, op. cit., s. 59.

⁴⁸ MILOTA, op. cit., s. 46.

na stejné části jako komentář první, tedy na za a) ublížení na cti výhrůžkou zlého nakládání nebo jiným hrubě zneuctívajícím projevem nebo uvedením ve veřejný posměch, a za b) obviněním prezidenta s vědomím, že tím vážně ohrozil jeho čest. Základním rozdílem byla podmínka spáchání trestného činu „alespoň před dvěma lidmi, zároveň přítomnými,“⁴⁹ v případě ad a), ale v případě ad b) „tato podmínky trestnosti není.“⁵⁰ Jinými slovy zákon pro ad b) nezakládal minimální počet osob, které musely být činu přítomny.

Podmínka vážící se k ad a) existovala proto, aby se zamezilo denunciaci „všelikých výroků, jež udály se naprosto v soukromí a na nichž republika se stanoviska své ochrany nemá zájmu.“⁵¹ K tomu je ovšem dobré doplnit, že trestaný čin musel být hrubě zneuctívající „a nestačí pasivní chování (nevzdání úcty);“⁵² čemuž odporuje již uvedené rozhodnutí Nejvyššího soudu o potrestání pachatele, který zůstal při modlitbě za T. G. Masaryka sedět.

Za urážku prezidenta nebylo považováno „pouhé kritisování nebo poukazování na nedostatky prezidentovy; ovšem tu záleží vše na okolnostech případu, zejm. na způsobu projevu.“⁵³ Nejvyšší soud toto potvrdil, protože „pouhé poukazování na domnělé nedostatky prezidentovy neb upírání mu dobrých vlastností samo o sobě nemusí býti projevem, prezidenta (hrubě) zneuctívajícím.“⁵⁴ Příkladem takovéto samo o sobě neškodné kritiky, která byla plně odkázána na konkrétní okolnosti, byl výrok: „vláda si dělá sama co chce, Masaryk a Beneš byli dobří v Rusku, ale tady se na svá místa nehodí“.⁵⁵ Nakonec i tehdy velmi oblíbené⁵⁶ zesměšňování formou karikatury: „nemohlo-li se dotknouti prezidentovy obecné vážnosti“⁵⁷ netvořilo skutkovou podstatu trestného činu urážky prezidenta uvedeného v odstavci prvním, neboť Nejvyšší soud judikoval, že: „Projev sám nemusí býti hrubý, může býti třeba i velmi jemný, na př. duchaplná karikatura, avšak zneuctění musí býti hrubé.“⁵⁸

49 MILOTA, op. cit.

50 Ibid.

51 LEPSÍK, op. cit., s. 59.

52 MILOTA, op. cit., s. 46.

53 Ibid.

54 Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 13. 1. 1926, sp. zn. Zm. I 650/25. In: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních*, roč. 7, 1926, s. 29.

55 Ibid., s. 29–30.

56 ČECHLOVSKÁ, M. *Politické obludy a svoboda člověka*. IHNEC.cz. 28. 12. 2007 [cit. 12. 10. 2021]. Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-22673730>

57 MILOTA, op. cit., s. 47.

58 ČERNÝ, op. cit., s. 57.

Z textu § 11 odst. 1 je třeba vypíchnout podmínky zavinění, tedy subjektivní stránku spáchání trestného činu. „*Po stránce subjektivní se vyžaduje [...] úmysl ublížití cti prezidentově nebo ho uvést ve veřejný posměch,*“⁵⁹ a pokud se jednalo o ublížení na cti, tak bylo potřeba kromě úmyslu také „*vědomí, že [...] projev je zneuctávající*“.⁶⁰

Při výkladu ad b), jak již bylo výše uvedeno, není stanoven minimální počet osob přítomných při páchání trestného činu. Stejně tak se nevyžadoval animus iniuriandi⁶¹ – záměr urážet, „*stačí po stránce subjektivní vědomí pachatelovo, že obvinění je takové povahy, že tím ohrozí vážně čest presidenta republiky*“.⁶² Příkladem takového obvinění byl výrok: „*Dobře pan prezident republiky řekl, že je to [orlí – členové katolického sportovního spolku Orel – pozn. aut.] ta největší pakář.*“⁶³ Uváděný výrok tak byl příkladem obvinění presidenta z opovrhování skupinou obyvatelstva pro jejich náboženské či politické vyznání. Obvinění tedy muselo vážně ohrožovat čest presidenta, a to mírou vyšší, než by bylo ohrožení způsobené např. kritikou, karikaturou nebo anekdotou.⁶⁴

Je ovšem nutné důrazně odlišit určité případy, kdy se o trestný čin nejednalo. Byly to např. případy, kdy „*někdo pronese řečené obvinění jen proto, aby uplatnil své právo, jež bez takového obvinění uplatniti nemůže (na př. poručník nemanželského dítěte presidentova žaluje na uznání otcovství)*“;⁶⁵ nebo obvinění z trestného činu tvrzeného v procesu náhrady škody vzniklé z onoho trestného činu.⁶⁶

Klasifikován byl § 11 odst. 1 ve všech zmíněných bodech (ad a) i b)) jako přestupek s trestní sazbou odnětí svobody vězením na osm dnů až šest měsíců.⁶⁷ Bylo však možné uložit také vedlejší peněžitý trest podle § 29 odst. 1, a to ve výši „*od 50 Kč do 10.000 Kč,*“⁶⁸ které připadají státu.⁶⁹

⁵⁹ MILOTA, op. cit., s. 45.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 18. 2. 1925, sp. zn. Zm. II. 596/24. In: VÁŽNÝ, František. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních*, roč. 6, 1925, s. 103.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ MILOTA, op. cit., s. 47.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Důvodová zpráva ústavně-právního výboru, op. cit.

⁶⁷ § 11 odst. 1 zákona č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky.

⁶⁸ Ibid., § 29 odst. 1.

⁶⁹ Ibid., § 29 odst. 2.

Věcně příslušným byl podle § 36 zákona na ochranu republiky v první instanci soud okresní v sídle sborového soudu první stolice.⁷⁰ Zmírnění nebo zaměnění trestu bylo podle § 28 odst. 2 zákona na ochranu republiky možné pouze mimo dobu války⁷¹ a „*promlčení lhůtou přechází i přestupků podle §u 11 zákona jest doba jednoho roku.*“⁷²

4.2 Právní rozbor přečinu

Ustanovení § 11 odst. 2 zákona na ochranu republiky obsahovalo především podmínky, za kterých byl čin popsán v odstavci prvním stíhán přísněji. Těmito podmínkami bylo spáchání činu urážky prezidenta veřejně nebo opakovaně při různých příležitostech, „*tedy zejména před jinými lidmi nebo sice před týmiž, ale na jiném místě*“⁷³ nebo „*po uplynutí takové doby, že není možno mluvit o pokračování dřívější rozmluvy ...*“⁷⁴ Podle odstavce druhého se postupovalo také pokud urážku prezidenta spáchal pachatel přímo tváří v tvář prezidentu republiky, „*tedy ne pouze v jeho přítomnosti, nýbrž tak, aby jej mohl prezident postřehnouti*“.⁷⁵ Pod první odstavec § 11 patřila výhrůžka zlým nakládáním. Druhý odstavec postihoval vážnější formu, tedy již nikoliv jen výhrůžku, ale rovnou lehký fyzický kontakt – tělesné ztýrání.

Pojem tělesné ztýrání byl pojmem odlišným od pojmu násilí užitým v § 10 a definovaným v § 39 zákona na ochranu republiky a zároveň odlišným i od pojmu úmyslné poškození z § 8 téhož zákona, a to proto, že „*ztýrání nesmí dosáhnouti povahy lehkého poškození na těle, jež jest zločinem podle § 8.*“⁷⁶ Naopak od násilí se zase tělesné ztýrání odlišovalo tím, že nebylo obsaženo v definici § 39 odst. 1. zákona na ochranu republiky, kde stálo, že „*násilím je nejen skutečný čin násilný, nýbrž i nebezpečná výbuška bezodkladným násilným činem.*“⁷⁷ Jak je vidět, nejen zákon, ale i výklady byly poměrně vágní. Asi nejvíce konkrétním je výklad Dr. Miloty, který říká, že „*tělesné ztýrání znamená*

⁷⁰ Ibid, § 36 odst. 4.

⁷¹ Ibid, § 28 odst. 2.

⁷² Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 25. 10. 1924, sp. zn. Zm. II 304/24, 1924, s. 630.

⁷³ MILOTA, op. cit., s. 47.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ ČERNÝ, op. cit., s. 60.

⁷⁷ § 39 odst. 1 zákona č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky.

*totéž co zlé nakládání;*⁷⁸ přičemž nemělo být třeba tyto pojmy více rozlišovat, protože tělesné ztýránání předpokládalo spáchání přečinu tváří v tvář prezidentu republiky, a tedy bylo i automaticky hrubě zneuctívajícím přečinem. Jako příklad tělesného ztýránání bylo uvedeno jak pouhé strknutí, tak ale i pádné udeření, které by však nezanechalo ani lehké poškození na těle.⁷⁹

Podmínky klasifikace trestného činu podle odstavce druhého se dělily na dvě části. „*Bud' jde o jednání obsahující skutkové znaky přestupku [...] nebo se jedná o čin od přestupku rozdílný, totiž tělesné ztýránání.*“⁸⁰ V každém případě byl již takovýto čin klasifikován jako přečin a náležela za něj trestní sazba odnětí svobody od jednoho měsíce do jednoho roku vězení.⁸¹ I zde bylo možné uložit vedlejší peněžitý trest,⁸² který náležel státu.⁸³ Jelikož se však jednalo již o přečin a nikoli jen o přestupek, činila výše peněžitého trestu až 50.000 Kč a minimální výměra byla stanovena na 200 Kč.⁸⁴

Věcně příslušným soudem byl podle znění § 36 odst. 3. zákona na ochranu republiky sborový soud první stolice. Být souzen sborovým soudem první stolice znamenalo, že, jak již název soudu napovídá, bylo „*vyloučeno projednávatí věc před samosoudcem ...*“⁸⁵ Promlčecí lhůta byla opět (stejně jako u přestupku) jednoletá.⁸⁶ Rozdíl oproti přestupku byl v možnosti zmírnění nebo zaměnění trestu. Přestupek na rozdíl od přečinu bylo možné zmírnit nebo zaměnit jen v dobách mírových, ale u přečinu to bylo možné vždy, tedy i v dobách válečných.⁸⁷

4.3 Důkaz pravdy

Třetí odstavec § 11 zákona na ochranu republiky byl od prvních dvou odstavců zcela odlišný a zaváděl procesní pravidlo trestního řízení v podobě vyloučení tzv. důkazu pravdy a přesvědčení o pravdě. To jinými slovy znamenalo,

⁷⁸ MILOTA, op. cit., s. 58.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ LEPŠÍK, op. cit., s. 61.

⁸¹ § 11 odst. 2 zákona č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky.

⁸² Ibid, § 29 odst. 1.

⁸³ Ibid, § 29 odst. 2.

⁸⁴ Ibid, § 29 odst. 1.

⁸⁵ MILOTA, op. cit., s. 116–117.

⁸⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČSR ze dne 25. 10. 1924, sp. zn. Zm. II 304/24, 1924, s. 630.

⁸⁷ MILOTA, op. cit., s. 49.

že pachatel trestného činu urážky prezidenta republiky se nemohl ze svého činu vyvinut.

„*Důkaz pravdy spočíval v prokázání objektivní pravdivosti skutečnosti*“⁸⁸ uváděných pachatelem. Přesvědčení o pravdě bylo vykládáno jako „*uplatnění okolností, z nichž mohl pachatel důvodně souditi, že jeho tvrzení je pravdivé*“.⁸⁹ Jednalo se tedy o možnost prokázání pravdivosti pachatelova tvrzení nebo prokázání, že z informací pachateli dostupných mohl nabýt přesvědčení o pravdivosti svého výroku a neměl důvod domnívat se opak. To potvrdil i pozdější zákon č. 108/1933 Sb., o ochraně cti. O důkaz pravdy se podle něj mělo jednat v případě, „*jestliže se dokáže, že uvedené nebo sdělené skutečnosti jsou pravdivé*“.⁹⁰

5 Konkrétní případy nalezené v Moravském zemském archivu

Prvním zde uvedeným judikátem, který jsem našel ve sbírkách Moravského zemského archivu, je případ Adolfa Odstrčila. Ten byl dne 2. dubna 1925 zemským trestním soudem v Brně odsouzen kromě urážky státem uznané církve také za urážku prezidenta republiky podle § 11 odst. 2 zákona na ochranu republiky. Trestem, za výroky „... *ochňapů, národních oslů, národních telat, velikých národních hovad ...*“⁹¹ „*že se má vzít chomout na Masaryka a bít a šibat ho*“⁹² a „*Zítřka / 2/2/1925/ je svátek té kurvy.*“⁹³ bylo Adolfu Odstrčilovi vyměřeno vězení v délce trvání 3 měsíců zostřeného jedním půstem týdně. Odstrčil nezapíral pronesení oněch výroků, ale bránil se tím, že byl zcela opilý. To ale vyvrátila hospodská, která uvedla, že první den vypil „*pouze 12 štamprlí kořalky za celý téměř den*“⁹⁴ a druhého dne že pil méně pro nedostatek peněz.⁹⁵

Druhým judikátem nalezeným ve sbírkách Moravského zemského archivu je případ mlynářského pomocníka Karla Částky, který během července

⁸⁸ VOJÁČEK, op. cit., s. 200.

⁸⁹ Ibid., s. 48.

⁹⁰ § 6 odst. 2 písm. a) zákona č. 108/1933 Sb., o ochraně cti.

⁹¹ Moravský zemský archiv, fond C 12, karton 232, signat. 371, spis TK II 512/25 – Rozsudek Zemského trestního soudu v Brně ze dne 2. dubna 1925.

⁹² Ibid.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Ibid.

a srpna často před svými kolegy „nadával [...] na republiku a na presidenta republiky, vychvaluje vždy při tom Rakousko. Před Karlem Navrátilem a Václavem Svobodou, Miloslavem Kolaříkem jednou spílal presidentu lumpů a dacanů, kterýžto nadávky opakoval denně častěji při různých příležitostech ve mlýně.“⁹⁶ Vedle toho tvrdil, že po celou dobu války nebylo o prezidentu ničeho slyšet a „až při vojáci svobodu vybojovali, Masaryk odněkud vylezl a blbí Čechy prý ho udělali presidentem. Nyní v Praze jenom žere a s...e a o nic se nestará.“⁹⁷ Za tyto hanlivé výroky byl odsouzen podle § 11 odst. 2 zák. č. 50/1923 Sb. k jednomu měsíci vězení zostřenému jedním půstem.⁹⁸

Obhajoba jeho stála na výmluvách o nervozitě a vysílení, přičemž si nemůže vzpomenout, zda takové výroky pronesl, protože byl již několikrát v blázinci. Svědci sice připouštějí, že Částka byl rozčilen, ale zároveň i při zdravém rozumu. Soud na základě svědeckých výpovědí měl za prokázané, „že obžalovaný při pronášení hanlivých výroků o prezidentu republiku si byl svého jednání plně vědom, což ostatně plně podporuje prohlášení obžalovaného, že se mu nic státi nemůže, jistě jest komunistou.“⁹⁹

6 Závěrem

Se zánikem monarchie a nástupem demokratické republiky na zhruba pět let delikt urážky hlavy státu přestal zcela existovat. Se snahou o ochranu republiky spojenou se zákonem z roku 1923 s příznačným pojmenováním Zákon na ochranu republiky se však trestný čin urážky hlavy státu obnovil. Tento zákon a hlavně jeho § 11 zabývající se urážkou prezidenta vyvolával ve společnosti velké diskuse. Především komunisté volali po jeho zrušení, k němuž došlo až v roce 1950 zavedením obdobné skutkové podstaty s přísnější trestní sazbou v novém trestním zákoně.

Ač ustanovení § 11 nemělo být dle původního záměru nijak represivní normou, výše uvedená judikatura hovoří spíše o opaku. K tomuto stavu dospěla judikatura jak prvotním navázáním Nejvyššího soudu na rakousko-uherský

⁹⁶ Moravský zemský archiv, fond C 12, karton 448, signat. 31/31, spis TK III 3085/30 – Rozsudek Krajského trestního soudu v Brně ze dne 7. dubna 1931.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ibid.

výklad některých pojmů, tak postupným stupňováním tlaku ve společnosti způsobeným hospodářskou krizí na přelomu dvacátých a třicátých let a blížící se druhou světovou válkou. Čas tak dal za pravdu kritikům zákona, jejichž obavy se postupem doby ukázaly jako oprávněné.

Summary

Defamation of the President of the Republic in the Interwar Period

The article deals with the § 11 of the Act of the Protection of the Republic, which in the interwar period regulated the criminal offence of the Defamation of President of the Republic. The article discusses the origin and historical sequence of the crime of the Defamation of the Head of State. In the article, the author explains, with the help of case law, some terms from the text of § 11 of the Act of the Protection of the Republic, as well as the meaning of individual paragraphs or facts as a whole. In the article author presents a few very specific cases he found in the collections of the Moravian Provincial Archive.

DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9976-2021-7>

URÁŽKA PREZIDENTA REPUBLIKY PO ROCE 1945 AŽ DO SOUČASNOSTI

JUDr. Bc. Pavel Vetešník, Ph.D.

Katedra veřejného práva a veřejné správy,
Vysoká škola CEVRO Institut, z.ú.

1 Úvodem

Otázka kriminalizace urážky prezidenta republiky, jakožto vrcholného představitele naší republiky, je i v současné době aktuální, o čemž svědčí snahy z nedávné doby obnovit trestný čin urážky hlavy státu. Proto je zajímavé učinit si pohled na prezidenta republiky v čase¹ a v historických souvislostech si ukázat, jaké byly důvody a podmínky kriminalizace urážky prezidenta republiky, respektive jaké byly důvody pro dekriminalizaci takového jednání. Je totiž otázkou, zda si prezident republiky takovou zvýšenou ochranu vůbec zaslouží.

2 Urážka prezidenta republiky před rokem 1945

Před rokem 1945 vymezoval trestný čin postihující urážku prezidenta republiky zákon č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky (dále jen „zákon na ochranu republiky“), který zaplňoval mezeru v právním řádu, který zatím postrádal ustanovení o ochraně československého státu a jeho ústavních představitelů.² Zákon na ochranu republiky rozlišoval trestné činy na zločiny, přečiny a přestupky. Urážka prezidenta republiky byla zařazena do hlavy upravující poškozování republiky a útoky na ústavní činitele. Přestupku podle § 11

¹ § 2 Ústavního zákona č. 121/1920 Sb., ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky; Čl. VI Ústavního zákona č. 150/1948 Sb., ze dne 9. května 1948, Ústava Československé republiky; Čl. 61 Ústavního zákona č. 100/1960 Sb., ze dne 11. července 1960, Ústava Československé socialistické republiky; Čl. 54 Ústavního zákona č. 1/1993 Sb., ze dne 16. prosince 1992, Ústava České republiky.

² MĀLÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. vyd. Praha: Leges, 2010, s. 400.

odst. 1 zákona na ochranu republiky se dopustil ten, kdo před dvěma nebo více lidmi prezidentu republiky na cti ublížil vyhrůžkou zlého nakládání nebo jiným hrubě zneuctivajícím projevem nebo ho uvedl ve veřejný posměch, nebo se tohoto přestupku dopustil ten, kdo pronesl o prezidentu republiky obvinění, s vědomím, že tím vážně ohrozí jeho čest. Za spáchání tohoto přestupku hrozilo potrestání vězením od osmi dnů do šesti měsíců. Přečinu podle § 11 odst. 2 zákona na ochranu republiky se pachatel dopustil tím, že čin podle § 11 odst. 1 zákona na ochranu republiky spáchal veřejně nebo tváří v tvář prezidentu republiky nebo opětovně před dvěma nebo více lidmi při různých příležitostech nebo pokud ho tělesně ztýral. Za spáchání tohoto přečinu hrozilo potrestáním vězením od jednoho měsíce do jednoho roku. Ustanovení § 11 zákona na ochranu republiky stejnou ochranu poskytovalo i náměstkovi prezidenta republiky. Podle § 11 odst. 3 zákona na ochranu republiky byl důkaz pravdy i přesvědčení o pravdě vyloučen.

Pro zajímavost dodávám, že již od roku 1920 organizovalo ministerstvo spravedlnosti práce na osnově nového trestního zákona.³ Výsledkem těchto prací bylo publikování návrhu celého trestního zákona jako „Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového“ a „Osnova zákona, kterým se vydává trestní zákon“. V přípravných osnovách trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového byl vymezen i trestný čin postihující urážku prezidenta republiky, a to v § 303⁴ ve spojení s § 300⁵ nebo § 301⁶ a v § 304⁷.⁸ Komise pro reformu československého trestního práva

³ MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. vyd. Praha: Leges, 2010, s. 401.

⁴ Kdo jinému nadávkou, ztýráním, vyhrůžkou ztýrání nebo jiným slovem nebo skutkem na cti ublíží, trestá se vězením od čtrnácti dnů do šesti měsíců nebo trestem peněžitým.

⁵ Kdo jiného obviní z takového jednání nebo tvrdí o něm jinou skutečnost, že tím jest ohrožena jeho čest, trestá se vězením od čtrnácti dnů do šesti měsíců nebo trestem peněžitým.

⁶ Spáchá-li viník čin v § 300 nebo 301 na prezidentu republiky, je důkaz pravdy i důkaz důvodného přesvědčení vyloučen. Spáchá-li viník takový čin veřejně nebo tváří v tvář nebo opětovně před dvěma nebo více lidmi při různých příležitostech nebo tělesným ztýráním, trestá vězením od čtrnácti dnů do šesti měsíců nebo žalářem od jednoho měsíce do jednoho roku.

⁷ Kdo lživě obviní jiného z takového jednání nebo lživě jinou takovou skutečnost, že tím jest ohrožena jeho čest, trestá se vězením od čtrnácti dnů do šesti měsíců nebo žalářem od jednoho měsíce do jednoho roku. Jedná-li viník podle promyšleného plánu s úmyslem, aby zničil dobrou pověst jiného neb aby rozvrátil jeho rodinný život neb podkopal jeho občanské postavení, trestá se žalářem od jednoho měsíce do tří let.

⁸ Komise pro reformu československého trestního práva. *Ministerstvo spravedlnosti. Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového. I. Osnovy*. Praha: Státní tiskárna, 1926, s. 75.

k vymezení trestného činu postihující urážku prezidenta republiky uvedla, že převzala ustanovení § 11 zákona na ochranu republiky a rozšířila jej o poskytování ochrany proti ublížení na cti, i když se nestalo před dvěma a více lidmi.⁹ V osnově zákona, kterým se vydává trestní zákon, byla urážka prezidenta zařazena mezi trestné činy proti republice a opětovně byl nový § 122 inspirován § 11 zákona na ochranu republiky, avšak bez kazuistického výčtu různých způsobů trestné činnosti a s vyjádřením trestné činnosti „ublížení na cti“. Trestní sazby byly převzaty beze změny, pouze druh trestu byl změněn.¹⁰

3 Zákon na ochranu lidově demokratické republiky

Po roce 1945 změnu ve vymezení urážky prezidenta republiky přinesl až zákon č. 231/1948 Sb., ze dne 6. října 1948, na ochranu lidově demokratické republiky (dále jen „zákon na ochranu lidově demokratické republiky“), který s účinností od 24. 10. 1948 nahradil zákon na ochranu republiky. Jak k důvodům jeho vydání uvádí důvodová zpráva k vládnímu návrhu tohoto trestního zákona (tisk 94): „*Události z let 1938 až 1945 ukázaly, že nepřátelé republiky, kteří se dovolávají demokracie a svobody, aby mohli potlačovati svobodu jiných, dovedli zneužití slabin dosavadní trestní ochrany státu, aby připravili katastrofu, která stát postihla v roce 1938. Ochranu státu poskytovanou dosud zákonem č. 50/1923 Sb., bylo tudíž třeba náležitě zvýšiti. Přitom bylo však třeba přihlídnouti k hlubokým změnám v nazírání na stát a jeho úkoly, k nimž došlo v revolučním období v roce 1945, charakterizovaném postupující demokracií státu, která došla výrazu ve zlidovění veřejné správy a v přechod k demokracii hospodářské. Stát budující na zásadách socialistických, nemůže ke své ochraně vystačit se zákonem, který byl zaměřen k ochraně státu budujícího na základech zcela jiných. Je proto nutné vytvořit nový zákon na ochranu republiky, který by přihlížel ke změněným poměrům, a který by byl účinnou zbraní proti všem, jejichž činnost by byla zaměřena proti státu a jeho lidu. Potřeba takové účinné ochrany je dnes tím naléhavější, když vnější nebezpečí pro stát dosud nepominulo.*“¹¹ Zákon

⁹ Komise pro reformu československého trestního práva. Ministerstvo spravedlnosti. *Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového*. I. Odůvodnění osn. Praha: Státní tiskárna, 1926, s. 169.

¹⁰ Ministerstvo spravedlnosti. *Osnova trestního zákona*. Praha: Státní tiskárna, 1937, s. 169.

¹¹ Vládní návrh zákona (tisk 94) na ochranu lidově demokratické republiky. *Společná československá digitální parlamentní knihovna* [online]. 7. 9. 1948 [cit. 18. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_03.htm

na ochranu lidově demokratické republiky nově a vesměs přísněji upravoval odpovědnost za trestné činy proti vnější a vnitřní bezpečnosti a proti mezinárodním vztahům, a stal se tak nástrojem třídně pojaté represe.¹² Zákon na ochranu lidově demokratické republiky rozlišoval trestné činy na zločiny, přečiny a přestupky.

Trestný čin postihující urážku prezidenta republiky byl zařazen do hlavy upravující trestné činy proti vnitřní bezpečnosti státu, tedy i čest ústavních činitelů.¹³ Stejně jako v zákoně na ochranu lidově demokratické republiky, byl trestný čin postihující urážku prezidenta republiky tvořen dvěma skutkovými podstatami. Přečinu podle § 23 odst. 1 zákona na ochranu lidově demokratické republiky se dopustil ten, kdo ublížil na cti prezidentu republiky před více lidmi.¹⁴ Za spáchání tohoto přečinu hrozilo potrestání tuhým vězením od jednoho měsíce do jednoho roku. Trestného činu podle § 23 odst. 2 zákona na ochranu lidově demokratické republiky se dopustil ten, kdo ublížil na cti prezidentu republiky veřejně¹⁵ nebo tváří v tvář prezidentu republiky nebo opětovně při různých příležitostech. Za spáchání tohoto trestného činu hrozilo potrestání tuhým vězením od tří měsíců do tří let. Ustanovení § 23 zákona na ochranu lidově demokratické republiky stejnou ochranu poskytovalo i náměstkovi prezidenta republiky.

Stejně jako podle zákona na ochranu republiky tak i podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky důkaz pravdy ani důkaz omluvitelného omylu nebyl přípustný.¹⁶ K tomu je zapotřebí uvést, že: „*Důkaz pravdy spočíval v prokázání objektivní pravdivosti skutečnosti, které obžalovaný uvedl nebo sdělil, důkaz omluvitelného omylu v prokázání okolností, z nichž plynuly dostatečné důvody pro to, aby uvedené nebo sdělené skutečnosti mohly být pokládány za pravdivé.*“¹⁷

¹² VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 2. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 621.

¹³ RŮŽEK, Antonín. *Ochrana lidově demokratické republiky. (zákon č. 231/1948 Sb. S důvodovou zprávou a poznámkami)*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1950, s. 4.

¹⁴ § 64 odst. 2 zákona č. 231/1948 Sb., ze dne 6. října 1948, na ochranu lidově demokratické republiky.

¹⁵ § 64 odst. 1 zákona č. 231/1948 Sb., ze dne 6. října 1948, na ochranu lidově demokratické republiky.

¹⁶ § 23 odst. 3 zákona č. 231/1948 Sb., ze dne 6. října 1948, na ochranu lidově demokratické republiky.

¹⁷ VOJÁČEK, Ladislav. *Urážky, pomlvy, nactiutrhání: ochrana cti v československém trestním právu*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 200.

Důvodová zpráva k obsahu trestného činu podle § 23 zákona na ochranu lidově demokratické republiky uvedla, že vychází z § 11 zákona na ochranu republiky s tím, že proti dosavadnímu stavu byly přiměřeně zvýšeny sazby trestu.¹⁸ Avšak při porovnání s prvorepublikovou úpravou, je zřejmé, že došlo k vypuštění zužujícího a zpřesňujícího předpokladu trestnosti s výjimkou podmínky, aby k jednání došlo před více lidmi.¹⁹ Ustanovení § 23 zákona na ochranu lidově demokratické republiky chránilo čest prezidenta republiky jako nejvyššího představiteli státu, tak i jako soukromé osoby. Vyžadoval se úmysl ublížit prezidentu republiky na cti. Ublížit na cti šlo jakýmkoliv způsobem (např. urážkou, pomluvou, nactiutrháním) a jakoukoliv formou (např. slovem, vyobrazením, posunky), a to i nepřímou (např. hanobením jeho rodinných příslušníků). Ustanovení § 23 zákona na ochranu lidově demokratické republiky poskytovalo prezidentu republiky intenzivnější ochranu, než byla poskytována ostatním ústavním činitelům.²⁰

4 Trestní zákon z roku 1950

Dalším legislativním vymezením urážky prezidenta republiky byl zákon č. 86/1950 Sb., ze dne 12. července 1950, trestní zákon (dále jen „trestní zákon z roku 1950“), který s účinností od 1. 8. 1950 v rámci kodifikační dvouletky nahradil mimo jiné i zákon na ochranu lidově demokratické republiky. Jak k účelu jeho vydání uvádí důvodová zpráva k vládnímu návrhu tohoto trestního zákona (tisk 472): „*Trestní zákon chrání revoluční vymoženosti našeho pracujícího lidu nejen proti příslušníkům vykořisťovatelských tříd nyní zbařených politické moci. Bojuje zároveň proti zřetnosti, ledabylému postoji ke práci a občanským povinnostem a pobrdavému poměru ke spoluobčanům jako proti přežitkům kapitalismu v lidském vědomí a poskytuje účinnou ochranu každému jednotlivci, který plní poctivě své povinnosti ke celku. Nový zákon je nesen duchem socialistického humanismu. Proto klade důraz na výchovný účel trestu tam, kde lze doufat v nápravu. Ale právě proto stíhá s veškerou*

¹⁸ Vládní návrh zákona (tisk 94) na ochranu lidově demokratické republiky. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. 7. 9. 1948 [cit. 18. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_03.htm

¹⁹ VOJÁČEK, Ladislav. *Urážky, pomlvy, nactiutrhání: ochrana cti v československém trestním právu*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 263.

²⁰ VIESKA, Juraj. *Zákon na ochranu lidově demokratické republiky. komentované vydání s předmluvou A. Čepičky*. Praha: Naše vojsko, 1949, s. 55.

přísností nenapravitelné nepřátele lidu a národa. [...] Nový trestní zákon v první řadě důsledně chrání socialistické vlastnictví jako základ a záruku naší socialistické výstavby proti sabotérům a rozkeradačům, chrání socialistické budování, úkolem trestního zákona není ovšem pouhé postihování trestných činů namířených proti státu a jeho politickému a hospodářskému zřízení. [...] Nový trestní zákon chce být zákonem lidovým. Snaží se proto vyjadřovat pokud možno jednoduše, prostě a srozumitelně. Také po této stránce se liší nový trestní zákon od starého. Lidová demokracie představuje období zostřeného boje proti zbytkům kapitalistické společnosti. Poražená buržoazie chová, pokud existuje kapitalistický blok ve světě, stále ještě určitě, i když marně, naděje na zvrát poměrů a nevynechá proto ani jediné příležitosti k boji proti lidově demokratickému režimu. Nový trestní zákon se stává výrazem politické vůle pracujících mas, výrazem nové, socialistické zákonitosti. Důsledně chrání lidově demokratickou společnost, poskytuje plnou ochranu budovatelskému úsilí dělnické třídy a širokých pracujících mas.“²¹

Trestný čin postihující urážku prezidenta republiky byl zařazen do hlavy upravující trestné činy proti republice konkrétně trestné činy proti ústavním činitelům. Důvodová zpráva k obsahu trestných činů proti republice uvedla, že vychází ze zákona na ochranu lidově demokratické republiky, který se v praxi osvědčil a vyhovoval zásadám, z nichž osnova trestního zákona z roku 1950 vycházela, a proto byl v podstatě převzat a stal se součástí tohoto trestního zákona, přičemž: „*Ke změnám došlo jen tam, kde bylo třeba přizpůsobit ustanovení dosavadního zákona ustanovením obecné části této osnovy, po případě tam, kde bylo využito zkušeností získaných od vydání zákona.*“²² Stejně jako v zákoně na ochranu lidově demokratické republiky byl trestný čin postihující urážku prezidenta republiky tvořen dvěma skutkovými podstatami.

Trestného činu podle § 110 odst. 1 trestního zákona z roku 1950 se dopustil ten, kdo snižoval vážnost prezidenta republiky. Za spáchání tohoto trestného činu hrozilo potrestání odnětím svobody na jeden měsíc až jeden rok.²³ Trestného činu podle § 110 odst. 2 trestního zákona z roku 1950 se dopustil ten, kdo snižoval vážnost prezidenta republiky veřejně, opětovně při

²¹ Důvodová zpráva k návrhu trestního zákona (tisk 65). *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. 23. 5. 1950 [cit. 18. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0472_01.htm

²² Důvodová zpráva k návrhu trestního zákona (tisk 65). *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. 23. 5. 1950 [cit. 18. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0472_01.htm

²³ § 30 až § 32 zákona č. 86/1950 Sb., ze dne 12. července 1950, trestní zákon.

různých příležitostech, v přítomnosti prezidenta republiky, nebo pro výkon pravomoci prezidenta republiky nebo vůbec pro jeho činnost v životě politickém. Za spáchání tohoto trestného činu hrozilo potrestání odnětím svobody na tři měsíce až tři léta. Ustanovení § 110 trestního zákona z roku 1950 stejnou ochranu poskytovalo i náměstkovi prezidenta republiky. Vedle trestu odnětí svobody bylo možné uložit vedlejší trest v podobě ztráty čestných práv občanských, ztráty vojenské hodnosti a peněžitý trest. Útoky na vážnost prezidenta republiky mohly být i prostředkem pobuřování proti republice podle § 81 trestního zákona.²⁴

Jednalo se o úmyslný trestný čin,²⁵ který směřoval k projevu nevážnosti (neúcty) k prezidentu republiky, bez zřetele na to, zda pachatel očekával souhlas těch, před kterými svůj projev pronesl.²⁶ Pachatelem tohoto trestného činu mohla být kterákoliv trestně odpovědná fyzická osoba. Snižování vážnosti prezidenta republiky útokem na jeho autoritu a čest šlo provést jakýmkoli prostředky (např. slovem, písmem, vyobrazením, posunkem nebo jinými prostředky), aniž by šlo o projev hrubý.²⁷ Předmětné ustanovení chránilo prezidenta republiky za všech okolností, a to i proti útokům slabší intenzity, než jaké předpokládalo hanobení, a i proti projevům neveřejným. Vyžadovala se způsobilost pachatelova projevu dotknout se vážnosti prezidenta republiky, avšak bez nutnosti, aby takový projev měl ohlas. Trestný čin byl dokonán pronesením znevažujícího výroku.²⁸

Jak již bylo uvedeno, přísnější postih hrozil v případě snižování vážnosti prezidenta republiky veřejně,²⁹ opětovně při různých příležitostech (nejméně dvakrát, tj. nebyla-li mezi jednotlivými projevy časová a místní souvislost), v přítomnosti prezidenta republiky (nebylo zapotřebí, aby prezident

²⁴ VIESKA, Juraj. *Ochrana lidově demokratické republiky. (komentář k § 78–129 trestního zákona č. 86/50 Sb.* Praha: Orbis, 1950, s. 226–227.

²⁵ § 4 odst. 1 zákona č. 86/1950 Sb., ze dne 12. července 1950, trestní zákon.

²⁶ VIESKA, Juraj. *Ochrana lidově demokratické republiky. (komentář k § 78–129 trestního zákona č. 86/50 Sb.* Praha: Orbis, 1950, s. 226.

²⁷ ŠIMÁK, Jaroslav, Adolf DOLENSKÝ, Ljuba PINDRYČOVÁ a kol. *Trestní zákon. Komentář ke zákonu ze dne 12. července 1950, č. 86 Sb.* Praha: Orbis, 1953, s. 193.

²⁸ Kolektiv pracovníků kateder trestního práva právnických fakult Karlovy university v Praze a Komenského university v Bratislavě. *Československé trestní právo. Svazek II. Zvláštní část.* Praha: Orbis, 1959, s. 61.

²⁹ § 76 odst. 3 zákona č. 86/1950 Sb., ze dne 12. července 1950, trestní zákon.

republiky takový projev postřehl),³⁰ nebo pro výkon pravomoci prezidenta republiky nebo vůbec pro jeho činnost v životě politickém. K této poslední formě útoku dobový komentář k trestnímu zákonu z roku 1950 uvedl, že: „Rozhodující většina útoků na čest prezidenta republiky bude spáchána za okolností zde uvedených, protože osobám, které útočí na čest prezidenta republiky, půjde vždy o projev nepřátelství vůči prezidentovi nikoli jako soukromníkovi, nýbrž jako hlavě státu a politické osobnosti.“³¹

5 Trestní zákon z roku 1961

Poslední legislativním vymezením urážky prezidenta republiky byl zákon č. 140/1961 Sb., ze dne 29. listopadu 1961, trestní zákon (dále jen „trestní zákon z roku 1961“), který s účinností od 1. 1. 1962 nahradil trestní zákon z roku 1950. Jak vyplývá z důvodové zprávy k vládnímu návrhu tohoto trestního zákona (tisk 65), trestní zákon z roku 1950 přispěl účinně k upevňování socialistické zákonnosti při stíhání pachatelů trestných činů, ale dosažený stupeň rozvoje socialistické demokracie umožnil další rozvinutí všech pokrokových zásad starého trestního zákona. Důvodová zpráva k tomu dále uvedla, že: „Osnova trestního zákona je zaměřena k ochraně společenského a státního zřízení Československé socialistické republiky a socialistického vlastnictví, jakož i práv a oprávněných zájmů občanů. Při poskytování ochrany těmto zájmům se plně uplatňují zásady socialistického humanismu. Humanismus socialistické společnosti v oboru trestního práva vyležší v tom, že volba prostředků a způsobů ochrany společenského řádu, upevňování socialistické zákonnosti, stanovení trestů porušovatelům právního pořádku se řídí vysokými morálními principy socialistické společnosti. Z nich vyplývá i použití přísných trestů vůči osobám dopouštějícím se trestných činů z nepřátelství k socialistickému státnímu zřízení a vůči osobám vážně porušujícím pravidla socialistického soužití nebo snažícím se žít na úkor společnosti. [...] Osnova trestního zákona vytváří předpoklady pro účinnou ochranu společnosti proti pachatelům závažnějších trestných činů. [...] Účinná ochrana společnosti i jednotlivých jejích členů a zvýšení výchovné úlohy trestu se projevují v systému trestů, ve výši trestních sazeb a nové úpravě podmíněného propuštění z trestu odnětí svobody. Všechny tyto úpravy mají umožnit, aby soudy v každém jednotlivém případě mohly

³⁰ ŠIMÁK, Jaroslav, Adolf DOLENSKÝ, Ljuba PINDRYČOVÁ a kol. *Trestní zákon. Komentář k zákonu ze dne 12. července 1950, č. 86 Sb.* Praha: Orbis, 1953, s. 194.

³¹ VIEŠKA, Juraj. *Ochrana lidové demokratické republiky. (komentář k § 78–129 trestního zákona č. 86/50 Sb.* Praha: Orbis, 1950, s. 226.

*přiblížit ke všem zvláštnostem případu a mohly volit prostředky k nápravě pachatele i se zřetelem k jeho osobě a povahovým vlastnostem.*³²

Trestný čin postihující urážku prezidenta republiky byl zařazen do hlavy upravující trestné činy proti republice, konkrétně trestné činy proti základům republiky. Trestného činu podle § 103 trestního zákona z roku 1961 se dopustil ten, kdo snižoval vážnost prezidenta republiky. Za spáchání tohoto trestného činu hrozilo potrestání odnětím svobody až na dvě léta³³ nebo nápravné opatření.³⁴ Ustanovení § 103 trestního zákona z roku 1961 dále poskytovalo ochranu jiným čelním představitelům republiky před veřejným hanobením pro výkon jejich pravomoci nebo pro jejich činnost v politickém životě.

K obsahu snižování vážnosti prezidenta republiky dobový komentář k trestnímu zákonu uvedl, že se jednalo o: „... útok na jeho autoritu a čest jakýmkoli prostředkem (slovem, písmem, vyobrazením), pokud by takový projev byl způsobitelný dotknout se autority prezidenta republiky a pokud se tento následek shoduje s úmyslem pachatele. Takový útok nemusí nabýt intenzity hanobením.“³⁵ přičemž takový projev nemusel mít ohlas.³⁶ Jednalo se o úmyslný trestný čin,³⁷ jehož pachatelem mohla být kterákoliv trestně odpovědná fyzická osoba. Na rozdíl od jiných představitelů republiky byl prezident republiky chráněn absolutně a jiní představitelé republiky pouze pro výkon jejich pravomoci nebo pro jejich činnost v politickém životě. Jakýkoliv útok na vážnost prezidenta republiky byl trestným činem bez ohledu na motiv pachatele jednání. Prezident republiky byl chráněn nejenom jako instituce, ale i jako osoba. Osoba prezidenta však byla chráněna pouze po dobu výkonu jeho pravomoci.³⁸ Trestný čin byl dokonán pronesením znevažujícího výroku a snižovat vážnost prezidenta republiky šlo i hanlivými útoky vůči členům prezidentovi rodiny.³⁹

³² Důvodová zpráva k návrhu trestního zákona (tisk 65) [online]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. 20. 10. 1961 [cit. 18. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0065_01.htm

³³ § 39 zákona č. 140/1961 Sb., ze dne 29. listopadu 1961, trestní zákon.

³⁴ § 43 a § 44 zákona č. 140/1961 Sb., ze dne 29. listopadu 1961, trestní zákon.

³⁵ BREIER, Štefan, Alois BURDA, Zoltán FARKÁŠ a kol. *Trestní zákon. Komentář*. Praha: Orbis, 1964, s. 307.

³⁶ NEZKUSIL, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné zvláštní část*. Praha: Panorama, 1987, s. 39.

³⁷ § 3 odst. 3 zákona č. 140/1961 Sb., ze dne 29. listopadu 1961, trestní zákon.

³⁸ BREIER, Štefan, Alois BURDA, Zoltán FARKÁŠ a kol. *Trestní zákon. Komentář*. Praha: Orbis, 1964, s. 307.

³⁹ NEZKUSIL, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné zvláštní část*. Praha: Panorama, 1987, s. 39.

6 Změny v právní úpravě po roce 1989

Dotčené ustanovení bylo s účinností od 1. 7. 1990 novelizováno zákonem č. 175/1990 Sb., ze dne 2. května 1990, kterým se mění a doplňuje trestní zákon, a nově poskytovalo ochranu prezidentu republiky pouze před veřejným⁴⁰ hanobením pro výkon jeho pravomoci nebo pro jeho činnost v politickém životě. Poskytovalo tedy ochranu pouze v rozsahu jako dříve jiným čelním představitelům republiky, kteří však tuto ochranu zmíněnou novelizací § 103 pozbyly. K vymezení pojmu hanobení Ústavní soud dodal, že: „*Hanobení* se chávalo jako hrubé snižování vážnosti a je v současné nauce trestního práva vykládáno jako hrubé znevažování, potupení nebo zesměšnění, jako hrubší útoky na vážnost a čest, spáchané urážlivým způsobem.“⁴¹ Důvodová zpráva k této novelizaci (tisk 325) uvedla, že: „*Ke zdůraznění postavení prezidenta republiky v politickém životě státu bude ustanovení § 103 tr. zák. napříště chránit pouze jeho osobu. Postih se zpřesňuje na veřejně spáchané hanobící útoky pro výkon prezidentské funkce nebo vůbec pro jeho činnost v životě politickém.*“⁴² Novelizované ustanovení tak prezidenta republiky nechránilo jako osobu – občana, ale jako ústavního činitele po dobu výkonu funkce. Výkonem pravomocí se rozuměl výkon oprávnění, které jsou prezidentovi svěřeny, a činností v politickém životě byla každá veřejná činnost související s jeho politickou činností např. související s vnitřní nebo zahraniční politikou státu, činností státních orgánů nebo politických stran a hnutí.⁴³ K hanobení prezidenta republiky tak mohlo dojít např. veřejným pronesením výroku, zveřejněním textu nebo vyobrazením nebo uděláním gesta, přičemž nebylo rozhodující, zda čin měl za následek skutečnou újmu na vážnosti a cti, tedy jaký byl ohlas na veřejnosti.⁴⁴

Novelizované ustanovení § 103 trestního zákoníku z roku 1961 bylo s účinností od 1. 1. 1998 zákonem č. 253/1997 Sb., ze dne 24. září 1997, kterým

⁴⁰ § 89odst. 5 zákona č. 140/1961 Sb., ze dne 29. listopadu 1961, trestní zákon.

⁴¹ Nález Ústavního soudu ze dne 12. 4. 1994 sp. zn. Pl. ÚS 43/93 vyhlášeného ve sbírce zákonů č. 91/1994 Sb.

⁴² Důvodová zpráva k návrhu novely trestního zákona (tisk 325) [online]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. 26. 3. 1990 [cit. 18. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0325_04.htm

⁴³ ŠÁMAL, Pavel, PŮRY František a Stanislav RIZMAN. *Trestní zákon. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. BECK, 1995, s. 510.

⁴⁴ NOVOTNÝ, Oto, DOLENSKÝ Adolf, VALO Michal a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné. II. Zvláštní část. 2. přepracované vydání*. Praha: Codex, 1995, s. 141.

se mění a doplňuje zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, vypuštěno. Byl to mimo jiné důsledek nálezu Ústavního soudu ze dne 12. 4. 1994 sp. zn. Pl. ÚS 43/93 vyhlášeného ve sbírce zákonů č. 91/1994 Sb., kdy plénum Ústavního soudu ve věci návrhu prezidenta republiky rozhodlo, že ustanovení vyjádřené v § 102 trestního zákona č. 140/1961 Sb., ve znění zákona č. 557/1991 Sb. a zákona č. 290/1993 Sb.,⁴⁵ které je vymezeno slovy „její Parlament, vládu nebo Ústavní soud“, se dnem vyhlášení nálezu ve Sbírce zákonů zrušuje. Ústavní soud svoje rozhodnutí odůvodnil tím, že: „*Po zvážení všech okolností a souvislostí, do nichž je § 102 trestního zákona zasazen, dospěl Ústavní soud České republiky k závěru, že neurčitá a nevytvořená trestněprávní ochrana Parlamentu, vlády a Ústavního soudu v § 102 trestního zákona jde nad rámec ústavního pořádku a mezinárodních závazků České republiky, neboť při dostatečné trestní ochraně státních orgánů v § 154 odst. 2 a § 156 odst. 3 vnáší svou obecností a neurčitostí prvek nadbytečné ochrany, která navíc nevytvořeností objektu ochrany vybočuje jak z obecně uznávaných zásad právního státu, tak i z rámce omezujícího v čl. 17 Listiny zásady státu do občanských práv na opatření, která jsou svou povahou nezbytná k zachování určitých hodnot. V § 102 trestního zákona nemůže jít o nezbytné opatření již proto, že ochrana poskytovaná státním orgánům v § 154 a 156 je dostačující a z hlediska vymezení objektu ochrany přesnější. Pojetí § 102 trestního zákona je v tomto směru rovněž v rozporu s mezinárodními závazky České republiky a jurisdikcí Evropského soudu pro lidská práva. Nevytvořením skutečného objektu trestněprávní ochrany v § 102 je ve skutečnosti chráněno vrchnostenské postavení, tj. místo v institucionální hierarchii státních orgánů, ačkoli by měla být předmětem ochrany realizace poslání a funkce, které Parlamentu, vládě a Ústavnímu soudu v životě demokratické společnosti náleží. Protože ochranu výkonu pravomoci státních orgánů, a tím i jejich úlohy v demokratické společnosti, obsahuje a vymezuje § 154 trestního zákona a protože státními orgány jsou nepochybně i Parlament, vláda a Ústavní soud, vzniká představa, že § 102 zavádí jakousi absolutní institucionální ochranu uvedených ústavních orgánů navíc, která v tomto případě není vázána na výkon jejich pravomoci. Tím ztrácí interpretace pojmu hanobení své meze a svou vazbu na funkci těchto ústavních orgánů. V § 102 trestního zákona termín ‚hanobení‘ nebere zřetel ani na úmysl pachatele ani na míru obroženi výkonu pravomoci a vůbec úlohy ústavní instituce v demokratickém systému*

⁴⁵ Kdo veřejně hanobí Českou republiku, její Parlament, vládu anebo Ústavní soud, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.

a je ve své podobě srovnatelný nejspíše s klasickou urážkou Majestátu jeho Veličenstva. Tím je přímo inspirována interpretace, která je v rozporu především s čl. 17 odst. 4 Listiny a čl. 10 Úmluvy, protože nejde o opatření v demokratické společnosti z důvodů v těchto člancích uvedených nezbytná, dále s čl. 4 odst. 4 Listiny, podle něhož při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu a omezení nesmějí být zneužívána k jiným účelům, než pro které byla stanovena. Je v rozporu i s čl. 1 Ústavy, podle něhož základem právního státu je úcta k právům a svobodám člověka a občana a který spolu s čl. 1 Listiny formuluje primát základních práv a svobod. Napojením trestněprávní ochrany Parlamentu, vlády a Ústavního soudu na ochranu ‚republiky‘ ve společném paragrafu dochází ke smíšení dvou různých a nesrovnatelných kategorií chráněného objektu. Zatímco pro ochranu abstraktních pojmů, jako je např. ‚republika‘ anebo státní symbol, je obecnější dikce ‚hanobení‘ obvyklá, u zmíněných institucí by měla ochrana být vázána na úlohu, která těmto institucím v demokratické společnosti přísluší, a tím na způsob, jakým tuto úlohu plní. Jestliže totiž v prvním případě jde o ochranu ideových hodnot, jde ve druhém o ochranu funkčních hodnot společnosti, a jejich prostřednictvím o ochranu demokratických principů. Podle vyjádření z 10. ledna 1994 podepsaného předsedou Poslanecké sněmovny reaguje nové znění § 102 trestního zákona pouze na změny ústavního stavu vyplývající z rozdělení státu, přičemž návrh ústavněprávního výboru Poslanecké sněmovny na vypuštění § 102 trestního zákona nebyl tehdy akceptován. Ústavní soud soudí, že přizpůsobením § 102 trestního zákona pouze na rozdělení státu vzniká rozpor mezi pojetím ochrany ústavních institucí, jež zůstalo poplatné ‚starému režimu‘, a novým ústavním pořádkem, jakož i mezinárodními závazky České republiky, jež vycházejí ze zcela odlišných ústavních principů.“

Důvodová zpráva k zákonu č. 253/1997 Sb., ze dne 24. září 1997, kterým se mění a doplňuje zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů (tisk 220), uvedla, že: „Již náleží Ústavního soudu České republiky publikovaný pod č. 91/1994 Sb. shledal jako protiústavní takto formulovanou zvýšenou ochranu ústavních orgánů České republiky a z tohoto důvodu část § 102 trestního zákona zrušil. Obdobné důvody, kterými Ústavní soud České republiky odůvodnil svůj postup, platí i v případě zvláštní ochrany prezidenta republiky. Zde přistupuje navíc situace, že prezident republiky jako poškozený je zároveň osobou vylučně oprávněnou k rozhodnutí o aboliči, agraciaci nebo rehabilitaci. Zvýšená trestněprávní ochrana přitom není prostředkem, kterým by si prezident republiky měl zajistit vážnost a úctu u spoluobčanů. Z těchto důvodů se ustanovení § 103 vypouští. Ochrana před verbálními a dalšími

*útoky, které protiprávně snižují jeho vážnost, je jinak prezidentu republiky poskytována jako kterémukoliv občanu.*⁴⁶

7 Urážka prezidenta republiky v současnosti

Postih za urážku prezidenta republiky tak obsahoval zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, v ustanovení § 49 odst. 1 písm. a),⁴⁷ a v současné době obsahuje § 7 odst. 1 písm. a) a odst. 2 písm. a) zákona č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, ve znění pozdějších přestupků (dále jen „zákon o některých přestupcích“), a přestupku proti občanskému soužití se fyzická nebo právnická osoba dopustí tím, že jinému ublíží na cti tím, že ho zesměšní nebo ho jiným způsobem hrubě urazí. Za tento přestupek lze uložit pokutu do 10 000 Kč.⁴⁸ Protiprávní jednání pachatele posuzovaného přestupku ve vztahu k ublížení na cti jiné osobě tak spočívá v jeho zesměšnění, nebo v jeho hrubém uražení jiným způsobem. K naplnění skutkové podstaty tohoto přestupku komentářová literatura uvedla, že: „*Objektem tohoto přestupku není soukromý zájem fyzické osoby, ale občanské soužití a veřejný zájem na ochraně cti každého [...]. Hlavní podmínkou k naplnění skutkové podstaty tohoto přestupku je skutečnost, že jinému bylo ublíženo na cti. Záleží vždy na posouzení, zda se provedeným jednáním, které může být provedeno ústně, písemně, pomocí technických zařízení, posunky atd., postižená osoba cítí uražena, a že výrok je způsobivý ji zesměšnit nebo jiným způsobem hrubě urazit. Nezáleží, zda byl výrok pronesen na veřejnosti nebo v soukromí, před postiženou osobou nebo před kýmkoliv jiným. Mezi pojmové znaky přestupku ublížení na cti tak není výrok provedený veřejně před více lidmi.*“⁴⁹ Korespondujícím trestným činem je trestný čin pomluvy podle § 184 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní zákoník“), kterého se dopustí ten, kdo o jiném sdělí nepravdivý údaj, který je způsobivý značnou měrou ohrozit jeho vážnost u spoluobčanů, zejména poškodit jej

⁴⁶ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu, kterým se mění a doplňuje trestní zákon (tisk 220). *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. 19. 6. 1997 [cit. 18. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1996ps/tisky/t022000b.htm>

⁴⁷ Přestupku se dopustí ten, kdo jinému ublíží na cti tím, že ho urazí nebo vydá v posměch.

⁴⁸ § 7 odst. 4 písm. a) zákona č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, ve znění pozdějších přestupků.

⁴⁹ JEMELKA, Luboš a Pavel VETEŠNÍK. *Zákon o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich. Zákon o některých přestupcích. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. BECK, 2019, s. 965.

v zaměstnání, narušit jeho rodinné vztahy nebo způsobit mu jinou vážnou újmu.⁵⁰ K tomu lze odkázat na nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 474/19 ze dne 5. 11. 2019, že: „*Trestný čin pomluvy měl být vyhrazen pouze pro výjimečné případy těch nejzávažnějších jednání a zásahů do osobnostních práv (cti a dobré pověsti jednotlivce), které nelze plně zhojit soukromoprávními prostředky.*“ K tomu ještě dodávám, že pokud prezident republiky plní úkoly státu nebo společnosti a používá při tom svěřené pravomoci pro plnění těchto úkolů, je podle § 127 odst. 1 písm. c) trestního zákoníku úřední osobou, a není proto ani vyloučen postih za přešůpek proti veřejnému pořádku podle § 5 odst. 1 písm. b) zákona o některých přešůpcích, kterého se fyzická osoba dopustí tím, že zneváží postavení úřední osoby při výkonu její pravomoci. Za tento přešůpek lze uložit pokutu do 10 000 Kč a v případě recidivy 15 000 Kč.⁵¹

Postih za přešůpek proti občanskému soužití a proti veřejnému pořádku nebo za trestný čin pomluvy nevylučuje uplatnění práva na ochranu osobnosti v souladu s § 81 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, podle kterého ochrany požívají zejména život a důstojnost člověka, jeho zdraví a právo žít v příznivém životním prostředí, jeho vážnost, čest, soukromí a jeho projevy osobní povahy.⁵²

Na závěr je zapotřebí se zmínit o snaze skupiny poslanců na zařazení trestného činu postihující urážku prezidenta republiky do současného trestního zákoníku a úpravy již zmíněného přešůpku proti veřejnému pořádku, a to návrhem na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 251/2016 Sb., o některých přešůpcích (tisk 961), a zakotvení nového trestného činu hanobení prezidenta republiky. Navrhovaného trestného činu podle § 327a trestního zákoníku se měl dopustit ten, kdo veřejně hanobí prezidenta republiky, ruší výkon jeho pravomoci a snižuje tak jeho vážnost. Za spáchání tohoto trestného činu by hrozilo potrestání odnětím svobody až na jeden rok, peněžitým trestem nebo propadnutím věci. Důvodová zpráva k tomuto návrhu zákona

⁵⁰ VETEŠNÍK, Pavel. Konec trestněprávního postihu pomluvy? In: JELÍNEK, Jiří a kol. (eds.). *Deset let od přijetí českého trestního zákoníku*. Praha: Leges, 2019, s. 343–362.

⁵¹ § 5 odst. 3 písm. b) a odst. 4 a) zákona č. 251/2016 Sb., o některých přešůpcích, ve znění pozdějších předpisů.

⁵² VETEŠNÍK, Pavel. Ochrana cti fyzické osoby poskytovaná veřejnou správou. In: KLÍMA, Karel (eds.). *V veřejná správa a lidská práva*. Praha: Metropolitan University Prague Press, 2015, s. 124–142.

uvedla, že: „*V současné době jsme stále častěji svědky urážek hlavy státu, státních symbolů, avšak adekvátní ochrana zde chybí, a proto je třeba onu již zmínovanou a přetřeznou kontinuitu ochrany prezidenta republiky v rovině práva veřejného opět do právního řádu začlenit. [...] Díky této novele trestního práva a práva přestupkového by v budoucnosti nemělo docházet k excesům na adresu prezidenta republiky, k jeho hrubým veřejným urážkám, neboť již samotná skutková podstata, která v trestním zákoníku a v zákoně o některých přestupcích chybí, by měla být dostatečnou hrozbou pro potenciální pachatele a v souladu s generální prevencí tak pozitivně působit na případné pachatele a odradit je tak od spáchání takového trestného činu či přestupku.*“⁵³ K tomuto návrhu skupiny poslanců vyslovila vláda nesouhlas.⁵⁴ Projednávání tohoto sněmovního tisku však bylo ukončeno s koncem volebního období a ke změně trestního zákoníku a zákona o některých přestupcích, kde by se dle mého názoru jednalo o nadbytečnou úpravu, nedošlo.

8 Závěrem

Z vyhodnocení historických souvislostí je zřejmé, že kriminalizace urážky prezidenta republiky v období po roce 1945 byla zneužívána k pronásledování nepohodlných osob a ke kriminalizaci méně závažných, a i zcela neškodných verbálních a jim blízkých projevů nesouhlasu s novým režimem,⁵⁵ a směřovala spíše jako odstrašující nástroj třídní represe. O preventivním působení nelze ani hovořit u výměry trestů, které byly za urážku prezidenta republiky ukládány. I přes snahy o kriminalizaci urážky prezidenta republiky i v současné době se domnívám, že prezident republiky si takovou zvýšenou ochranu vůbec nezaslouží, a k případnému postihu takového jednání bude postačovat odpovědnost v dosavadní oblasti trestněprávní, v oblasti správněprávní, respektive by měl prezident vystačit, stejně jako kdokoliv jiný, s prostředky ochrany soukromoprávní.

⁵³ Návrh poslanců Zdeňka Ondráčka a dalších na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích (tisk 961). *Poslanecká směrnice* [online]. 14. 11. 2016 [cit. 18. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/doc/00/11/68/00116807.pdf>

⁵⁴ Stanovisko vlády k sněmovnímu tisku č. 961. *Poslanecká směrnice* [online]. 14. 12. 2016 [cit. 18. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskstqw?o=7&ct=961&ct1=1>

⁵⁵ VOJÁČEK, Ladislav. *Urážky, pomluvy, nactiutrbání: ochrana cti v československém trestním právu*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 263.

Summary

Insult to the President of the Republic after 1945 to the Present

The article deals with the definition of the legal regulation of insult of the President of the Republic and its punishment in the territory of the Czech Republic after 1945 up to the present. Due to the fact that such a definition has not always been made exclusively by legislation of a criminal law nature, the contribution will also focus on legislation of an administrative and private nature. During the elaboration of the contribution, mainly explanatory memoranda to the laws that introduced, changed or deleted the legal regulation of insulting the President of the Republic will be drawn. Periodical comments explaining the individual starting points of these legal regulations and related case law will also be a necessary helper. This will show an overall view of the legal regulation of insults of the President of the Republic in the period under review.

DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9976-2021-8>

VELEZRADA: ZÁKON NA OCHRANU ĽUDOVODEMOKRATICKEJ REPUBLIKY A SÚDNA PRAX¹

doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.;
prof. JUDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M.

Katedra dejín práva, Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

1 Úvod

Nová politická situácia po Februári 1948 a nový etablojúci sa totalitný režim potrebovali istotu. Istotu svojho dominantného presadenia sa, ktorú spájali s likvidáciou nepriateľa. Nepriateľa akéhokoľvek – vonkajšieho alebo vnútorného, skutočného alebo fiktívneho. Predkladaná štúdia sa v tomto duchu pokúsi o vŕhad do obdobia rokov 1948–1950, konkrétne do obdobia platnosti a účinnosti zákona č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky² (ďalej len „ZOEDR“), a to cez trestný čin velezrady – cez jeho normatívnu a aplikačnú rovinu.

Trestnoprávna ochrana republiky nebola novinkou, a preto nová komunistická rétorika patrične zdôrazňovala, že ochrana republiky a jej hodnôt nadväzuje na prvorepublikovú úpravu.³ Tá však vraj bola „nedostatočnou“, a preto musela byť nahradená novou – „zvýšenou“ a dialekticky lepšou ochranou: „*Události z let 1938 až 1945 ukázaly, že nepřátelé republiky, kteří se dovolávají demokracie a svobody, aby mohli potlačovat svobodu jiných, dovedli zneužití slabin dosavadní trestní ochrany státu, aby připravili katastrofu, která stát postihla v roce 1938. Ochrannu státu poskytovanou dosud zákonem č. 50/1923 Sb., bylo tudíž třeba náležitě zvýšiti*“⁴

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu APVV-19-0050 Trestnoprávna ochrana slobody.

² ZOEDR platil pomerne krátko do 31. júla 1950 (zrušil ho Trestný zákon č. 86/1950 Zb.). Napriek tomu presahuje svoju dobu a stal sa jej symbolom.

³ Zákon č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky.

⁴ Národní shromáždění republiky Československé 1948. I. volební období. 1. zasedání. Tisk 94. Vládní návrh. Zákon ze dne...1948 na ochranu lidově demokratické republiky. Důvodová zpráva. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. [cit. 14. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_02.htm

Dôvodom potreby zvýšenia ochrany štátu bola tiež premena štátu a jeho zriadenia, ku ktorej došlo revolučným spôsobom, a ktorá v nastávajúcom bipolárnom svete nemusela byť definitívnu a nezvratnou: „*Prítom bylo však třeba přiblídnouti ke hlubokým změnám v nazírání na stát a jeho úkoly, ke nimž došlo v revolučním období v roce 1945, charakterisovaném postupující demokratisací státu, která došla výrazu ve zlidovění veřejné správy a v přechod ke demokracii hospodářské. Stát budující na zásadách socialistických, nemůže ke své ochraně vystačit se zákonem, který byl zaměřen ke ochraně státu budujícího na základech zcela jiných*“.⁵ Nové budujúce sa socialistické zriadenie bolo teda potrebné – v zmysle dobovej rétoriky komunistickej straníckej elity – chrániť pred akýmkoľvek nepriateľom (vrátane ideových odporcov) nového zriadenia: „*Je proto nutné vytvořit nový zákon na ochranu republiky, který by přiblížil ke změněným poměrům, a který by byl účinnou zbraní proti všem, jejichž činnost by byla zaměřena proti státu a jeho lidu. Potřeba takové účinné ochrany je dnes tím naléhavější, když vnější nebezpečí pro stát dosud nepominulo*“.⁶ Požiadavka ochrany štátu, jeho zriadenia a nových hodnôt, prítom nadväzovala nielen na úmyselne živené obavy z vonkajšej „nepriateľskej“ intervencie, ale nadväzovala tiež i na Stalinovu tézu o zostrovaní triedneho boja, ktorá sa stala skutočnou dogmou nastupujúcich 50. rokov 20. storočia.⁷ Otvorené chápanie práva ako nástroja vôle vládnucej triedy vytvorilo priestor pre presadenie a zvýraznenie jeho mocensko-donucovacieho charakteru, a to s výslovným zdôrazňovaním i tohto aspektu „nového práva“⁸ Práve uvedené vo svojom

⁵ Národní shromáždění republiky Československé 1948. I. volební období. 1. zasedání. Tisk 94. Vládní návrh. Zákon ze dne...1948 na ochranu lidově demokratické republiky. Důvodová zpráva. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. [cit. 14. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_02.htm

⁶ Ibid.

⁷ Od polovice roka 1948 možno pozorovať prejavy nesúhlasu s pofebruárovou politikou KSČ čo viedlo k nastoleniu ostrého postupu, ktorý KSČ vyhlásila „*ke potlačení jakýchkoli projevů opozice. KSČ si ostatně tento postup odůvodnila jako nutnost zavést diktaturu proletariátu a potření reakce*“ v súlade so Stalinovou tézou o zostrovaní triedneho boja. KUKLÍK, Jan a kol. *Dějiny československého práva 1945–1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 106.

⁸ KLUKNAVSKÁ, Andrea. Trestné právo v tieni marxisticko-leninskej ideológie. In: KLUKNAVSKÁ, Andrea (ed.). *Vplyv marxisticko-leninskej ideológie na právo v Československu v rokoch 1948-89. Marx stále žijí! K prehodnoteniu učenia K. Marxa v súčasnom právnom a ekonomickom myslení. Zborník príspevkov*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, s. 106.

vzájomnom súvisе vo výsledku prinieslo zrod triedneho nepriateľa⁹ a vytvorenie nového trestnoprávneho predpisu, ktorý ho mal zlikvidovať, a tým pripíčiť i preventívne k dosiahnutiu cieľa ochrany nového režimu.¹⁰ „Nová“, vraj skutočne ľudová demokracia (ľudová vláda ľudu), tak nemala opakovať „chyby“ liberálnej demokracie medzivojnového obdobia, ale ani súčasnosti, a mala sa stať „bojujúcou“, resp. „brániacou sa“ ľudovou demokraciou. Tým sa mala tiež zabezpečiť nezvratnosť historického vývoja od buržoázneho imperializmu k socializmu a komunizmu, ako to predpokladal jediný vedecký svetonázor – marxizmus-leninizmus s jeho stalinistickými doplnkami. Jeho správnosť a neomylnosť pritom zjavne nemala stačiť sama osebe, ale potrebovala i ostenť moci, ktorý by neumožnil falzifikáciu tejto vedeckej tézy, alebo aspoň neumožnil spomaliť jej verifikáciu.

Nová úprava tak bola opisovaná ako „účinná zbraň“ proti tým, ktorí by vyvíjali činnosť proti štátu a jeho ľudu – t. j. ľudovodemokratickému režimu

⁹ „S hľadiska trestného práva triedny nepriateľ doma sa stáva subjektom trestného činu. Jeho zapojenie sa do studenej vojny je parenišťom, z ktorého sa rodí jeho zločinná činnosť. Týmto spôsobom činnosť bezpečnostných orgánov, prokurátorov a súdov je obrátená svojím ostrím nielen dovnútra zeme ale i von proti vonkajším nepriateľom.“ POLÁČEK, František. Velezrada – útok na suverenitu republiky. Právnícké štúdie, 1953, roč. 1, č. 1, s. 69.

¹⁰ Na konci roku 1949 sa na báze ZOEDR pokúsil Krajský súd v Prahe vo svojom rozhodnutí To I 397/49 predstaviť extenzívny výklad pojmu „triedny nepriateľ“. V zmysle výroku rozhodnutia: „Postaví-li se pachatel svým činem jasně na stranu třídního nepřítelů pracujících lidů a projeví tím své pravé smýšlení, nutno ho při výměře trestu posuzovat stejně přísně jako třídního nepřítelů bez ohledu na to, že jinak v tom směru není proti němu námitek a pachatel sám nemá získati z vykořisťovatelských pramenů“. V odôvodnení rozhodnutia sa dočítame: „Obžalovaní [podľa opisu kauzy išlo o úradníka s akademickým titulom a jeho manželku – pozn. aut.] jsou třídními nepříteli pracujících tříd. Plyne to jasně z toho, co obžalovaní napsali v dopisech, které svým přátelům, ať již byli zde, nebo uprchli po únoru z zabranic, hodlali odeslat. Nic na tom nemění ani to, že obžalovaní nemají v podstatě příjmu z vykořisťovatelských pramenů, jak se o tom zmínil soud I. stolice ve svém rozsudku. Obžalovaní věřili do těchto dopisů, které byly zabaveny, svoje pravé přesvědčení, domnívajíce se, že se tyto dopisy dostanou do zabranic, aniž by se kdo o jejich obsah zde dozvěděl. Proto právě je odvolací soud přesvědčen, že obžalovaní vyslovili své pravé přesvědčení a ukázali tak svůj postoj ke dnešnímu našemu státnímu zřízení. Tento postoj je jasně záporný, byť by zpráva o pověsti obou obžalovaných neuváděla nic, co by proti nim svědčilo [...]. Obja obžalovaní jsou lidé, kteří měli dostatečnou příležitost, aby se přesvědčili o tom, jaké jsou hospodářské, kulturní a všechny ostatní důsledky našeho nového státního zřízení. Příležitosti k tomu bylo více než dosti, předpokládalo to ovšem, že obžalovaní měly dobrou vůli pochopit těžkosti vystarby a nesnáze naší cesty k socialismu [...]. Kam je zavedla jejich třídní nenávisť vůči dělnické třídě, která vede nás stát k socialismu, ukazuje právě jejich projevy, obsažené v zabavených dopisech, projevy to, určené zřejmě pro nepřátelské žiny v zabranicích [...]. V souzené věci nutno uvážiti třídní postavení obou obžalovaných, kteří svou činností projevíli blubokou nenávisť vůči dnešní republice vedené dělnickou třídou.“ Citované podľa Rozhodnutí krajského soudu v Praze z 22. prosince 1949, To I 397/49 (č. 123 sbírky). In: Sbíрка rozhodnutí československých soudů, roč. 1950, č. 4.

v štáte a proti predstaviteľom tohto režimu, stotožňujúcim sa s (resp. zakrývajúcim sa) pracujúcim ľudom. ZOĽDR bol navyše ešte ďalej dotvorený aktivistickou praxou súdov (osobitne potom Štátneho súdu¹¹) a Štátnej prokuratúry¹² do odstrašujúceho rozmeru bezprávia. Práve na tento rozmer sa budeme snažiť poukázať cez úpravu a aplikačnú prax vo veci trestného činu velezrady.

2 Ako prebiehalo rokovanie o vládnom návrhu zákona v Národnom zhromaždení?

ZOĽDR bol prijatý na jeseň 1948, po niekoľkomesačnom etablovaní sa nového režimu. Bola to pomerne rušná schôdza zvolaná na stredú 6. októbra 1948¹³ so začiatkom o 14.30 hod. a koncom o 18.46 hod., na ktorej sa rokovalo o kľúčových a možno povedať až významných normách daného obdobia – o normách etablujúcej sa totality, a to konkrétne o vládnom návrhu zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky a vládnom návrhu zákona o štátnom súde.¹⁴ Schôdzu viedli predseda NZ Dr. Oldřich John¹⁵ a postupne aj podpredsedovia František Komzala,¹⁶ Anežka

¹¹ Štátny súd bol príslušný pre súdenie trestných činov podľa zákona č. 231/1948 Zb., ak za ne hrozil trest smrti alebo trest odňatia slobody prevyšujúci desať rokov alebo ak to navrhol štátny prokurátor.

¹² Štátny prokurátor bol priamo podriadený ministrovi spravodlivosti. Zmyslom zriadenia osobitného Štátneho súdu bolo „*soustrědit vedení politických procesů před specializovanými orgány vytvořené na zelené louce, které bylo možno obsadit režimu oddanými osobami, neboť v této době ještě celá justice nebyla bezpečně ovládnuta*“. LATA, Jan. Prokuratura. In: BOBEK, Michal, Pavel MÓLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezprávní*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 851.

¹³ Návrh zákona bol predložený Národnému zhromaždeniu ako vládný návrh dňa 7. septembra 1948.

¹⁴ „*Zákon č. 232/1948 Sb. (o štátnom súde) porušil všechny dosud platné zákonné a morální principy justice a spravedlnosti a nezávislosti soudu, soudy prakticky deklarasoval na výkonný orgán Komunistické strany Československa, orgánů Ministerstva vnitra ČSR, Ministerstva spravedlnosti ČSR a Státní bezpečnosti. Stal se v zakladatelském období komunistického režimu nástrojem politické represe, perzekuce a masové nezákonnosti, jímž bylo v letech 1948–1952 za „trestné činy“ politické povahy odsouzeno téměř 27 000 osob.*“ VOREL, Jaroslav, Alena ŠIMÁNKOVÁ a kol. *Československá justice v letech 1948 – 1953 v dokumentech. Díl. I.* Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003, s. 13. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/publikace-sesity-01-15.aspx>

¹⁵ JUDr. Oldřich John (1907–1961), poslanec za KSČ (zvolený za SD KSČ).

¹⁶ František Komzala (1898–1980), poslanec za KSS.

Hodinová-Spurná¹⁷ a JUDr. PhDr. Dionysius Polanský.¹⁸ Za približne štyri hodiny a (ako sa to stalo aj naďalej v podstate pravidlom) bez akejkoľvek vecnej diskusie zákonodarcovia prijali normy, ktoré následne stáli život mnohých ľudí, a ktoré poznačili životy mnohých ďalších. Život jednotlivca totiž v porovnaní so záujmami štátu, resp. v skutočnosti režimu, nadobudol rozmer bezvýznamnosti a zanedbateľnosti. Sami jednotlivci mali dokonca i v pozícii obetí týchto noriem svoj „osud“ akceptovať ako nevyhnutnú daň za víťazstvo lepších zajtrajškov pre väčšinu – v duchu kvantitatívne podkutého utilitarizmu presadzujúceho „záujmy väčšiny“, za ktorú hovorila mocou a zbraňami vystrojená elita podporovaná zahraničnou mocnosťou – veľkým bratom.

Viac než o záujmy a vôľu pracujúceho ľudu tak šlo o záujmy cudzej, hoci vraj bratskej mocnosti, a na nej závislých československých elit, ktoré často samotné nemohli pred zahraničným nátlakom cúvnuť a samé sa stávali len jeho bábkami a prevodovými pákami (spomeňme si na Gottwalda). Velezradné konanie proti vlastnému národu a základným právam sa zahalilo do pláštika trestnoprávneho boja proti tým, ktorí mali byť označení za velezradcov, v akomsi hesle „zlodej kričí chyt' te zlodeja“, alebo až perverznom psychologickom sebaočistení sa od vlastnej viny pripisovaním tejto viny iným – či už skutočným alebo domnelým odporcom. Práve na tento účel mali slúžiť novoprijímané právne predpisy.

S prihliadnutím na vecnú súvislosť oboch úprav pritom bolo navrhnuté a odhlasované zlúčenie prejednávania oboch bodov programu. Spravodajcom k návrhu zákona o ochrane ľudovodemokratickej republiky bol Dr. Jaroslav Kokeš¹⁹ a k návrhu zákona o štátnom súde Dr. Kornel Haim.²⁰ Dr. Kokeš sa o návrhu zákona o ochrane ľudovodemokratickej republiky vyjadril ako o jednom z „nejnaléhavějších zákonů“ a preto by Národné zhromaždenie malo podľa neho podkladať za svoju povinnosť voči pracujúcemu československému ľudu a aj voči spojencom „co nejdříve zákonem

¹⁷ Anežka Hodinová-Spurná (1895–1963), poslankyňa za KSČ.

¹⁸ JUDr. PhDr. Dionysius Polanský (1894–1971), poslanec za ČSL.

¹⁹ JUDr. Jaroslav Kokeš (1908–?), poslanec za KSČ.

²⁰ JUDr. Kornel Haim (1915–1963), poslanec za KSS.

poskytnouti lidově demokratické republice co největší bezpečnost před jejími nepřáteli.“²¹ Vychádzajúc zo zastrášovania a poukazu na politických oponentov²² prijatia tejto právnej úpravy predstavil jedinú „správnu cestu“, ktorou sa malo stať zabezpečenie zvýšenej ochrany novej ľudovodemokratickej republiky, nakoľko nové štátne zriadenie a jeho ochrana si v duchu novej demagogickej kampane mali priam žiadať nový zákon, ktorý by nevychádzal z „kapitalistických a buržoázných pomerov“. Demagogické tvrdenia o novej slobode v novom štáte, ktorý treba chrániť sa prelínali s kritikou prvorepublikových pomerov: „Buržoazie je u moci a vydáva na svoju ochranu zákon, jež ovšem nemá odvahu nazvať zákonem na ochranu buržoazní republiky, nýbrž oblužuje lid tvrzeními, že jde o zákon proti nepřítelům demokracie, samostatnosti, národa a státu a pod. Zkušenosti, kterými prošel lid československý od r. 1923, však jasně ukazují, kdo byl opravdu nejneohroženějším bojovníkem za svobodu československého lidu, kdo nezradil a kdo byl ochoten přinést i nakonec také přinesl největší oběti pro znovuzískání svobody:

21 13. schůzka Národního zhromaždenia republiky Československej. Zpráva výboru ústavně-právního o vládním návrhu zákona (tisk 94) na ochranu lidově demokratické republiky (tisk 103). Zpravodaj posl. Dr. Kokeš. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/013schuz/s013001.htm>

22 „Byli to páni poslanci jako Nermut“ (Jindřich Nermut, poslanec za Čs. stranu lidovou v r. 1946 – 1948, po r. 1948 exil – pozn.), Deč (Bobuslav Deč, poslanec za čs. stranu národně socialistickou v r. 1946 – 1948, v r. 1950 odsúdený na doživotie – pozn.), Chudoba (Bobdan Chudoba, poslanec za Čs. stranu lidovou v r. 1946 – 1948, po r. 1948 exil – pozn.), Čížek (Alois Čížek, poslanec za čs. stranu národně socialistickou v r. 1946 – 1948, po r. 1948 exil – pozn.), Hora (Ota Hora, poslanec za čs. stranu národně socialistickou v r. 1946 – 1948, po r. 1948 exil – pozn.) a další, kteří na veřejných projevech i jinak se dopouštěli trestných činů proti republice a zneužívali poslanecké imunity v nejhrubším smyslu. Na drubé straně byli poslanci, kteří prosazovali co nejostřejší postup proti těm, kdož se dopouštějí trestných činů na republice, navrhovali a prosazovali vydání zločinců jako Kempného (JUDr. Ján Kempný, poslanec za DS v r. 1946 - 1947, odsúdený v politickom procese v r. 1948 – pozn.), Bugára (JUDr. Miloš Bugár, poslanec za DS v r. 1946 - 1947, odsúdený v politickom procese v r. 1948 – pozn.) a Ursínyho (Ján Ursíny, námestník predsedu vlády v r. 1946 - 1947, odsúdený v politickom procese v r. 1948 – pozn.) a požadovali, aby lidově demokratické republice byla zajištěna dokonce zvýšená ochrana s ohledem na zkušenosti posledních let. Únor 1948 pak nám ukázal, proč oni pánové Krajínové (prof. RNDr. Vladimír Krajina - poslanec za čs. stranu národně socialistickou v r. 1946 – 1948, po r. 1948 exil – pozn.), Nermutové a Bartošové tolik brojili proti bezpečnostním orgánům, hlavně proti státní bezpečnosti, která stihala činnost proti republice, a proč rovněž tehdejší ministr Drtina (JUDr. Prokop Drtina, v r. 1945 – 1948 minister spravodlivosti, odsúdený v politickom procese v r. 1953 – pozn.) stál na straně nepřátel republiky a ochraňoval zrádce a velezrádce. Nepřátelé republiky totiž toužili po odstranění lidové demokracie, všech vymožeností lidové demokratické zřízení a po návratu ke buržoazní demokracii z první republiky i ke návratu všeob, co s ní bylo spojeno.“ 13. schůzka Národního zhromaždenia republiky Československej. Zpráva výboru ústavně-právního o vládním návrhu zákona (tisk 94) na ochranu lidově demokratické republiky (tisk 103). Zpravodaj posl. Dr. Kokeš. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/013schuz/s013001.htm>

ovšem nikoliv svobody, jak si ji představovali a představují kapitalisté, nikoli svobody pro privilegovaných deset procent, nýbrž svobody politické i sociální pro všechny pracující lid. V lidově demokratické republice Československé je opravdu lid zdrojem vši moci ve státě, a je to pracující lid, vedený dělnickou třídou, kterému tato republika patří a kterou si buduje [...] Na místo zájmu jednotlivce, který byl dříve postaven na první místo, byl nyní postaven zájem celku [...] Každému, kdo není zaslepen nepřítelstvím proti lidově demokratické republice, je jasno, že tato republika je něco docela jiného než republika z r. 1923 a že tato nová republika vyžaduje nového zákona na svou ochranu.“²³ Požadavka ostrážitosti a bdelosti – mnohokrát zdôrazňovaná v politickej ale aj právnej rétorike tohto obdobia – zahrnula upozornenia na hrozbu zo strany triedneho nepriateľa²⁴ v nadväznosti na zvýšenú ochranu „najvyššej hodnoty – štátu“: „Nejvyšším statkem, který má být na prvním místě chráněn, je stát, jeho samostatnost, ústavní jednotnost, územní celistvost, lidově demokratické zřízení a společenská nebo hospodářská soustava republiky.“²⁵ Zaiste, oprávnene

²³ 13. schôdza Národného zhromaždenia republiky Československej. Zpráva výboru ústavně-právniho o vládním návrhu zákona (tisk 94) na ochranu lidově demokratické republiky (tisk 103). Zpravodaj posl. Dr. Kokeš. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/013schuz/s013001.htm>

²⁴ Hrozba triedneho nepriateľa sa pravidelne opakovala v odôvodneniach rozhodnutí tzv. velezradných politických procesov. Napr. komentár (zo strany redakcie Zbierky rozhodnutí, pod gesciou Ministerstva spravodlivosti) zahrnutý k rozhodnutiu Najvyššieho súdu zo dňa 2. marca 1950 (č. 113 Sbírky): „Řešený případ ukazuje nutnost bdělosti a ostrážitosti vždy a všude. Zde se objevil nepřítel republiky na místě, kde měl z důvodu svého povolání přístup ke zbraním a střelivu ve větším množství a proto nemusel zbraně skrývat. Oba soudy správně rozpoznaly, že maskovaný nepřítel je tím nebezpečnějším a správně postaveným vykladem zákona dovedly jeho trestnost podle § 1 odst. 3 písm. c) zák. č. 231/1948 Sb., ježto dal jasné najevo, že zbraně měly sloužit ke teroristickým akcím.“ (Z opisu kauzy: „Obžalovaný A navrhl, aby byl odstraněn funkcionář KSČ, kterého jmenoval. Obžalovaný B s tím soubhlasil, šel hned po rozmluvě k obžalovanému C a dal mu příslušný příkaz. Za tím účelem vyžádal si od obžalovaného A náboje a dal je spoluobžalovanému C, obstarav mu tak prostředky ke provedení teroristické vraždy, jejímž účelem bylo připravit půdu pro další teroristické akce proti stoupencům lidově demokratického zřízení [...] Z toho, že obžalovaný A dal prostřednictvím obžalovaného B obžalovanému C náboje ke plánovanému útoku na život funkcionáře KSČ, plyne, že nabromaděné zbraně a střelivo měly sloužit ke cílům organizací sledovaných, tedy ke pokusu o zničení lidově demokratického zřízení a hospodářské a společenské soustavy republiky.“). V danej kauze je potrebné dodať, že jediným trestom predvídaným § 1 ods. 3 písm.) bol trest smrti... Citované podľa: Sbíрка rozhodnutí československých soudů. Ročník 1950, číslo 4. Rozhodnutí nejvyššího soudu z 2. března 1950 (č. 113 sbírky).

²⁵ 13. schôdza Národného zhromaždenia republiky Československej. Zpráva výboru ústavně-právniho o vládním návrhu zákona (tisk 94) na ochranu lidově demokratické republiky (tisk 103). Zpravodaj posl. Dr. Kokeš. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/013schuz/s013002.htm>

sa môžeme pýtať, či sa tým myslel naozaj „štát“, alebo skôr jeho aktuálny režim a jeho pohlavári.

Záverečné slová spravodajcu Dr. Kokeša vyznievali v tejto súvislosti skôr ako hrozba: „*I keďže vychádzame z presvedčení, že zákon na ochranu ľudovej demokratickej republiky má na prvom mieste pôsobiť preventívne svými prísnymi tresty, prece jen se nevyvarujeme toho, aby zavili nepřátelé lidové demokratického zřízení nebyli souzeni a nebylo proti nim použito všech sankcí uvedených v zákoně. Je nanejvýš spravedlivé, aby se používalo sankcí tak, jak jsou stanoveny v zákoně, a aby v případech uvedených v § 46 se nepoužilo zmírňovacích zákonných ustanovení. Poněvadž jsme si vědomi, že největší část nepřátel republiky je z těch vrstev, které v květnu 1945 a v únoru 1948 byly zbaveny svých privilegovaných, hlavně hospodářských pozic, je naprosto spravedlivé, aby soudy při některých zločinech obligatorně a při ostatních trestných činech podle zákona na ochranu lidové demokratické republiky konfiskovaly veškeré jmění odsouzeného nebo jeho část. Jde o to, aby tito nepřátelé republiky byli zbaveni hospodářské základny, která jim umožňovala, aby se buď sami dopouštěli trestných činů proti republice, je organizovali, nebo aby alespoň ke jejich páchání poskytovali prostředky. Je rovněž naprosto spravedlivé, aby pachatelé byli při odsouzení zbavováni živnostenských oprávnění, aby byli zbavováni státního občanství a čestných práv občanských [Ludská, občianska, ekonomická a spoločenská degradácia odporcov režimu²⁶ sa následne preniesla na „sväté“ právo proletariátu túto degradáciu a likvidáciu odporcov vykonať – pozn. aut.] [...] *Pani a pánové, je jisté přáním nás všech, aby naše bezpečnostní orgány a soudy nebyly nuceny často používat zákona na ochranu lidové demokratické republiky. Je jisté přáním i našich soudců, aby nepřátel republiky bylo co nejméně a aby s trestními soudy měli co činit jen lidé nebezpeční lidské společnosti. Ovšem toto je přání naše a nezáleží jen na nás, zda bude splněno, záleží hlavně na těch, kteří se již dostali nebo ještě mají v úmyslu se dostat na šikmou plochu trestné činnosti proti státu. Přijetím zákona na ochranu lidové demokratické republiky všechny tyto lidi varujeme. Současně pak rozhodnutí chránit lidové demokratickou republiku všemi prostředky přejeme si jistě, aby tento zákon byl velmi účinnou zbraní proti všem nepřítelům naší lidové demokratické republiky, kráčeující k socialismu. Odblasováním zákona dáme panu ministru vnitra, panu ministru spravedlnosti a jim podřízeným orgánům a soudcům opravdu účinnou zbraň, na kterou budeme brdi. Necht' tato**

²⁶ V zmysle § 48 ZOEDR popri treste uloženom za velezradu sa ukladal aj trest konfiškácie majetku (celého majetku odsúdeného alebo časti majetku odsúdeného). Popri treste za velezradu sa ukladal aj trest straty štátneho občianstva (§ 53 ZOEDR) alebo trest straty čestných práv občianskych (§ 52 ZOEDR).

*zbraň se stane v jejich rukou tím, čím se stala Rudoarmějcům Stalinova katuše, zbraní k rozbití a zničení posledních posic nepřátel naší republiky.*²⁷

V rámci rozpravy ako prvý rečník vystúpil minister spravodlivosti Dr. Alexej Čepička, ktorý podobne pripomenul potrebu prijatia novej normy vychádzajúcej z kritiky zákona na ochranu republiky z r. 1923. Nevyhol sa tiež zastrašovaniu „triedneho nepriateľa“ – buržoázie a oponentov režimu, avšak poukázal na to, že nový režim sa s odporcami už začal v politických procesoch vysporiadavať: *„buržoazie [...] sabala k přípravám o pač, zvolila jako prostředek svého boje o návrat k moci velezradu. Řadou procesů z poslední doby je dokázáno, jak žádné prostředky, sebevíce odporne, nejsou reakci cizí.“* Následne poukázal na možnosť „prevýchovy“ triednych nepriateľov a možnosti, ktoré im režim dával: *„Víte, že s těmito ztroskotanci zacházel náš lid velkomyslně, že se podjal úlohy jedné z nejtěžších, aby přesvědčováním, získáváním a odpouštěním ukázal jim jejich životní omyl a bludnost jejich cílů a záměrů. Víte také, že se podařilo část těchto živlů odvrátit od rozkladné činnosti, ale že část setrvala ve svém omylu a naopak se domnívala v posledních měsících, že by bylo možné rozvratnou činností zesílit a přivodit změnu [...] vítězný pracující lid jí dal příležitost, aby spolupracovala na budování lidové demokratického pořádku a socialistického zřízení; tedy nikoliv aby se teprve rozhodovala, zda socialismus má být uskutečňován či nikoliv.“* Prejav rovnako ukončil záverečnou hrozbou: *„Jestliže jsou lidé, které nic nezmění, protože smyslem jejich života je nenávisť k člověku, nenávisť k práci, k lidové demokratickému zřízení, pak právě v zájmu socialismu je třeba rozhodně tyto rozkladné živly potírat.“*²⁸ Za svoj prejav bol „odmenený“ podľa zápisu dlho trvajúcim potleskom... V rozprave ďalej vystúpili poslanci Ferdinand Richter, Milan Polák, Viliam Šalgovič, JUDr. Vladimír Kučera, JUDr. Jiří Hájek a návrh zákona schválila potrebná väčšina hlasov Národného zhromaždenia.²⁹ Ku kodifikácii bezprávia tak došlo za približne za štyri hodiny rokovania.

²⁷ 13. schôdza Národného zhromaždenia republiky Československej. Zpráva výboru ústavně-právního o vládním návrhu zákona (tisk 94) na ochranu lidové demokratické republiky (tisk 103). Zpravodaj posl. Dr. Kokeš. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/013schuz/s013002.htm>

²⁸ 13. schôdza Národného zhromaždenia republiky Československej. Streda 6. októbra 1948. Vystúpenie ministra spravodlivosti Dr. Alexeja Čepičku. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/013schuz/s013005.htm>

²⁹ ZOEDR bol v zbierke zákonov publikovaný dňa 16. októbra 1948 a účinnosť nadobudol dňa 23. októbra 1948.

3 Velezrada – § 1 ZOĽDR

Úprava zločinu velezrady podľa vyjadrenia dôvodovej správy k zákonu č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky (ďalej len ZOĽDR) „*navazuje na dosavadní ustanovení § 1 a 2 zák. č. 50/1923 Sb., v některých směrech se však podstatně liší*“.³⁰ Inými slovami podstatne dovtedajšiu právnu úpravu mení a dopĺňa (pokus s použitím násilia nahrádza pokusom zločinu), sprísňuje trest a rozširuje objektívnu stránku trestného činu. Mení sa aj teoretické chápanie skutkovej podstaty trestného činu – skutková podstata nadobúda tzv. triedny rozmer a jej výklad je osobitne pri politických deliktach extenzívny.³¹ Odlišnosť sa ďalej spájala aj s novou terminológiou. Kým prvorepubliková úprava (zákon č. 50/1923 Zb. z. a n.) používala na označenie tejto skutkovej podstaty pojem „úklady o republiku“ (úklady – § 1 a príprava úkladov – § 2), nová ľudovodemokratická úprava zaviedla nový pojem „velezrada“.³² V oboch prípadoch išlo o zločin. Umiestnenie v rámci normatívneho textu zostalo rovnaké – zločin Úkladov o republiku a zločin Velezrady boli upravené v rámci prvej hlavy zákona – ako prejav ich materiálnej dôležitosti

³⁰ Národní shromáždění republiky Československé 1948. I. volební období. 1. zasedání. Tisk 94. Vládní návrh. Zákon ze dne...1948 na ochranu lidově demokratické republiky. Důvodová zpráva. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. [cit. 14. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_02.htm

³¹ „*Význam skutkové podstaty trestného činu v československom trestnom práve poznáme len vtedy, keď ju pozorujeme v uvedenej dialektickej súvislosti. Skutková podstata trestného činu v tomto zmysle neznamená iba formálnu zásadu, žiaden trestný čin a žiaden trest bez zákona, neznamená len zásadu formálnej rovnosti občanov pred zákonom. Dialektické chápanie skutkovej podstaty trestného činu podľa československého trestného práva znamená, že je zbraňou, ktorou sa spoločnosť pracujúcich, smerujúca k socializmu, bráni pred útokmi nepriateľov pracujúceho ľudu a pred útokmi iných rušiteľov jeho budovateľského úsilia a že je prostriedkom výchovy všetkých občanov, aby plnili svoje občianske povinnosti. Skutková podstata trestného činu má svojím obsahom triednu povahu, lebo chráni spoločenskú vzťahy, ktoré sú základom ľudovodemokratickej spoločnosti*“. POLÁČEK, František. Skutková podstata trestného činu podľa československého trestného práva. *Právnícké studie*, 1954, roč. 2, č. 2, s. 279.

³² „*Obrožování a pokusy o zničení těchto statků jsou tak nebezpečné pro existenci státu a svobodného života v něm, že se jevílo nutným zařadit jejich ochranu do první hlavy, nesoucí název ‚Trestné činy proti státu‘. Pokus o zničení a rozvrácení těchto statků, jakož i pokus o násilné znemožnění ústavní činnosti prezidenta republiky a dalších nejvyšších orgánů státu jest hodnotiti jako zradu na národě a státu, a byl proto zvolen i název pro tuto trestnou činnost velmi přiléhavý a lidu známý - ‚velezrada‘.*“

13. schůzka Národního zhromaždenia republiky Československej. Zpráva výboru ústavně-právního o vládním návrhu zákona (tisk 94) na ochranu lidově demokratické republiky (tisk 103). Zpravodaj posl. Dr. Kokeš. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/013schuz/s013002.htm>

a ich zásadného významu z hľadiska ochrany štátu, keďže išlo (resp. malo ísť) o útok na samotné základy štátu, na jeho existenciu či samotnú podstatu.

Podstatným rozdielom oboch právnych úprav bolo, že kým podľa § 1 zákona zák. č. 50/1923 Zb. z. a n. sa vyžadovalo pri pokuse zločinu násilie,³³ nová právna úprava § 1 ZOEDR³⁴ použitie násilia pri pokuse zločinu velezrady nevyžadovala,³⁵ s výnimkou ust. § 1 písm. d). Vysvetlenie ponechania „násilia“ v tomto jedinom prípade bližšie objasnila dôvodová správa k zákonu: „*Pokud v odstavci l, písm. d) bylo ponecháno omezení, že k dovršení*

³³ § 1 zákona č. 50/1923 Zb. z. a n.: *Kdo se pokusí:*

- násilím změnití ústavu republiky, zejména pokud jde o samostatnost, jednotnost nebo demokraticko-republikánskou formu státu,
- násilím úplně znemožnití ústavní činnost presidenta republiky, jeho náměstka, zákonodárneho sboru, vlády nebo guvernéra Podkarpatské Rusi.
- násilím přivětlení cizímu státu území republiky neb odtrhnouti od něho jeho část, trestá se zločin těžkým žalářem od pěti do dvaceti let, za okolností zvláště přitěžujících těžkým žalářem na doživotí.

³⁴ § 1 ZOEDR: *Velezrada. (1) Kto sa pokúsi:*

- a) zničiť samostatnosť alebo ústavnú jednotnosť republiky,
 - b) odtrhnúť od republiky časť jej územia,
 - c) zničiť alebo rozvrátiť ľudovodemokratické zriadenie alebo spoločenskú alebo hospodársku sústavu republiky, zaručené ústavou, alebo
 - d) násilím znemožniť ústavnú činnosť prezidenta republiky alebo jeho námestníka, zákonodárneho sboru alebo vlády (Sboru povereníkov),
- potresce sa pre zločin ľahkým žalárom od desať do dvadsaťpäť rokov alebo doživotne.

(2) Rovnako sa potresce, kto sa na čin, uvedený v odseku 1, s niekým spolčí alebo vojde do priameho alebo nepriameho styku s cudzou mocou alebo s cudzími činiteľmi.

(3) Smrťou sa vinník potresce:

- a) ak spácha čin, uvedený v odseku 1 alebo 2, za brannej pohotovosti štátu alebo v čase ozbrojeného napadnutia republiky,
- b) ak bolí takým činom zvláštnou mierou obrozené samostatnosť, ústavná jednotnosť alebo územná celistvosť republiky, jej ľudovodemokratické zriadenie, spoločenská alebo hospodárska sústava, zaručené ústavou, alebo ak bola znemožnená ústavná činnosť prezidenta republiky alebo jeho námestníka, zákonodárneho sboru alebo vlády (Sboru povereníkov),
- c) ak sa na taký čin použila branná moc alebo ozbrojený alebo na vojenský spôsob organizovaný sbor alebo ak bolí na taký čin zbierané alebo organizované branné alebo pomocné sily alebo bromadné zbrane alebo streľivo,
- d) ak sa pri takom čine kládol násilný odpor brannej moci alebo ozbrojenému sboru, alebo
- e) ak je tu iná zvlášte prítážujúca okolnosť.

³⁵ „K naplnění skutkové podstaty zločinu velezrady podle § 1 odst. 1 písm. c) zák. č. 231/1948 Sb. stačí již pachatelův pokus zničit nebo rozvrátit lidově demokratické zřízení nebo společenskou anebo hospodářskou soustavu republiky. Není třeba, aby ke tomu bylo použito násilí, zvržného rozsahu útoku či zrádskodnictví, ani aby čin byl spáchán za zvláštních poměrů a nezáležejí na tom, zda u některého ze spolupachatelů šlo snad o součinnost méně významnou“. Citované podľa Rozhodnutí nejvyššího soudu z 3. listopadu 1949 (č. 68 sbírky). *Sbírka rozhodnutí československých soudů*, roč. 1950, č. 3.

*této skutkové podstaty je třeba násilí, rozumí se tím nejen násilí fyzické, nýbrž i hrozba násilím (násilí psychické), jak odpovídá judikatuře nejvyššího soudu.*³⁶ Použitie termínov *zničit – odtrhnúť – rozvrútiť – násilím znemožniť* (§ 1 ods. 1 ZOEDR) malo evokovať dôraz na závažnosť konania a zásadnú ochranu patriacu štátu budujúcemu ľudovodemokratické zriadenie: „*Pod trestní ochranu je zde postaveno nejen lidově demokratické zřízení, nýbrž i společenská a hospodářská soustava (znárodnění) republiky, zaručené ústavou.*“³⁷

Z objektívnej stránky ZOEDR priniesol oproti predchádzajúcej právnej úprave rozšírenie okruhu činností spadajúcich pod velezradu vágnejšou formuláciou³⁸ základnej skutkovej podstaty a kvalifikovanej skutkovej podstaty (osobitne ide o formuláciu ust. § 1 ods. 3 písm. e) „*ak je tu iná obzvlášť priťažujúca okolnosť*“). Prísnejším bol aj trest; kým v zmysle § 1 zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. bol trestom ťažký žalár v širokom rozpätí trestnej sadzby od 5 do 20 rokov a iba za obzvlášť priťažujúcich okolností bol trestom trest odňatia slobody na doživotie vo forme ťažkého žalára, ZOEDR v základnej skutkovej podstate zvýšil hranicu trestnej sadzby od 10 do 25 rokov alebo doživotne vo forme ťažkého žalára, a v kvalifikovanej skutkovej podstate bol za zločin velezrady stanovený trest smrti (prítom je potrebné uviesť si trestnosť pokusu).

Páchateľ sa teda mal potrestať smrťou, ak spáchal čin, uvedený v odseku 1 alebo 2 § 1 ZOEDR, za brannej pohotovosti štátu alebo v čase ozbrojeného napadnutia republiky; ak bola takým činom zvláštnou mierou ohrozená samostatnosť, ústavná jednotnosť alebo územná celistvosť republiky, jej ľudovodemokratické zriadenie, spoločenská alebo hospodárska sústava zaručená ústavou, alebo ak bola znemožnená ústavná činnosť prezidenta republiky alebo jeho námestníka, zákonodarného zboru alebo vlády; ak bola na taký čin použitá branná moc alebo ozbrojený alebo na vojenský spôsob

³⁶ Národní shromáždění republiky Československé 1948. I. volební období. 1. zasedání. Tisk 94. Vládní návrh. Zákon ze dne...1948 na ochranu lidově demokratické republiky. Důvodová zpráva. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. [cit. 14. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_02.htm

³⁷ Národní shromáždění republiky Československé 1948. I. volební období. 1. zasedání. Tisk 94. Vládní návrh. Zákon ze dne...1948 na ochranu lidově demokratické republiky. Důvodová zpráva. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. [cit. 14. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_02.htm

³⁸ Vágne formulácie umožňovali kreatívny extenzívny výklad ustanovenia § 1 ZOEDR.

organizovaný zbor, alebo ak boli na také činy zbierané alebo organizované branné alebo pomocné sily, alebo hromadné zbrane,³⁹ alebo strelivo; ak sa pri takom čine kládol násilný odpor brannej moci alebo ozbrojenému zboru, alebo ak tu bola iná obzvlášť prít'azujúca okolnosť.⁴⁰

4 Súdna prax

Sofistikované zastrašenie odporcov režimu napojené na hrozbu ich likvidácie, prezentované na parlamentnej úrovni „práva v knihách“, čoskoro získalo aj reálne kontúry „práva v akcii“ – v politických „velezradných“ procesoch. Presadzovala sa v nich diktatúra väčšiny, likvidujúca práva jednotlivca, degradujúca ho na bezprávnú bytosť, už dopredu odsúdenú ako

³⁹ Pojem hromadenia zbraní vyložil vo svojom výroku Najvyšší súd: „Pojem hromadění zbraní ve smyslu § 1 odst. 3 písm. c) zákona č. 231/1948 sb. je naplněn i tím, že pachatel dává pro trestnou činnost k dispozici zbraně, jež nabromadil dříve.“ Citované podľa Rozhodnutí nejvyššího soudu z 2. března 1950 (č. 113 sbírky). *Sbírka rozhodnutí československých soudů*, roč. 1950, č. 4.

⁴⁰ Dôvodová správa k zákonu nezakryte uviedla, že ide len o demonštratívny výpočet a ponechala skutkovú podstatu zločinu velezrady (s jediným možným trestom) otvorenú: „*Jsou-li tu zvláště přitěžující okolnosti, trestá se velezrada smrtí. Tyto zvláště přitěžující okolnosti jsou příkladem uvedeny v odstavci 3, písm. a) — d) a tento příkladný výpočet se stane nepochybně soudci vodítkem při posuzování, co jest považovati za jinou zvláště přitěžující okolnost. Považuje — li se tedy na příklad za zvláště přitěžující okolnost, že čin byl spáchán za branné pohotovosti státu nebo v době ozbrojeného napadení republiky, bude nepochybně za zvláště přitěžující okolnost považovat i tu skutečnost, že čin byl spáchán v jiné době, kdy stát je podobně zvýšenou měrou ohrožen. Důvodem vyšší trestnosti je v případech uvedených v odstavci 3, písm. a) až d) zvláštní nebezpečí vyplývající z doby, kdy byl trestný čin spáchán, přiblížení se namýšlenému výsledku a zvláště nebezpečný způsob provedení činu.*“ Národní shromáždění republiky Československé 1948. I. volební období. 1. zasedání. Tisk 94. Vládní návrh. Zákon ze dne...1948 na ochranu lidové demokratické republiky. Důvodová zpráva. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. [cit. 14. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_02.htm

triedneho nepriateľa⁴¹ – politického, ideového, ekonomického, svetonázorového a pod. oponenta.

Uvedené tvrdenia azda najlepšie vyjadria sentence vybrané z výsluchu Milady Horákovovej v procese konanom v dňoch 31. mája až 8. júna 1950:

Prokurátor: Pani obžalovaná, ptám se vás znovu, zdali Váš program znamenal návrat továrníků do podniků, které byly znárodněny?!

Horáková: Návrat vlastnictví těchto továren.

Prokurátor: Tedy program pro milionáře: nikoli pro lid.

Horáková: Byl to program pro buržoázní vrstvy.

Prokurátor: Měl být u nás touto cestou tedy znovu obnoven kapitalismus. Co myslíte, jak by asi přijali dělníci továrny, která byla znárodněna, svého dřívějšího pana šéfa? – s vědomím, že bude jejich práci dále vykořisťovat?

Horáková: Mám k této věci odlišné stanovisko.⁴²

...

Horáková: Já si pod pátou kolonou představuji cizí nepřátelský živel, národně odlišný.

⁴¹ „Československá buržoázia na ceste velezrady proti ľudovodemokratickej republike prešla dvoma fázami. Prvá fáza od májovej revolúcie 1945 do februára 1948 a druhá fáza od februára 1948 po dnešnú dobu [...] V druhej fáze – po februárovej porážke – buržoázia zmenila formy a metódy boja. To vylúčilo s. Gottwald slovami: ‚Pred februárom bola možná reštaurácia kapitalistických a predmnichovských pomerov u nás vnútornými silami reakcie‘ [...] Naša reakcia v otvorenom politickom boji prebrala. My vieme z histórie, že tam, kde reakčný bojovník prebrá v otvorenom politickom stretnutí, tam sa uchyluje do podzemia, do ilegality, uchyluje sa k protizákonnosti, k terorizmu, k špiónaži a sabotáži, k všetkým zbraniam odhalenej, izolovanej a porazenej reakcie. Tento proces prekonáva naša reakcia, najmä tá, ktorá je za hranicami, ale i tá, ktorá ostala doma. Z politického odporcu sa stáva priamy nepriateľ, konšpirátor, sabotér, diverzant, terorista, atentátnik. Hlavná zmena oproti minulosti je, že naša reakcia sa dnes úplne nezahabene orientuje na vojnu proti republike, na vojnu so všetkými z toho vyplyvajúcimi dôsledkami“. A kto tým triednym nepriateľom v rétorike naozaj bol? „Všetci bývalí fabrikanti, bankári, veľkostatkári, všetci z armády vylúčení reakční dôstojníci, všetci bývalí žandári a policajti, ktorí boli nezamestnaných na príkaz kapitalistov, všetci bývalí obchodníci, kerímári, priekapníci s koňmi a hovädzím mäsom, obchodníci s obilím, dedinskí bobáč, tí všetci smrteľne nenávidia náš systém, našu vládu robotníkov a roľníkov. Všetkých týchto nepriateľov ľudovej demokracie morálne a finančne podporuje reakcia buržoázy štátov. Nie sú izolovanými jedincami, ale sú spojení s kapitalistami všetkých zemí tisícami nitiek“. POLÁČEK, František. Velezrada – útok na suverenitu republiky. Právnické štúdie, 1953, roč. 1, č. 1, s. 72, 74–75.

⁴² Výslech obžalovanej Dr. Milady Horákovovej. In: *Proces s vedením zrádkovského spiknutí proti republike. Horáková a spolčníci*. Praha: Ministerstvo spravodlnosti, 1950, s. 34. Vyšlo aj v reprinte: *Proces s vedením zrádkovského spiknutí proti republike. Horáková a spolčníci*. Nakladateľství levné knihy KMA, 2008.

Prokurátor: Pani obžalovaná, keďže celá republika buduje a keď naproti tomu hrstka ľudí pomáha pripravovať válku proti vlastnej republike, není to cizí a nepřátelský živel?

Horáková: (mlčí)

*Prokurátor: Děkuji, i to je odpověď.*⁴³

Súdna prax, nielen prax ostatných orgánov činných v trestnom konaní, pritom aktivisticky dotvárala ustanovenia ZOEDR. Azda najviac výkladovo problematickým bolo ustanovenie § 1 ods. 2, v zmysle ktorého ten, kto sa s niekým spolčí alebo vojde do priameho styku s cudzou mocou alebo cudzími činiteľmi za účelom spáchania činu upraveného v § 1 ods. 1, potresce sa pre zločin ťažkým žalárom od desať do dvadsaťpäť rokov alebo doživotne.⁴⁴ Vo svojom rozhodnutí zo dňa 23. marca 1950 Najvyšší súd uviedol, že spolčenie v zmysle § 1 ods. 2 ZOEDR je deliktom trvajúcim, a preto je z hľadiska zločinu velezrady irelevantné, či k spolčeniu k pokusu o rozvrátenie ľudovodemokratického zriadenia a spoločnej

⁴³ Výslech obžalovanej Dr. Milady Horákové. In: *Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice. Horáková a spolčníci*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1950, s. 43.

⁴⁴ Osobitne v spojení s výkladom § 2 ZOEDR – skutková podstata združovania proti štátu: (1) *Kto sa s niekým spolčí s úmyslom podvracať samostatnosť, ústavnú jednosť alebo územnú celistvosť republiky alebo jej ľudovodemokratické zriadenie, jej spoločenskú alebo hospodársku sústavu alebo jej národnú povahu, zaručené ústavou, potresce sa pre prečin tubým väzením od troch mesiacov do troch rokov.*

(2) *Kto spácha čin, uvedený v odseku 1, za brannej pohotovosti štátu alebo v čase ozbrojeného napadnutia republiky, potresce sa pre zločin ťažkým žalárom od jedného do päť rokov.*

(3) *Kto založí organizáciu s úmyslom podvracať samostatnosť, ústavnú jednosť alebo územnú celistvosť republiky alebo jej ľudovodemokratické zriadenie, jej spoločenskú alebo hospodársku sústavu alebo jej národnú povahu, zaručené ústavou, alebo kto k takej organizácii pristúpi alebo sa zúčastní na jej činnosti alebo ju alebo jej členov podporuje v podvratných snahách, potresce sa pre zločin ťažkým žalárom od jedného do päť rokov a ak je tu zvlášte príťažujúca okolnosť, od päť do desať rokov.*

V zmysle dôvodovej správy k zákonu sa rozhraničenie skutkových podstát § 1 ods. 2 a § 2 malo chápať s ohľadom na intenzitu útoku a s ohľadom na charakter spolčenia: „Rozdíl mezi skutkovou podstatou § 1, odst. 2 a § 2 je dále v tom, že § 1 předpokládá spolčení k určitému skutku, kdežto § 2 trestá spolčení k podvratné činnosti vůbec [...] Je třeba připomenout, že ustanovení § 2 se užije jen tehdy, není-li čin trestný přísněji jako velezrada podle § 1.“ Národní shromáždění republiky Československé 1948. I. volební období. 1. zasedání. Tisk 94. Vládní návrh. Zákon ze dne...1948 na ochranu lidově demokratické republiky. Důvodová zpráva. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. [cit. 14. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_02.htm

a hospodárskej sústavy republiky došlo pred nadobudnutím účinnosti ZOĽDR⁴⁵ a či pachateľ za účinnosti ZOĽDR ešte vyvinul v tomto smere ešte nejakú činnosť.⁴⁶ Porušovanie základných zásad trestného práva sa teda stalo súčasťou doby. K naplneniu skutkovej podstaty velezrady podľa § 1 ods. 2 ZOĽDR dochádzalo i len „*pouhým spolením k cieľom uvedeným v § 1 odst. 1 tohto zákona a je nerozhodné, či ďalšia činnosť pachateľa, ktorou za účelom uskutočnenia svojich velezrádných snáh podnikel, mala vôbec nádej na úspech*“.⁴⁷

⁴⁵ Podobne aj rozhodnutie Najvyššieho súdu zo dňa 20. apríla 1950 (č. 232 sbírky): „*Jednání pachatele, který se ještě před účinností zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu lidové demokratické republiky spolehl s jinými k činnosti směřující k rozvrácení lidové demokratického zřízení a společenské a hospodářské soustavy republiky, a za tím účelem vešel též ve styk s cizí mocí, nutno podřadit pod ustanovení § 1 odst. 2 tohoto zákona, jestliže pachatel i za účinnosti zákona č. 231/1948 Sb. pokračuje v činnosti vyvěřující z tohoto spolčení, resp. z tohoto styku*“. Citované podľa Rozhodnutí najvyššieho soudu z 20. dubna 1950 (č. 232 sbírky). *Sbírka rozhodnutí československých soudů*, roč. 1950, č. 7–8.

⁴⁶ „*S hlediska zločinu velezrady podle § 1 odst. 2 uved. zák. je proto nerozhodné, že ke spolčení k pokusu o rozvrácení lidové demokratického zřízení a společenské a hospodářské soustavy republiky, zaručených ústavou, došlo před účinností zákona č. 231/1948 sb., a či pachatel za účinnosti tohoto zákona ještě vyvinul v tomto směru další konkrétní činnost*“. Citované podľa Rozhodnutí najvyššieho soudu z 23. března 1950 (č. 156 sbírky). *Sbírka rozhodnutí československých soudů*, roč. 1950, č. 5–6. Adolf Zátůrecký v článku Ustanovenia § 2 TRZ v praxi uverejnenom v Právnom obzore v r. 1949 upozorňuje na platné ustanovenie § 2 zák. čl. V/1878: „*Ak nadobudli v čase od spáchania činu do vynesenia rozsudku účinnosť rozličné zákony, prax alebo pravidlá, treba použiť najmiernejšie ustanovenia*“. Tento názor však zostal na úrovni teórie a extenzívny výklad ZOĽDR ho v podstate prekonal. ZÁTŮRECKÝ, Adolf. Ustanovenia § 2 TRZ v praxi. *Právny obzor*, 1949, roč. 32, s. 116.

⁴⁷ Citované podľa: *Sbírka rozhodnutí československých soudů*. Ročník 1950, číslo 5-6. Rozhodnutí najvyššieho soudu z 16. března 1950 (č. 157 sbírky).

Pre velezradné kauzy daného obdobia totiž bolo častým uplatňovanie zásady notoriety, t. j. nedokazovania všeobecne známých skutočností.⁴⁸ Na túto zásadu sa sudy odvolávali pri dokazovaní triedneho nepriateľstva, pri dokazovaní spojenectva s cudzou mocou, resp. s emigráciou v zahraničí,⁴⁹ v rámci ktorého sa predpokladalo (teda nedokazovalo), že sledujú velezradné ciele. Pregnantne to nachádzame v odôvodnení rozhodnutia Najvyššieho súdu zo dňa 16. marca 1950: „*Tvrdí-li odvolatel, že neměl v úmyslu spojit se se zahraniční emigrací a že nalézací soud neměl ve výsledcích řízení podkladu pro úsudek, že odvolatel hodlal opustit území republiky v úmyslu, aby za hranicemi podporoval činnost naši a mezinárodní reakce, stačí ho odkázat na obecně známou skutečnost, že všichni uprchlíci z Československa nutně musí vejít na západě ve styk s reakčnímu cizími činiteli, kteří je vyslychají a poskytují jim životní potřeby jen za cenu připojení se k nim a za cenu podporování jejich snah, tedy jen pod podmínkou spolčení se s nimi k cílům uvedeným v § 1 ods. 1 zák. č. 231/1948 Sb. [...] Nemůže proto mít úspěch námítka odvolatele, že se spoluobžalovaným chtěli odjet do ciziny cestou legální nalézací soud právem dovedil, že tuto jeho obhajobu nutno považovat za pouhou výmluvu, a to již vzhledem k akademickému vzdělání odvolatele“.⁵⁰ Podobne (aj s kritikou rozhod-*

⁴⁸ Používání zásady notoriety možno pozorovat už od polovice r. 1948 (osobitne pri ilegálnych prechodoch štátnych hraníc).

„*Použití této notoriety bylo nezákonné především proto, že se opírala jediné o nedostatečně podložené předpoklady, že a) pachatel za hranicemi bude mít možnost spojit se s cizí mocí za účely v tomto ustanovení uvedenými (v § 2 zák. č. 50/1923 Sb.),*

b) pachatel ví o této možnosti,

c) pachatel za tím účelem přechází hranice.

Osoby, které byly přistiženy při nedovoleném přechodu hranic, prakticky nikdy ani objektivně, ani subjektivně stránku nedoznávaly. Doznávaly pouze přechod hranic bez povolení z různých pobutek, např. ze strachu před politickou represí, z dobrodružství apod. Většina pachatelů neměla vůbec představu o tom, co za hranicemi bude dělat a jak s nimi bude nakládáno. Nebyla tedy v těchto případech dána ani objektivně, ani subjektivně stránka zločinu podle § 2 zák. č. 50/1923 Sb. a použití notoriety pouze zakrývalo nedostatek řádných důkazů.“

VOREL, Jaroslav, Alena ŠIMÁNKOVÁ a kol. *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl. I. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003, s. 62. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/publikace-sesity-01-15.aspx>*

⁴⁹ Z odôvodnenia rozhodnutia Najvyššieho súdu (č. 113 sbírky) z 2. března 1950: „*Státní soud zjistil, že šlo o organizaci, v níž se sbromažďovaly osoby postižené opatřením akčních výborů Národní fronty. Organizace usilovala o návrat bývalých politických poměrů a za tím účelem organizovala ilegální přechody za hranice směřující k rozmnožení emigrovaných živlů, které – jak je notoricky známo – usilují v zahraničí o zvrácení lidové demokratického zřízení a společenské a hospodářské soustavy republiky, zaručených ústavou.“* Citované podľa Rozhodnutí nejvyššího soudu z 2. března 1950 (č. 113 sbírky). *Sbírka rozhodnutí československých soudů*, roč. 1950, č. 4.

⁵⁰ Citované podľa Rozhodnutí nejvyššího soudu z 16. března 1950 (č. 157 sbírky). *Sbírka rozhodnutí československých soudů*, roč. 1950, č. 5–6.

nutia Štátneho súdu) sa vyslovil Najvyšší súd v rozhodnutí zo dňa 19. apríla 1950: „Je notorické, že cieľ československej reakčnej emigrácie, ktorá sa skladá ponejvíce z osob uprchlých v súvislosti s únorovými událosťami roku 1948, je ve spojení se zabráněním činitely zničit nebo rozvrátit lidově demokratický režim v československé republice, a to jak lidově demokratické zřízení, tak i společenskou a hospodářskou soustavu republiky, které jsou zaručeny ústavou. Je proto nesprávný závěr nalézacího soudu [Štátneho súdu – pozn. aut.], že cílem této emigrace je pouze podvracet uvedené statky ústavou zaručené“.⁵¹

5 Záver

ZOEDR zásadným spôsobom vypovedá o dobe nastupujúceho totalitného režimu. Mal výrazne represívnu povahu a svojimi drakonickými trestami v duchu tézy o neustále sa zostrujúcom triednom boji v dobe prechodu od kapitalizmu k socializmu mal skutočne pôsobiť na spoločnosť zastrašujúco. Zastrášujúci charakter mali aj zinscenované politické velezradné

⁵¹ Citované podľa Rozhodnutí nejvyššího soudu z 19. dubna 1950 (č. 231 sbírky). *Sbírka rozhodnutí československých soudů*, roč. 1950, č. 7–8. Z odôvodnenia rozhodnutia je zrejme, že aj v tomto prípade išlo o pokus (nedokonaný pokus): „Je proto nutno v pokusu obžalovaného navázat styky se zmíněným představitelům československé reakční emigrace, která sleduje velezradné cíle výše naznačené a notoricky a tedy i obžalovanému známé, spojené s nabídkou pomoci a se schvalováním jeho dosavadního postupu spatřovat pokus vejít v nepřímý styk s cizím činitelem v úmyslu zničit nebo rozvrátit lidově demokratické zřízení a společenskou a hospodářskou soustavu republiky zaručené ústavou. K uskutečnění tohoto styku nedošlo jen proto, že dopis obžalovaného byl při přepravě zabaven, tedy jen pro překážku odjinud v to vešlou, při čemž ovšem nerozhoduje, že zmíněná překážka byla mimo osobu pachatelovu. Tím pozbývá svého podkladu i závěr nalézacího soudu, že napsání zmíněného dopisu a jeho obsah nejsou způsobily vést k realizaci zamýšlených velezradných cílů a k obrožení statků, jak to má na mysli § 1 zák. č. 231/1948 Sb., neboť tento závěr je rybnodován na nesprávném předpokladu, jak to má na mysli § 1 zák. č. 231/1948 Sb., že cílem reakční emigrace je toliko podvracet statky v tomto místě zákona uvedené.“

procesy,⁵² v ktorých môžeme priamo pozorovať vágnosť ustanovení zákona a osobitne vágnosť jeho § 1 zakotvujúceho zločin velezrady. ZOĽDR bol mimoriadne prísny a jeho § 59 neumožňoval pri zločinoch upravených týmto zákonom podmienené odsúdenie. Pri prečinoch a priestupkoch bolo vylúčené vtedy, ak „verejný záujem vyžaduje výkon trestu“. Súd, osobitne Štátny súd, pritom rozhodovali pod priamym vplyvom Komunistickej strany a Štátnej bezpečnosti.⁵³

Trest smrti bolo možné uložiť za **šest'** trestných činov – okrem § 1 ods. 3 (velezrada) za § 5 ods. 2 (vyzvedačstvo), § 10 ods. 1 a 2 (vojnové záškodníctvo), § 11 (vojnová zrada), § 14 ods. 1 a 2 (útoky na život ústavných činiteľov) a § 15 ods. 2 (telesné ublíženie ústavným činiteľom). Trest smrti za zločin velezrady bol celkovo uložený v 76 prípadoch.⁵⁴ Zákon sa použil ako skutočne mocná zbraň proti opozícii voči režimu. Vtedajší minister spravodlivosti Alexej Čepička dokonca označil zákon o ochrane ľudovodemokratickej republiky za dobrý nástroj k likvidácii „vydedencov a reakcionárov“.

Podľa jeho slov pri prejednávaní návrhu zákona v Národnom zhromaždení, bolo potrebné, „aby si každý uvědomil, že věc ochrany lidové demokratické republiky nemůže být jen záležitostí soudů, soudců, nemůže být jenom záležitostí úřadů, orgánů

⁵² „Největšího množství keřůd – a v mnoha případech podrobně promyšlených, předem připravených a v práci realizovaných justičních vražd – se představitelé československé justice dopustili právě v prvním období po komunistickém převratu, v letech 1948–1953. Bylo to nejtragičtější a nejčernější období v činnosti československé justice: období inscenovaných veřejných politických procesů a činnosti tzv. Státní prokuratury (od podzimu 1948 do konce roku 1952), institucí, které byly podle nově přijatého zákona č. 232/1948 Sb. vytvořeny právě pro „řešení“ politicky motivovaných soudních případů podle zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu lidové demokratické republiky.“ VOREL, Jaroslav, Alena ŠIMÁNKOVÁ a kol. *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl. I.* Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003, s. 9. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/publikace-sesity-01-15.aspx>

Na „pásovú výrobu velezrady“ poukazuje aj dokument – Zápis o pracovnóm aktívu brněnského Státního soudu a brněnské Státní prokuratury (5. prosince 1950). Viz VOREL, Jaroslav, Alena ŠIMÁNKOVÁ a kol. *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl. I.* Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003, s. 18–54. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/publikace-sesity-01-15.aspx>

⁵³ GRIVNA, Tomáš. Trestní právo hmotné. In: BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví.* Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 580.

⁵⁴ Spracované podľa LIŠKA, Otakar a kol. *Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918–1989.* 2. opr. a rozš. vyd. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu SKPV PCR 2006. Dostupné z: http://data.idnes.cz/soubory/domaci/A170221_JJ_006_SEIT_02_-DRUH_VYDN.PDF

bezpečnosti, nýbrž úkol potírat reakci všude, kdekoli se objeví a at' užije jakýchkoli forem. Ke své činnosti, je první občanskou povinností. Je třeba také dovést tento boj do konce. Jsme na dobré cestě, aby naše vlast poskytovala spokojený a klidný život všem pracujícím lidem. A právě v zájmu zabezpečení našeho šťastného rodného domova je třeba nasadit všechny síly, aby ti, kteří sáhnou k protistátní rozvratné činnosti, byli zneškodnění. Není jich mnoho a jejich význam je ještě menší."⁵⁵ Inak dopovedané – triednych nepriateľov ich vlastný štát zlikviduje. Totalita nastúpila mimoriadne drasticky a práve politické „velezradné“ procesy boli a sú toho jasným dôkazom.

6 Metodologický doslov

Príspevok pracuje so slovníkom, ktorý je príznačnejší pre humanitné, než spoločenské vedy. Namiesto výlučného triedneho enumerovania faktov, ich analýzy a interpretácie, ponúka zároveň i hodnotiace formulácie, ktoré sa prejavujú ako v hodnotiacich záveroch, tak i v použitom slovníku. Tým sa tento príspevok vskutku metodologicky blíži skôr humanitným vedám, keď apeluje i na zmysly a morálku čitateľa. Okrem možnej metodologickej výčitky v tomto duchu však ďalšie metodologické špecifikum možno hľadať v otázke objektivity východísk, použitých formulácií a záverov tohto príspevku. Emotívny jazyk by mohol naznačovať neobjektívnosť, či zaujatosť autorov príspevku. Mohlo by sa poukazovať na hodnotenie ex post, anachronické vyzdvihovanie dnes vyznávaných hodnôt, projektovaných späť na východnú Európu prelomu 40. a 50. rokov. Pokiaľ by totiž „dejiny“ dopadli v roku 1989 inak, sami autori by dnes mohli rovnako emotívne a kriticky hodnotiť „buržoázny“ prvorepublikový právny poriadok z hľadiska jeho skrytej triednosti a nadržovania kapitalistickým a imperialistickým elitám. V tejto súvislosti treba otvorene priznať, že autori zastávajú určité hodnoty, z optiky ktorých posudzujú udalosti roku 1948 a nasledujúcich. Tou optikou je úcta k ľudskému životu každého jednotlivca, bez ohľadu na politickú väčšinu – či už väčšinu skutočnú, domnelú, alebo vynútenú strachom či ľahostajnosťou. Autori majú za to, že teória o nevyhnutnosti historického víťazstva komunizmu nie je a nebola tézou vedeckou, a z pohľadu

⁵⁵ 13. schôdza Národného zhromaždenia republiky Československej. Streda 6. októbra 1948. Vystúpenie ministra spravodlivosti Dr. Alexeja Čepičku. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/013schuz/s013005.htm>

dnešnej metodológie vied a filozofie vedy je popperovsky neverifikovateľnou a nefalzifikovateľnou; a ako takou je ideológiou, či svetonázorom, ktorý predstavuje iba jednu z prípustných teórií alebo možností nahliadania na vzťah jednotlivca a spoločnosti. Ani v prípade akceptovania prednosti záujmov väčšiny táto prednosť z pohľadu autorov nemôže mať podobu prípustnosti likvidácie nesúhlasiacich individuí, ako „povolených strát“ pri dosahovaní cieľa domnejšej jednotnej komunity. Zaiste, tento záver je tiež sám osebe neverifikovateľným a nefalzifikovateľným, a teda nevedeckým. Všetci však nepochybne vnímame rozdiel v tom, ak nevedecká teória má za následok iba zosmiešnenie zástancov určitej tézy jej oponentmi, a v tom, ak má nevedecká teória objektívne za následok smrť desiatok či stoviek ľudí. V takom prípade radšej znesieme výsmech.

Summary

High Treason: Act for the Protection of the People's Democratic Republic and Judicial Practice

The article describes the legal regulation of high treason in the Act for the Protection of the People's Democratic Republic, and the practice of its judicial application. The authors innovatively place the issue in a broader historical, philosophical (ethical, or axiological) and methodological context. They are inclined to conclude that the real traitors were not the tried defendants. The necessity of such an adjustment was in itself questionable at the philosophical and ideological level. Its necessity was manifested rather on a political and power-repressive levels. At the same time, should we consider human life and human dignity as inviolable values, regulation and practice of the period under review were unacceptable.

DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9976-2021-9>

PROKURATURA VE SVĚTLE STÍHÁNÍ PROTISTÁTNÍCH TRESTNÝCH ČINŮ – ZÁKLADNÍ VÝVOJOVÉ TENDENCE

JUDr. Alena Korábová

Katedra dějin státu a práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita

1 Úvodem

Trestné činy namířené proti státu patří mezi trestné činy, u kterých důležitost jejich stíhání a postavení se v rámci trestního práva v průběhu let přirozeně měnila, a to zejména v návaznosti na vývoj společnosti a přístupu k určité trestné činnosti jako takové. Mluvíme zde však konkrétně o trestných činech, jejichž potrestání bylo například v období socialistického státního zřízení bráno ze strany státu s nejvyšší prioritou, a tedy nacházely své místo v rámci zvláštní části trestních kodexů ihned v úvodu. S tím souvisely také některé aspekty trestního stíhání takových činů, kupříkladu cíle a zaměření orgánu veřejné žaloby, tedy prokuratury, kdy právě o jejímž postavení se pokusím blíže pojednat níže, a to zejména s důrazem na počátek vývoje prokuratury po druhé světové válce, jejího postavení v rámci státu a stíhání uvedených trestných činů.

2 Počátky československé prokuratury

Domnívám se, že před samotným pojednáním níže by bylo vhodné alespoň okrajově přiblížit hlavní vývojové pilíře pro podstatu tehdejší prokuratury vznikající v Československu po konci druhé světové války.

V letech bezprostředně po konci druhé světové války, tedy od roku 1945, představuje prokuratura po vzoru právní úpravy z konce devatenáctého a první poloviny dvacátého století především orgán veřejné žaloby. Tuto její povahu nemění ani právní předpisy přijaté roce 1945, které se zabývají například uspořádáním, vymezením kompetencí a pravomocí prokuratury.¹

¹ KIESEWETTER, Zbyněk. *Ochrana socialistické společnosti a československá prokuratura*. Praha: Orbis, 1976, s. 42–43.

Obecně pak lze konstatovat, že vývoj legislativy ve střední a východní Evropě byl po roce 1945 ovlivněn významným růstem sovětského vlivu. Prokuratura, nahrazující dosavadní státní zastupitelství, jenž bylo při vzniku Československa převzato z Rakousko-Uherska,² byla typickým modelem veřejné žaloby převzaté z tehdejšího Sovětského svazu.³ Od konce druhé světové války byl tedy zcela zřetelně plněn cíl vybudovat v rámci Československa prokuraturu leninského typu, čímž byly myšleny naprosto jednoznačné rysy tohoto státního orgánu. Mělo se jednat o monokratický a centralizovaný orgán, nezávislý na místních orgánech státní moci a správy. Primární myšlenkou bylo vytvoření orgánu, který bude vykonávat přísný dozor nad dodržováním zákonů.⁴ V tomto se lišila od předcházejícího státního zastupitelství, jehož primárním úkolem bylo stíhání veřejnožalobních trestných činů, kdy státní zastupitelství zejména dbalo na samotné vyšetřování, vystupovalo v rámci obžaloby a dbalo na potrestání pachatelů trestných činů dle zákona. Právě takové omezení sféry působnosti státního zastupitelství na trestní řízení bylo charakteristickým rysem tehdejšího pojetí tohoto státního orgánu a zasahování do jiných, nežli trestních záležitostí, bylo spíše výjimečné.⁵

Co se týká prokuratury a její případné nezávislosti v rámci její činnosti, stejně jako u všech ostatních orgánů totalitního státu i v rámci prokuratury byla zcela nepopíratelná vedoucí úloha komunistické strany, která byt' navenek deklarovala právě nezávislost, byla v reálu zárukou závislosti prokuratury na komunistické politické doktríně, jež byla v rámci prokuratury znatelná zejména v rámci třídního přístupu a respektování vedoucí úlohy komunistické strany, která byla ostatně zakotvená jako ústavní princip.⁶ Na tomto místě je vhodné poukázat na období Státní prokuratury, o které bude však blíže pojednání níže.

Prokuratura leninského typu vznikala na našem území v podmínkách třídně politicky složitým, kdy se na výkonu státní moci začalo podílet velké množství různého okruhu lidí, kteří neměli vždy pro výkon svěřených pravomocí

² PLUNDR, Otakar a Petr HLAVSA. *Organizace justice a prokuratury*. 5. podstatně přeprac. a dopl. vyd. Praha: Panorama, 1987, s. 26.

³ FENYK, Jaroslav. *Vademecum státního zástupce*. Praha: ASPI, 2003, s. 3.

⁴ KIESEWETTER, op. cit., s. 41–42.

⁵ PLUNDR, HLAVSA, op. cit., s. 27.

⁶ FENYK, op. cit., s. 3.

příslušné zkušenosti a praktické znalosti práva. Nad to docházelo i ke změnám v právním řádu jako takovém a bylo třeba, aby jeho aplikace byla prováděna jednotně a nedocházelo k ohrožení právního prvku ve společenských vztazích. Nebezpečí nesplnění takového předpokladu měla zamezit právě prokuratura, která se měla stát ochráncem socialistické zákonnosti. Zřízením prokuratury leninského typu byl shledáván jeden z významných článků realizace leninského učení o jednotě socialistické zákonnosti a mechanismu jejího zabezpečování. Zřízení prokuratury tohoto typu představovalo ochranu nového státního zřízení jak před vnitřními, tak vnějšími třídními nepříteli a prokuratura jako taková tedy sehrávala významnou roli v přestavbě společnosti a výstavbě socialismu.⁷ Mimo ochranu socialistické zákonnosti se mělo jednat o orgán, jehož centralistická a monokratická organizace byla schopna ovlivňovat jednotnost aplikace práva na celém území, a to zejména prostřednictvím takových nástrojů, které by oslabovaly mocenské postavení zastupitelských orgánů.⁸

3 Státní soud a Státní prokuratura

V této části se přesouváme již ke konkrétním souvislostem mezi vývojem prokuratury a stíháním protistátních trestných činů. Jeden z nejdůležitějších milníků v rámci vývoje prokuratury a zároveň stíhání trestných činů namířených proti státu je dle mého názoru zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky a na něj navazující procesní zákon č. 232/1948 Sb., o státním soudu.

Dle ustanovení § 17 zákona o státním soudu byl Státní soud příslušný konat a rozhodovat řízení o trestných činech dle zákona na ochranu lidově demokratické republiky, u nichž zákon stanoví trest smrti nebo trest odnětí svobody v délce trvání více jak 10 let nebo navrhne-li projednání před Státním soudem veřejný žalobce. Ustanovení § 12 zákona o státním soudu poté zmiňovalo zřízení Státní prokuratury, která vystupovala jako orgán veřejné žaloby v řízeních o trestných činech dle zákona na ochranu lidově demokratické republiky, a která byla dle ustanovení § 14 zákona o státním soudu podřízena ministerstvu spravedlnosti.

⁷ ČENTĚŠ, Jozef, Michal POVAŽAN a Ján ŠANTA. *Dejiny prokuratury na Slovensku*. Bratislava: Atticum, 2014, s. 84.

⁸ KIESEWETTER, op. cit., s. 42.

Zákon na ochranu lidově demokratické republiky nahradil zákon na ochranu republiky z roku 1923, přičemž potřeba nového zákona na ochranu republiky byla odůvodněna právě rozdílností chráněného předmětu, kdy zákon z roku 1923 měl chránit buržoazní demokracii a kapitalistický pořádek, nikoli lidovou socializující demokracii.⁹ Zákon z roku 1948 po formální stránce připomínal prvorepublikový zákon na ochranu republiky, obsahově se však velmi lišil. Odlišnost lze spatřovat zejména ve formulaci obsažených skutkových podstat, která se vyznačovala možností svévolného výkladu.¹⁰

Nelze opomenout zmínit, že právě tyto jmenované zákony jsou označovány za jedny z důležitých nástrojů, které bylo nutné přijmout v návaznosti na potřebě komunistické moci vypořádat se s každým, kdo se nějakým způsobem vzpouzel tehdejšímu politickému režimu, který na našem území panoval.¹¹ Nutnost přijetí této právní úpravy lze podložit také skutečností, kdy bylo třeba vytvořit prostor pro určité procesy mimo klasickou fungující soudní soustavu, která v době zřízení Státního soudu nebyla ještě zcela komunistickou stranou ovládnuta.¹²

Co se týká konkrétních mechanismů, kterými bylo možné dosáhnout určitého cíle, zde považuji za vhodné zdůraznit možnost Státního prokurátora navrhnout projednání určitého jednání před Státním soudem i bez toho, aby se jednalo o trestný čin dle zákona na ochranu lidově demokratické republiky, jehož trestní sankce stanovuje trest smrti nebo odnětí svobody v délce trvání více jak 10 let. Z důvodové zprávy k zákonu o státním soudu lze poté vyčíst, že takový návrh nemusel být ani žádný způsobem ze strany Státního prokurátora odůvodněn a pokud odůvodněn byl, důvody takového návrhu mohly být velmi různé. Mezi nejčastějšími důvodová zpráva zmiňovala veřejný zájem na projednání věci před Státním soudem.¹³ Není zřejmě nutné podotýkat, že pojem veřejný zájem zde dostával mnohdy velmi široký význam, ve kterém

⁹ Digitální knihovna PS: Národní shromáždění 1948–1954 – stenoprotokoly. 13. schůze, středa 6. října 1948.

¹⁰ ŠKERLE, Michal. *Státní soud a státní prokuratura a jejich role v politických procesech*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2010, s. 31.

¹¹ Tamtéž, s. 24.

¹² LATA, Jan. Prokuratura. In: BOBEK, Michal, PAVEL MOLEK a VOJTĚCH ŠIMÍČEK (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, 2009, s. 851.

¹³ Návrh a důvodová zpráva k zákonu č. 232/1948 Sb., o Státním soudu. Digitální knihovna PS: Národní shromáždění 1948–1954 – tisky, tisk 95.

se ovšem zejména skrývala možnost veřejného procesu, který měl určitým způsobem působit na veřejnost přesně tak, jak vládnoucí strana potřebovala. Obecně lze poté konstatovat, že činnost Státního soudu a Státní prokuratury lze označit za velmi úzký styk těchto dvou činitelů. Prokuratura zpravidla bývá o věci, jež je spisově předána soudu, více informována a disponuje i informacemi, které se ve spise objevovat nutně nemusí. Z uvedeného důvodu byl vyvíjen tlak na to, aby existovala iniciativa ze strany soudců pravidelně komunikovat vývoj případu s příslušnými prokurátory. Z tohoto důvodu se například konaly také pravidelné týdenní porady, na kterých byly jednotlivé případy diskutovány jak po stránce odborné, tak po stránce politické a především také z pohledu kvalifikace trestného činu a výše trestu.¹⁴

V souvislosti s uvedeným je na místě zmínit, že byl mimo jiné kladen velký důraz na to, aby se k řízení u Státního soudu nedostaly takové případy, kde by existovala sebemenší šance na zprošťující rozsudek, přičemž zde nebyl tehdy sledován zájem obviněného, jako je tomu například dnes, ale i zde se jednalo především o zájem o zachování určitého způsobu působení trestního řízení na veřejnost. Posouzení takové situace náleželo předsedovi senátu Státního soudu, ale bezesporu také určitému spolupůsobení právě i Státního prokurátora, představujícího orgán veřejné žaloby.¹⁵

Na druhou stranu nelze uzavřít, že by veškeré dění ohledně trestných činů souzených na základě zákona na ochranu lidově demokratické republiky záviselo výhradně na Státním soudu a Státním prokurátorovi. Stejně jako lze konstatovat určitou závislost soudce Státního soudu na Státním prokurátorovi, je nutné neopomenout zmínit závaznosti Státního prokurátora k vyšetřovatelům Státní bezpečnosti. S určitou nadsázkou lze říci, že soudci i prokurátoři byli ve většině případů postaveni před hotovou věc a bylo na nich pouze určitým způsobem vést soudní řízení, které dovede k předem stanovenému cíli. Úkolem Státního prokurátora v tomto směru bylo tedy zejména sestavit obžalobu tak, aby odpovídala podkladů, které obdržel ohledně vyšetřování ze strany Státní bezpečnosti.¹⁶ Tato skutečnost byla následně velmi častým důvodem k obhajobě Státních prokurátorů ohledně účasti

¹⁴ LATA, op. cit., s. 851–852.

¹⁵ Návrh a důvodová zpráva k zákonu č. 232/1948 Sb., o Státním soudu, op. cit.

¹⁶ LATA, op. cit., s. 852.

na politických procesech. Jinými slovy, prokurátoři se velmi často odvolávali na to, že připravená obžaloba vycházela s dodaných podkladů Státní bezpečnosti, které nikterak nenaznačovaly žádné pochybení a náznaky nedůvěryhodnosti případu jako takového.¹⁷

S výše uvedenou provázaností Státní prokuratury a Státní bezpečnosti souvisí ještě jeden z významných úkolů prokuratury, kterými bylo potírání protiprávního jednání, kterého se vyšetřovatelé Státní bezpečnosti dopouštěli zejména při výslechu podezřelých. Pokud tedy nastala situace, kdy se obžalovaný u soudu odvolával na to, že jeho přiznání bylo učiněno pod fyzickým nátlakem vyšetřovatelů, úkolem příslušného prokurátora v takové situaci bylo stíhání obžalovaného pro křivé obvinění. Pokud se nějaký prokurátor proti takovému postupu vyhranil, byl z postu Státního prokurátora odejit.¹⁸

4 Prokuratura po roce 1950

Po období tzv. Právníké dvouletky došlo k přijetí několika zákonů, které nastolily změny v organizaci soudnictví a taktéž prokuratury. Mezi nejdůležitější předpisy zasahující do trestního řízení můžeme bezesporu zařadit zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád). Prokurátor měl dle nově vydaného trestního řádu velmi silné postavení v rámci trestního řízení. V podstatě lze konstatovat, že vše, co předcházelo a následovalo po soudním řízením a nevyžadovalo soudní rozhodnutí, náleželo do pravomoci prokurátora.¹⁹ Takto posílená role prokurátora v rámci trestního řízení vycházela z faktu, kdy došlo současně ke zrušení institutu vyšetřujícího soudce, který se ostatně dle důvodové zprávy k trestnímu řádu jevil jako neosvědčený a nadbytečný.²⁰

Významným rokem pro vývoj prokuratury obecně se však stává rok 1952, kdy dochází ke zrušení správního soudnictví a prokuratura získává typické funkce pro tento orgán v rámci socialistického státu. Současně se také mění zcela zásadním způsobem organizace prokuratury a to v souladu s leninskými principy ochrany jednotné socialistické zákonnosti.

¹⁷ LATA, op. cit., s. 853.

¹⁸ LATA, op. cit., s. 853.

¹⁹ BLÁHOVÁ, Ivana. *Rekodifikace trestního práva procesního v letech 1948–1950*. Praha: Auditorium, 2017, s. 187.

²⁰ Ibid.

Milníky vývoje se stávají ústavní zákon č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře, ale také zákon č. 65/1952 Sb., o prokuratuře. Prvním jmenovaný v rámci svého ustanovení § 6 mimo jiné ukládal generálnímu prokurátorovi nejvyšší dozor nad zachováním zákonů a jiných právních předpisů všemi ministerstvy a jinými úřady, soudy, národními výbory, orgány, institucemi a úředními osobami, jakož i jednotlivými občany. Souběžně byl přijat také zákon č. 65/1952 Sb., o prokuratuře, kterým byla také ještě více vymezena působnost generálního prokurátora, který mimo jiné měl dle ustanovení § 2 zákona o prokuratuře pečovat o zjišťování trestných činů a spravedlivé potrestání pachatelů, ale také dohlížet nad výkonem trestů. V neposlední řadě nelze nezmínit zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů, kterým došlo ke zrušení zákona o Státním soudu a současně také Státní prokuratury.

Markantní změna byla tedy provedena zejména v přenosu nejvyššího dozoru na generálního prokurátora, kdy tento dozor byl zaměřen na přesné provádění a zachování zákonů a jiných právních předpisů všemi ministerstvy a jinými úřady, soudy národními výbory, orgány, institucemi a úředními osobami, jakož i jednotlivými občany. Nová právní úprava ale znamenala především převedení leninských přístupů do praxe.

Od roku 1952 se prokuratura stala monokratickým, centralistickým, jednotným organismem, jehož jednotlivé orgány působí zcela nezávisle na ostatních místních orgánech státního aparátu a zabezpečují tak jednotnou socialistickou zákonnost. Na vrcholu prokuratury byl generální prokurátor, kterému byli veškeré nižší pilíře prokuratury podřízené a zodpovědné, čímž došlo k úplné nezávislosti od jiných státních orgánů. Současně byla prokuratura zcela oddělena od soudnictví. Prokuratura byla tedy samostatným orgánem, kdy její jednotné řízení zabezpečovala jednotné chápání a uplatňování socialistické zákonnosti napříč celým našim územím.²¹ Nelze poté opomenout připomínku, že prokuratura neprojevovala pouze v rámci trestního řízení, ale sahala i do sféry ostatních soudních řízení a dokonce i do mimosoudní sféry.²²

Co se týká praktického pohledu na fungování prokuratur po tom, co byly přijaty výše uvedené právní předpisy, není zde shledáváno přílišných rozdílů.

²¹ ČENTÉŠ, POVAŽAN, ŠANTA, op. cit., s. 93.

²² KIESEWETTER, op. cit., s. 43–47.

I nadále se zdůrazňoval především boj proti třídním nepřítelům a kladl se důraz na úzkou provázanost spolupráce soudců a příslušných prokurátorů. Na úzkou spolupráci mezi těmito dvěma subjekty bylo poukazováno například i v případech, kdy se posuzovaly nedostatky trestního řízení spočívající například ve vysokém procentu zprošťujících žalob. Dále byl kladen také důraz na to, aby veškeré případy byly předem projednány ze strany soudce a příslušného prokurátora, tedy aby případně ještě před samotným hlavním líčením byly vyjasněny případné sporné právní otázky.²³

Dalším milníkem ve vývoji prokuratury se stává rok 1956, kdy se na činnost a organizaci prokuratury zaměřuje přímo komunistická strana na své celostátní konferenci. V návaznosti na toto je vydán zákon č. 65/1956 Sb., o prokuratuře, který svoji převážnou část věnoval zejména dozorové činnosti prokuratury a kladl důraz na všeobecnou dozorovou činnost prokuratury, a který mimo jiné upravil působnost prokuratury v rámci přípravného řízení, které mělo být prováděno právě osobami z resortu prokuratury. Tímto krokem měla být do budoucna zejména omezena nekontrolovatelnost vyšetřovatelů Státní bezpečnosti. Bylo vždy na příslušném prokurátorovi, zda se rozhodne vyšetřování ponechat v diki Státní bezpečnosti, či zda jej svěří vyšetřovateli z resortu prokuratury. U vyšetřovatelů prokuratury se však vyžadovalo, aby měli stejné kvalifikační předpoklady jako prokurátoři, a to včetně právního vzdělání, které však bylo možné výjimečně prominout. Obligatorně tito vyšetřovatelé měli na starost vyšetřování trestných činů útoku na veřejného činitele (šlo-li o příslušníky Státní bezpečnosti) a trestné činy křivé výpovědi a křivého obvinění. Dále jim mohl hlavní prokurátor svěřit vyšetřování i dalších trestných činů, zejména například určitou složitější problematiku, pro kterou vzhledem ke své kvalifikaci měli větší předpoklady nežli vyšetřovatele Státní bezpečnosti.²⁴

Lze obecně konstatovat, že jmenovaný zákon o prokuratuře z roku 1956 přinesl řadu nových dozorových funkcí prokuratury, a to nejen tedy v souvislosti se stíháním trestných činů, ale také v rámci přípravného řízení, soudního řízení nebo výkonem vazby. Mimo to se dotýkal také dozorové činnosti v rámci ochranného léčení či ochranné výchovy. V neposlední řadě

²³ LATA, op. cit., s. 858.

²⁴ LATA, op. cit., s. 863.

byl zaveden institut vyšetřovatele prokuratury, o kterém bude však ještě více pojednáno níže.²⁵

Po přijetí výše zmiňovaných právních předpisů, zasahujících do činnosti prokuratur, lze shledat, že prokurátorská činnost působí k tomu, aby subjekty, které dozorovala, samy zabezpečovaly dodržování socialistické zákonnosti jak při výkonu své působnosti, ale i u svých podřízených orgánů. Dále pak se jedná o zajišťování konkrétních opatření, které bylo třeba uplatňovat v případech, kdy docházelo k porušování zákonnosti a dbaní na to, aby ten, kdo byl odpovědný za zavinění konkrétního porušení, byl k odpovědnosti volán.

V neposlední řadě považují za vhodné zmínit, že prokurátoři nevykonávali pouze dozor nad socialistickou zákonností, ale byli také povinni k provádění opatření k odstranění porušení socialistické zákonnosti bez ohledu na to, kdo ji porušil. Na druhou stranu každý mohl prokurátora požádat o přezkoumání postupu nebo rozhodnutí orgánů z hlediska dodržování socialistické zákonnosti a trvat na prokurátorském opatření k odstranění případného zjištěného nedostatku.²⁶

5 Prokuratura po roce 1968

V roce 1968 proběhlo tzv. Pražské jaro jako určitý projev naděje politického uvolnění na našem území a s tím současně započala snaha o očistění prokuratury od nekompetentních osob a účast na odhalování nezákonných procesů z 50. let dle zákona č. 82/1968 Sb. Provedení samotných personálních změn však bylo vcelku komplikované, protože i přes skutečnost, kdy bylo možné odvolat vedoucí prokurátory, zbavit je jejich funkce bylo možné pouze na základě kárného řízení, které bylo mnohdy velmi zdlouhavé. Na začátku této snahy o očistění prokuratury od „nesprávných“ osob tedy započala alespoň dokumentace justičních zločinů z předchozích let, na kterých se prokuratura nesporně podílela. Výsledky takového šetření byly zveřejněny až po roce 1989, a to zejména z důvodu situace, která nastala

²⁵ KIESEWETTER, op. cit., s. 47.

²⁶ Ibid., s. 56–57.

v srpnu roku 1968 a překazila další očišťování prokuratury tak, jak na jaře 1968 započalo.²⁷

Významným milníkem ve vývoji prokuratury jako takové byla federalizace naší republiky. Tento krok znamenal nejen změnu v soustavě Generální prokuratury, ale také v organizaci nižších prokuratur. V roce 1969 byla přijata novela zákona o prokuratuře, a to jako zákon č. 147/1969 Sb., který blíže vymezoval podřízenost národních prokuratur Generální prokuratuře.

Pokud v této době mluvíme o prokuratuře, již se daleko častěji zmiňuje její hlavní účel, kterým je strážit socialistickou zákonnost. Konkrétní úkoly prokurátorů pak vymezoval zákon č. 60/1965 Sb., o prokuratuře, ve svém ustanovení § 3. Ve zmiňovaném ustanovení lze nalézt dozor nad zachováním zákonnosti v přípravném řízení trestním.

Na zmiňovanou působnost pamatovala i procesní norma trestního práva, tedy trestní řád, který v rámci svého ustanovení § 174 vymezoval konkrétní oprávnění prokurátora v rámci trestního řízení. V uvedeném ustanovení nalezneme například oprávnění vydávat závazné pokyny k vyšetřováním, rušit rozhodnutí vyšetřovatelů a nahrazovat je vlastními nebo například provést vyšetřování přímo osobou vyšetřovatele prokurátora. Zejména pokud se jednalo jakékoli citlivější případy, jako jsou právě trestné činy proti republice, byly takové případy vyšetřovány buď přímo okresními prokurátory, nebo jinými osvědčenými osobami (tzv. kádry). V nejsložitějších případech, zejména jednalo se o určitou politickou kauzu, měli vyšetřování na starosti specialisté z krajské prokuratury.²⁸

6 Závěr

Cílem výše uvedeného pojednání bylo poukázat alespoň okrajově na významnou a neobvyklou roli veřejné žaloby, tehdejší prokuratury, bezprostředně po konci druhé světové války, tedy počátku fungování, kdy zde byla snaha provázat tento orgán veřejné žaloby s poukazem na stíhání trestných činů namířených proti státu. Idea zřízení prokuratur s působnostmi a pravomocemi, které jim byly právě na počátku jejich fungování přiděleny, logicky

²⁷ LATA, op. cit., s. 869.

²⁸ Ibid., s. 882–883.

navazuje na podstatu stíhání uvedených trestných činů ve stejném období. O významné roli prokuratur v rámci stíhání zmiňovaných trestných činů zejména v období 50. a 60. let nemůže být pochyb.

Zároveň je toto pojednání jedním z dalších poukázání na skutečnost, z jakého důvodu bylo třeba po roce 1989 očistit orgán veřejné žaloby od provázanosti s vládními strukturami a od nekompetentních osob v rámci výrazných personálních změn, ale také od organizačních aspektů nevyhovujícím podstatě tohoto státního orgánu. Personální změny byly poté zaměřeny právě zejména na osoby, které se bezesporu podílely na nepravostech svrženého režimu.

Právním nástrojem k očistění veřejné žaloby zmiňovaným způsobem se stal zákon č. 452/1991 Sb. (tzv. lustrační zákon). Následně došlo také k bezesporu nutné novelizaci zákona o prokuratuře, kdy zákon č. 168/1990 Sb. v návaznosti na ústavním zrušení zásady vedoucího postavení komunistické strany omezil dozor nad rozhodováním soudů.¹

Summary

Prosecutor's Office in the Light of Prosecution Anti-State Crime – Essential Development Tendencies

The Public Prosecutor's Office is one of the main actors in criminal proceedings. Its role in criminal proceedings is indisputable and the above-mentioned paper focuses on the approach of the role of the Public Prosecutor's Office in prosecuting a specific range of crimes directed against the state. The paper also describes, among other things, the general development of the Public Prosecutor's Office, both at the beginning of its existence and at a later period, when the main focus tasks and organization of this state body were already clearly defined. Last but not least, the main pillars of the development of this state body are pointed out.

¹ Historie veřejné žaloby. Dostupné online: <https://verejnazaloba.cz/vice-o-sz/historie-verejne-zaloby/>

DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9976-2021-10>

DR. KORBULY PÁL, SUDCA ŠTÁTNEHO SÚDU V BRATISLAVE

Mgr. František Neupauer, PhD.

Ústav pamäti národa, Bratislava

1 Úvodom

Vo svojom príspevku priblížime životný príbeh Dr. Pavla Korbuly (1906–1970). Dňa 4. mája 1934 bol ustanovený za samosudcu v trestných veciach, po roku 1948 sa stal nástrojom justície v područí komunistického režimu. Ako sudca Štátneho súdu odsúdil viac ako 500 osôb. Jeho príbeh je zaujímavý aj z ďalších dôvodov. Pred Viedenskou arbitrážou bol sudcom v Československej republike, následne na území Maďarska a po roku 1948 patril k sudcom, ktorí súdili obeť komunistického režimu. Jeho životný príbeh je príbehom muža, ktorý bol trestne stíhaný komunistickým režimom pre podporu maďarského protikomunistického povstania v roku 1956, no rovnako aj človeka, ktorý si uvedomoval svoju spoluzodpovednosť za odsúdenie nevinných ľudí a konal verejné pokánie. V tom je, zdá sa, jeho životný príbeh unikátny nielen v stredo európskom priestore, ale aj v širšom svetovom kontexte. Poslúži aj pri chápaní širšieho kontextu, kto všetko sa stal nástrojom totalitného režimu a aké pohánky ho mohli viesť k anti-demokratickým a nehumánnym rozhodnutiam.

2 Rodinný život

Pavel Korbuly sa narodil 25. septembra 1906 v obci Zemianska Olča, ktorá v tom čase patrila do okresu Čalovo (dnešný Veľký Meder). Narodil sa v rodine lekára MUDr. Desidera Korbulyho a Juliany rodenej Levicovej.² Ľudovú školu navštevoval vo svojej rodnej obci v Starej Ďale (dnešné Hurbanovo)

² Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, fond Predsedníctvo krajského súdu Bratislava (ďalej P KS BA), Osobný výkaz Pavel Korbuly.

v rokoch 1912–1916.³ V kartotečnom lístku sudcu Korbulyho je uvedené štúdium na Gymnáziu v Komárne, no pri podrobnejšom osobnom výkaze z 12. septembra 1952 je uvedené: „*Stredoškolské štúdiá konal v Trnave v rokoch 1916 – 1918, v Komárne od roku 1919 do roku 1924.*“⁴ Maturoval dňa 17. júna 1924. Vyučovacím jazykom tak v Starej Ďale ako i v Komárne bola maďarčina. Ešte predtým, ako nastúpil na vysokoškolské štúdiá v Prahe, zomrel 15. júla 1925 jeho otec Dezider, ktorý pôsobil ako okresný lekár v Starej Ďale⁵ a zároveň bol členom *Numizmatickej spoločnosti československej v Prahe*.⁶ Svojho otca vnímal ako človeka, ktorý bol lojálnym občanom Československa. „*Otec zložil nápev k viacerým veršom Janka Jesenského a jeho jedinečnú sbierku starých mincí sme prepustili s matkou Vlastivednému museu v Bratislave.*“⁷ Po smrti otca prevzal zodpovednosť za starostlivosť o svoju rodinu. V zachovanej úradnej korešpondencii často spomína svoju mamu Julianu. Už ako mladý sudca v Galante žiadal 2. septembra 1934 Vrchný súd, „... aby mohol každodenne dochádzať do Galanty zo Starej Ďaly / kde je moja matka/.“ Poukázal na jej ťažký zdravotný stav: „*trpí ťažkou srdcovou vadou a viachodinovými záchvatmi /30 – 45 hod./*“ a „*okrem mňa žiadneho príbuzného nemá okolo seba.*“⁸ V podobnom duchu písal 31. januára 1946, keď mal byť preložený z Galanty na súd do Brezna. Už bol ženatý, mal tri deti a zároveň sa staral aj o „*starú, chorľavú matku. Tento mimoriadny sociálny stav bezpodmienečne vyžaduje moju prítomnosť v blízkosti mojej rodiny.*“⁹ Jeho mama zomrela v roku 1951.

O ďalších členoch svojej rodiny Korbuly veľa nepísal, alebo ich vôbec nespomínal. Avšak Prezídium Krajského úradu v Bratislave 8. marca 1938 informovalo: „*Krajský úrad obdržal zprávu, že Pavel Gorbuly [išlo len o skomoleninu*

³ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, č. 1473. Dotazník o osobných pomeroch a k zisteniu štátoobčianskej a národnej spoľahlivosti štátneho a verejného zamestnanca. 24. jún 1945.

⁴ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, č. 1473. Osobní výkaz z 12. septembra 1952.

⁵ Osobné zprávy všeobecného záujmu. Úradné noviny župy nitrianskej, 1925, roč. 3, č. 16, s. 333.

⁶ Zprávy osobní. *Numismatický časopis československý*, 1925, roč. 1, č. 1, s. 162.

⁷ Priame citácie uvádzame v celom texte v presnom znení bez opravy gramatických chýb. SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, č. 1473. Dotazník o osobných pomeroch a k zisteniu štátoobčianskej a národnej spoľahlivosti štátneho a verejného zamestnanca. 24. jún 1945.

⁸ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, č. 1473. List z 2. 9. 1934.

⁹ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, č. 1473. List z 31. 1. 1946.

mena – pozn. aut.], *okresný sudca v Galante má podanú žiadosť o preloženie k okresnému súdu v Lučenci. Okresný sudca Pavel Korbuly má v Maďarsku brata, Dr. Dezidera Korbulyho, ktorý je maďarským štátnym príslušníkom a nemá do ČSR dovolený prístup. Jeho bratranec je v službách maďarského rozhlasu v Budapešti v obore politických zprav. Okrem toho má v Maďarsku niekoľkých príbuzných, medzi ktorými sú údajne aj aktívni maďarskí dôstojníci.*¹⁰ Správa o činnosti brata musela byť pre Pavla Korbulyho nepríjemná počas skoro celej jeho sudcovskej praxe. Pred rokom 1938 mal jeho brat zamietnutý vstup na územie Československa. Pred príchodom ZSSR armády do Maďarska v roku 1945 Dr. Dezider Korbuly evakuoval do Nemecka a odtiaľ odišiel do Chicaga, kde pôsobil ako lekár,¹¹ a tak po roku 1948 bolo politicky opäť negatívne hodnotené jeho nové miesto trvalého pobytu.

3 Vysokoškolák

Korbuly po ukončení gymnaziálnych štúdií začal študovať na *Fakulte vied právnických a štátnych* Karlovej univerzity v Prahe v zimnom semestri v roku 1925/26. V tom čase zimný semester začínal 1. októbra 1925 a trval do 15. februára 1926.¹² Prednášky sa konali v Karolíne a v Akadémii na Smetanovė námestí. Na základe informácií o prednáškach a rovnako aj z dokumentov, že Pavel Korbuly dňa 31. januára 1927 absolvoval prvú štátnu skúšku historicko-právnu na Karlovej univerzite, predpokladáme, že sa Korbuly ako mladý študent zúčastnil prednášok, ktoré odkrývali dejiny rímskeho práva, no rovnako práva na území Čiech, Slovenska, ako i Juhoslávie a dokonca i ZSSR. Navštevoval prednášky prof. Dr. Vančuru – Rímske právo súkromné; doc. Dr. Sommera – Dějiny římské ústavy a právní prameny římské, Repetitorium z práva římskeho; prof. Dr. Kadleca – Dějiny veřejného práva ve střední Evropě; Dějiny slovanského práva; O dějinách práva na Slovensku; prof. Dr. Stiebera – Dějiny veřejného práva ve střední Evropě; prof. Dr. Kaprasa – Dějiny práva v území republiky Československé, Dějiny

¹⁰ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, č. 1473. Správa Prezídia Krajinského úradu, Bratislava, 8. 3. 1938.

¹¹ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Dokumentárny materiál Korbuly a spol.

¹² Archiv Univerzity Karlovy (ďalej A UK) Praha, *Seznam přednášek, které se budou konati na Univerzitě Karlově v zimním běhu 1925-26*. Praha: Akademický senát university Karlovy v Praze.

pramenu a práva veřejného; doc. Dr. Čádu – Úvod do dějin českého práva, Národnostní otázka v českých dejinách právních; doc. Dr. Rauschera – Právní knihy české. Jejich vývoj a význam pro právo veřejné a soukromné, Mezinárodní postavení českého státu v dějinném vývoji, Repetitorium z českého práva veřejného i soukromného; prof. Dr. Hennera – Právo církevní; doc. JUDr. PhDr. Maršana – Vybrané partie z ústavních dějin českých a rakouských; doc. Dr. Saturníka – Jihoslovenské právo soukromné; Vybrané části z práva sovětského Ruska. Prednášky sa konali väčšinou v dopoludnia. Prof. Kadlec mával prednášky „*Denné mimo pondělí a sobotu*“ v čase od 8 hod. do 9 hod. Ruscherovo Repetitorium z českého práva veřejného i soukromného sa konalo v sobotu od 8 hod. do 10 hodiny. Okrem prednášok sa konali aj zväčša dvojhodinové semináre s tým, že na seminár mohol prísť len ten kto „*již přednášku blavní o příslušném odboru slyšel.*“¹³

Letný semester začínal 16. februára 1926 a končil 30. júna 1926. Prednášali prakticky tí istí vyučujúci ako v letnom semestri. Doc. Dr. Čáda prednášal Vývoj českého zřízení agrárního, Dějiny soukromého práva českého a v sobotu Nauky obecné, právo věcné a obligacní; prof. Dr. Kadlec Ústavní dějiny Moravy; doc. Dr. Rauscher Právní prameny na Slovensku, Český stát a osvícený absolutismus. Novým prednášajúcim bol doc. Dr. Boháček, ktorý prednášal Utvrzení obligací podle práva římského.

Po ukončení tretieho semestra nasledovala prvá *historickoprávna skúška* a to dňa 31. januára 1927. Absolvoval ju s hodnotením „dostatečne“. Korbuly po absolvovaní skúšky opustil Prahu a pokračoval na štúdiách práva na Komenského univerzite v Bratislave.¹⁴ Predpokladáme, že dôvody mohli byť sociálneho, či rodinného rázu (napr. aj starostlivosť o matku). Dňa 4. júna 1929 absolvoval druhú *judiciálnu skúšku* a dňa 18. marca 1930 tretiu štátno-vedeckú skúšku. S výsledkom „dobrý“ absolvoval sudcovskú skúšku u Vrchného súdu v Bratislave 20. októbra 1932.¹⁵

Akého bol národnostné zmýšľania vysokoškolák Pavol Korbuly? Podľa správy Krajinského úradu v Bratislave z 8. marca 1938 bol „*sebavedomým*

¹³ A UK Praha, *Seznam přednášek, které se budou konati na Universitě Karlově v zimním běhu 1925–26*. Praha: Akademický senát university Karlovy v Praze.

¹⁴ A UK Praha, fond Právnícká fakulta Univerzity Karlovy, část fondu Knihy zkušebních protokolů státních zkušebních komisí při PF UK, Pavel Korbuly.

¹⁵ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, č. 1473.

*Maďarom a už počas svojich štúdií na univerzite bol činníkom maďarských študentských organizácií.*¹⁶ On sám v dotazníku pre Povereníctvo SNR pre pravosúdie uvádza slovenčinu ako svoj i manželkin materinský jazyk. Uvidol, že odo dňa dosiahnutia plnoletosti sa vždy priznával k slovenskej národnosti.¹⁷

4 Pracovník v justícii a sudca v ČSR

V tridsiatych rokoch Korbuly začína pracovať na súdoch na území Slovenska. Stal sa sudcom okresného súdu v Starej Ďale (od 16. júna 1930) neskôr pôsobil na Krajskom súde v Komárne (od 1. 10. 1931), v Šahách (od 16. 3. 1932), v Komárne (od 2. júla 1932), v Lučenci (od 3. 11. 1932). Služobné miesto sudcu II. skupiny pre obvod Vrchného súdu v Bratislave mu bolo udelené 21. novembra 1932. Dňa 4. decembra 1932 začal pôsobiť na okresnom súde v Piešťanoch odkiaľ 4. septembra 1933 nastúpil na Krajský súd v Nitre. Dňa 14. apríla 1934 začal pracovať na okresnom súde v Galante. Dňa 4. mája 1934 rozhodnutím ministra spravodlivosti č. 23832/34-3 bol ustanovený za samosudcu v trestných veciach. Od 27. apríla 1934 získal pozíciu „okresný sudca“ a na tunajšom súde ostal pracovať prakticky až do 9. apríla 1946.¹⁸

Dňa 14. júla 1933 bol povolaný na prezenčnú vojenskú službu, no už 4. augusta 1933 sa vrátil do práce na súde v Piešťanoch, pretože „*dňa 2. 8. 1933 bol prepustený z voj. služby na trvalú dovolenú.*“ (do *superarbitrace*).¹⁹

Počas pôsobenia na súde v Galante mal ambíciu prejsť na pracovisko štátneho súdu v Lučenci. Dostal však zamietavú odpoveď, a tak ostal pracovať na súde v Galante.

Prečo nevyhoveli Korbulyho žiadosti o presun do Lučenca? Jednou z príčin bola informácia o pobyte jeho brata v Budapešti. „*S hľadiska obrany štátu má vojenská správa záujem na tom, aby Pavel Gorbuly nebol k okresnému súde v Lučenci*

¹⁶ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Správa Prezídia Krajského úradu v Bratislave z 8. 3. 1938.

¹⁷ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Dotazník o osobných pomeroch a k zisteniu štátoobčianskej a národnej spoľahlivosti štátneho a verejného zamestnanca. 24. 6. 1945.

¹⁸ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Osobný výkaz Pavel Korbuly.

¹⁹ Predpokladáme, že vojenskú službu vykonával v Hradci Králové, kde bol povolaný ako vojník ppl. č. 4., no mal odklad do 1. októbra 1931. Prezenčnú službu reálne vykonával 17 dní a to od 17. júla 1933.

SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Osobný výkaz Pavel Korbuly.

*preložený, lebo je nebezpečie, že by mohol byť ľahko získaný, ako vhodný typ, maďarskou zpravodajskou službou,*²⁰ napísal Krajinský prezident prezídia Krajinského úradu v Bratislave. Správa došla na Vrchný vojenský súd v Bratislave dňa 11. marca 1938. V správe sa píše aj o súkromnom živote uchádzača. „*Jeho snúbenica je Mária Gottliebová z Lučenca, maďarskej národnosti, židovka, ktorá má podanú žiadosť o prijatie do služby pri okresnom súde v Lučenci. Pravdepodobne z tohto dôvodu žiada okresný sudca Pavel Korbuly o preloženie do Lučencia.*“²¹ Pavel Korbuly to neskôr vnímal ako veľkú ujmu vo svojom živote. Nerozumel, prečo mu nebolo dovolené ísť pracovať na súd v Lučenci. Napriek tomu, že tam nepôsobil ako sudca, zrejme aj cez svoju snúbenicu a neskôr manželku mal čulé kontakty s niektorými občanmi Lučenca. Svedectvá niektorých z nich mali dokladovať jeho jasný demokratický a pročeskoslovenský postoj. Uvedené sú v dotazníkoch napísaných po roku 1945. Korbuly napísal: „*Ohľadne mojej mentality v roku 1938 v Lučenci odvolávam sa na pána hlavného súdneho radcu Františka Čekala, t. č. na Hlavnom súde v Bratislave, ktorý bol mojim prednostom v Lučenci.*“ Ohľadom správania sa v rokoch 1936 až 1938 v Lučenci pripojil prehlásenie advokáta Dr. Ivana Hilmera, ktorý bol posledným československým starostom mesta Lučenec za ČSR. Hilmer uviedol: „*Podľa môjho vedomia ako vo svojom úrade, tak aj v súkromnom a verejnom živote prejavoval svoje demokratické smýšľanie, bol loyálnym občanom čl. republiky, proti ktorej sa ani slovom, ani činom neprevinil.*“²² Rovnako sa o jeho činnosti vyjadril aj Anton Mydlo, prednosta úradu ochrany práce a Bedich Vokurka, úradník MNV v Lučenci. Obaja ako bývalí členovia Československej sociálno-demokratickej strany dosvedčili Korbulyho bezúhonnosť, no rovnako i jeho členstvo v strane pred rokom 1938. „*Menovaného sme poznali, ako loyálneho a demokratickeho smýšľajúceho súdruha.*“ Bývalá miestna organizácia soc.-demokratickej strany v Lučenci potvrdila na základe straníckych záznamov a vedomostí stranícku angažovanosť sudcu Korbulyho i jeho manželky.²³

Je zaujímavé, že prevažná väčšina svedectiev v prospech Korbulyho pochádzala práve z Lučenca, kde Korbuly prakticky nežil a nepôsobil. Dokonca

20 SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Správa Prezídia Krajinského úradu v Bratislave z 8. marca 1938.

21 Ibid.

22 SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, 8. 2. 1946.

23 SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Potvrdenie z 19. 2. 1946.

sa píše o jeho členstva v sociálno demokratickej strane od roku 1936 do roku 1938, keď reálne v danom čase nebol aktívny v meste Lučenec. A vôbec, mohli sa sudcovia angažovať v politických stranách? Mohli byť sudcovia v čase existencie ČSR politicky aktívni? Mohli – dokonca sa našli aj kandidáti na poslancov. Na druhej strane štát skúmal u mladých právnikov ich politickú orientáciu. Inklinovanie ku komunistickej strane bolo zrejme neprijateľné. V roku 1930 sa skúmalo Korbulyho napojenie na komunistickú stranu. Odpoveď prišla negatívna: „Zvlášte bolo vyšetrované že menovaný v Starej Ďalej s komunistickou stranou neudržiaval a neudržiuje žiadné styky a tudiž ke komunizmu neinklinuje.“²⁴

V tridsiatych rokoch sa Korbuly zoznámil s Máriou Gottliebovou, ktorá sa narodila 5. októbra 1912 v Lučenci manželom Ermínovi a Margite. Maturovala na maďarskom Gymnáziu v Lučenci. Rovnako ako Korbuly študovala právo v Prahe. Po ukončení štúdia bola promovaná 1. júla 1937.²⁵ Podobne ako sudca Korbuly aj Mária bola v tom čase polosirota. Otec jej zomrel ešte pred nástupom na vysokoškolské štúdiá. Zaujímavosťou je, že aj jej brat Dezider (nar. 17. marca 1911) vyštudoval právo na univerzite v Prahe.²⁶ Pavel Korbuly sa s Máriou Gottliebovou oženil dňa 12. apríla 1938.

5 Sudca v Maďarsku

Arbitrážnym rozhodnutím fašistického Talianska a nacistického Nemecka z 2. novembra 1938 prišla Československá republika o územie južného Slovenska a časť Podkarpatskej Rusi. Na tomto území sa ocitlo aj mestečko Galanta, ktoré v tom čase malo 739 domov a 4305 obyvateľov.²⁷

Na tomto území sa ocitol aj Pavol Korbuly so svojou manželkou Máriou. Naďalej tu pracoval ako okresný sudca. Tu sa im narodili všetky tri

²⁴ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Zemské četnické veliteľství v Bratislavě, oddělení Zlaté Moravce.

²⁵ A UK Praha, fond Matriky Univerzity Karlovy, inventární číslo 10, Matrika doktorů Univerzity Karlovy X., s. 4504.

²⁶ A UK Praha, fond Matriky Univerzity Karlovy, inventární číslo 8, Matrika doktorů Univerzity Karlovy VIII., s. 3847.

²⁷ Sčítanie z roku 1938 [online]. 1938 [cit. 10. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.upn.gov.sk/projekty/pocty-zidov-juzne-slovensko/zoznam-obci/?okres=2702>

deti: najstaršia Zuzana (február 1939), Ladislav (december 1941) a neskôr už v nových pomeroch aj najmladší syn Peter (decembra 1945).²⁸

V čase, keď Slovenská republika (1939–1945) zostrojila svoju rasovú politiku namierenú voči občanom židovskej národnosti, bolo pre zmiešané manželstvo výhodnejšie žiť na území Maďarska ako na Slovensku. Dňa 18. apríla 1939 bolo na Slovensku vydané vládne nariadenie o vymedzení pojmu „žid“ a usmernení počtu židov v niektorých slobodných povolaniach. Ak by Korbuly uzavrel manželstvo so svojou manželkou po 18. apríli 1939, tak aj on by bol pokladaný za Žida „po dobu trvania tohto manželstva“. Zároveň platilo, že ich deti, bez výnimky, by boli považované za Židov. *„Za žida sa pokladá bez ohľadu na pohlavie a štátnu príslušnosť: [...] kto je, alebo bol bez konfesie a pochádza aspoň z jedného rodiča izraelského vierovyznania.“*²⁹ Nariadenie určovalo počet Židov v pozícii advokátov (4 %), žid nemohol byť notárom, redaktorom. V podobnom duchu bol napísaný a uvedený do praxe aj tzv. Židovský kódex z 9. septembra 1944. Židia nemali volebné právo a neboli voliteľní do Snemu Slovenskej republiky ani do orgánov verejnoprávných korporácií. Žid nemohol byť advokátom, verejným notárom, civilným inžinierom, vykonávať lekárku prax a nemohol byť ani ustanovený za funkcionára štátu. Žid nemohol loviť ryby, riadiť slovenské motorové vozidlo, cestovný pas mohol mať len so zvoľnením ministerstva vnútra s platnosťou najviac na 1 rok.³⁰ Práve tieto skutočnosti Korbuly zdôrazňoval, keď mu po roku 1945 vyčítali, prečo ostal v Galante a pracoval na tamojšom súde v rokoch 1938–45 pod kuratelou Budapešti. *„Bolo mi vytykané, že prečo som zostal v roku 1938 na okupovanom území. V tomto smere sa odvolávam na obsah môjho prvého dotazníka, podľa ktorého chorobou mojej manželky a odvolaním môjho pridelenia k Okresnému súdu v Lučenci som bol finančne úplne vyčerpaný. Ďalej opatrenia rázu rasového na území Slovenského štátu už boli v platnosti a tieto sa týkali mojej najužšej rodiny, keďže na území okupovanom tieto sa vzťahovali na nás iba v roku 1944. Zostal som teda na okupovanom území z týchto dôvodov.“*³¹

²⁸ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, č. 1473.

²⁹ Slovenský zákonník. čiastka 14. vydaná 20. apríla 1939, ročník 1939, č. 63. Vládne nariadenie zo dňa 18. apríla 1939 o vymedzení pojmu žida a usmernení počtu židov v niektorých slobodných povolaniach.

³⁰ 198/1941 Sl. z, Nariadenie zo dňa 9. septembra 1941 o právnom postavení Židov. V 270 paragrafoch bol ustanovený osobitný právny režim občanov židovského vierovyznania, ktorí tak stratili občianske práva.

³¹ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, č. 1473.

Zdalo by sa, že Korbulyovci vďaka pripojeniu Galanty pod územie Maďarska žili v relatívne prajnejšom prostredí v čase, keď na Slovensku platili tvrdé protizidovské zákony a následne došlo k deportáciám obyvateľstva židovského pôvodu. Informácie o činnosti sudcu Korbuly však nie sú úplne jednoznačné. Uchovali sa rôznorodé výpovede. Na jednej strane vydal svedectvo záhradník Tibor Lóry: „*Ja ho tak bližšie nepoznám, nakoľko som s ním neudržiaval žiadne styky, keďže on sa choval povýšenecky. Viem však, že má manželku Židovku, ktorá chodila nakupovať do mojej záhrady v Galante ovocie. Taktiež viem, že ako Židovka pred fašistickými perzekúciami bola zachránená. Korbuly bol maďarským sudcom. [...] Nič bližšie o ňom neviem udat', iba to, že bol považovaný v Galante ako veľmi múdry človek – sudca.*“³² Ďalší z jeho súčasníkov, vtedajší riaditeľ školy a organista povedal: „*Potom počas okupácie Galanty Maďarmi [...] pôsobil ako okresný sudca.*“ V tom čase bol v dobrom priateľstve s advokátom Halászom a zároveň „*vystupoval ako oddaný Maďar. Počas okupácie v Galante bolo o ňom všeobecne známe, že je rasovo zaujatý voči Židom i napriek tomu, že jeho manželka bola Židovka.*“³³ „*Či bol organizovaný v Nyílaeskej strane to neviem, avšak pamätám sa, keď som bol ako maďarskej vojak na fronte Korbuly mi zasielal rôzne noviny, medzi ktorými boli aj nyílašské noviny ako napríklad s názvom HARC a ďalšie, ktorých názvy si už nepamätám.*“³⁴ Tieto tvrdenia Korbuly popieral. Tvrdil, že bol obeťou fašistického režimu a že sa mu vyhrážali príslušníci strany šípových krížov.

V roku 1944 došlo aj v Maďarsku k deportáciám obyvateľstva židovského pôvodu. V Galante sa to týkalo 1/4 obyvateľstva (1 176).³⁵ Medzi inými aj manželky Pavla Korbulyho. Mária sa ocitla v koncentračnom tábore. Korbuly neskôr napísal: „*Manželka bola v januári roku 1945 zatknutá pre politickú nespoľahlivosť a bola uväznená v koncentračnom tábore odkiaľ utiekla koncom marca t.r.*“³⁶ Internovaná bola v tábore v Dunajskej Strede. Na dané obdobie

³² A ÚPN Bratislava, V – 1640, Dokumentárny materiál Korbuly a spol. Výpoveď Tibor Lóry (nar. 4. 2. 1910, Galanta) z 21. augusta 1959 o 9.00 hod. Protokol o výsluchu svedka. Krajská správa Ministerstva vnútra, Bratislava.

³³ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Dokumentárny materiál Korbuly a spol. Výpoveď Imricha Poláka (nar. 7. 2. 1909, Galanta) z 20. augusta 1959 o 14.50 hod. Protokol o výsluchu svedka. Krajská správa Ministerstva vnútra, Bratislava.

³⁴ Ibid.

³⁵ Sčítanie z roku 1938 [online]. 1938 [cit. 10. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.upn.gov.sk/projekty/pocty-zidov-juzne-slovensko/zoznam-obci/?okres=2702>

³⁶ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Dotazník o osobných pomeroch a k zisteniu štátoobčianskej a národnej spoľahlivosti štátneho a verejného zamestnanca. 24. jún 1945.

spomína nasledovne: „*V zhl'adom na to, že som mal malé deti a manželka pre politickú nespoľahlivosť bola zaisťená a deti som nemohol opustiť, rozširoval som zprávy zahr. rozhlasu, sabotoval som operatívne práce, prehovoral som ľudí, aby neevakovali, v z'dor tomu, že doma sme nemali čo jesť, týždenne som donášal potraviny pre zaisťených v Dunajskej Stredě.*“³⁷ Ďalej uviedol, že ak by mal v Maďarsku vplyvných príbuzných, tak „*moja manželka by bola dostala výnimku zpod rasových zákonov, ale v nedostatku takýchto spojení nedostala a bola väznená v koncentráku.*“³⁸ Príbeh Márie Korbulyovej skončil šťastlivo. Mohla sa vrátiť k manželovi a dvom malým deťom. O pár dní skočila vojna. V decembri roku 1945 sa im narodil najmladší syn Peter.

Na otázku či bol (a kým) od 29. septembra 1938 potrestaný alebo prenasledovaný, alebo mu bolo ukrivdené pre nejaký politický čin, politické presvedčenie, pre národnú alebo rasovú príslušnosť, Korbuly odpovedal: „*Áno, pre moje demokratické smýšľanie nemohol som dosiahnuť lepšie miesto a postup. V roku 1944 prednostenské miesto dostal u okresného súdu v Galante iný uchádzač. V tomto smere mne bolo ukrivdené predovšetkým režimom. Zpod vojenskej povinnosti oslobodili slobodného a mladšieho sudcu a ja v z'dor tomu, že som bol starší a ženatý a deti som mal bez opateru pre neprítomnosť manželky, mal som narukovať na rozkaz hlavného župana v Nových Zámkoch.*“³⁹ Keď mal v roku 1945 nastúpiť vojenskú službu (odvedený bol v roku 1940) „*rozkaz z adost' neučinil a nenarukoval*“. Skrýval sa.

6 Nové pomery po roku 1945

Po obnovení Československa sa prihlásil do služby v obnovenej ČSR a dňa 21. júna 1945 zložil sľub vernosti Československej republike. Pôsobil najskôr ako sudca v Galante, no podľa § 8 ods. 3 písm. b) nar. č. 99/45 Sb. n. SNR mal byť preložený na iné služobné miesto. Korbuly to odmietal. Prezentoval svoje demokratické postoje a problémy, ktoré mal na súde v časoch, keď Galanta patrila pod Maďarsko. Zároveň predostrel aj rodinný stav. Chorú mamu, nezaopatrené deti. O dcére napísal: „*Zuzana aľkoľvek nie*

³⁷ Ibid.

³⁸ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, č. 1473.

³⁹ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Dotazník o osobných pomeroch a k zisteniu štátoobčianskej a národnej spoľahlivosti štátneho a verejného zamestnanca. 24. 6. 1945.

je ešte školopovinná chodila do slovenskej ľudovej školy v Galante.“⁴⁰ Demonštroval postojom manželky Márie, ktorá bola národne a politicky spoľahlivá a participovala na práci ľudových súdov. Dňa 26. júla 1945 bola ustanovená za prísediacu k miestnemu ľudovému súdu v Galante.⁴¹

Dňa 31. októbra 1945 písal Pavol Korbuly „Slávnemu poverenictvu SNR pre pravosúdie v Bratislave“ žiadosť o ponechanie u okresného súdu v Galante a o prijatie do štátnej služby. V žiadosti sa píše: „Od 1. mája tohto roku som bez príjmov, lebo som dosiaľ ani preddavok na plat nedostal. Ďalej moje deti v lete tohto roku boli choré na šarlach. V mojom drubom dotazníku opísaná nútená neprítomnosť mojej manželky (práca na ľudovom súde v Galante - pozn. autora), ktorá bola spojená s veľkými výdavkami. Tieto okolnosti zaviniły že som okamžite finančne tak vyčerpaný, že pre nastávajúcu zimu vôbec nie som ničím zásobovaný. Dľa pripojeného lekárskeho svedectva moja manželka je vo vysokom stupni tehotenstva, čo znamená nové výdavky a zvýšené starosti, ktoré sa azda zdajú zdolat len tu, kde človek predsa má voľajaký zásobovací prameň. Za týchto okolností, berúc zreteľ na dnešné hospodárske ťažkosti, nemôžem sa presťahovať a dvojitú domácnosť nie som v stave viesť.“ List končí slovami: „V dokonalej úcte Pavol Korbuly“. Odpoveď na Korbulyho žiadosť bola zamietavá.

Dôvod? Informácia z roku 1938, že jeho brat Dezider je maďarským štátnym príslušníkom a sám Korbuly je „sebavedomý Maďar“ bola zrejme najdôležitejšou informáciou pre negatívne posúdenie Korbulyho žiadosti pracovať aj po roku 1945 v blízkosti Bratislavy. „Vzhľadom k uvedeným skutočnostiam menovaného prevezme do služieb ČSR, ale preložíme ho do čiste slovenského kraja. Doporučuje sa preložiť ho na Okresný súd v Brežne nad Hronom,“ píše sa v správe ministerstva pravosúdia z januára 1946 podpísanej povereníkom.⁴² Ďalším dôvodom odmietnutia Korbulyho požiadaviek mohol byť list veliteľa stanice Národnej bezpečnosti, v ktorom Okresnému národnému výboru v Galante dňa 4. septembra 1945 nepotvrdil pravdivosť všetkých údajov z Korbulyho dotazníka. Národnosť Korbulyho i jeho manželky potvrdil a rovnako aj to, že sa vždy hlásili k slovenskej národnosti. Avšak na konci dodal: „obcovacia reč

⁴⁰ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Dotazník o osobných pomeroch a k zisteniu štátoobčianskej a národnej spoľahlivosti štátneho a verejného zamestnanca. 24. 6. 1945.

⁴¹ Ibid.

⁴² SNA Bratislava, fond P KS BA, Ministerstvo pravosúdia. 18. 1. 1946.

*v jeho domácnosti je z väčšej časti slovenská a len z menšej časti maďarská.*⁴³ Slovo „maďarská“ je v danom liste podčiarknuté. Nepomohlo ani to, že sa k slovenskej národnosti hlásil už počas sčítania obyvateľstva z 1. decembra 1930, keď žil v Starej Ďali (č. domu 269), ako mu to 24. októbra 1945 potvrdil aj Štátny plánovací a štatistický úrad. Preverovacia komisia dňa 20. decembra 1945 rozhodla: *„Navrhujem preložiť zamestnanca na iné služobné miesto mimo terajšieho služobného pôsobiska, na jeho vlastné trovy ...“* Nasledovalo rozhodnutie o tom, že Korbuly mal byť „ihneď a bezpodmienečne“ zbavený služby na Okresnom súde v Galante a nastúpiť do pozície sudcu v Brezne na základe dekrétu Povereníctva Pravosúdia č. 27 753/45-1 zo dňa 12. januára 1946. Korbuly sa bránil. Dňa 31. januára 1946 napísal odvolanie, v ktorom prosí: *„ráčte mňa dočasne ponechať u tunajšieho súdu aspoň do 1. mája roku 1946.“* Dôvodom bol zdravotný stav ani nie mesačného syna Petra liečeného na očnej klinike Štátnej nemocnice v Bratislave. *„Naše dieťa z ústavného liečenia prepustené nebolo a po jeho odchode z nemocnice načím ho dopraviť do nemocnice týždenne raz.“* Ďalej poukázal na to, že domá má ešte dve maličké deti a *„starú, chorľavú matku. Tento mimoriadny sociálny stav bezpodmienečne vyžaduje moju prítomnosť v blízkosti mojej rodiny.“*⁴⁴

Odpoveď bola opäť zamietavá, no Korbuly sa nevzdáva, píše znova a znova. *„Ohľadne mojej mentality v roku 1938 v Lučenci odvolávam sa na pána hlavného súdneho radcu Františka Čekala, t. č. na Hlavnom súde v Bratislave, ktorý bol mojim prednostom v Lučenci, na p. Alexandra Peterňáka, hl. súdneho radcu t. č. na Krajskom súde v Bratislave a na p. vedúceho štátneho zástupcu Jána Novomeského na Štátnom zástupiteľstve v Bratislave.“*⁴⁵ Pripája ďalšie mená, ktoré majú potvrdiť jeho oddanosť Československej republike. Neskôr v dotazníku z 18. februára 1946 čiastočne rezignovane píše: *„S úctou som vzal na vedomie, že na pri-navrátanom území nemôžem ostať, ale prosím, aby mi bolo pridelené služobné miesto na Okresnom súde v Trnave, alebo v Malackách, alebo v Piešťanoch, alebo v Trenčíne, alebo v Žiline.“* Dáva do popredia sociálne a zdravotné hľadisko: *„Náš najmladší syn Peter bol totiž dlho liečený v Štátnej nemocnici v Bratislave a je stále pod lekárs-kým dozorom a je obava, že podnebie v Brezne nad Hronom (dnešné Brežno) bude*

⁴³ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Okresný národný výbor Galanta, 4. 9. 1945.

⁴⁴ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, List Korbulyho z 31. 1. 1946.

⁴⁵ Ibid.

mu škodlivé, čo môžem dokázať aj lekárskeym svedectvom, a preto úctive prosím, ráčte nás preložiť na niektorý z boremenedených okresných súdov miesto preloženia na Okresný súd v Brezne nad Hronom.“ Nestalo sa. Korbuly bol premiestnený na pozíciu sudcu v Brezne.⁴⁶

Na súd do Brezna nastúpil 9. apríla 1946. S účinnosťou od 1. januára 1947 bol menovaný za „súdneho radcu“ a zároveň za „súdneho radcu a predsedu okresného súdu“. Ešte aj v júni 1946 opätovne požiadal preverovaciu komisiu, aby mohol pracovať inde ako v Brezne, no komisia jeho žiadosť opätovne zamietla. V Brezne nad Hronom pôsobil do októbra 1948.

Predseda Krajského súdu v Banskej Bystrici bol nadmieru spokojný s činnosťou sudcu Pavla Korbulyho. Poverenictvu spravodlivosti napísal: *„Po odchode takeého mimoriadne usilovného pracovníka, akým bol doterajší predseda Korbuly, možno očakávať len úplné ochabnutie výkonu tohto súdu, lebo auskultant Dr. Jávora – Jedlička schopný je toho času len ku výpomocným prácam v pozemkovej knihe.*“ Ďalej vyzdvihol „nadľudskú prácu“, ktorú vykonal predseda okresného súdu Korbuly. Prepustený zo služby okresného súdu v Brezne bol až 6. novembra 1948.⁴⁷

Dňa 22. októbra 1948, s účinnosťou od 24. októbra 1948 sa stal sudcom Štátneho súdu v Bratislave na základe menovania prezidentom Klementom Gottwaldom.⁴⁸

Bola táto negatívna skúsenosť Korbulyho so štátnou správou po roku 1945 spúšťácom jeho spolupráce s komunistickým režimom po roku 1945? Jeho neskoršie členstvo v Komunistickej strane Slovenska súviselo s jeho predchádzajúcou činnosťou v sociálno-demokratickej strane pred rokom 1938, alebo tomu tak bolo v duchu budovania lojality novému zriadeniu? Domnievame sa, že snáď najväčší podiel na jeho následných rozhodnutiach mala osobná rodinná dráma. Skúsenosť syna, ktorý v pomerne mladom veku prichádza o otca. Skúsenosť manžela, ktorého manželka sa ocitá v koncentračnom tábore. Skúsenosť otca rodiny, ktorý má v roku 1948 tri malé deti a snaží sa pre nich vytvoriť dobré podmienky pre život. V tomto duchu môžeme chápať Korbulyho smerovanie na pozíciu pracovníka Štátneho

⁴⁶ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Dotazník z 18. 2. 1946.

⁴⁷ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Osobný výkaz Pavel Korbuly.

⁴⁸ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Osobný výkaz Pavel Korbuly.

súdu v Bratislave. Druhou stranou mince je miera participácie a samotné stotožnenie sa prvorepublikového sudcu Korbulyho s nedemokratickou súdnou praxou.

7 Sudca v Bratislave

Korbuly ukončil svoju kariéru sudcu v Bratislave, kde najskôr pôsobil na Štátnom súde (1948–1952) a po jeho zrušení na krajskom súde. Bol vedúcim Krajskej súdnej rady v Bratislave (1953–1955).

Štátny súd začal pôsobiť na území bývalej ČSR podľa zákona 232/1948 Zb. zo dňa 6. októbra 1948. Predpokladom pre jeho vznik bol v ten istý deň prijatý zákon č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky. Paragraf 17 jasne definoval, že Štátny súd rozhoduje o trestných činoch podľa zákona č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky: a) zločiny, na ktoré sa vzťahuje trest smrti alebo trest odňatia slobody dlhší ako 10 rokov b) iné zločiny, ak obžalobca navrhne pojednávanie pred Štátnym súdom. Senáty Štátneho súdu boli päťčlenné a skladali sa z dvoch sudcov z povolania a troch sudcov z ľudu. Štátny súd i Štátna prokuratúra sa zriadili so sídlom v Prahe s pôsobnosťou pre celé územie ČSR.⁴⁹

Dňa 2. novembra 1948 začína svoju činnosť na Štátnom súde v Bratislave v pozícii námestníka Štátneho súdu v Prahe sudca Karol Bedrna. Pavol Korbuly začal pôsobiť na Štátnom súde v Bratislave od 8. novembra 1948. Pred ním začali na súde pôsobiť Václav Hamák (od 2. novembra 1948), Vojtech Gemeiner (od 4. novembra 1948), Ladislav Breuner, Ladislav Botto, Peter Mázik, Ján Mitošinka, Imrich Skarba (všetci od 3. novembra 1948), Ján Cincík (od 6. novembra 1948). Po ňom nastúpili na pozície sudcov Štátneho súdu Pavol Kešiar (od 11. novembra 1948) a Antónia Lišková (od 13. novembra 1948).⁵⁰ Do konca mesiac novembra bol počet sudcov Štátneho súdu dvanásť. Na činnosti Štátneho súdu v Bratislave, okrem spomenutých dvanástich sudcov z povolania, sa podieľali v niektorých časových

⁴⁹ Sbíрка zákonů republiky Československé, roč. 1948, částka 85, vydaná 16. 10. 1948. Zákon č. 232 ze dne 6. října 1948 o státním soudu, s. 1473–1480.

⁵⁰ LETZ, Róbert. Štátny súd a jeho činnosť v rokoch 1948–1952. In: NAGY, Imrich a Pavol MALINIÁK (eds.) *Acta historica Neosoliensia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2014, s. 108, s. 105–119.

úsekoch ďalší dvanásť sudcovia⁵¹ a rovnako aj sudcovia z Ľudu. Štátny súd sa stal nástrojom v zápase s odporcami komunistického režimu.

Pri hodnotení činnosti Štátneho súdu za rok 1950 sa ako nedostatok práce uvádzali informácie o prísnejšom judikovaním Štátneho súdu v Prahe v porovnaní s jeho oddeleniami v Brne a Bratislave. Priemer uložených trestov na jedného odsúdeného bol v Prahe 11,3 roka, v Brne 10,5 roka a Bratislave 7,5 roka. V Prahe vyniesli senáty Štátneho súdu 1,5% oslobodzujúcich rozsudkov, v Brne to bolo 5,5% a v Bratislave až 20%.⁵² V roku 1949 vyniesol Štátny súd 57 rozsudkov smrti (z toho bratislavské oddelenie 4), v roku 1950 išlo o 58 rozsudkov smrti (z toho bratislavské oddelenie 5), v roku 1951 to bolo 57 rozsudkov smrti (z toho bratislavské oddelenie 7) a v roku 1952 až 73 rozsudkov smrti (z toho bratislavské oddelenie 8).⁵³ Zatiaľ najpresnejšie údaje hovoria o počte odsúdených 15 630 v českej časti štátu⁵⁴ Senáty bratislavského oddelenia Štátneho súdu mohli reálne odsúdiť asi 2 884 osôb.

Sídlom Štátneho súdu v Bratislave bol od 5. marca 1949 Justičný palác (Záhradnícka ulica). Predtým, od 2. novembra 1948 sídlil na Michalskej ul. 1 (dnešná Univerzitná knižnica).⁵⁵ Pôsobil na území ČSR celkovo štyri roky a dva mesiace a stal sa nástrojom represívneho mocenského systému. Väčšina jeho rozsudkov bola v neskorších rehabilitačných konaniach

⁵¹ Konkrétne: Štefan Breier, Ladislav Breuer, Jozef Buzna, Mstislav Dub, Mikuláš Holländer, František Murgaš, Vlasta Ottingerová, Jozef Pavelka, Ľudovít Petráš, Andrej Ronchetti, Ján Šajban, Alžbeta Trattnerová, Dominik Turčan, Samo Zamboj; VOREL, Jaroslav, Alena ŠIMÁNKOVÁ a Lukáš BABKA. *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. II.* Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2004, s. 53–56.

⁵² KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce.* Praha: Mladá fronta, 1993, s. 116.

⁵³ K jednotlivým prípadom bližšie pozri GULA, Marián a Peter DINUŠ. Zoznam popravených. In: MIKLOŠKO, František, Gabriela SMOLÍKOVÁ a Peter SMOLÍK (eds.). *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948–1989. II.* Prešov: Vydavateľstvo M. Vaška, 2001, s. 484–512; V roku 1948 oddelenie Štátneho súdu v Bratislave odsúdilo na smrť päť osôb. Čísla vzťahujúce sa na bratislavské oddelenie Štátneho súdu sú získané výskumom Róberta Letza v ŠA Bratislava, fond Štátny súd. Publikované v LETZ, Róbert. Štátny súd a jeho činnosť v rokoch 1948–1952. In: NAGY, Imrich a Pavol MALINIÁK (eds.) *Acta historica Neosoliensia.* Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2014, s. 108, s. 116.

⁵⁴ Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, fond Ministerstvo spravodlivosti SSR (MS SSR), karton č. 61. Federální shromáždění ČSSR. Informativní zpráva o dosavadní činnosti komise FS pro dozor nad rehabilitací. Praha 16. 4. 1969. Publikované v príspevku LETZ, Róbert. Štátny súd a jeho činnosť v rokoch 1948–1952. In: NAGY, Imrich a Pavol MALINIÁK (eds.) *Acta historica Neosoliensia.* Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2014.

⁵⁵ *Ibid.*, s. 105–119.

zrušená.⁵⁶ Pracovná činnosť sudcov bola ovplyvňovaná Štátnou prokuratúrou. „*Bežnou praxou boli predporady prokurátora Štátnej prokuratúry s predsedom senátu Štátneho súdu, v roku 1950 s celým senátom a so zástupcom ŠtB. Vychádzalo sa z potreby jednotnosti judikatúry, pričom prokurátor mal byť o danej trestnej veci lepšie informovaný ako senát.*“⁵⁷ A zároveň to bola často prokuratúra, ktorá kritizovala sudcov, ak nakoniec nevyriekli prísnejšie rozsudky, či absolútne tresty. Bol to aj prípad sudcu Ladislava Breuera, ktorý pod tlakom a neskôr v dôsledku vypočúvania vojenskou kontrarozviedkou spáchal v októbri 1952 samovraždu.⁵⁸ Jeho syn Peter neskôr spomína na činnosť svojho otca slovami: „*Všetci sudcovia, ktorí sú tam podpísaní, to sú starí sudcovia, ktorí študovali ešte za prvej republiky. Celý ten personál. Oni (komunistický režim – poznámka autora) potrebovali takýchto ľudí, aby cez takúto prácu [...] tomu dali pečať zákonnosti. Oni sa neprežentovali ako banda zabijakov, celý ten aparát. Všetko bolo legálne ...*“⁵⁹

Pavol Koruly sa počas práce na súde hlásil k československej štátnej príslušnosti, rím. kat. vierovyznaniu, slovenskej národnosti. „*Píše na stroj, mimo št. jazyka hovorí česky, maďarsky a málo nemecky.*“⁶⁰ Dňa 2. februára 1949 vykonal prísahu podľa § 4 zákona č. 270/1948 Zb. z.⁶¹ V novembri 1949 žiadal Národný výbor v Bratislave o pridelenie bytu. Stanovisko Národného výboru v Bratislave (bytové oddelenie) bolo negatívne „*pre nedostatok voľných bytov*“.⁶² Jeho miestom trvalého pobytu v Bratislave sa nakoniec stala Žilinská ulica č. 14, IV. poschodie. Manželka v tom čase študovala na Maďarskej vysokej škole pedagogickej v Bratislave⁶³ pracovala a prejavovala sa „ako dobrá členka KSS.“⁶⁴ Neskôr pracovala v Slovenskej akadémii vied – filmový ústav ako dokumentátor.⁶⁵

⁵⁶ Ibid., s. 118.

⁵⁷ Ibid., s. 109.

⁵⁸ Ibid., s. 112; alebo RAŠLA, Anton. *Zastupoval som československej štát.* Prešov: Privatpress, 1999, s. 239.

⁵⁹ Filmový dokument *Zdenka* (réžia: Iva Kúšiková, Slavomír Zrebný, 2013).

⁶⁰ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Osobný výkaz z 12. 9. 1952.

⁶¹ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Osobný výkaz Pavel Korbuly.

⁶² SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Národný výbor v Bratislave, 5. 11. 1949.

⁶³ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Dokumentárny materiál Korbuly a spol. Výpoveď Imricha Poláka (nar. 7. 2. 1909, Galanta) z 20. augusta 1959 o 14.50 hod. Protokol o výsluchu svedka. Krajská správa Ministerstva vnútra, Bratislava.

⁶⁴ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Dokumentárny materiál Korbuly a spol. Výpoveď Helena Kyseľová Kyseľová rod. Pelikánová (nar. 6. 10. 1910 v Kovarciach, okres Topoľčany) z 25. augusta 1959 o 8.00 hod. Protokol o výsluchu svedka. Krajská správa Ministerstva vnútra, Bratislava.

⁶⁵ A ÚPN Bratislava, I. správa ZNB, reg. č. 46598.

Ústav pamäti národa (ÚPN) spracúva databázu súdených a odsúdených Štátnym súdom v Bratislave. Podľa približne 76-percentného spracovania projektu ÚPN bolo v súdnych pojednávaniach Štátneho súdu v Bratislave, v ktorých bol ako člen senátu alebo jeho predseda účastný sudca Pavol Korbuly, odsúdených 518 osôb.⁶⁶ Po celkovom spracovaní databázy budeme vedieť presnejšie údaje, no už dnes vieme, že patril k sudcom, ktorí sa podpísal minimálne pod 1/6 rozsudkov Štátneho súdu v Bratislave. Podobný počet odsúdených môžeme pripočítať sudcovi Václavovi Hamákovi či Vojtechovi Gameinerovi. V rámci tejto štúdie sa nevenujeme podrobnejšej analýze súdnych rozhodnutí, no za zmienku stojí pohľad syna Petra na súdnu prax svojho otca. *„Otec mal tú celú dimenziu pred očami. Vedel koho odsúdil. Vedel, čo tí ľudia trpeli. Musel to vedieť, pravdaže. To že o tom nikdy nebovoril, to je iná záležitosť. [...] Zrejme od prípadu do prípadu bol do tobo viac zatiabnutý a potom už bolo neskoro odísť. Potom odišiel od súdu. Oni ho vyhodili fakticky. Oni ho degradovali a poslali do penzie v roku 1954 ako chorého človeka.“*⁶⁷

Celý prechod agendy zo Štátneho súdu na krajské sudy sa uskutočnil od 1. novembra 1952 *„... s výnimkou cirkevných a vojenských vecí, ktoré ostali v kompetencii Štátnej prokuratúry a Štátneho súdu až do konca roka 1952, teda do ich zrušenia. Jadro agendy Štátneho súdu (až 60 %) pripadalo na vtedajší Bratislavský kraj. Z tobo vyplynula väčšia dôležitosť Krajského súdu v Bratislave, ktorý túto agendu prebral.“* Tu začal pracovať Pavol Korbuly, no jeho sudcovská kariéra sa pozvoľne uberala k zániku. Dňa 28. mája 1954 mu bol pozastavený základný plat, pretože od 20. marca 1954 pre chorobu nevykonával prácu sudcu. Pre zaujímavosť, ako sudca Krajského súdu mal základný plat v IX. prac. triede v sume 10 500 Kčs v starej mene a od 1. júna 1953 v sume 2 100 Kčs v novej mene.⁶⁸

Neskôr, keď ho vyšetrovali za jeho protištátnu činnosť, vyšetrovateľ zhodnotil jeho kariéru slovami: *„Po oslobodení sa vedel zase rýchlo preorientovať vstupom do radov KSS, čím mienil zakryť svoju minulosť a tiež dosiahnuť kariéru, čo sa mu do značnej miery aj podarilo, nakoľko sa dostal na Štátny súd v Bratislave.“*⁶⁹ V rokoch 1953–

⁶⁶ Informácia od Lukáša Obšitníka, pracovníka Ústavu pamäti národa zo 14. októbra 2021.

⁶⁷ Filmový dokument *Zdenka* (réžia: Iva Kúšiková, Slavomír Zrebný, 2013).

⁶⁸ SNA Bratislava, fond P KS BA, Korbuly Pavel, Korbuly Pavel, č. 1473.

⁶⁹ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Zpráva o skončení vyšetrovania z 24. 9. 1959.

1955 bol vedúcim Krajskej súdnej rady v Bratislave, kedy bol pozbavený tejto funkcie ako nespoľahlivý a neskoršie vylúčený z radov KSČ.⁷⁰

8 Rok 1956 a väzeň Korbuly (vo väzbe od 30. júla 1959)

Po východonemeckom protikomunistickom povstaní v roku 1953 došlo k ďalším protikomunistickým povstaniam v Poľsku i v Maďarsku v roku 1956. V Maďarsku išlo o celonárodné povstanie s cieľom získať neutralitu, vymaniť sa z područia ZSSR.

Podľa správy vyšetrovateľa to bola práve revolúcia v Maďarsku, ktorou vyvrcholila činnosť Korbulyho pri „*podvracaní ľudovodemokratického zriadenia*.“⁷¹ Činnosť vykonával v spolupráci s druhým obvineným Štefanom Fesztyom.⁷² s ktorým rozoberali ústne i v listoch situáciu v Maďarsku. Štátne zriadenie v ČSR nazývali šovinistickým a vzájomne sa utvrdzovali, „*že v najbližšej dobe musí dôjsť k vytvoreniu tzv. Európskej federácie*.“⁷³ Zároveň sa nádejali, že sa protikomunistické povstanie rozšíri aj na územie ČSR. Verili, že jedine federácia uspokojí ľud v Európe, lebo bude môcť „... *každý národ žiť slobodne, každý podľa svojho národného jazyka a v takej tretej demokracii, nebude tam diktovať nikto ak v komunizme*.“⁷⁴ Korbuly na svoju obhajobu povedal, že sa trestnej činnosti dopustil „*z toho dôvodu, nakoľko sa cítil byť poškodený, keď bol pozbavený sudovskej činnosti*.“⁷⁵ Dôvodom takýchto úvah bola ujma v rodine Korbuly. On bol pozbavený funkcie sudcu a jeho manželka prišla o vysokú funkciu v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve (SPN).

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Zpráva o skončení vyšetrovania z 24. 9. 1959.

⁷² Štefan Feszty (nar. 3. 9. 1897 v Hurbanove), bývalý veľkostatkár a od roku 1957 invalidný dôchodca. Vo väzbe bol od 25. augusta 1959. V Hurbanove kolaboroval s Nemcami a za túto činnosť bol ľudovým súdom odsúdený na 2 mesiace straty slobody a na 5 rokov mu boli odňaté občianske práva. Zároveň mu boli konfiškované majetky a naposledy, v roku 1955, posledný statok nazývaný „Kingyes“.

A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol.

⁷³ Neskôr to Feszty popieral, že je to inak napísané v zápisnici, ako to myslel: „*Nasir urobil dobrý krok na zjednotenie Arabov a to som uviedol ako príklad, ak treba národnosti zjednotiť*.“

A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Zápisnica o odvolacom pojednávaní na Najvyššom súde v Prahe z 22. marca 1960. Predseda senátu Dr. František Stýblo.

⁷⁴ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Uvalenie väzby Štefana Feszty.

⁷⁵ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Zpráva o skončení vyšetrovania z 24. 9. 1959.

Korbuly v roku 1956 a následne i v ďalších rokoch písal listy na ambasády západných krajín, ako i jednotlivcom. Listy písal anonymne resp. sa podpísal v mene „bratislavských Maďarov“, „Spolok Maďarov na Slovensku“, „Bratislavské zvony“.

Podľa výpovede Imricha Poláka písal Korbuly anonymné listy na podporu protikomunistických povstalcov v Maďarsku už koncom októbra 1956 alebo začiatkom novembra 1956. Ďalšie anonymné listy prišli v roku 1957. Imrichov Polák uvádza: „... list prišiel asi 6. novembra 1957 v modrej obálke riadnou poštou, adresovaný na moju adresu, písaný v maďarskej reči na písacom stroji.“⁷⁶ Polák všetky listy odovzdal vtedajšej polícii v Senci. Polák predpokladal, že tieto listy dostával od osoby, ktorá s ním bola v spojení, „keď pôsobil ako riaditeľ školy a organista v Galante počas maďarskej okupácie.“ Keď mu bolo počas výsluchu povedané, že adresátom listov bol Pavel Korbuly, poukázal na jeho angažovanosť v Galante v rokoch 1938–1945 i na jeho štúdium na gymnáziu v Komárne, ktoré viedli benediktíni. Svoju výpoveď ukončil slovami: „... divil som sa tomu, ako mohol tak vysoké miesto zastávať na Štátnom súde v Bratislave, keď za okupácie Galanty Maďarmi bol tiež dost' vysoko verejne činný.“⁷⁷ V rovnakom čase ako Polák, obdržal listy aj záhradník Tibor Lóry, vo svojej výpovedi z 21. augusta 1959 uviedol: „Nakoľko som videl, že tento dopis je taký povzbudzujúci k maďarskej kontrarevolúcii som ho po prečítaní spálil aj za prítomnosti mojej manželky.“⁷⁸ Listy boli adresované aj manželke Ladislava Kyseľa, ktorej rodičia žili v Hurbanove. Kyseľa nepotvrdil ich prijatie a na konci výpovede povedal: „K tomu však chcem ešte podotknúť, že v určitej dobre naša poštová schránka bola pokazená a takto sme mali podozrenie, že deti z okolia nám vybrali poštové zásielky, ktoré potom prípadne zničili a tým sa aj mohlo stať, že takto sa mohli aj predmetné anonymné dopisy stratiť, bez toho, aby sme ich boli dostali do svojích rúk.“⁷⁹ Helena Kyseľová rod. Pelikánová poznamenala na adresu Korbulyho, že ho pozná

⁷⁶ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Výpoveď Imricha Poláka (nar. 7. 2. 1909, Galanta) z 20. augusta 1959 o 14.50 hod. Protokol o výsluchu svedka. Krajská správa Ministerstva vnútra, Bratislava.

⁷⁷ Tamtiež.

⁷⁸ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Výpoveď Tibor Lóry (nar. 4. 2. 1910, Galanta) z 21. augusta 1959 o 9.00 hod. Protokol o výsluchu svedka. Krajská správa Ministerstva vnútra, Bratislava.

⁷⁹ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Výpoveď Ladislav Kyseľa (nar. 9. 6. 1896, Spišské Podhradie) z 2. septembra 1959 o 8.30 hod. Protokol o výsluchu svedka. Krajská správa Ministerstva vnútra, Bratislava.

z čias, keď žil v Hurbanove, kde pôsobil aj jej otec v pozícii obecného notára. Jej rodičia z Hurbanova v roku 1938 „*evakovali pred maďarskou okupáciou.*“⁸⁰ Podľa správy vyšetrovateľa sa anonymné listy dostali k „*viac ako 10-tim osobám maďarskej národnosti bývajúcim v južnej časti Slovenska.*“⁸¹

Oveľa závažnejšie bola hodnotená Korbulyho korešpondencia s ambasádami západných krajín: americké veľvyslanectvo v Prahe (október 1956), rakúsky generálny konzulát v Bratislave (október 1956, v roku 1957 aj v roku 1958). Od roku 1956 až do svojho zaistenia napísal viaceré listy aj na veľvyslanectvá Kanady, Švajčiarska, Švédska. V rámci reakcie na hlasovanie o situácii v Maďarsku na pôde Organizácie spojených národov (OSN) začal koncom roku 1957 a začiatkom roku 1958 písať Korbuly aj ďalšie listy na zastupiteľské úrady Juhoslávie, Indie, Fínska. „*Vo svojich dopisoch uvádzal, že maďarský národ žije teraz v Maďarsku pod otrockým jarmom, že tí občania maďarskej národnosti, ktorí boli po roku 1918 prítelení neprávom k cudzím štátom, trpia pod národnostným útlakom, v čom samozrejme zahrnul aj ČSR.*“⁸²

Dňa 27. októbra 1956 adresoval Korbuly svoj prvý list na generálny konzulát Rakúska v Bratislave. Bol napísaný v maďarčine: „*Hlbokoctený Konzulát! Rozumiem nemeckému jazyku ale neviem nemecky písať, preto prosím o prepáčenie, že maďarsky píšem. Od kedy Vaša krajina s veľkou minulosťou znovuzískala svoju slobodu, stále s radosťou počúvam Vaše rozhlasové relácie, ktoré majú vysokú úroveň. Dovoľte mi, aby som ako jeden bratislavský občan vyslovil, čo najhlbšiu vďaku Vášmu šľachtnému štátu za pomoc, ktorú ste poskytli v prospech trpiaceho Maďarska, o čom som sa dozvedel dnes ráno z rozhlasovej relácie. Hoch Osterreich!!! (Nech žije Rakúsko – pozn. prekl.)*“ Namiesto podpisu je uvedené: „*Bratislavské zvonky. PS: Nie preto, žeby som si Vás nevážil nepodpisujem sa svojím menom.*“⁸³

V maďarskom jazyku napísal list na veľvyslanectvo Spojených štátov amerických v Prahe „*počas kontrarevolúcie v Maďarsku*“. List obsahuje informáciu o mieste (Bratislava) i dátum 25. október 1956. Píše sa v ňom: „*Hlboko ctené Americké Veľvyslanectvo! Pre jediného opravdivého Boha prosím Vás, pomôžte*

80 A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Výpoveď Helena Kyseľová Kyseľová rod. Pelikánová (nar. 6. 10. 1910 v Kovarciach, okres Topoľčany) z 25. augusta 1959 o 8.00 hod. Protokol o vypočutí svedka. Krajská správa Ministerstva vnútra, Bratislava.

81 A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Zpráva o skončení vyšetrovania z 24. 9. 1959.

82 Ibid.

83 A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Preklad listov Pavla Korbulyho.

za slobodu bojujúceho Maďarsku. S hlbokou úctou Bratislavskej zvonu a bratislavskí Maďari.“

Dňa 27. októbra 1956 napísal Korbuly rukou písaný list na generálny konzulát Rakúska v Bratislave: „*Veľvážení páni! Prijmite od jedného tu bývajúceho Maďara horúci stisk ruky za preukázanú pomoc, ktorú ste poskytli trpiacemu Maďarsku. Nech Vám za to Pán Boh zaplatí a nech požehná Váš štát. Jeden tu bývajúci Maďar a jeho rodina, a bratislavskí Maďari.*“ S dátumom 5. november 1958 je list písaný na generálny konzulát Rakúska v Bratislave. Píše sa v ňom: „*Z príležitosti maďarského oslobodzovacieho hnutia v roku 1956 prejavujem z vdáčného srdca nikdy nebhynúcu vďaka za Vašu veľkodušnú pomoc, ktorú ste poskytli – prejavili voči našim maďarským bratom. S hlbokou úctou SPOLOK HORNOZEMSKÝCH MAĎARKOV.*“⁸⁴ Listovú zásielku zadržal poštový úrad 6. novembra 1958 s odôvodnením: „*Predmetná listová zásielka bola prerokovaná a v zmysle § 4 ods. b) poštových pravidiel vzhľadom na závažný obsah smerujúci proti nášmu ľudovodemokratickému zriadeniu odovzdaná príslušníkom VB na ďalšie pokračovanie.*“⁸⁵ S rovnakým zdôvodnením boli zaistené ďalšie dve zásielky, z ktorých jedna smerovala na generálny konzulát v Bratislave z októbra 1956⁸⁶ a ďalšia na americké veľvyslanectvo v Bratislave.⁸⁷

Na fínske veľvyslanectvo v Prahe bol adresovaný list z 1. januára 1958. List bol napísaný v kritickom duchu ako reakcia na to, „... že v spojitosti so slávnym maďarským Bojom za slobodu v roku 1956, práve Vaši predstavitelia pred Organizáciou spojených národov hlasovali práve proti tomuto maďarskému stanovisku a práve v tejto veci.“ Zároveň v liste jasne prezentoval svoj náhľad na situáciu Maďarov po roku 1918: „*Váš chybný a mylný krok, odstrčil od seba milióny rúk poctivých Maďarov, ktorí sú dnes z jednej časti pod otrockým jarmom v Maďarsku a druhá časť je v cudzích štátoch neprávom pričlenená – privtelená počínajúc rokom 1918. Vy dobrí viete, že čo znamená žiť ako treťoradá osobnosti pod útlakom cudzieho štátu, lebo ste to skúsili na svojich vlastných deťoch, a preto aj dnes tieto zato trpia! Z Vašej strany odzneli Vaše tvrdé slová, ktoré popierajú svojich bratov, ale my veríme v Boha, že neopustí*

⁸⁴ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Preklad listov Pavla Korbulyho.

⁸⁵ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Zápisnica. Poštová ohlasovňa a úložňa Trnava, 10. 11. 1958.

⁸⁶ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Zápisnica. Poštová ohlasovňa a úložňa Trnava, 29. 10. 1956.

⁸⁷ Ibid.

maďarský národ a príde tá šťastná hodina, kedy aj Vy pridete k tomu uzáveru, že ako ste sa pomýlili. Nechcem hanit príbuzný národ, ale moja maďarská pýcha nedopustí ani to, aby som Vás prosil, alebo aby som sa s'ťažoval pred Vami, ale prisahám, že podľa Vášho veľkého básnika LEINO FINO budem žiť, aj napriek Vaším tvrdým nespravodlivým vyhláseniam, ktoré ste veľmi chybné a proti maďarskému národu previedli. “ Nasleduje báseň od Leino Fino s názvom *K národu Petőfibó*, v ktorej sa o i. píše:

Hor sa bratu! Na posledný boj,
 Zaznel poplašný zvon!
 Aj keď zvit'azí surové násilie,
 nech zostane srdce slobodné.
 V trápení, bóli, viere,
 zgrupujte sa všetci do kopy,
 ako stromy v hlbokom lese,
 v noci vražednej víchrice.

Korbuly, podpísaný ako „*Hornozemský Maďar*“ končí svoj list slovami: „*Toto robí dnes maďarský národ, pokiaľ nepríde zase jeho hodina, ktorá prebudí ho a zatiaľ sa modlí k svojmu Bohu za seba a aj za svojich nepriateľov. Dobré zdravie Vám prajem a zostávam s úplnou úctou.*“

K odhaleniu Korbulyho písomných aktivít prispelo zadržanie jeho korešpondencie smerujúcej na ambasády Fínska, Rakúska a USA. Rovnako bol zadržaný aj jeho list s adresátom Domonkos Korbuly v Budapešti.⁸⁸ Listy skúmal znalec Ján Slanec, ktorý dňa 17. júna 1959 vypracoval znalecký posunok odobrený súdnym znalcom Miroslavom Dufekom. Znalec skúmal vzdialenosť jednotlivých písmen, výšku písma, typové osadenie písmen a rovnako aj individuálne znaky písma, ktoré vznikajú v dôsledku používania písacieho stroja. V záverečnej správe znalec konštatuje: „*Byla sbledána naprosta shoda, což dokazuje, že všechny předložené písemnosti byly napsány na jednom psacím stroji.*“⁸⁹ Zároveň znalec zistoval aj samotný rukopis Pavla Korbulyho. Porovnával anonymný list písaný rukou s jeho rukopisom. Znalec rovnako konštatoval: „*byla prokázána naprosta shoda ve všech hlediskách grafické expertis [...] pisatelem anonymního dopisu je s plnou jistotou Pavel Korbuly z Bratislavy.*“⁹⁰

88 Prešná adresa: Móricz Zsigmond körté 14, Budapešť XI.

89 A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Znalecký posudok zo 17. 6. 1959.

90 Ibid.

Avšak expertné stanovisko znalca zo 17. júla 1959 nemohlo byť použité ako usvedčujúci dôkaz pri súde. Dňa 5. septembra 1959 náčelník odboru vyšetrovania npor. Greguš napísal: „*Porovnávací materiál bol získaný agentúrnou cestou, takže Váš znalecký posudok nemôže byť použitý pri súdnom pojednávaní. Nový znalecký posudok žiadame aj z toho dôvodu, že od tej doby boli získané aj ďalšie anonymne dopisy, ktoré zaslal Korbuly na Americké veľvyslanectvo a Fínske vyslanectvo v Prahe, ktoré Vám pripojene zasielame a tiež bol pri domovej prehliadke u Korbulyho zabavený písací stroj, z ktorého boli prevedené otláčky a tiež rôznyi písomný materiál.*“⁹¹ V ďalšom znaleckom posudku zo 16. septembra 1959 znalec Miloslav Žarnovičan konštatuje: „*Zistila sa úplná zhoda, čo dokazuje, že všetky predložené písomnosti boli napísané na jednom písacom stroji, a to na písacom stroji zn UNDERWOOD vyr. č. B 196019, ktorého majiteľom je údajne Pavol Korbuly.*“⁹²

Pavol Korbuly sa ocitol vo väzbe dňa 30. júla 1959. Ešte v ten deň sa v jeho dome uskutočnila domová prehliadka. Dňa 6. augusta bolo oznámené Dr. Márii Kobulyovej, že jej manžel bol dňa 30. júla 1959, so súhlasom prokurátora, ponechaný vo väzbe. „*Písomný styk sa povoľuje jeden raz za mesiac ...*“⁹³ O mesiac neskôr služobný lekár ministerstva vnútra konštatoval, že zdravotný stav obvineného je uspokojivý a „*po duševnej stránke sa nám nejaví nutnosť psychiatrického vyšetrenia,*“⁹⁴ no zároveň konštatoval, že Korbuly má zvýšený krvný tlak, trpí celkovou artériosklerózou i neurastenickým syndrómom.

Vyšetrovateľ sa k osobe bývalého sudcu Štátneho súdu správal rovnako ako k iným trestne stíhaným počas komunistického režimu. Dal do popredia triedny pôvod, informáciu o emigrácii jeho brata a rovnako aj „*vplyv cirkevnej hierarchie*“. V správe o skončení vyšetrovania sa uvádza: „*Obrinený Pavel Korbuly pochádza z buržoáznej rodiny. Jeho starý otec bol nájomcom veľkostatku a jeho otec okresným lekárom v Hurbanove. Má jedného brata, ktorý pred príchodom sovietskej armády do Maďarska, evakuoval do Nemecka a odtiaľ odišiel do USA, kde sa aj teraz zdržuje, konkrétne v Chicagu a pôsobí tam ako lekár. Menovaný bol od svojho detstva vychovávaný v maďarských buržoáznych kruboch a tiež aj strednú školu*

⁹¹ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. 9. správa Ministerstva vnútra. List z 5. 9. 1959.

⁹² A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Znalecký posudok zo 16. 9. 1959.

⁹³ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. List Dr. Márii Kobulyovej zo 6. 8. 1959.

⁹⁴ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Lekárska správa z 28. 8. 1959.

*absolvoval v reboľnom gymnáziu Benediktínov v Komárne, kde bol vychovávaný pod vplyvom maďarskej cirkevnej hierarchie. Oženie sa taktiež s osobou, ktorá pochádza z meštiackej a reakčne zameranej rodiny, kde bola vychovávaná tiež v šovinistickom duchu, ako aj obv. Korbuly a takým spôsobom aj zamerali výchovu svojich detí.*⁹⁵ Korbulyho obvinenie sa teda dotýkalo aj jeho manželky a detí. Jej činnosť na ľudových súdoch ako aj členstvo v KSS (informácia je zo svedectva Heleny Kyselovej) neboli spomenuté. Korbulyho snaha prežiť v meniacich sa politických podmienkach bola vyšetrovateľom interpretovaná nasledovne: „*Obvinený Korbuly je osoba, ktorá sa prispôbivá ku každému režimu, ktorý mu poskytne vhodné životné prostredie, čoho jasným dôkazom je aj to, že vykonával sudcovskú prax za predmníchovskej republiky, potom počas okupácie zase slúžil maďarským fašistom s ktorými sympatizoval a hoci je jeho manželka židovského pôvodu, počas rasovej diskriminácie pomáhal nylásom pri prenasledovaní občanov židovského pôvodu a maďarským vojakom zasielal na front nylasské noviny.*“ Správa sa opiera o Polákovú výpoveď proti Korbulymu. Nakoniec vyšetrovateľ konštatoval: „*Obv. Korbuly i Feszty svoju nepriateľskú činnosť doznali z ktorej sú tiež usvedčení vzájomnými výpoveďami i výpoveďami svedkov a dokumentárnym materiálom.*“⁹⁶

Krajská prokuratúra v Bratislave podala obžalobu voči obvineným 30. septembra 1959 (1 Kv 0110/59) prostredníctvom krajského prokurátora Štefana Ondrisa. Prokurátor poukázal na ich triedny i politický profil, nenávisť voči republike, hanobenie ľudovodemokratického zriadenia ako aj ZSSR, i to, že sa Korbuly „*priamo obrátil na cudziu moc o pomoc pre kontrarevolucionárov v Maďarsku*“. Prokurátor konštatoval, že Pavol Korbuly čin spáchal za obzvlášť prit'ážujúcich okolností a teda nielen podľa § 79 a) ods. 1. trestného zákona, ale aj podľa ods. 3b) citovaného zákona za trestný čin podvracania republiky. Prokurátor v dôvodovej správe o. i. napísal: „*Ako kariérista znovu sa chcel rýchle preorientovať a zaslúžiť si nejaké vedúce miesto v novom štátnom útvare, ktorý očakával v prípade víťazstva kontrarevolučných síl v ľudovodemokratických štátoch i v ČSR. Preto dňa 25. 10. 1956 – teda 2 dni po vypuknutí kontrarevolúcie – úplne zelektrizovaný udalosťami napísal anonymný list v mene bratislavských maďarov,*

⁹⁵ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Zpráva o skončení vyšetrovania z 24. 9. 1959.

⁹⁶ Tamtiež.

v ktorom žiadal pomoc vraj „za slobodu bojujúcemu Maďarsku“⁹⁷ Ďalej bolo zistené, že „napísal list maďarskému oddeleniu talianskeho rozhlasu v Ríme, v ktorom ďakoval za „relácie“ zrejme štvare.“⁹⁸

Dňa 24. septembra 1959 bolo ukončené vyšetrovanie Pavla Korbulyho pre trestný čin podvracania republiky podľa § 79a odst. 1 a 3 tr. zákona. Obhajcom Korbulyho bol advokát Alexander Vajnorský.⁹⁹ Hlavný termín pojednávania bol určený na 19. novembra 1959 o 9 hod. Ďalšie bolo 22. januára 1960. Tretie hlavné pojednávanie sa uskutočnilo 14. apríla 1960 o 9 hod. Predsedom senátu bol Ervín Polakovič, sudcom z ľudu Lukáš Sivok a Jozef Lacko. Prokurátorom bol Dr. Emil Majerhofer a zapisovateľkou Berta Rybárová. Za obhajcu bol ustanovený Dr. Alexander Vajnorský.¹⁰⁰ Krajský prokurátor navrhol, aby bola vylúčená verejnosť. Obhajca s tým súhlasil, no žiadal, aby mohla byť prítomná manželka odsúdeného Mária Korbulyová a syn Ladislav Korbuly. Tí boli ponechaní ako „dôverníci obžalovaného“. Obžalovaný konštatoval, že nemá čo k veci dodať a v súčasnej dobe sa cíti dobre. Obhajca predložil nové dôkazy: prípis poverenictva spravodlivosti z 8. 9. 1955, prehlásenie KSS okresný sekretariát v Galante z 18. 2. 1946, prípis ministerstva spravodlivosti z 5. 11. 1954, potvrdenie Okresnej odborovej rady v Brezne nad Hronom z 13. 11. 1948. Tieto dôkazy mali zrejme napomôcť zníženiu výmery trestu pre obžalovaného. Obhajca navrhol „vymerať trest s použitím § 30 trestného zákona.“ Na druhej strane prokurátor žiadal, aby bol „vymeraný prísnejší trest“. Hlavné pojednávanie sa skončilo o 11.30 hod. s tým, že obvinený bol odsúdený podľa § 79 a) ods 3. trestného zákona na 3 a pol roka odňatia slobody nepodmienečne na základe viny podľa § 79 a) ods. 1.3 písm. b) trestného zákona a podľa § 43 trestného zákona na stratu čestných práv občianskych na dobu 3 roky po odpykaní, premlčaní, alebo odpustení trestu. Zároveň podľa § 55 ods. 1 písmeno a)

⁹⁷ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Zpráva o skončení vyšetrovania z 24. 9. 1959.

Krajská prokuratúra v Bratislave, 1 Kv 0110/59, 30. 9. 1959, krajský prokurátor Štefan Ondris.

⁹⁸ Tamtiež.

⁹⁹ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Rozhodnutie o skončení vyšetrovania, KS MV Bratislava, 24. 9. 1959.

¹⁰⁰ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Zápisnica o hlavnom pojednávaní, KS Bratislava, 14. 4. 1960.

trestného zákona došlo k prepadnutiu písacieho stroja zn. UNDERVOL č. 4. B 196819 a jednej detskej tlačiarňičky s gumovými písmenami.

Rozsudok Krajského súdu v Bratislave je voči osobe Korbulyho (oproti správe vyšetrovateľa, či návrhu prokurátora) oveľa zhovievavejší. Nepoužíva výraz „*buržoázy príčiny*“, ale že pochádzal z „*meštiackej rodiny*“ a otec ako okresný lekár patril k tzv. vyššej vrstve. „*Meštiacka výchova silne pôsobila na obžalovaného a prejavovala sa v jeho práci i myslení, pričom ešte ani teraz nie je možné povedať, že by sa úplne tejto zbavil.*“¹⁰¹ Na druhej strane protikomunistickú revolúciu v Maďarsku sudca nazýva „*ozbrojený puč*“, hovorí o „*zverstvách páchaných kontrarevolučnými živlami*“. Myslíme si, že je chybné uvedené, že Korbuly „*už v prvých dňoch kontrarevolúcie píše na konzulát USA v Bratislave.*“ Takýto konzulát v Bratislave zrejme. Kobuly písal na rakúsky konzulát.

„*Obžalovaný sa k trestnej činnosti v celom rozsahu doznal a na svoju obranu uviedol, že nevie si vysvetliť prečo vlastne listy písal. Pri tomto poukazuje aj na svoj duševný stav, najmä to, že od roku 1955 sa liečil a bol vyšetrovaný aj na psychiatrickej klinike.*“¹⁰² Na základe posudku ošetrojúcich lekárov Pavla Korbulyho súd v rozsudku k jeho osobe konštatuje, že Korbuly bol „*od mladého veku psychopatickým jedincom s hysterickými rysmi*“ a že u obžalovaného ide o „*zníženú príčetnosť*“.¹⁰³ „*Pred 2 rokmi začali obťažovať srdcového i nervového rázu. Toho času má závrate, točenie hlavy, úzkosť, depresie, fóbie, neznáša veľa ľudí, plačlivosť, apatia.*“¹⁰⁴ Ďalej sa spomína informácia, že je náboženský fanatik, má halucinácie a v mesiaci október 1958 bol odoslaný na psychiatrickú kliniku, no nebol tam prijatý. Liečený bol ambulantne. Na nespoľahlivosť Kobulyho výpovedí poukazoval obhajca Štefan Fesztyho pred Najvyšším súdom v Prahe: „*U Korbulyho bolo nariadené preskúmanie duševného stavu, a preto ani výpovede Korbulyho z tohto dôvodu nemôžu byť spoľahlivým dôkazom.*“¹⁰⁵

¹⁰¹ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Zpráva o skončení vyšetrovania z 24. septembra 1959.

Zápisnica o hlavnom pojednávaní, KS Bratislava, 14. 4. 1960.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Neurologická ordinácia. Výpis z kartotéky, 19. 8. 1959.

¹⁰⁵ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Štefan Feszty. Zápisnica o odvolacom pojednávaní na Najvyššom súde v Prahe z 22. marca 1960. Predseda senátu Dr. František Stýblo. Feszty bol rozsudkom Najvyššieho súdu odsúdený na 2 a pol roka odňatia slobody. 6 To 08/60.

Súd napriek informáciám o zdravotnom stave obvineného konštatoval: *„Konanie obžalovaného je vysoko nebezpečné pre spoločnosť. Trestnú činnosť spáchal ľstivo najmä tým, že išlo väčšinou o listy anonymné, pričom vystupoval v mene širšieho kerubu ľudí – hornozemských maďaron.“*¹⁰⁶ Ďalej sa v rozsudku píše: *„V osobe obžalovaného ide o bývalého sudcu, ktorý sa nezabavil násosov meštiackej výchovy. Ide o páchatela, ktorý bol dlhé roky vychovávaný k nenávisti voči slovanským národom a tejto nenávisti sa nezabavil ani dlhším pôsobením v rôznych funkciách vykonávaných za ľudovodemokratického štátneho zriadenia. Toto svoje zmysľovanie ako maďarský buržoázny nacionalista dlho skrýval a navonok prejavoval kladný pomer. Pri prvej príležitosti, keď podľa jeho názoru prišla vhodná doba, tak nie len, že otvorene s ďalšou osobou sa vyjadril proti nášmu zriadeniu, ale v tomto smere boli ním vyhotovené aj mnohé listy. Zrejme mu išlo aj o vytvorenie nejakej skupiny maďarských buržoáznych nacionalistov a týmto spôsobom začíнал.“*¹⁰⁷ Sudca Korbuly sa ocitol za múrmi väzenia. Je pravdepodobné, že aj po boku tých, ktorých tam nespravodlivo pred pár rokmi sám odsúdil.¹⁰⁸ Jeho cesta pokánia sa nezrodila v čase odpykávania trestu.

9 Literárna činnosť a pokánie

*„Napokon nepriateľský postoj obvineného Korbulyho k ľudovodemokratickému zriadeniu v ČSR sa jasne zračí aj z jeho tzv. literárnej práci – vlastných úvahách – v ktorých vyjadruje svoje zmysľovanie k súčasným pomerom u nás.“*¹⁰⁹ Napísal v septembri 1959 vyšetrovateľ. Avšak literárna činnosť Korbulyho bola oveľa rozsiahlejšia. Bol sudcom, ktorý písal súdne rozhodnutia. Bol občanom maďarskej národnosti píšucim na zahraničné ambasády. Písal odborné články, úvahy, ba aj básne, v ktorých o. i. reflektoval svoju spoluprácu s komunistickým režimom.

Počas výsluchu dňa 4. septembra 1959 Korbuly povedal: *„Písaním článkov som sa zaoberal v rokoch 1950 – 51, keď som písal tri články do maďarských časopisov ‚Természet és technika‘ čo znamená príroda a technika. V roku 1953 som písal jeden*

¹⁰⁶ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Zpráva o skončení vyšetrovania z 24. septembra 1959.

Zápisnica o hlavnom pojednávaní, KS Bratislava, 14. 4. 1960.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Pred uverejnením štúdie sa nám nepodarilo preštudovať väzenský spis sudcu Korbulyho.

¹⁰⁹ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Zpráva o skončení vyšetrovania z 24. septembra 1959.

článok do ‚ÚJ SZÓ‘ z príležitosti voľby sudcov z ľudu. Ďalej som písal jeden úvodník v slovenskej reči do časopisu Právnického ústavu ministerstva spravodlivosti zvaný ‚Sudca z ľudu‘.¹¹⁰ V roku 1958 Korbuly na požiadanie zamestnanca SPN pána Slobodu preložil z knihy ROH určenej pre Červený kríž aj niekoľko vtipov do maďarskej reči, ‚... ku ktorým som pridal aj mnou vymyslený a napísaný vtíp z lekárskeho prostredia.‘¹¹¹ Vtedy si Korbuly zaumienil, že bude písať básne a novely, ktoré mali byť neskôr uverejnené v časopise Slovenského zväzu žien ‚Dolgozó nő‘, avšak k ich zverejneniu nedošlo, ‚... pre zaneprázdnenosť a chorobu hlavnej redaktorky Márie Turyovej.‘¹¹²

Počas vypočúvania Korbuly priznal, že písal aj články ‚závadného obsahu‘ medzi ktoré patrila článok o blumentálskom kostole, ktorého originál dal Dr. Kócsymu a o misijnom kríži, ktorý venoval Dr. Bruknerovi do Ostrihomu. ‚Ostatné články, ktoré sú závadného charakteru som písal len pre seba z dlhšej chvíle,‘ zdôvodnil.¹¹³

Čo konkrétne napísal Korbuly? V texte s názvom *Modrý kríž* sa píše: ‚Vydali heslo, že v štátoch s hviezdou, nemôže byť kríž!‘ Bola to priama narážka na štáty v područí komunistického režimu. ‚Vedia dobre, že pri lesku krížu ich hviezda sa zničí. Započala honba! Najprv pekne po tichúčku začali to v školách, potom rad radom v úradoch a nevynechali ani stoly sudcov.‘ Korbuly, ktorý prakticky ako člen KSS a sudca napomáhal tejto ‚honbe‘ sa zrazu cíti obeťou? To, že nevynechali ani sudcov znamená, že sa tieto témy dostávali na stoly sudcov, ktorí ‚museli‘ rozhodovať, alebo je to narážka, že aj sudcovia boli obeťami režimu? Prípadne sa za takúto obeť považoval aj on sám? Ďalej v texte dáva do popredia symbol kríža a jeho nivočenie v mene pokroku. ‚Na mnohých miestach nestrpeli ani na uliciach, námestiach obraz nášho spasiteľa. Bobužial dnes už sme tam, že napísanú záruku pošliapali do bahna a otvorene bojujú proti krížu. Nie jedného v jednej rodine zmizol kríž a nie jedno srdce sa zabalí jeho podobou. Slovom i písmom smelo po celom štáte vyhlasujú: Prečo so symbolom tmárstva, nech zvíťazí rozum človeka, nech žije technika. Ešte prevádza sa stály boj proti našej svätej viere a kým

¹¹⁰ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Protokol o výpovedi s obvineným. Pavel Korbuly. 4. 9. 1959.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Protokol o výpovedi s obvineným. Pavel Korbuly. 4. 9. 1959.

¹¹³ Ibid.

*prebieha boj bezbožníkov proti viere nezbadajú, že veľa prizvukovali vývoj techniky na celej zemeguli – dedinách, mestách, jednako, deň zo dňa sa vyzdvihujú nad domami obraz nášho spasiteľa v podobe kríža – televíznej antény.*¹¹⁴

Ďalší text má názov *Ének amisažóskereszteröl...* (Pieseň o misijnom kríži), v ktorom poukazuje na posledný misijný rok zobrazený na krížoch pri kostoloch, ktorým bol rok 1946. *„Vtedy boli posledné ľudové misie. Kde sú tí horliví jezuitskí pátri, kde žiješ dnes Ty ticho hovoriaci františkán a tí ďalší zástupcovia Boha.“* A bol to práve Korbuly, ktorý súdil predstaviteľov cirkevného života a teda aj rehoľníkov... V čase, keď píšete tento text sa stavia na stranu tých, ktorí v sebe nosia znamenie kríža. Text končí slovami: *„My vieme, že i dnes stojíte misionárske kríže, i keď na Vašich drevách od tej doby nepripísali nový rok, ale tento sme napísali do našich srdc a nosíme to v našich dušiach tieto chýbajúce roky, i keď sa toto zastavilo rokom 1946.“*

Počas vyšetrovania Pavla Korbulyho bol zabavený aj jeho poznámkový zošit, v ktorom boli viaceré poznámky. Dotýkali sa počúvania vysielania Vatikánskeho rozhlasu, či básnickej tvorby. *„Pokiaľ sa týka poznámky ‚Szenvedő Madár‘, čo znamená ‚Trpiaci Madár‘ som napísal časti takej básne o bolestiach jedného bratislavského Maďara, v čom som vystupoval fakticky ja, resp. v tejto básni som uvádzal moje domnelé krivdy.“* K problematike počúvania Vatikánskeho rozhlasu uviedol: *„Jeho vysielanie som počúval v nemeckej reči, lebo som v maďarskej reči nemohol počuť pre rušenie. Toto mám poznamenané preto, že som chcel o tomto vysielaní, že je rušené napísať verš, avšak k napísaniu veršu nedošlo. K počúvaniu Vatikánskeho rozhlasu dodávam, že som vysielanie počúval len sám a nikomu som o tom nebol povedal alebo nejako neagitoval.“*¹¹⁵ Ďalej sa dozvedáme, že Korbuly napísal v maďarčine a neskôr aj preložil svoju prácu s názvom *„A rezsim áldozata“* (Obet' režimu), *„Misiós kereszt“*, či podľa jeho slov prácu s *„nezávadným obsahom“* s názvom *„Čiňan v blumentálskom kostole“*. Prostredníctvom Dr. Balogha chcel svoje práce dať na posúdenie literárnemu kritikovi Turcelovi, *„avšak doteraz k tomu nedošlo, lebo Turcel bol vždy zaneprázdnený. Svoje literárne práce som nijako ináč nerozširoval.“*¹¹⁶

¹¹⁴ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Protokol o výpovedi s obvineným. Pavel Korbuly. 4. 9. 1959.

¹¹⁵ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Protokol o výpovedi s obvineným. Pavel Korbuly. 4. 9. 1959; Protokol o výpovedi s obvineným. Pavel Korbuly. 17. 9. 1959.

¹¹⁶ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Protokol o výpovedi s obvineným. Pavel Korbuly. 17. 9. 1959.

V poznámkovom bloku boli v maďarskom jazyku napísané viaceré poznámky, citáty z diela prevažne maďarských autorov, no rovnako aj poznámky z článok, kde sa písalo o krajinách, v ktorých vládol komunistický režim. Poznačil si: „*Never Nemcom ani jeho žiadným podližavým rečiam ani vtedy, keď sa ti líška, ani keď Ťa klame.*“ (bez autora); „*Človek a jeho srdce nemôže mať smútok ani vtedy, keď so zbraňou bo chcú zničiť a ani pri najväčšom smútku sa nesmie zastaviť.*“ (Toldy Ferenc); „*Počas vlády červených 37 ríší červení zneuctili 25 800 kostolov, kláštorov a kaplíc. Tieto rozšbjali, alebo podpálili. Počet zavraždených farárov sa z celkového počtu pohybuje okolo 70%.*“ „*Prednáška Pazmána Petra – najväčšieho maď. spisovateľa v latinskej reči. Každý človek má predurčenie, koľko musí vo svojom živote vytrpieť. Keďže niekto by dlhšiu dobu nemal žiadne trápenie, bude mať ešte väčšie trápenie ešte v ďalšom živote.*“ Ako sa dozvedáme z výpovede Pavla Korbulyho zo 4. septembra 1959, tieto údaje si vypísal z časopisu „*Világ misiók*“:¹¹⁷ Korbuly už počas výsluchu „konal pokánie“ za svoje poznámky: „... *pojednávajú medzi inými štvavé a prebhané, obováračné tvrdenia o Sovietskom zväze a Veľkej októbrovej revolúcii, o španielskej revolúcii, o Mexiku a to v silnej klérofašistickej zameraní. Napríklad tam skreslene je uvádzané, že komunisti prenasledovali kňazov atď.*“¹¹⁸ Zvlášť posledná poznámka vo výpovedi Korbulyho je tragikomickou poznámkou. Veď samotný Korbuly bol práve tým sudcom, ktorý posielal za mreže nevinných kňazov, no rovnako aj rehoľníkov, či biskupov. Z nich dokonca dvaja už boli vyhlásených za blahoslavených mučeníkov komunistického režimu v Československu. Konkrétne blahoslavená sestra Zdenka Schelingková¹¹⁹ (1916–1955) a blahoslavený don Titus Zeman SDB¹²⁰ (1915–1969).

¹¹⁷ Časopis bol vydávaný v Budapešti. Išlo o konkrétne čísla vydané v rokoch 1938 až 1940 a ku Korbulymu sa dostali asi na jeseň v roku 1957.

A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Protokol o výpovedi s obvineným. Pavel Korbuly. 4. 9. 1959.

¹¹⁸ Na záver Korbuly dodal: „*K tomu poznamenávam, že tieto zviazané časopisy som nikomu ďalej nepožičiaval, ale ich moja manželka vrátila HAMZOVEJ.*“ Hamzová bola kolegyňou Korbulyho manželky. V protokole o výpovedi sa zároveň píše: „... *výpisky z rôznych kníh som si poznačil do môjho zápisníka z dlhej chvíle a tiež som si ich chcel overiť u svojho známeho Dr. Balogha Déneša k čomu však nedošlo.*“

A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Protokol o výpovedi s obvineným. Pavel Korbuly. 4. 9. 1959.

¹¹⁹ Bola odsúdená 17. júna 1952 na 12 rokov väzenia a 10 rokov straty občianskych práv za údajnú vелеzradu, čiže za jeden z najťažších prečinov proti štátu.

¹²⁰ Dňa 22. februára 1952 bol v Bratislave odsúdený na 25 rokov väzenia.

Počas pojednávania sa vyšetrovateľ Korbulyho spýtal: „*Za akým účelom ste rozmnožovali náboženskú letáky?*“ Išlo o litánie a modlitbu k svätej Rite. Korbuly deklaroval, že mu išlo predovšetkým o obrázok sv. Rity, nakoľko tento „*obraz namaľovala sesternica FESZTYHO Masa, ktorá sa zdržuje v Budapešti, kde aj tento obraz do niektorého kostola, resp. niektorých kostolov namaľovala.*“¹²¹ Reč padla aj na ďalší text duchovného charakteru. Konkrétne hymnu XXXIV. Eucharistického kongresu, ktorý sa konal v roku 1939 v Budapešti. Končil slovami: „*Opustený ľud Štefana kráľa. Aj Ty skloň svoje čelo, pokľakni na kolena a vysýp pred neho všetky Tvoje starosti a žiaľ! Kríž bol cez tisíc rokov stĺpom Tvojej nádeje: Nech je aj teraz Kristovo znamenie záľobou Tvojej lepšej budúcnosti!*“ Korbuly vo svojej výpovedi uviedol, že tento citát bol súčasťou listu „... *rím. kat. knažovi vo Svätom Petri pri Komárne Štefanovi Hamvasovi*“¹²². [...] *Aj touto slohou som chcel povzbudiť Hamvasa ako starého Maďara k maďarským udalostiam a prípadne ich výročiu.*“¹²³

Postoje bývalého sudcu Korbulyho neostali len ako reflexia na papieri. Bol to Korbuly, ktorý ešte pred svojim zatknutím dal v roku 1958 do kameňa vytesať slová: „*Mária vždy pomáha!*“ Tieto slová sú dnes vyryté do kameňa pri Lurdskej jaskyni v Bratislave ako symbol vďačnosti. Zrejme za tieto postoje bol dňa 5. apríla 1957 vylúčený z KSS. ZO-KSS Krajského súdu v Bratislave dňa 15. apríla 1957 v liste podpísanom jej predsedom napísalo: „*Oznamujeme Vám, že byro Obv KSS Bratislava II na svojom zasadnutí dňa 5. apríla 1957 schválilo návrh našej členskej schôdže a vylúčilo Vás zo strany. Práci česť!*“¹²⁴ „*Skoro ráno alebo neskoro večer kolenáčky chodil ku krížu pri Blumentálskom kostole a odprosival Krista za spáchané neprávosti, zatiaľčujúce jeho svedomie. A verejne sa podpísal, hoci to bolo za komunizmu celkom nezvyklé, ba až nebezpečné, pod vyznanie. Zostane navždy tajomstvom, ako Mária pomohla konkrétne Korbulymu, ako mu pomohla, keď sa vnútorne*

¹²¹ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Protokol o výpovedi s obvineným. Pavel Korbuly. 17. 9. 1959.

¹²² *Hamvas Štefan* nar. 3. 2. 1892 Piszke, ord. 21. 6. 1914; kap. Svätý Peter; adm. 1920 Kert; kap. Svätý Peter; adm. 1923 tamtiež; far. 1927 tamtiež; dekan 1945 dekanát Dvory nad Žitavou. [cit. 19. 7. 2021]. Dostupné z: <http://www.mariasoft.sk/knazi/knazi.htm>

¹²³ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Protokol o výpovedi s obvineným. Pavel Korbuly. 17. 9. 1959.

¹²⁴ A ÚPN Bratislava, V – 1640, Korbuly Pavel a spol. Závodná organizácia KSS na Krajskom súde v Bratislave, 15. 4. 1957.

*zhrýzal spomínajúc na svoju komunistickú minulosť precitajúc do viery a pokánia.*¹²⁵ Jeho syn sa hanbil za svojho otca. No ten mu na to povedal: „Ja to musím urobiť!“¹²⁶

10 Rok 1968

Písal sa rok 1968. Obdobie, ktoré otváralo cestu k demokratizačným procesom. Aký význam mohlo mať dané obdobie pre sudcu Pavla Korbulyho? Nevieme. Spoločnosť nastavuje nové zrkadlo, v ktorom sa neodráža osoba bývalého sudcu Korbulyho, ktorý koná pokánie. Spoločnosť začína zrkadliť éru bezprávia. Časy, keď sudcovia súdili a odsudzovali nevinných a je potrebné rehabilitovať. Z katakomb vystupujú tí, ktorých blízki boli nezákonne popravení. O slovo sa hlásia MUKLi (muž určení k likvidácii). A kde sú nevinne odsúdení, tak tam sa zrazu ukazuje prstom aj na prokurátorov, sudcov. Na tých, ktorí súdili nevinných. Písali zdôvodňujúce rozsudky, trestali.

V Československu sa rodia organizácie združujúce politických väzňov. Na Slovensku vzniká Slovenská organizácia na ochranu ľudských práv (SONOLP).¹²⁷ Dňa 8. apríla 1968 *Večerník* publikuje oficiálne vyhlásenie vedenia tejto organizácie: „*Nová organizácia chce nielen pomôcť pri rehabilitácii a vôbec ľuďom dožadujúcich sa ľudských práv podľa Charty OSN, ale byť aj garantom, že sa nezopakujú metódy uplynulých rokov a že osoby, ktoré sa podieľali na akejkoľvek forme upierania ľudských práv opustia navždy náš politický život.*“ Komunisti ľudí združených v organizácii vnímali ako tých, ktorí chcú postupne likvidovať KSČ. V spise ŠtB zo 6. decembra 1968 čítame: „*Obdobne jednotlivci prejavujú snahy o kompromitáciu a likvidáciu Štátnej bezpečnosti.*“¹²⁸ „*Cieľom SONOLP-u bolo*

¹²⁵ „*Veď koľkých Korbuly odsúdil na križ komunistických väzení, týrania a smrti; no napokon jeho samého vlastné svedomie odsúdilo na križ mučivých výčítiek, za ktorými nasledovalo zmŕtvychvstanie v podobe obrátenia, pokánia, bolestného očisťovania. Návrat márnotrátneho praveho lotru, ktorému ukrižovaný Ježiš odpúšťa, sa v dejinách opakuje nespočetne krát, lebo Božia láska je trvalou ponukou všetkým, ktorí sa od nej vzdialili.*“

HAJKO, Jozef. *Lurdská konverzia* [online]. [cit. 12. 7. 2021]. Dostupné z: http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2008/09/18/%C5%A1tvrkov%C3%BD_koment%C3%A1r_jozefa_ha%C4%BEka_lurds%C3%A1_konverzia/slo-231750

¹²⁶ Filmový dokument *Zdenka* (režia: Iva Kúšiková, Slavomír Zrebný, 2013).

¹²⁷ A ÚPN Bratislava, fond ministerstvo vnútra, reg. č. 11593/1, SONOLP.

¹²⁸ A ÚPN Bratislava, fond ministerstvo vnútra, reg. č. 11593/1, SONOLP, Správa o vzniku a vývoji „Organizácie na ochranu ľudských práv“, 6. 11. 1968.

postupne likvidovať štátnu bezpečnosť, presadiť rehabilitácie všetkých politických väzňov a zabezpečiť im vedúce postavenie v štáte.“¹²⁹ Taký je pohľad ŠtB, ktorej je výsostne nepríjemný vznik takejto organizácie. Rovnako je to nepríjemné aj funkcionárom komunistickej strany. Dokonca aj tým, ktorí sú tvármi politiky zmeny. Prichádza august 1968 a tváre demokratizačného procesu z radov politických väzňov uspáva príchod okupačnej armády. V strachu pred väznením a novou formou represálií mnohí emigrujú.

Existencia SONOEP-u vzbudzuje strach i rešpekt. Otvára sa téma, ktorá zasiahne aj rodinu sudcu Korbulyho. Jeho vlastné deti sa hanbia za svojho otca. Obávajú sa, že spolu s jeho menom bude pošliapané aj ich meno. Peter je v tom čase študentom na Filozofickej fakulte KU v Bratislave a Ladislav pracuje od 1. decembra 1967 v Štátnom ústave pre kontrolu liečiv ako technicky pracovník, knihovník. Volia radikálne riešenie. Dňa 22. apríla 1968 odchádzajú do zahraničia. Výjazdnu doložku majú schválenú už 10. apríla 1968. U Ladislava je miesto pobytu uvedené Rakúsko: Viedeň, Sylvia Babun. U Petra Rakúsko: Viedeň, Máriahilferstr. 62, Korbuly Johann. Doma ostáva len ich najstaršia sestra Zuzana, ktorá pracuje v Ústave pre doškoľovanie lekárov. Ladislav povie mame, že cestuje do Banskej Bystrice. Peter, že cestuje do Prahy. „*Pôvodne spomínali, že cestujú na 2 dni,*“ píše sa v oznámení o trestnom čine vo výpovedi ich mamy JUDr. Márie Korbulyovej zo 6. mája 1968. „*Asi za tri dni som dostala telegram z Viedne, že letia. O ďalšie 2-4 som dostala od synov pohľadnicu, že sa nachádzajú v Izraeli.*“ Dôvod? „*Motívom ich činu bola podľa mňa tá skutočnosť, že sa v súčasnej dobe obrodného procesu bol môj manžel spomenutý ako sudca v dôchodku, že sa zúčastňoval na procesoch v päťdesiatych rokoch. Ešte pred svojím odchodom do zahraničia bolo na synoch jasne vidieť určitú duševnú depresiu ako to všetko skončí. [...] Zároveň poznamenávam, že mladší syn Peter bol veľmi dobrým žiakom a mal tuhá aj určité funkcie. Keď sa začalo hovoriť o týchto vyššie spomenutých veciach prehlasoval, že ak sa objaví meno otca v novinách, nemôže sa v škole ukázať, lebo by sa zato všetko hanbil.*“ Mária oznamuje útek vlastných synov Krajskej správe SNB ŠtB v Bratislave dňa 6. mája 1968. Je ochotná vyšetrovacím orgánom ozrejmiť aj ďalšie detaily, no prosí „*aby nebola hľadaná v mieste bydliska, lebo manžel je chorý a ťažko by to znášal.*“¹³⁰

¹²⁹ A ÚPN Bratislava, fond ministerstvo vnútra, reg. č. 11593/1, SONOEP, Návrh na uloženie objektového zväzku „SONOEP“ č. 11593 do archívu, 16. 12. 1976.

¹³⁰ A ÚPN Bratislava, fond KS-SNB ŠtB Bratislava, vyšetrovací spis Korbuly Ladislav a spol.

Korbulyho životná púť sa končí v roku 1970. Pochovaný je na bratislavskom cintoríne v Slávičom údolí. Jeho manželka zomiera v roku 1975. A ich deti? Syn a dcéra po ich smrti žili v Bratislave a ich najmladší syn Peter žil v Izraeli. Opäť, ako zlatá niť, aj v ich osobných životoch rezonuje myšlienka rodinnej spolupatričnosti a túto danosť využíva, či zneužíva ŠtB. Ale to už je iný príbeh...

11 Záverom

Pragmatizmus, karierizmu, alebo len obyčajná starostlivosť o zabezpečenie živobytia pre seba a vlastnú rodinu môže viesť profesionálneho trestného sudcu k spolupráci s komunistickým režimom. Jeho rozhodnutia sú odôvodnené a logicky presné v duchu zákona, no nie v duchu morálky a svedomia. Sudca Dr. Pál Korbuly patril k tým sudcom, ktorý si priznali vlastnú chybu, zlyhanie a konal verejné pokánie. Takýto prípadov v dejinách nie je veľa. Je dobré poznať ich celkový životný príbeh.

Summary

Dr. Korbuly Pál, a Judge by the State Court in Bratislava

The history of law indeed refers to persons handing down judgments and often offers interesting stories, such as the story of a judge working under various political regimes Dr. Pavel Korbuly (1906–1970).

On May 4, 1934, Korbuly was appointed a single judge in criminal matters, after 1948 he became an instrument of justice under the communist regime and was one of the most active judges of the State Court in Bratislava. Prior to the Vienna Arbitration, he was a judge in the Czechoslovak Republic, then in Hungary, and after 1948 he was one of the judges who tried and sentenced victims of the communist regime (more than 500 people) in Slovakia. By the same communist regime, however, Korbuly was later prosecuted due to his active support of the anti-communist uprising in Hungary in 1956. Unlike others, he was one of the judges who had realized their responsibility for convicting the innocent and committed public repentance. From this perspective, his life story is unique in Central Europe as well as worldwide.

DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9976-2021-11>

ORGÁNY VYŠETŘOVÁNÍ PROTISTÁTNÍ TRESTNÉ ČINNOSTI VOJENSKÝCH OSOB PO ROCE 1948

JUDr. PhDr. Stanislav Polnar, Ph.D. et Ph.D.

Katedra teorie vojenství, Fakulta vojenského leadershipu,
Univerzita obrany

1 Úvod

Základní organizační struktury vyšetřování protistátní trestné činnosti se formovaly u československých vojenských jednotek v SSSR, a to již v průběhu 2. světové války. Zasahování sovětských bezpečnostních orgánů do trestních věcí našich vojenských jednotek se projevilo v činnosti Oddělení obranného zpravodajství (OBZ) u 1. československého sboru v SSSR (přednosta Bedřich Reicin). Směrnice pro obranné zpravodajství této jednotky ze dne 13. ledna 1945 uvádí mezi hlavními úkoly této složky v třináctém odstavci vyšetřování a evidenci trestných činů.¹ Ještě v průběhu závěrečných bojů 2. světové války se jednalo především o oblast vojenských trestných činů, přičemž výsledky byly předávány polnímu prokurátorovi. OBZ podléhala i zvláštní trestní rota, v níž konali službu důstojníci a příslušníci mužstva, kteří byli odsouzeni polním soudem. Na základě trestních oznámení OBZ soudil polní soud 1. československého armádního sboru zejména vojenské zběhy a další vojenské osoby snažící se vyhnout bojovému nasazení (zbabělost před nepřítelem, porušení povinností ve strážní službě či neuposlechnutí rozkazu). Měsíčně polní soud vynášel průměrně 80 až 100 relativně přísných rozsudků.² V rámci postupného přechodu na mírové struktury se Reicin v dubnu 1945 zařadil do struktury ministerstva národní obrany (MNO) v Košicích a započal s výstavbou Hlavní správy Obranného

¹ Plný text uvedené důležité směrnice viz HANZLÍK, František. *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunistu, 2003, s. 282.

² HANZLÍK, František. *Bez milosti a slitování: B. Reicin – fanatik rudého teroru*. Praha: Ostrov, 2011, s. 95.

zpravodajství (HS OBZ).³ Stav branné pohotovosti státu trval až do konce roku 1945 a v jeho rámci se s formováním jednotlivých vojenských oblastí formovaly i složky OBZ na nižších stupních velení. V tomto přechodném období, které skončilo ke dni 31. prosince 1945,⁴ OBZ požívalo širokých pravomocí ostatních bezpečnostních složek a mohlo zadržovat či zatýkat podezřelé osoby a provádět domovní prohlídky včetně uvalení vazby.

2 Vyšetřující orgány obranného zpravodajství v rezortu ministerstev obrany a národní bezpečnosti (1946 až 1953)

Od 1. dubna 1946 se OBZ stalo 5. oddělením Hlavního štábu (HŠ) MNO,⁵ respektive 5. oddělení štábů jednotlivých podřízených stupňů. I po ukončení stavu branné pohotovosti státu se Reicinem vedení vojenští zpravodajci⁶ pokoušeli udržet své výsadní postavení v bezpečnostní oblasti, přestože právně došlo k jeho formálnímu oslabení. Neustále se totiž opakovaly stížnosti na nezákonné chování příslušníků OBZ. Rozsáhlé pravomoci OBZ vůči civilním osobám⁷ charakterizoval jako nezákonné i legislativní odbor MNO a to již v říjnu roku 1945. V rámci těchto půtek vypracovala HS OBZ v roce 1946 návrh zákona o zřízení zvláštních orgánů vojenského zpravodajství čs. branné moci včetně důvodové zprávy.⁸ Dokument byl připraven jako vládní návrh zákona v gesci MNO a legislativní aktivita zůstala pouze ve stadiu návrhu. Nejdůležitějším ustanovením návrhu se stal § 3, dle něž se pravomoc orgánů vojenského zpravodajství měla rovnat pravomocem veřejných bezpečnostních orgánů v souladu s právními předpisy o četnictvu, policii, jakož i dle v budoucnu vydaných právních norem regulujících postavení Sboru národní

³ Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond VKR, karton č. 6, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky: přehled o vývoji vojenské kontrarozvědky č. j. 0310/17-1978, výtisk č. 118, Praha 1980, s. 124–125.

⁴ Vládní vyhláška ze dne 11. prosince 1945 č. 162 Sb. z. a n., o ukončení stavu branné pohotovosti státu.

⁵ POLNAR, Stanislav. Zběhnutí do ciziny příslušníků československé armády a jeho vyšetřování v letech 1948 až 1989. *Právněhistorické studie*, 2016, roč. 46, č. 1, s. 110–143.

⁶ PEJČOCH, Ivo. *Protikomunistické puče: historie pokusů o vojenskou svržení komunistického režimu v Československu 1948–1958*. Cheb: Svět křídel, 2011, s. 5–6.

⁷ BÍLEK, Jiří, Jaroslav LÁNÍK a Jan ŠACH. *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí: květen 1945–květen 1955*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2006, s. 25.

⁸ ABS, prozatímní fond 302, inv. jednotka 302-540-7. Věc: Osnova zákona: „o zřízení zvláštních orgánů vojenského zpravodajství čs. branné moci“.

bezpečnosti (SNB). Dle přiložené důvodové zprávy se měl odstranit nežádoucí stav, kdy vyšší důstojníci vojenského zpravodajství nemohli provádět všechny bezpečnostní a vyšetřovací úkony sami, ale museli žádat o součinnost civilní bezpečnostní orgány. Konkrétně se jednalo primárně o zatýkácí úkony a o provádění domovních prohlídek. Kromě získání vlastních kompetencí v podstatě vůči všem vojenským i civilním osobám ustanovení § 6 návrhu zákona ukládalo ministrowi národní obrany provést zákon v součinnosti s ministrem vnitra. Tato právní úprava vedla k tomu, že právě vojenské zpravodajské orgány aspirovaly na získání širších pravomocí i kompetencí, a to na úkor civilních bezpečnostních orgánů. Mimozákonná existence OBZ však této bezpečnostní složce prakticky vyhovovala. Na začátku roku 1946, tedy v době, kdy vznikl návrh výše uvedeného zákona, OBZ docílilo stavu, kdy mu všechny ostatní československé bezpečnostní složky musely předávat jakékoliv informace v oblasti politického a obranného zpravodajství. Příslušníci posléze 5. oddělení HŠ nakonec určovali, do čí kompetence spadnou hlášené případy – zda kriminální službě, státní bezpečnosti (StB) či SNB. Ještě v březnu roku 1947 musel náčelník HŠ MNO řešit stížnost ohledně neoprávněného zásahu Reicinových zpravodajců ve vztahu k civilním osobám. Ti v pěti případech překročili své pravomoci, zatkli pět občanů a realizovali u nich domovní prohlídku. Orgány vojenského zpravodajství však prováděly zatčení nevojenských osob i nadále, přičemž ve sporných případech tak činili v zastoupení příslušníci StB.⁹

Až do roku 1950 není zcela jasná vnitřní struktura vyšetřujících složek obranného zpravodajství. Po skončení války mělo v jeho rámci existovat oddělení vyšetřovací a právní. Procesně relevantní úkony bezpochyby konalo 2. oddělení pátrací, respektive analogická oddělení všech čtyřech vojenských oblastí. V rámci organizace OBZ armádního sboru se k 3. červenci 1945 uvádějí funkce staršího vyšetřujícího a vyšetřujícího, podobně jako figuruje služební zařazení vyšetřujícího v rámci oddělení OBZ brigády. Ke konci roku 1949 je zase nespornou existence skupiny „E“, později „R“, jež v organizační struktuře vystupovala jako pátrací a výslechová¹⁰ skupina.¹¹

⁹ HANZLÍK, František a Jaroslav POSPÍŠIL. *Souhrn demokracie. Reicinovo obranné zpravodajství na cestě KSČ ke moci*. Vizovice: Lípa, 2000, s. 146.

¹⁰ BARTOVÁ, Markéta. Ludvík Souček, přednosta výslechové skupiny 5. oddělení Hlavního štábu MNO 1949–1951. *Sborník ABS*, 2016, roč. 14, s. 109–134.

¹¹ KUDRNA, Ladislav. Vojenské obranné zpravodajství (1945–1950). Vývoj, organizační struktury, personální obsazení. *Paměť a dějiny*, 2008, roč. 2, č. 1, s. 76–89.

K 15. srpnu 1950 došlo k další reorganizační změně, kdy se 5. oddělení HŠ přeměnilo na Hlavní informační správu (HIS) při MNO a v rámci 1. a 2. vojenského okruhu a u níže podřízených jednotek došlo k ustavení oddělení informační služby. HIS spadala do kompetence náměstka ministra národní obrany pro věci kádrové a získala řídicí a výkonné kompetence v oblasti obranné zpravodajské služby. Náčelník HIS (prvním se stal generál Josef Musil),¹² jeho zástupci a náčelníci jednotlivých oddělení měli uloženo úzce spolupracovat s partnerskými orgány ministerstva národní bezpečnosti (MNB). Reorganizovaná informační služba měla být oprostěna od všech úkolů nezpravodajské povahy a její úzká spolupráce s orgány MNB už tehdy měla směřovat k postupnému sloučení vojenských zpravodajských orgánů a všech partnerských složek MNB.¹³ V organizační struktuře HIS MNO pracovalo tzv. výsledkové a výkonné oddělení, které provádělo zákroky proti osobám podezřelým z protistátní činnosti, jejich zajištění a eskortování, prohlídky bytů spolu s primární dokumentací, pod níž se rozumělo fotografování a popisování osob včetně odebírání otisků prstů. Oddělení se soustředilo na výsledky zajištěných a předvedených osob a následné podávání trestních oznámení.¹⁴ Organizačně podléhalo zástupci náčelníka HIS pro věci operační.

Další organizační změny následovaly v souvislosti s politickým i lidským pádem Bedřicha Reicina, jeho odstraněním z rozhodujících pozic na MNO a s prvním odhalením nezákonných metod v činnosti složek na úseku vojenského zpravodajství. Na základě společného rozkazu ministra národní obrany JUDr. Alexeje Čepičky a ministra národní bezpečnosti Ladislava Kopřivy ze dne 30. března 1951 vzniklo Velitelství Vojenské zpravodajské služby (VVZS) a dnem 1. dubna 1951 bylo zařazeno do rámce MNB. Všechny zpravodajské složky se tak po sovětském vzoru soustředily

¹² HANZLÍK, František. *Diskriminace a perzekuce vojáků v Československu v letech 1945–1955*. Praha: Powerprint, 2015, s. 74.

¹³ ABS, prozatímní fond 302, inv. jednotka 302-540-6. Věc: Reorganizace obranno-zpravodajské služby – zrušení 5. odděl. a důstojníků OZ – zřízení Informačních správ, oddělení a informačních důstojníků.

¹⁴ Č. j. 23.426/Taj./C. 1950 z 5. 8. 1950, Zrušení 5. odd. hl. št. a vel. let. – zřízení Hlavní informační zprávy, Příloha č. 2 – Kompetence Hlavní informační správy. Plný text dokumentu viz POVOLNÝ, Daniel. *Organizační vývoj vojenské kontrarozvědky v letech 1945–1990*. Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2009, s. 103 až 104.

do působnosti jednoho rezortu.¹⁵ Tento krok však postrádal legální podklad a zavalil příčinu pro dlouhodobé zpochybnování existence orgánů vojenské kontrarozvědky jako nástupkyně VVZS. Uvedený rozkaz byl vnitřní předpis, který postrádal řádné označení a číslování a příslušníkům VVZS byl ústně vyhlášen až 13. dubna 1951. Dle jeho článku jedna VVZS pracovalo dle pokynů ministra národní bezpečnosti Ladislava Kopřivy. Ustanovení článku 7 se rámcově týkalo provádění procesních úkonů ve vojenském prostředí, kdy zatčení příslušníka československé armády podléhalo souhlasu ministra národní obrany. VVZS dostalo monopol na vyšetřování zatčených vojenských osob v armádě, přičemž výsledky šetření muselo oznamovat ministru národní obrany. V závažných případech byl ministr národní obrany oprávněn získávat i průběžné zprávy.¹⁶ V roce 1952 je v rámci VVZS doložena i existence 5. vyšetřovacího odboru, jehož 1. oddělení řídilo a kontrolovalo výslechovou činnost u všech složek VVZS a 2. oddělení provádělo ve výkonné rovině výslechy a realizace jednotlivých případů.

3 Vyšetřování v ČSLA orgány vojenské kontrarozvědky a ministerstva vnitra

V září roku 1953 dochází k opětovnému sloučení Ministerstva vnitra (MV) a MNB do jednotitého rezortu vnitra,¹⁷ kdy se VVZS (respektive již Hlavní správa VKR)¹⁸ stává ke dni 20. října téhož roku VI. správou MV a až do pádu režimu v listopadu 1989 se tato složka nazývá Vojenskou kontrarozvědkou (VKR). Otázkami vyšetřování byl zprvu pověřen její 8. odbor.¹⁹ Politickou orientaci nové bezpečnostní složky zřetelně vyjadřoval tajný rozkaz ministra

¹⁵ DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2007, s. 209.

¹⁶ ABS, prozatímní fond 302, inv. jednotka 302-540-6. Rozkaz ministra národní obrany a ministra národní bezpečnosti o zřízení samostatného Velitelství vojenské zpravodajské služby, nečíslováno a nedatováno, celkem: 4 strany.

¹⁷ Ust. § 1 odst. 1 vládního nařízení ze dne 11. září 1953 o nové organizaci ministerstev a ústředních orgánů státní správy č. 77/1953 Sb.

¹⁸ Tento název začal být používán od 1. července 1952 na základě rozkazu ministra národní bezpečnosti č. 85 z 28. června 1952.

¹⁹ POVOLNÝ, Daniel. VKR na přechodu a ústupu 1953–1955. In: PEJČOCH, Ivo, Prokop TOMEK a kol. *Od svobody k nesvobodě 1945–1956*. Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2011, s. 138–147.

vnitra č. 25 ze dne 3. února 1954.²⁰ Dle druhého a třetího bodu všeobecných ustanovení tohoto vnitřního předpisu vojenská kontrarozvědka jako správa MV Československé republiky (ČSR) zajišťovala státní bezpečnost v československých ozbrojených silách, přičemž se ve své praktické činnosti měla řídit usneseními Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ), usneseními vlády ČSR a rozkazy ministra vnitra. Z hlediska vyšetřování protistátní trestné činnosti vojenských osob patřilo k nejdůležitějším úkolům VKR dle odstavců 2 až 4 rozkazu zabráňovat případům velezrady, teroru a diverze, bojovat s ilegálními protistátními skupinami a jednotlivci vedoucími nepřátelskou činnost a v neposlední řadě vést boj proti záškodnictví a sabotážím. V procesním slova smyslu náleželo vojenské kontrarozvědce právo zatýkat vojenské i civilní osoby realizující protistátní „zločinnou“ činnost. Zatknout důstojníka československé armády přitom bylo možné pouze s dvojím souhlasem ministra národní obrany a ministra vnitra. Zatčení poddůstojníka či příslušníka mužstva mohlo být realizováno se souhlasem náčelníka správy VKR MV či náčelníka správy vojenské kontrarozvědky vojenského okruhu. Vůči všem těmto zatčeným mohla vojenská kontrarozvědka vést vyšetřování.

Vyšetřovatelé vojenské kontrarozvědky získali od roku 1956 široká kompetenční oprávnění k vyšetřování závažné protistátní trestné činnosti nejen příslušníků Československé lidové armády (ČSLA), ale i vojsk ministerstva vnitra. Vyšetřovatelé vojenské prokuratury tato oprávnění ve vztahu k protistátní činnosti neměli.²¹ Od 1. ledna 1957 nabyly účinnosti nový trestní řád,²² který reflektoval usnesení celostátní konference KSČ z roku 1956, jež se týkalo dodržování tzv. socialistické zákonnosti orgány SNB, prokuratury a soudů. Za hlavní úkol bylo stanoveno posílení prokurátorského

²⁰ Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond A 6/3, inv. jednotka 509. Tajný rozkaz ministra vnitra č. 25 ze dne 3. února 1954 „Působnost vojenské kontrarozvědky ministerstva vnitra ČSR“.

²¹ Dle čl. 1 až 3 Tajného rozkazu ministra vnitra č. 7 ze dne 20. ledna 1956 č. 7 „Vyšetřování trestných činů spáchaných příslušníky vojsk ministerstva vnitra“. *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozказы/smernice/vysetrovani/trmv7/1956.pdf>

²² GRÍVNOVÁ, Petra a Tomáš GRÍVNA. Trestní právo procesní. In: BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK (eds.). *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, 2009, s. 582–610.

dozoru, dodržování zásady presumpce nevinny v trestním procesu, zdůraznění výchovné úlohy orgánů činných v trestním řízení a vzájemná prověrka jejich práce. V nových poměrech byli vyšetřovatelé VKR považováni za vyšetřovatele MV v širším slova smyslu. Byli oprávněni konat vyšetřování o trestných činech dle první hlavy trestního zákona²³ (trestné činy proti republice)²⁴ a podle zákona na ochranu míru,²⁵ za něž mohlo dojít k uložení trestu smrti nebo trestu odnětí svobody, jehož dolní hranice činila nejméně 5 let. Dále měli oprávnění konat vyšetřování o trestných činech podvracení republiky, teroru, záškodnictví, sabotáže (§ 79a, 80a, 84 a 85 trestního zákona)²⁶ spolu s trestnými činy s nimi souvisejícími.²⁷

Poněkud odlišná právní situace pro procesní řešení protistátní trestné činnosti vojáků nastala s přijetím nového kodexu pro úpravu trestního řízení v roce 1961.²⁸ Odlišnou procesní úpravu si vyžádala oficiální politická teze stranického vedení Antonína Novotného o dovršení socialistické výstavby v Československé socialistické republice (ČSSR). Zdůrazňovala se zejména spolupráce orgánů činných v trestním řízení se společenskými organizacemi, a to pro zvýraznění výchovného působení a předcházení trestné činnosti. Dne 20. dubna 1962 vydal ministr vnitra Dr. Lubomír Štrougal formou rozkazu novou instrukci pro potřeby vyšetřování Státní bezpečnosti (StB),²⁹ přičemž výslovně uložil vyšetřovatelům VKR tímto předpisem se řídit v situaci, kdy konají vyšetřování o trestných činech protistátního charakteru. Jejich kompetence vymezil dále zejména čl. 5 instrukce upravující věcnou příslušnost při vyšetřování zejména ustanovením § 17 odst. 1 nového trestního řádu, dle

²³ FILIPOVSKÝ, Jan, Jan TOLAR a Adolf DOLENSKÝ. *O obecné části trestního zákona*. Praha: Orbis, 1951, s. 41.

²⁴ Trestní zákon ze dne 12. července 1950 č. 86/1950 Sb.

²⁵ Zákon ze dne 20. prosince 1950 na ochranu míru č. 165/1950 Sb.

²⁶ KOUDELKA, František. *Státní bezpečnost 1954–1968: (základní údaje)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, s. 207.

²⁷ Čl. 2. vnitřního předpisu A-vyšetr-I-1 „Instrukce o vyšetřování v součástech ministerstva vnitra“, Ministerstvo vnitra – Praha 1957 (RMV č. 64 z 15. 4. 1957). *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/vysetrovani/rmv64-1957.pdf>

²⁸ Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád) ze dne 29. listopadu 1961 č. 141/1961 Sb. s účinností od 1. ledna 1962.

²⁹ Rozkaz ministra vnitra č. 8 z 20. 4. 1962 – Instrukce pro vyšetřování ve Státní bezpečnosti (A-vyšetr-I-1). *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 19. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/vysetrovani/rmv8-1962-stb.pdf>

něhož konali vyšetřování o trestných činech příslušejících v prvním stupni do příslušnosti krajského soudu. Jednalo se o trestné činy proti republice a podle zákona na ochranu míru, pokud za ně trestní zákon stanovil trest odnětí svobody s dolní hranicí nejméně pěti let. V případě trestných činů teroru, záškodnictví, sabotáže, podvracení republiky a poškozování státu světové socialistické soustavy konal vyšetřovatel VKR vyšetřování i případy nižší trestní sazby. Vždy konali vyšetřování o trestných činech ohrožení státního tajemství (ustanovení § 106 až 107 tr. zákona), vyzvědačství a ohrožení státního tajemství ke škodě státu světové socialistické soustavy (§ 108 tr. zákona), opuštění republiky (§ 109 tr. zákona), vniknutí na území republiky (§ 110 tr. zákona), porušování předpisů o mezinárodních letech (§ 111 tr. zákona) a podpory a propagace fašismu a podobného hnutí (§ 260 a 261 tr. zákona).

V neposlední řadě konali vyšetřování o všech trestných činech souvisících s uvedenými skutkovými podstatami či rozhodli-li náčelník součásti VKR, že pachatel takového souvisejícího trestného činu pravděpodobně spáchal i vyjmenované hlavní trestné činy. Teoreticky mohl vyšetřovatel VKR vyšetřovat i jiné trestné činy v případě dohody mezi jeho náčelníkem a náčelníkem správy vyšetřování VKR. Z hlediska organizačního tvořil v uvedeném období legislativních změn odbor vyšetřování 5., respektive 4., odbor v rámci VI. a od reorganizace MV v roce 1964 III. správy (dle kontextu MV, SNB či StB). Ke dni 1. února 1964 ministr vnitra ČSSR dále nařídil zřídit centrální orgán vyšetřování ve Státní bezpečnosti – Správu vyšetřování StB.³⁰ Touto reorganizační změnou získal 4. odbor povahu odboru vyšetřování StB ve VKR a jeho vyšetřovatelé větší míru procesní samostatnosti.

4 VKR a Pražské jaro

Vojenská kontrarozvědka se k demokratizačnímu procesu let 1968/69 postavila poměrně vstřícně. Dlouholetý náčelník Hlavní správy VKR (1953–1971) generálmajor Josef Stavinoha patřil k opatrným příznivcům reformy. Stavinoha svým rozkazem č. 7 z 27. května 1968 nařídil ustanovit zvláštní komisi, která přijímala a vyhodnocovala podněty příslušníků vojenské

³⁰ Rozkaz ministra vnitra č. 4 ze dne 21. ledna 1964 „Organizace vyšetřování v ministerstvu vnitra“. *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 20. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/vysetrovani/rmv4-1964.pdf>

kontrarozvědky týkající se nesprávného postupu a řešení případů agenturního rozpracování. Mělo se jednat o interní snahu o přešetření nezákonností na úseku vojenské kontrarozvědné činnosti a vyšetřování. Generál Stavinoha nepřivítal příchod vojsk Varšavské smlouvy s pochopením a po 21. srpnu 1968 se VKR snažila zamezit incidentům mezi ČSLA a okupačními vojsky. Současně však celé vedení VKR dalo najevo, že plně stojí za legálními ústavními orgány ČSSR, řídilo se jejich pokyny a nařízeními a odmítlo se účastnit jakýchkoliv akcí, které by narušovaly platný právní řád včetně úkolů a zaměření VKR.³¹ Když generál Stavinoha 10. února 1969 předložil zprávu o politické situaci ve vojenské kontrarozvědce po lednu 1968, objektivně konstatoval, že tato složka jako celek reformní proces přivítala.³²

Běh událostí po 21. srpnu 1968 však uvolnění názorů ukončil a na pořad dne postupně přicházel obávaný prostředek mocenského boje normalizátorů – čistky.³³ Vedení VKR v čele s generálem Stavinohou provedlo do konce roku 1969 očekávanou sebekritiku. Od ledna do listopadu 1969 zahájili navíc vyšetřovatelé VKR trestní stíhání 304 příslušníků armády především za protistátní a protisovětské trestné činy. Co orgány vojenské kontrarozvědky za výše popsanou protistátní trestnou činnost považovaly, konkretizovala Zpráva vojenské kontrarozvědky o „zneužití“ sil a prostředků československé armády při nenásilném odporu proti intervenci v srpnových dnech roku 1968.³⁴

5 Vyšetřování ve VKR a Husákova normalizace

Navzdory zostřujícímu³⁵ se společenskému klimatu³⁶ představoval v normativní rovině jistou změnu Prozatímní statut Hlavní správy vojenské

³¹ MICHL, Jan. Osmnáct let v čele kontrarozvědky. Josef Stavinoha, náčelník VKR 1953–1971. *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. Š. 188 [cit. 12. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/sborniky/aktivity-nkvd/michl-jan.pdf>

³² BENČÍK, Antonín, Jan PAULÍK a Jindřich PEČKA. *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970, Srpen 1968–květen 1971*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999, s. 154.

³³ MICHL, Jan. Osmnáct let v čele kontrarozvědky. Josef Stavinoha, náčelník VKR 1953–1971. *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. Š. 188 [cit. 12. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/sborniky/aktivity-nkvd/michl-jan.pdf>

³⁴ BENČÍK, Antonín, Jan PAULÍK a Jindřich PEČKA. *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970, Srpen 1968–květen 1971*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999, s. 274.

³⁵ OBZINA, Jaromír. *Základy bezpečnostní politiky Komunistické strany Československa a socialistického státu*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1983, s. 39.

³⁶ CUHRA, Jaroslav. *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969–1972*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997, s. 70.

kontrarozvědky (HSVKR) ze dne 17. července 1969.³⁷ Článek 1. Prohlašoval HSVKR za součást Federální správy zpravodajských služeb (FSZS) pro řízení a výkon kontrarozvědné ochrany československých ozbrojených sil. Článek 16 téhož interního předpisu sice prohlašoval Odbor vyšetřování StB ve VKR za součást HSVKR, avšak za celek podřízený příslušnému náměstkovi ministra vnitra ČSSR. Všechny vyšetřovatele StB ve VKR jmenoval ministr vnitra ČSSR či jeho náměstek, kteří také jmenovali náčelníka odboru, jeho zástupce a náčelníky oddělení vyšetřování StB ve VKR. Odbor vyšetřování řídil oddělení vyšetřování StB ve VKR, jež mu byla přímo podřízena, v rozsahu stanoveném věcnou a místní příslušností vyšetřoval trestné činy, evidoval a analyzoval vyšetřovanou trestnou činnost a plnil další úkoly stanovené vyšetřovatelům trestním řádem.

Stejněho dne 17. července 1969 upravil ministr vnitra ČSSR svým nařízením³⁸ organizaci vyšetřování na úseku VKR, a to jako reakci na vydání ústavního zákona o československé federaci³⁹ a zákona o vymezení působnosti ČSSR ve věcech vnitřního pořádku a bezpečnosti.⁴⁰ Zmíněné nařízení v prvé řadě podřizovalo Odbor vyšetřování StB ve VKR a jemu podřízená oddělení u svazů ČSLA náměstkovi ministra vnitra pro řízení federální zpravodajské služby. Věcná a osobní příslušnost vyšetřovatelů StB ve VKR zůstala nezměněna, stejně jako jejich procesní samostatnost při vyšetřování trestných činů. Snaha o právně vyhraněnější postavení orgánů vyšetřování VKR se projevovala ve výslovné formulaci, dle níž byly tyto oprávněny ve věcech vyšetřování požadovat od orgánů SNB provedení potřebných procesních úkonů a zmíněné orgány musely vzneseným požadavkům vyhovět. Při schvalování těchto úkonů měl náčelník Odboru vyšetřování StB ve VKR pravomoc, jež byla svěřena náčelníkům správ vyšetřování StB národních ministerstev vnitra a náčelníci oddělení vyšetřování StB ve VKR dostali oprávnění analogická

37 Rozkaz náčelníka HSVKR č. 19 ze dne 17. července 1969. *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 21. 12. 2015]. Dostupné z: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/roz-kazy/orstb-71-89/vkr_19_1969.pdf

38 ABS, fond A 6/5, inv. j. 743. Nařízení ministra vnitra ČSSR ze dne 17. července 1969, kterým se upravuje organizace vyšetřování na úseku vojenské kontrarozvědky.

39 Ústavní zákon o československé federaci č. 143/1968 Sb. ze dne 27. října 1968.

40 Zákon o vymezení působnosti Československé socialistické republiky ve věcech vnitřního pořádku a bezpečnosti č. 166/1968 Sb. ze dne 19. prosince 1968.

pravomoci náčelníků krajských správ SNB. Odbor vyšetřování StB ve VKR disponoval spisovou značkou SKR/V.⁴¹

Z interních předpisů ministerstva vnitra z doby po roce 1970 je patrná snaha o zpřesnění a právní zakotvení VKR jako celku i jejích orgánů povoláných konat vyšetřování. To si vyžádal i vznik československé federace ke dni 1. ledna 1969. Z interní legislativy Federálního ministerstva vnitra (FMV) byla patrná koncepce, dle níž měla být činnost VKR úžeji spjata s novým zákonem upravujícím existenci SNB,⁴² který byl vydán v roce 1974. Ministr vnitra ČSSR opakovaně zdůrazňoval ve svých rozkazech z let 1975 a 1980 týkajících se organizace vojenské kontrarozvědky i konkrétně Hlavní správy VKR, že se jedná o součást či útvar SNB, který je složkou StB povolanou ke státobezpečnostní ochraně ozbrojených sil ČSSR před dobově chápanou nepřátelskou činností vnitřních i zahraničních nepřátel.⁴³ Stejně tak byla zdůrazněna podřízenost této složky jako celku či její Hlavní správy vůči FMV. Naznačené koncepce se držel i náčelník HSVKR, který v roce 1983 vydal Statut III. správy SNB – vojenské kontrarozvědky.⁴⁴ Vojenská kontrarozvědka byla chápána jako integrální součást SNB řízená ministrem vnitra ČSSR. Z hlediska právní regulace její činnosti nabyt kromě ústavy velký význam již zmiňovaný zákon o SNB z roku 1974. I jednotlivé útvary VKR měly postavení útvarů SNB – složky StB. Pokud u těchto útvarů vykonávali službu vojáci z povolání, měli práva a povinnosti příslušníků SNB. Tito veřejní činitelé měli veškeré pravomoci a kompetence jako ostatní příslušníci SNB a podléhali ministrově vnitra jako svému služebně nadřízenému.⁴⁵ Zmiňovaný zákon o SNB dával ministrově vnitra ČSSR legální licenci⁴⁶ k bližší úpravě organizace vyšetřování ve vojenské kontrarozvědce, což

⁴¹ ŽÁČEK, Pavel. Armáda pod drobnohledem: vojenská kontrarozvědka v dokumentech, 1974–1989. *Historie a vojenství*, 2003, roč. 52, č. 3–4, s. 797–836.

⁴² Zákon ze dne 24. dubna 1974 o Sboru národní bezpečnosti č. 40/1974 Sb.

⁴³ Čl. 1 odst. 1 Přílohy č. 1 k RMV ČSSR č. 5/1975 a čl. 1 odst. 1 Přílohy k RMV ČSSR č. 50/1980. *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 20. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/cs/rmv-or-stb-71-89>

⁴⁴ Čl. 1 Rozkazu náčelníka Hlavní správy vojenské kontrarozvědky č. 9 ze dne 6. dubna 1983. *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 22. 12. 2015]. Dostupné z: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozказы/orstb-71-89/vkr_9_1983.pdf

⁴⁵ Ust. § 52 odst. 1 zákona ze dne 24. dubna 1974 o Sboru národní bezpečnosti č. 40/1974 Sb.

⁴⁶ Ust. § 8 odst. 1 zákona ze dne 24. dubna 1974 o Sboru národní bezpečnosti č. 40/1974 Sb.

provedl svým rozkazem a nařízením v měsících červenci a září 1974. Z hlediska funkční příslušnosti nebyly základními organizačními články vyšetřování StB ve VKR kraje, nýbrž oddělení a skupiny VKR.⁴⁷

Červencový rozkaz s účinností od 1. srpna 1974 se poté stal základní interní normou pro organizaci vyšetřování ve vojenské kontrarozvědce na velmi dlouhou dobu, protože byl formálně zrušen až v roce 1990.⁴⁸ Dle něj získal Odbor vyšetřování StB ve VKR značnou míru nezávislosti, jelikož byl ve věcech vyšetřování podřízen toliko náčelníkovi správy vyšetřování StB. Ten vykonával vůči odboru vyšetřování ve VKR zejména řídicí, organizačtorskou a kontrolní činnost při rozhodování o postupu ve vyšetřování, o provedení procesních úkonů, přijetí věci k vyšetřování, zahájení trestního stíhání, vznesení obvinění, právní kvalifikaci trestního jednání a provedení zajišťovacích úkonů. Dále za pozornost stojí vymezení věcí, v nichž byl odbor vyšetřování vojenské kontrarozvědky nezávislý na obsahu práce VKR a naopak v nich podléhal pouze náčelníkovi správy vyšetřování StB. Jednalo se zejména o určení konkrétního vyšetřovatele pro procesní činnost v dané věci, respektive o stanovení týmu vyšetřovatelů z hlediska realizace konkrétního případu. Dále šlo o určení jednotné aplikace předpisů různé právní síly ve vyšetřování a o sjednocení jeho metodiky. Do této oblasti spadalo také organizování součinnosti s ostatními útvary SNB, posuzování operativních materiálů jako podkladů pro vyšetřování, pojetí metod preventivní činnosti, prosazování ochrany utajovaných skutečností v procesu vyšetřování, používání zpravodajských prostředků v procesním prostředí, hlásná, statistická a rozborová činnost.

Zmíněný rozkaz upřesňoval i konkrétní začlenění vyšetřujících orgánů VKR do rámce této složky. Odbor vyšetřování StB ve VKR se organizačně začleňoval přímo do HSVKR, jejímž náčelníkovi byl podřízen v otázkách služební či mobilizační přípravy, pohotovosti a výjezdu na místo činu. Jednalo

⁴⁷ Čl. 8 odst. 1 písm. a) Instrukce pro vyšetřovatele Sboru národní bezpečnosti (SNB-vyšetř-1-1), která byla vydána nařízením ministra vnitra ČSSR č. 29/1974 ze dne 20. září 1974. *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 22. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/vysetrovani/nmv29-1974.pdf>

⁴⁸ Rozkaz ministra vnitra ČSSR ze dne 31. července 1974 č. 26 „Organizace vyšetřování ve vojenské kontrarozvědce“. *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 22. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/vysetrovani/rmv26-1974.pdf>

se tedy o relativně „nezávislý“ procesní subjekt, což podtrhovala i skutečnost, že náčelník Odboru vyšetřování StB ve VKR byl postaven ve věci schvalování procesních úkonů na stejnou úroveň jako náčelník odboru vyšetřování StB krajské správy SNB. Číselně byl Odbor vyšetřování StB ve VKR označován setrvale jako 4. a to buď III. správy SNB nebo HSVKR. V období po roce 1975 tuto skladbu sledovala i struktura vojenské kontrarozvědky Západního vojenského okruhu v Táboře a Východního vojenského okruhu v Trenčíně, kde existovala analogická oddělení vyšetřování StB ve VKR. Zmíněná organizační struktura přečkala jen o pár měsíců listopadové události roku 1989. Ke dni 1. června 1990 rozhodl s okamžitou účinností ministr vnitra České a Slovenské Federativní Republiky JUDr. Richard Sacher o vyčlenění vojenské kontrarozvědky z podřízenosti FMV a o jejím začlenění do struktury Federálního ministerstva národní obrany (FMNO).⁴⁹

6 Proměny organizace vyšetřování ve vojenské justici v letech 1945–1950

Činnost různých vojenských zpravodajských orgánů MNO a poté VKR nebyla na poli vyšetřování protistátní trestné činnosti vojenských osob výlučná. V předsoudním stadiu se v trestním řízení uplatňovaly oprávnění dalších státních orgánů, a to v závislosti na aktuální procesní úpravě. Z hlediska organizačního existovaly do konce roku 1945 plní vojenské justiční orgány.⁵⁰ Od 1. ledna 1946, tedy ještě za účinnosti starého rakouského vojenského trestního řádu, začaly pracovat vojenské soudy I. stolice a u nich činní vojenští prokurátoři. U Nejvyššího vojenského soudu zároveň fungoval nejvyšší vojenský prokurátor. Jednalo se tedy o systém vojenské justice o dvou stupních. Následně byla k 31. prosinci 1947 tato soustava zrušena a od 1. ledna 1948 začala fungovat soustava krajských vojenských soudů a vrchních vojenských soudů, u nichž byli činní vojenští a vrchní

⁴⁹ Rozkaz ministra vnitra České a Slovenské Federativní Republiky č. 71 ze dne 31. května 1990 „Vyčlenění vojenské kontrarozvědky z podřízenosti federálního ministerstva vnitra a její začlenění do podřízenosti federálního ministerstva národní obrany“. *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 24. 12. 2015]. Dostupné z: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/orstb71-89/rmv_71_1990.pdf

⁵⁰ Vládní vyhláška ze dne 11. prosince 1945 o ukončení stavu branné pohotovosti státu č. 162/1945 Sb. z. a n.

vojenští prokurátoři, přičemž došlo k zachování působnosti Nejvyššího vojenského soudu v Praze a Generálního vojenského prokurátora tamtéž jako nadřízených stupňů.⁵¹ V této struktuře pracovali vojenští prokurátoři až do konce měsíce července 1950.

První fáze v procesním ohledu skončila dnem 1. srpna 1950, kdy vstoupil v účinnost nový trestní řád.⁵² Tento předpis výslovně zrušil starý, původně rakouský, vojenský trestní řád.⁵³ Činnost Reicinova 5. oddělení hlavního štábu se koncentrovala zejména na předběžné řízení, jež končilo podáním trestního oznámení dle ust. § 128 vojenského trestního řádu. Vojenský trestní řád z roku 1912 původně rozlišoval celkem tři formy vyšetřovacích úkonů, a to: 1) přípravné zjištění (nebo též tak zvané zatímní pátrání) 2) vyhledávací řízení (konané veřejném žalobcem) a 3) vyšetřování realizované vojenským soudem. Od trestního řízení proti civilním osobám se „vojenská“ úprava lišila tím, že vyšetřovací úkony byly zásadně svěřovány veřejnému žalobci a ten mohl na základě své samostatné úvahy přenechat vyšetřování vojenskému trestnímu soudu. V civilním trestním řízení naopak veřejný žalobce zásadně vyšetřovat nemohl, mohl v tomto ohledu pouze činit návrhy. Vlastní realizace vyšetřovacích úkonů zůstala výhradně v kompetenci vyšetřujícího soudce. Ve starém znění vojenského trestního řádu z roku 1912 byla obsažena instituce tzv. „příslušného velitele“, jenž vystupoval jako obdoba „soudního pána“, jinak starého institutu rakouského vojenského trestního práva. Příslušný velitel rozhodoval až do roku 1918 o tom, zda se vyšetřování vůbec zahájí a zda bude rozsudek vojenského trestního soudu vykonán. Za dobu trvání rakousko-uherské vojenské justice tak veřejný žalobce pouze vykonával vůli příslušného velitele a rozhodnutí vojenského soudu mělo v tomto kontextu podmíněnou platnost. Lze s určitou dávkou nadsázky tvrdit, že vyšetřování vojenských osob v poslední fázi trvání Rakousko-Uherska probíhalo mimo sféru vojenské justice a spočívalo v kompetenci velitelů, policie a četnictva.⁵⁴ Vyšetřování obecně i protistátní delikvence vojenských osob po roce 1948 probíhalo analogicky ve věcné působnosti bezpečnostních orgánů

51 MINAŘÍK, Pavel a Martin DUBÁNEK. Historie vojenských justičních orgánů 1945–1993. In: *Ročenka 2007*. Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2008, s. 153–163.

52 Zákon ze dne 12. července 1950 o trestním řízení soudním (trestní řád) č. 87/1950 Sb.

53 Zákon č. 131/1912 ř. z., o vojenském trestním řádu.

54 POLÁŠEK, Zdeněk. Vývoj předpisů o vyšetřování na úseku vojenské justice. *Praxe vojenských vyšetřovatelů a prokurátorský dozor nad vyšetřováním*, 1961, roč. 3, č. 9, s. 16–29.

MNO a posléze MV. Až do roku 1950 prošel rakouský vojenský trestní řád opakovanou novelizací, která se však nedotkla ustanovení upravujících vyšetřování. Úprava vyšetřování vojenských osob v socialistickém trestním právu vykazovala pozoruhodné znaky právní kontinuity s právní úpravou platnou i v Československé republice v letech 1918 až 1938.

Začlenění dalších orgánů do procesu vyšetřování trestných činů vojenských osob po roce 1945 a před 1. srpnem 1950 se odvíjelo v prvé řadě od ustanovení X. hlavy vojenského trestního řádu, jež upravovala přípravu a provedení tzv. vyhledávacího řízení. To nebylo obligatorní, protože v případě kvalitního vyšetření věci v předběžném řízení mohl veřejný žalobce podat žalobu u soudu přímo, a to aniž by došlo k zavedení samotného procesního vyhledávání.⁵⁵ Z hlediska osobní působnosti mohly velitelství a velitelé s právem trestního stíhání ve vyhledávacím řízení vyšetřovat trestné činy předpokládaných neznámých pachatelů z řad vojenských osob za podmínky, že jim byl domnělý pachatel podřízen. Vyhledávací řízení však zpravidla konal vojenský prokurátor nebo funkcionář vojenského prokurátora. Vyskytla-li se v trestních věcech vojenských osob nejasnost konkrétního případu, mohl veřejný žalobce kdykoliv vyhledávací řízení přenechat příslušnému vojenskému soudu. Vyšetřujícímu soudu a jeho vyšetřujícímu soudci pak náležela práva vojenského prokurátora, respektive funkcionáře vojenského prokurátora, zejména z hlediska dožádání součinnosti dalších úřadů. Pro vyšetřování protistátní trestné činnosti vojenských osob však naznačený model platil pouze krátce a modifikovaně, což způsobilo vyhlášení zákona na ochranu lidově demokratické republiky⁵⁶ a zákona o státním soudu v říjnu roku 1948.⁵⁷ Zákon na ochranu lidově demokratické republiky platil též pro osoby podléhající vojenské soudní pravomoci a již z jeho názvu je evidentní, že upravoval skutkové podstaty zločinů a přečinů směřujících především proti nově etablované komunistické moci.⁵⁸ Pravomoc státního soudu se pak vztaho-

55 FABŠIČOVÁ, Marta a Zdeněk VALIŠ. Zákon 231/1948 Sb. a obranné zpravodajství Čs. armády: aplikace zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky v představách 5. oddělení hlavního štábu. In: *Securitas Imperii* 2. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu SKPV, 1995, s. 124–133.

56 Zákon ze dne 6. října 1948 na ochranu lidově demokratické republiky č. 231/1948 Sb.

57 Zákon ze dne 6. října 1948 o státním soudu č. 232/1948 Sb.

58 VIESKA, Juraj. *Zákon na ochranu lidově demokratické republiky*. Praha: Státní tiskárna, 1949, s. 21.

vala i na tyto soudně trestné věci vojenských osob. U státního soudu pak působili jako veřejní žalobci vojenští prokurátoři, vyšetřující soudci a soudily zde vojenské soudní senáty.

7 Vojenská prokuratura socialistického typu a její politické zaměření

Vojenská prokuratura byla po roce 1948 druhem prokuratury obecné, tedy specializovaného státního orgánu, který v trestním řízení zastupoval a chránil veřejný zájem tím, že podával obžalobu. Pravomoci vojenské prokuratury podléhali příslušníci ozbrojených sil a bezpečnostních sborů nebo jejich občanští zaměstnanci. Do kompetence vojenské prokuratury mohly spadat i civilní osoby, jež spáchaly trestný čin z oblasti vojenské pravomoci.⁵⁹ Po srpnové okupaci Československa v roce 1968 prováděla vojenská prokuratura i vyšetřování trestných činů vojáků sovětských vojsk za předpokladu, že směřovaly proti zájmům ČSSR či jejím občanům (tzv. sovětská agenda). Poté došlo k předání věci orgánům sovětské vojenské prokuratury. Vazba vojenské prokuratury na otázky vyšetřování protistátní trestné činnosti však patřila do širšího spektra činnosti tohoto státního orgánu, který byl od roku 1952 budován podle sovětského vzoru. Dle zákona o prokuratuře z roku 1952 patřila k jedněm z hlavních úkolů generálního prokurátora ochrana bojeschopnosti ozbrojených sborů, včetně jejich kázně a pořádku, upevňování velitelské pravomoci a zabezpečení obrany vlasti.⁶⁰ Jedním z náměstků a orgánem generálního prokurátora byl i hlavní vojenský prokurátor. Systém vojenských prokuratur se řídil i dalším zákonem o prokuratuře z roku 1965, dle něhož prokuratura chránila bojeschopnost ozbrojených sil i ozbrojených sborů a v nich stanovenou kázeň a pořádek.⁶¹ Československá vojenská prokuratura prováděla i všeobecný dozor nad zákonností obecně závazných rozkazů, velitelskou kázeňskou praxí, bezpečností práce

⁵⁹ STAZSKO, Dominik. *Vojenské soudnictví po II. světové válce*. Diplomová práce. Brno: PrF MU, 2013, s. 9.

⁶⁰ Ust. § 1 odst. 1 alinea druhá zákona ze dne 30. října 1952 o prokuratuře č. 65/1952 Sb.; obdobně zněla příslušná část ust. § 4 zákona ze dne 19. prosince 1956 Sb. o prokuratuře č. 65/1956 Sb.

⁶¹ Ust. § 2 odst. 2 písm. d) zákona ze dne 17. června 1965 o prokuratuře č. 60/1965 Sb.; stejně tak ve znění zákona č. 20/1970 Sb.

a vojenského výcviku, zabezpečením zbraní, majetku státu i nad realizací regresních náhrad.⁶² Z hlediska protistátní trestné činnosti vojenských osob měl mimořádný význam i všeobecný dozor prokuratury nad ochranou utajovaných skutečností. Na počátku 70. let převažoval v systému vojenských prokuratur názor, že oslabení ochrany vojenského tajemství bezprostředně souviselo s pokusem o reformu společnosti let 1968/1969.⁶³

Vojenská prokuratura jako celek prosazovala trvale trestní politiku dle východisek marxismu-leninismu a politické linie KSČ.⁶⁴ Na počátku 80. let se například funkcionáři vojenské prokuratury odvolávali na politickou linii XVI. sjezdu KSČ (6. až 10. duben 1981). Za hlavního nositele socialistické trestní politiky v ozbrojených silách byl samozřejmě považován velitel se svou nedílnou velitelskou pravomocí, ale spolu s ním měly působit politické orgány, organizace KSČ, Socialistického svazu mládeže, vojenské prokuratury, soudů a VKR.⁶⁵ Obecně vzato však platí, že vojenští prokurátoři jako vojáci z povolání požívali větší respekt než jejich civilní kolegové a díky nižšímu nápadu trestné činnosti pracovali kvalitněji a odborněji. Vojenská prokuratura jako celek nebyla tolik závislá na místních orgánech KSČ a požívala tak do jisté míry výsadnosti a určité autonomie. Vše uvedené by mohlo svědčit o alespoň částečné apolitičnosti a odbornické nadstranickosti v práci tohoto justičního orgánu.

Vojenská prokuratura však ve své činnosti promítala do aplikační praxe i proměny komunistické režimu od dob politických procesů 50. let až ke větší profesionalitě let osmdesátých. Vždy však byla především prostředkem, stejně jako VKR, sloužícím ke kontrole a řízení ozbrojených sil a sborů.⁶⁶ V roce 1985 to vyjádřil výmluvně gen. Ján Kollár, hlavní vojenský prokurátor

⁶² LATA, Jan. Prokuratura. In: BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠÍMÍČEK (eds.). *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, 2009, s. 848–891.

⁶³ LUBOJACKÝ, A. Některé problémy a otázky spojené s vyšetřováním trestných činů, ohrožujících státní tajemství v podmínkách Čs. lidové armády. *Vojenská prokuratura: bulletin Hlavní vojenské prokuratury*, 1971, roč. 13, č. 3, s. 21–28.

⁶⁴ ŠRÁMEK, Vladimír. Pomoc prokuratury v boji proti antikomunistické propagandě. *Vojenská prokuratura: bulletin Hlavní vojenské prokuratury*, 1972, roč. 14, č. 4, s. 11–15.

⁶⁵ PICHLER, Alois. Obecná východiska trestní politiky v ozbrojených silách. *Vojenská prokuratura: bulletin Hlavní vojenské prokuratury*, 1982, roč. 24, č. 5, s. 35–42.

⁶⁶ TOMÁŠEK, Jan. Některé poznámky k součinnosti vojenské prokuratury s velitelskými a politickými orgány. *Vojenská prokuratura: bulletin Hlavní vojenské prokuratury*, 1973, roč. 15, č. 6, s. 9–13.

a zároveň náměstek generálního prokurátora ČSSR. Dle jeho slov bylo základním posláním vojenské prokuratury přispět specifickými prostředky, svěřenými jí zákonem, k nepřetržité bojové pohotovosti ozbrojených sil a akceschopnosti ozbrojených sborů, ochraně budovatelského úsilí pracujících i osobních práv jednotlivců. Za tímto účelem měla vojenská prokuratura vyvíjet jednotlivé druhy dozoru nad zachováváním zákonnosti i výchovnou činnost. Společným znakem všech jejích metod a forem práce měl být boj proti blíže nespecifikované kriminalitě a mimořádným událostem v československých ozbrojených silách a sborech.⁶⁷

Obecně do kompetence vojenské prokuratury spadalo i vyšetřování trestných činů spáchaných příslušníky StB (tedy i VKR), přičemž však vyřizování této agendy vyznívalo převážně formálně. Vojenská prokuratura vykonávala pravomoc nad všemi příslušníky ozbrojených sil a sborů, tedy nad ČSLA, celým SNB⁶⁸ (nejen nad příslušníky StB, ale i Veřejné bezpečnosti), nad příslušníky vojsk ministerstva vnitra včetně Pohraniční stráže⁶⁹ a nad příslušníky Sboru nápravné výchovy⁷⁰ a Civilní obrany.⁷¹ Tvrzení generálního prokurátora ČSSR Dr. Jána Pješčaka, který ve funkci působil od 2. května 1988 do prosince 1989 však toto schéma poněkud relativizují. Dle jeho vyjádření prokuratura nedozorovala tzv. operativní činnost StB a údajně ani její skutečný obsah neznala (např. sledování, odposlech, проверка korespondence). FMV i SNB údajně mělo plné zákonné zmocnění k těmto aktivitám. Dr. Pješčak dále vyzdvihl i tu skutečnost, že někdy v květnu či červnu roku 1988 zrušil v rámci Generální prokuratury ČSSR odbor pověřený dozorem nad činností Správy vyšetřování StB, tedy i dozor nad vyšetřujícími orgány VKR. Důvodem byl údajně nedostatek v zákonné úpravě či přímý rozpor se zákonem o prokuratuře.⁷²

67 KOLLÁR, Ján. Vojenská prokuratura a upevňování kázně a pořádku v čs. ozbrojených silách a sborech. *Československá kriminalistika*, 1985, roč. 18, č. 2, s. 156–161.

68 ŠRÁMEK, Vladimír. K součinnosti s orgány ministerstva vnitra. *Vojenská prokuratura*, 1976, roč. 18, č. 1, s. 35–37.

69 Zákon ze dne 11. července 1951 o ochraně státních hranic č. 69/1951 Sb.

70 Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 84/1969 Sb.

71 Zákon ze dne 18. dubna 1961 o obraně Československé socialistické republiky č. 40/1961 Sb.

72 ŽÁČEK, Pavel. Ochránkyňe „socialistické“ zákonnosti: politické řízení prokuratury proti vnitřnímu nepříteli, 1988–1989. *Paměť a dějiny*, 2009, roč. 3, č. 1, s. 46–71.

8 **Vojenská prokuratura a jiné orgány vyšetřování v letech 1950–1956**

Nově koncipovaná procesní oprávnění vojenské prokuratury socialistického typu upravoval trestní řád z roku 1950.⁷³ Kodex trestního procesu stanovil pravomoc státního prokurátora v oblasti politické delikvence i na osoby podléhající vojenské soudní pravomoci, a to i mimo dobu branné pohotovosti státu. Vojenská oddělení státního soudu a státní prokuratury pracovala do konce roku 1952. Agendu převzal od 1. ledna 1953 na základě původní žaloby ten vyšší vojenský soud, u něž byl činný vojenský prokurátor příslušný konat přípravné řízení.⁷⁴ Na úseku vojenského soudnictví figuroval v trestním řízení v prokurátorské pozici nižší, vyšší a nejvyšší vojenský prokurátor. Procesní úpravu sledovala i organizační úprava, kdy v letech 1950 až 1957 pod nejvyšším vojenským prokurátorem pracovali vyšší vojenští prokurátoři v Praze, Brně a Bratislavě a pod nimi zpočátku jedenáct nižších vojenských prokurátorů. Po redukci fungovala pyramida jedné hlavní, dvou vyšších a většího množství nižších vojenských prokuratur, přičemž od 1. ledna 1957 se nižší vojenští prokurátoři začali označovat jako obvodoví⁷⁵ prokurátoři.⁷⁶ V rámci přípravného řízení konal vojenský prokurátor vyšetřování za podmínky, že věc nebyla doposud dostatečně vysvětlena. Ohledně trestných činů příslušníků ozbrojených sborů v činné službě se mohlo konat i tzv. vyhledávání, které vedl jejich představený či jím pověřený orgán. Za tímto účelem byly uvedené orgány oprávněny předvolat a vyslechnout každého, jenž mohl sloužit jako relevantní informační zdroj k objasnění věci. V případě nemožnosti zakročení tato oprávnění připadala místnímu veliteli nejbližšímu místu činu či pobytu obviněné vojenské osoby.⁷⁷

Procesní úpravu reflektovala i služební pomůcka československé armády Pom-práv-1, která vznikla jako vnitřní předpis na MNO v Praze v roce 1953.

⁷³ Zákon ze dne 12. července 1950 o trestním řízení soudním (trestní řád) č. 87/1950 Sb.

⁷⁴ Čl. II odst. 1 zákona ze dne 30. října 1952, kterým se mění a doplňuje trestní řád č. 67/1952 Sb.

⁷⁵ FORMAN, Jan. Přehled organizace vojenských prokuratur a soudů. *Vojenská prokuratura: bulletin Hlavní vojenské prokuratury*, 1968, roč. 10, č. 3, s. 82–85.

⁷⁶ MLČOCH, Zdeněk. Vývoj organizace vojenských prokuratur. *Vojenská prokuratura: bulletin Hlavní vojenské prokuratury*, 1988, roč. 30, č. 2, s. 63–78.

⁷⁷ Ust. § 76 zákona ze dne 12. července 1950 o trestním řízení soudním (trestní řád) č. 87/1950 Sb.

Základním posláním instituce vyhledavatelů v armádě se stalo zjišťovat a vyšetřovat trestné činy vojáků v činné službě a spolupracovat v trestním řízení s vojenským prokurátorem. Pomůcka upřesňovala zejména poměr vyhledavatelů k veliteli a vojenskému prokurátorovi spolu s obsahem a formou jejich činnosti.⁷⁸ Upravoval se zde zejména postup při podávání trestních oznámení. Na vojáky je podával velitel vojenské jednotky, na jeho zástupce a na náčelníka štábu mohl trestní oznámení podat jen velitel nadřízené divize nebo vyšší velitel a na velitele taktických jednotek pouze velitel vojenského okruhu se souhlasem ministra národní obrany. Vojáci v činné službě činili trestní oznámení u svého nejbližšího představeného a směřovalo-li trestní oznámení proti němu, podali oznámení u jeho nejbližšího představeného. Stručný protokol sepisoval vyhledavatel o výsledcích podezřelého, svědků a o domovní a osobní prohlídce u vojáků v činné službě. Věc odnímal (jako zajišťovací úkon) orgán vyhledávání vojákovi v činné službě proti písemnému potvrzení. Vyhledavatel mohl též nařídit zadržení různých poštovních zásilek pocházejících od obviněného či pro něj určených, a to u podniku zabezpečujícího tuto přepravu. Praxe však nabyla jednoznačnou podobu. Vojenský prokurátor vyšetřování osobně nevykonával a obě formy přípravného řízení (vyhledávání, vyšetřování) realizovaly orgány národní bezpečnosti, respektive orgány velitelské. Vyhledávání i vyšetřování se tak sloučilo v jeden celek.

9 Vyšetřování a trestní řád z roku 1957

Postavení orgánů vojenské prokuratury při vyšetřování protistátní trestné činnosti vojáků v činné službě se modifikovalo po 1. lednu 1957, kdy vstoupil v účinnost nový trestní řád.⁷⁹ Především byla tímto dnem posílena funkce vyšetřovatelů vojenské prokuratury (existovali od 1. ledna 1956),⁸⁰ přičemž k jejich ustanovení došlo z řad vojenských prokurátorů.⁸¹ Jejich jediným

⁷⁸ Správní archiv Armády ČR Olomouc (SA AČR), Archiv Čs. lidové armády, inv. čís. 4924. Směrnice pro vyhledavatele, MNO Praha 1953. s. 7.

⁷⁹ Zákon ze dne 19. prosince 1956 o trestní řízení soudním (trestní řád) č. 64/1956 Sb.

⁸⁰ SAMEK, Jan. Pět let vyšetřovatelského aparátu vojenské prokuratury. *Praxe vojenských vyšetřovatelů a prokurátorský dozor nad vyšetřováním*, 1961, roč. 3, č. 9, s. 3–7.

⁸¹ KIESEWETTER, Zbyněk. Kriminallistika v podmínkách vojenské prokuratury. *Československá kriminallistika*, 1971, roč. 4, č. 1–4, s. 186–192.

úkolem se stalo právě vyšetřování trestných činů. Práce vyšetřovatelů prokuratury podléhala prověrce ze strany příslušného vojenského prokurátora, a to i z hlediska další perspektivy provádění chybějících vyšetřovacích úkonů.⁸² Pro stanovení podílu vojenské prokuratury na vyšetřování protistátní trestné činnosti příslušníků československé armády měl klíčový význam § 172 trestního řádu z roku 1956. Pokud vycházíme ze znění tohoto zákonného ustanovení a z interního předpisu Hlavní vojenské prokuratury určeného pro vyšetřovatele ozbrojených sil,⁸³ přicházeli jako vyšetřující orgány v úvahu vyšetřovatelé vojenské prokuratury, vyšetřovatelé VKR, velitelé nebo vyšetřovatelé ozbrojených sil a konečně i vyšetřovatelé Veřejné bezpečnosti (VB). Vyšetřovatelé vojenské prokuratury ale neprováděli vyšetřování závažných trestných činů dle I. hlavy trestního zákona z roku 1950 (trestné činy proti republice jako velezrada, vyzvědačství, teror, záškodnictví, sabotáž a další závažné protistátní trestné činy). Naopak vyšetřování těchto trestných činů konali vyšetřovatelé VKR.

Paradoxně vyšetřovatelé ozbrojených sil mohli konat vyšetřování trestných činů proti republice v případech, že hrozící horní hranice trestu odnětí svobody nepřevyšovala 1 rok. Konkrétně se mohlo jednat o skutkové podstaty následujících trestných činů: ohrožení státního tajemství, snižování vážnosti prezidenta republiky, ohrožení hospodářského a služebního tajemství, útoky proti skupinám obyvatelů, hanobení republiky, hanobení národa a rasy a šíření poplašné zprávy.⁸⁴ Proces vyšetřování protistátních trestných činů vojenských osob se soustředil do rukou vyšetřovatelů VKR. Ti vyšetřovali trestné činy proti republice a na základě zákona na ochranu míru, pokud za ně zákon ukládal trest smrti či odnětí svobody nejméně pět let a dále výlučně trestné činy podvracení republiky, teroru, záškodnictví, sabotáže a trestné činy s nimi související.

Způsob určování vyšetřovatelů ozbrojených sil upravoval rozkaz ministra národní obrany č. 6 z roku 1957, a to tak, že velitelé ustanovili u svých útvarů

⁸² NOVÁK, Karel. Dozor vojenského prokurátora nad vyšetřováním prováděným vyšetřovateli vojenské prokuratury. *Praxe vojenských vyšetřovatelů a prokurátorský dozor nad vyšetřováním*, 1961, roč. 3, č. 9, s. 29–33.

⁸³ SA AČR, Archiv Čs. lidové armády, inv. čís. 4923. Příručka pro vyšetřovatele ozbrojených sil, Generální prokuratura – Hlavní vojenská prokuratura, Praha 1958, s. 8–9.

⁸⁴ SA AČR, Archiv Čs. lidové armády, inv. čís. 4923. Příručka pro vyšetřovatele ozbrojených sil, Generální prokuratura – Hlavní vojenská prokuratura, Praha 1958, s. 83.

dva až čtyři nejschopnější podřízené důstojníky jako vyšetřovatele. Jejich seznam zaslali do třech dnů po uveřejnění ve svém rozkaze příslušnému vojenskému prokurátorovi. Provedení vyšetřování samotnými vyšetřovateli vojenské prokuratury se na rozdíl od situace v civilní části prokuratury poměrně prosadilo, avšak z hlediska vyšetřování protistátní trestné činnosti vojenských osob si dominantní postavení podrželi vyšetřovatelé vojenské kontrarozvědky jako orgánu ministerstva vnitra. Organizace vojenské prokuratury procházela dalšími strukturálními změnami i v souvislosti se zrušením velitelství 1. vojenského okruhu a vytvořením velitelství 1. a 4. armády dnem 15. července 1958. U sídel vyšších vojenských soudů v Praze, Táboře a Trenčíně vznikly vyšší vojenské prokuratury a pod nimi opět obvodové prokuratury. Spolu s redislokací celků armády se struktura vojenských prokuratur dále měnila a po roce 1960 vznikly další Vyšší vojenské prokuratury u příslušných vojenských soudů v Příbrami a Hradci Králové.⁸⁵

10 Vyšetřování vojenské prokuratury a armáda po roce 1961

K další úpravě vyšetřování protistátní delikvence vojáků v činné službě došlo v souvislosti s vydáním nového trestního řádu s nabytím účinnosti od 1. ledna 1962.⁸⁶ Právní úprava zůstala zhruba obdobná, kdy k orgánům povolaným konat vyšetřování patřili vyšetřovatelé (vojenské) prokuratury, vyšetřovatelé ministerstva vnitra (vojenské kontrarozvědky) a u trestných činů osob podléhajících velitelské pravomoci s horní hranicí odnětí svobody nepřesahující jeden rok velitelé a jimi pověřené orgány v případě, že pachatelé byly vojenské osoby. Procesní úpravu na zákonné úrovni přirozeně odrážela i nová Směrnice pro vyšetřování trestných činů v Československé lidové armádě podepsaná ministrem národní obrany dne 19. června 1962.⁸⁷ Tento interní předpis samozřejmě reflektoval i zásadní změnu v oblasti trestního práva hmotného, protože od začátku roku 1962 vstoupil v účinnost i nový

⁸⁵ MINAŘÍK, Pavel a Martin DUBÁNEK. Historie vojenských justičních orgánů 1945 – 1993. In: *Ročenka 2007*. Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2008, s. 153–163.

⁸⁶ Zákon ze dne 29. listopadu 1961 o trestním řízení soudním (trestní řád) č. 141/1961 Sb.

⁸⁷ SA AČR, Archiv Čs. lidové armády, inv. čís. 2068. Směrnice pro vyšetřování trestných činů v Československé lidové armádě, Praha 1962.

trestní zákon.⁸⁸ Při analýze dopadu hmotně-právní i procesní úpravy lze konstatovat, že vyšetřovatelé vojenské prokuratury i velitelské vyšetřovací orgány nehrály v procesu vyšetřování politické delikvence žádnou významnou roli. Vyšetřovatelé vojenské prokuratury vyšetřovali trestné činy osob podléhajících pravomoci vojenských soudů, na něž zákon stanovil horní hranici odnětí svobody vyšší než jeden rok. Velitelské vyšetřovací orgány neměly žádnou kompetenci k vyšetřování trestných činů proti republice dle první hlavy trestního zákona.⁸⁹ Rozhodující pozici zde zastávali vyšetřovatelé StB včetně vyšetřovatelů VKR. V problematice vyšetřování se významně promítla změna legislativní úpravy vydáním zákona novelizujícího trestní řád z roku 1965,⁹⁰ který opět rozštěpil úpravu přípravného řízení trestního na dvě formy – vyhledávání a vyšetřování.

Na novou zákonnou úpravu opět reagovalo s mírným zpožděním MNO vydáním vlastního interního předpisu, jenž promítl úpravu vyšší právní síly do rezortních podmínek.⁹¹ Velitelé a orgány jimi pověřené konali vyhledávání o skutkově jednoduchých trestných činech, které nevyžadovaly k objasnění rozsáhlé a náročné úkony a z hlediska právního posouzení nepatřily k příliš složitým. Mezi takovými delikty s horní výměrou trestní sazby nepřevyšující jeden rok a dále uvedených v ust. § 294 tr. zákona (některé trestné činy proti brannosti a trestné činy vojenské, s nimiž mohlo být naloženo v kázeňském řízení) se nevyskytoval žádný trestný čin proti republice.⁹² Výlučnost vyšetřovatelů VKR pro vyšetřování tohoto druhu trestné činnosti zůstala nezměněna.

Z hlediska činnosti vojenské prokuratury v procesu vyšetřování již až do konce roku 1989 nedošlo k žádným změnám v rozsahu její kompetence a používání procesních pravomocí. Za jistý mezník lze v tomto ohledu považovat rok 1966. Správa vojenských soudů jako součást ministerstva

⁸⁸ Trestní zákon ze dne 29. listopadu 1961 č. 140/1961 Sb.

⁸⁹ SA AČR, Archiv Čs. lidové armády, inv. čís. 2068. Směrnice pro vyšetřování trestných činů v Československé lidové armádě, Praha 1962. Příloha 1 – Trestné činy, které mohou vyšetřovat velitelské vyšetřovací orgány, s. 23–24.

⁹⁰ Zákon ze dne 17. června 1965, kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) č. 57/1965 Sb.

⁹¹ SA AČR, Archiv Čs. lidové armády, inv. čís. 678. Vyhledávání a vyšetřování trestných činů v Československé lidové armádě, Praha 1965.

⁹² SA AČR, Archiv Čs. lidové armády, inv. čís. 678. Vyhledávání a vyšetřování trestných činů v Československé lidové armádě, Praha 1965, s. 6–7.

spravedlnosti dospěla k závěru, že dosavadní rozmístění pracovníků vojenské justice neodpovídá potřebám plnění úkolů a z toho důvodu je nutné strukturu vojenských soudů a prokuratur změnit.⁹³ Počet vyšších vojenských soudů byl opět zredukován na tři – v Příbrami, Táboře a v Trenčíně. Pod nimi pracovaly vojenské obvodové soudy. V sídlech vyšších a obvodových vojenských soudů působily vyšší a obvodové vojenské prokuratury. K drobnějším úpravám organizace došlo ještě k 1. lednu 1970, přičemž po tomto datu se struktura vojenských prokuratur ustálila. Jak vyplynulo z předchozího výkladu, v čele této soustavy stál generální vojenský prokurátor a od 1. ledna 1953 náměstek generálního prokurátora a hlavní vojenský prokurátor. Zákon s účinností od 1. ledna 1970 vymezil v rámci jednotné prokuratury jmenovitě Hlavní vojenskou prokuraturu, vyšší vojenské prokuratury a vojenské obvodové prokuratury jako prvky jednotné a hierarchicky strukturované federální soustavy.⁹⁴

11 Závěrem

Rok 1989 znamenal konec trestního stíhání politicky motivované delikvence v Československé armádě,⁹⁵ což souviselo s procesem její demokratizace.⁹⁶ Soustava vojenských prokuratur a soudů se od počátku 90. let vydala protisměrně, tedy za cílem právní rehabilitace nezákonností předlistopadového režimu.⁹⁷ To vycházelo z nových předpisů,⁹⁸ které se citelně dotkly i armády a šířeji chápané vojenské veřejnosti. Samotné vojenské soudy a prokuratury pak v Čechách, na Moravě a ve Slezsku zanikly s koncem roku 1993.⁹⁹

⁹³ TROJÁNEK, Jiří. *Vojenské soudnictví 1945–1989*. Bakalářská práce. Brno: PrF MU, 2012, s. 24.

⁹⁴ Zákon ze dne 18. prosince 1969, kterým se mění a doplňuje zákon č. 60/1965 Sb., o prokuratuře, č. 147/1969 Sb.

⁹⁵ Změna názvu Československá lidová armáda (ČSLA) na Československá armáda se uskutečnila dne 14. března 1990 na základě zákona č. 74/1990 Sb.

⁹⁶ RAŠEK, Antonín. Právní služba v ČSA a její úkoly. *Vojenská prokuratura*, 1990, roč. 32, č. 3–4, s. 8–11.

⁹⁷ HÁJÍČEK, Stanislav. Úskalía rozhodovania podľa rehabilitačného Zákona č. 119/90 Zb. *Vojenská prokuratura*, 1990, roč. 32, č. 3–4, s. 44–51.

⁹⁸ Zákon ze dne 23. dubna 1990 o soudní rehabilitaci č. 119/1990 Sb.

⁹⁹ KOUDELKA, Zdeněk. Vojenská justice v ČR. *Vojenské rozhledy*, 2009, roč. 17, č. 2, s. 79–84.

Summary

Authorities Investigating Anti-State Criminal Activity of Military Personnel after 1948

Since the end of World War II, the investigation of anti-state delinquency of military personnel was realised by the military intelligence. It originated with Czechoslovak military units in the USSR and were influenced by Soviet security authorities. After 1945 and 1948 these bodies remained in the structure of the Ministry of National Defense, but from the beginning of the 1951 they moved to the structure of the Ministry of the Interior following the Soviet model. The legal status of these bodies was always unclear and did not correspond to the legal regulation. Another important article in the investigation of the political delinquency of soldiers was the military prosecutor's office as part of the socialist-type prosecutor's office, which was subjected to general trends in the regulation of criminal proceedings.

DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9976-2021-12>

POVÁLEČNÉ PERZEKUCE PŘÍSLUŠNÍKŮ ARMÁDY A PŘIJETÍ ZÁKONA NA OCHRANU LIDOVĚ DEMOKRATICKÉ REPUBLIKY

Mgr. Bc. Tomáš Řepa, Ph.D.

Katedra teorie vojenství, Fakulta Vojenského
leadershipu, Univerzita obrany

1 Úvodem

Po skončení druhé světové války bylo Československo státem na rozcestí. Komunisté se snažili ovládnout klíčové instituce státu včetně armády. Přitom docházelo k řadě nezákonností. Po převratu v únoru 1948 na to navázalo i přijímání legislativy již totalitního státu. Zářným příkladem byl zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky přijatý v říjnu 1948. Na podkladě tohoto zákona bylo odsouzeno mnoho tisíc osob za údajné protistátní činy.

Zakladatelské období komunistického režimu začíná únorem 1948 a končí rok po Stalinově smrti v roce 1954. Během velmi krátké doby načrtli noví vládcí hlavní obrysy nového režimu. Šlo o tak zásadní, a tak rozsáhlé přeměny všech oblastí společenského dění – mocenské, politické, ekonomické, sociální, právní, kulturní – že zasáhly do života všech občanů, nevyhnuly se žádné sociální vrstvě a žádné instituci ani zájmovým organizacím. Komunistická moc a na ní budovaný režim razily novou stupnici hodnot, zatímco staré hodnoty zatracovaly. Rozkládaly i dlouholeté vztahy mezi občany, mezi přáteli i uvnitř rodin, snažily se vymýtit nebo ve svůj prospěch zneužít tradice, zvyky, a tak zasahovat do každodenního života občana. Chtěly ovlivňovat jeho vědomí, určovat směr jeho myšlení, hranice jeho poznání. Monopol na pravdu totiž patří k podmínkám stability monopolu moci.¹

¹ KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 18.

Vlna politických procesů, kterou komunisté spustili, výrazně vystupovala z běžné masové nezákonnosti a nižších forem represe. Procesy představovaly její vyústění, jakýsi vrcholek nezákonnosti, který postihl celou společnost. Masová nezákonnost vytvářela nejen nezbytné předpoklady a příznivé podmínky procesů, ale byla i jejich živnou půdou, protože neustále vytvářela další podezřelé a oběti. Po nastolení komunistické totality se nezákonnost stala v podstatě politickým programem a šířila se závratnou rychlostí, pronikla do všech částí života společnosti a postupně se proměnila v normálnost každodenního života. Nadřazenost komunistů se realizovala tak, že se obsah a vyklad zákonů přizpůsobovaly politickým rozhodnutím. Mocenské orgány, společenské instituce a jejich funkcionáři se tak řídili politickými směrnici bez ohledu na zákony. Tomuto účelu sloužilo i uspořádání mocenského mechanismu, v němž všechny instituce moci a řízení, jakož i instituce občanské společnosti, fungovaly jako nástroj k prosazení záměrů komunistického vedení na všech stupních.² Komunistická strana tak ve své podstatě představovala více než zákon.³

2 Perzekuce příslušníků armády

V zakladatelském období režimu došlo k největší míře perzekuce v celé historii komunistické nadvlády. Politické perzekuce, k nimž došlo v prvním období po únoru 1948 v čs. armádě, byly nedílnou součástí obdobného procesu, který probíhal v celé společnosti, proto měly přibližně stejnou podobu i projevy. Prvním bylo tzv. úsilí o očistu veřejného a politického života, což bylo eufemistické pojmenování pro čistky, zasahující jak představitele poražených politických stran a sil, tak i ty, kteří ve svých funkcích a na svých místech neskytali plné záruky naprosté loajality k novému režimu. Čistky měly masový charakter a byly stále častěji doprovázeny dalšími formami, především soudním i mimosoudním postihem. Podobně jako v občanském životě docházelo také v armádě k odstraňování režimu nepohodlných lidí z velitelských i dalších funkcí, jejich následnému zatčení a obvinění

² KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 181.

³ ŠKERLE, Michal. Vybraná ustanovení zákona na ochranu lidové demokratické republiky. In: VOJÁČEK, Ladislav a Jaromír TAUCHEN (eds.). *I. česko-slovenské setkání doktorských studentů a postdoktorandů oboru právní historie a římského práva: sborník příspěvků z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 282.

z vykonstruovaných trestných činů. Následovalo odsouzení, zpravidla i k vysokým trestům, popř. umístění do táborů nucené práce. Ani ti, kteří z různých důvodů unikli trestnímu postihu, nezůstali nepotrestáni, podobně jako ti, kteří svou „vinu“ už odpykali – museli vykonávat nekvalifikované práce, byli násilně vystěhováváni, zbavováni důchodů i dalších zákonných požitků, perzekuci neunikli ani jejich rodinní příslušníci.⁴

Celoarmádní průměr propuštěných činil 22,2 procenta celkového stavu důstojnického sboru ke dni 15. února 1948. Od tohoto průměru se výrazně odlišovala procenta propuštěných podle druhů zbraní, podle hodnotí i podle místa působení v období války. Propuštěno bylo 41 procent generálů (57 ze 139), 32,1 procenta důstojníků letectva, 30,9 procenta důstojníků tankového vojska a 28,6 procenta důstojníků generálního štábu. Z důstojníků, kteří působili za války na Západě, bylo propuštěno 52,3 procenta (490 z 937), důstojníků z domácího prostředí 20,8 procenta (1 731 z 8 339), důstojníků – bývalých politických vězňů – bylo propuštěno 20,3 procenta (149 ze 734) a z důstojníků, kteří konali za války službu v armádě Slovenské republiky, to bylo 20 procent (318 z 1 591). Nejmenší procento propuštěných bylo z bývalých příslušníků vládního vojska – 15,2 procenta (126 z 837). a z bývalých příslušníků 1. čs. armádního sboru v SSSR – 9,5 procenta (82 z 864). Drtivá většina propuštěných se ničím neprovinila, a dokonce ani verbálně nevyjádřila nesouhlas s novým režimem. Celou poúnorovou očistu důstojnického sboru od reakčních důstojníků lze tedy jednoznačně označit za politickou čistku směřující k definitivnímu ovládnutí armády komunistickou stranou.⁵

Nejdříve směřovala politická perzekuce do armády především vůči jejímu velitelskému sboru (je třeba připomenout, že v tomto směru vyvíjela KSČ nátlak na obměnu za sobě loajální kádry již od května 1945)⁶, potom v druhém sledu došlo k zneužití armády k mimosoudním postihům celých skupin mužské populace, které nebylo možné ani podle dobově deformovaného

⁴ BÍLEK, Jiří (ed.). *Československá armáda jako oběť i nástroj politické perzekuce: sborník vybraných dokumentů z let 1948–1953*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, 2005, s. 5.

⁵ HANZLÍK, František. *Diskriminace a perzekuce vojáků v Československu v letech 1945–1955*. Praha: Powerprint, 2015, s. 47–48.

⁶ VÚA – VHA, fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945–1956), VR, č. j. 5/taj./P–1945.

právního řádu postihnout. Vedle trestu sledovala tato forma také snahu tyto osoby tzv. převychovat, tj. přimět je alespoň k formálnímu souhlasu s novým režimem a současně je využít jako levnou a bezprávnou pracovní sílu v odvětvích, kde se projevoval nedostatek pracovníků. Politická perzekuce v čs. armádě sledovala stejný cíl a používala stejné metody, jaké byly charakteristické pro úsilí KSČ o ovládnutí celé společnosti a její přeměnu podle sovětského vzoru. Vzhledem k poslání a úloze armády jako základu ozbrojených sil však postihy v některých oblastech vykazovaly mimořádnou intenzitu i brutalitu a vedly v poměrně krátké době ke změně charakteru, poslání i podoby armády.⁷

KSČ přikročila k tzv. očistě velitelského sboru – politickým čistkám, jež měly odstranit z armády generály a důstojníky z různých důvodů, společným jmenovatelem ale bylo to, že šlo vždy o ty, kteří již nevyhovovali novému režimu, případně se jevíli neloajálními. Čistky v armádě neprováděly jako v civilním sektoru Akční výbory Národní fronty, které nebyly v armádě ustaveny (ač mnozí důstojníci v nich působili), ale jejich úkoly převzal Armádní poradní sbor (APS). Projednával nejen personální otázky předložené velemním armády, ale také návrhy na propuštění důstojníků připravené Ústředním akčním výborem Národní fronty (ÚAV NF). Důležité slovo při posuzování tzv. politické nespolehlivosti vojáků z povolání mělo Obranné zpravodajství (OBZ), které již před únorem 1948 připravovalo seznamy „nespolehlivých generálů a důstojníků“. Na základě téměř tisíce návrhů, které přišly z ÚAV NF, bylo okamžitě propuštěno přes 450 generálů a důstojníků, do konce roku 1949 stoupl tento počet na téměř 3000.⁸

Již záhy po komunistickém převratu v březnu a dubnu 1948 tak muselo armádu opustit 27 generálů (mezi jinými Sergěj Ingr, František Moravec, Alois Liška, Josef Bártík, Karel Janoušek, Heliodor Píka, Bedřich Neuman, Karel Kutlvašr a další) a dalších 813 vysokých důstojníků. Následná vlna čistek, jejichž obětí se stalo na 2000 vojáků z povolání, proběhla od května 1948 do února 1949. Ani ta však nebyla poslední. V letech 1948–1953 bylo totiž z celkového počtu 13 112 důstojníků téměř 4000 propuštěno z politických

⁷ BÍLEK, 2005, op. cit., s. 5.

⁸ BÍLEK, Jiří, Jaroslav LÁNÍK a Jan ŠACH. *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí: květen 1945–květen 1955*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2006, s. 97.

důvodů, takřka 1000 odsouzeno k vysokým trestům odnětí svobody včetně doživotí, 28 popraveno na základě vykonstruovaných obvinění (mezi nimi i zástupce náčelníka hlavního štábu gen. Heliodor Píka), téměř 500 bylo odesláno do táborů nucených prací a na 2500 bylo nuceně vystěhováno do přikázaných míst. Mezi důstojníky, kteří nepřežili kruté podmínky věznění, byl i bývalý náčelník hlavního štábu gen. Bohumil Boček. Perzekuční kroky komunistického režimu byly zaměřeny nejen proti vojákům z povolání, ale i proti jejich rodinným příslušníkům.⁹

Čistky ve velitelském sboru armády proběhly nejprve podle zákona č. 72/1946 Sb., jehož platnost byla prodloužena zákonem č. 134/1948 Sb. do konce roku 1948. Od počátku roku 1949 probíhalo propouštění z armády administrativní cestou podle podkladů vypracovaných X. odborem MNO a v červenci 1950 byl přijat zákon č. 85/1950 Sb. O opatřeních souvisejících s úpravou kázeňského práva příslušníků ozbrojených sil, který byl k propuštění z armády využíván celou první polovinu padesátých let.¹⁰

Oproti ostatním kategoriím důstojníků zůstala složka původního OBZ (OBZ oficiálně zaniklo 1. dubna 1946, kdy bylo formálně změněno na 5. oddělení hlavního štábu) po únoru roku 1948 probíhajícími čistkami v podstatě nedotčena. Podle interních materiálů: „*Očista v OBZ postihla jen takové příslušníky, kteří se bezprostředně před a po únoru 1948 projevíli jako nepřátelé KSČ a lidově demokratického zřízení.*“¹¹ V řadách 5. oddělení hlavního štábu zůstalo i 15 bývalých příslušníků vládního vojska. Personální složení OBZ se nezměnilo prakticky až do roku 1949, kdy do armády přicházejí z náboru tak zvané dělnické kádry. Na vedoucích místech však nadále zůstávají zkušení příslušníci OBZ z předcházejícího období. Propuštění nepohodlných vojáků z armády nebylo jedinou formou perzekucí. Zakrátko přišly mnohem brutálnější metody perzekuce – zatýkání, mučení a zmanipulované justiční procesy, jejichž výsledkem byly v krajních případech také justiční vraždy. Tisíce vojáků postihly protiprávní rozsudky k dlouholetým nepodmíněným trestům a různé formy kariérní a společenské degradace.¹²

⁹ STEHLÍK, Eduard. *Srdce armády: Generální štáb 1919–2009*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Prezenční a informační centrum MO, 2009, s. 64.

¹⁰ BÍLEK, LÁNÍK, ŠACH, 2006, op. cit., s. 97.

¹¹ NA, fond Komise 1, sv. 12, a. j. 201, s. 3.

¹² HANZLÍK, 2015, op. cit., s. 48.

Se změnou politického režimu je nedílně spjata změna právního řádu. Klement Gottwald se na zasedání UV KSČ v červnu 1948 nechal slyšet, že „je třeba zlikvidovat nemožný stav, kdy u nás platí zákony ještě z dob Marie Terezie,“ a že „je nutno zavést nový právní řád, který by pomohl upevnit a rozvíjet výsledky politického vítězství.“¹³ Do přípravy nových kodexů byl vtělen i lidový prvek, členy komisí se stali dělníci pražských továren, odboráři a mládežnickí funkcionáři. Pokyny zněly využívat sovětských zkušeností, zejména autorů A. V. Venědiktova a A. J. Vyšinského. Cílem bylo vytvořit jasné a lidu srozumitelné právo. Otázkou zůstává, zda tím nedošlo k degradaci právního jazyka, který už z vlastní podstaty měl být odlišný od mluvy všedního dne, latinské pojmy nevyjímaje, právo jako takové se stalo nástrojem uskutečňování společenských změn a prosazování politických cílů. Odstrašující je, že toto právo se k tomu otevřeně hlásilo. Právo směřovalo k účelu, k němuž bývá využíváno každým totalitním režimem. Je to jedna z absurdit lidských dějin, že právní řád, primárně sloužící k nastolení a udržování základních pravidel společnosti, je zneužit k záměru zcela opačnému, tedy k rozbourání těchto pravidel a nastolení chaosu.¹⁴

3 Zákon na ochranu lidově demokratické republiky

Zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky byl a priori koncipován jako nástroj pro potlačení jakékoli skutečné či zdánlivé opozice komunistického režimu a v důsledku patřil k těm nejkrutějším. Byl hojně využíván při politických procesech jako hlavní legislativní opora v boji proti tzv. třídnímu nepříteli. Proto také na mnoha místech ukládal jako jediný možný nejvyšší, hrdelní, trest u kvalifikovaných skutkových podstat velezrady, vyzvědačství, válečného špionství nebo spolčování se s nepřitelem proti republice a jejímu zřízení atd. Trest odnětí svobody, doprovázený peněžitými tresty a většinou také zostřený tvrdým ložem jednou v určeném časovém intervalu byl však i hlavní. Oproti prvorepublikovému zákonu č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky byly ale trestní sazby až trojnásobně vyšší. I proto se nezdá stálo, že se souhrnný trest všech obžalovaných

¹³ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 557.

¹⁴ BLÁHOVÁ, Ivana. *Oběti komunistické spravedlnosti: právní aspekty politických procesů 50. let 20. století*. Praha: Auditorium, 2013, s. 52–53.

vyšplhal až na několik tisíc let odnětí svobody. Novým trestem v rámci zmínovaného zákona pak bylo tzv. nápravné opatření jako jedna z náhražek krátkých trestů odnětí svobody. Přes krátkou účinnost zákona, která činila pouhé dva roky, dokázala na jeho základě komunistická justice v politických procesech v Československu odsoudit téměř 27 tisíc osob.¹⁵

Zajímavý pohled na pohnutky komunistických zákonodárců k přijetí zákona a ochranu lidově demokratické republiky přináší již samotná důvodová zpráva, připomeňme si proto alespoň její úvodní pasáž: „*Události z let 1938 až 1945 ukázaly, že nepřátelé republiky, kteří se dovolávají demokracie a svobody, aby mohli potlačovat svobodu jiných, dovedli zneužití slabin dosavadní trestní ochrany státu, aby připravili katastrofu, která stát postihla v roce 1938. Ochranu státu poskytovanou dosud zákonem č. 50/1923 Sb., bylo tudíž třeba náležitě zvýšiti. Přitom bylo však třeba přihlídnouti k hlubokým změnám v nazírání na stát a jeho úkoly, k nimž došlo v revolučním období v roce 1945, charakterizovaném postupující demokratizací státu, která došla výrazu ve zlidovění veřejné správy a v přechod k demokracii hospodářské. Stát budující na zásadách socialistických, nemůže ke své ochraně vystačit se zákonem, který byl zaměřen k ochraně státu budujícího na základech zcela jiných. Je proto nutné vytvořit nový zákon na ochranu republiky, který by přiblížil ke změněným poměrům, a který by byl účinnou zbraní proti všem, jejichž činnost by byla zaměřena proti státu a jeho lidu. Potřeba takové účinné ochrany je dnes tím naléhavější, když vnější nebezpečí pro stát dosud nepominulo.*“¹⁶

Velmi výmluvnou a signifikantní je také řeč poslance zpravodaje JUDr. Jaroslava Kokeše na začátku projednávání zákona na ochranu lidově demokratické republiky pronesená na plénu Národního shromáždění 6. října 1948, kde nejen vysvětluje důvody k přijetí tohoto zákona, ale také nevybíravě útočí na některé bývalé představitele demokratických stran před únorem 1948, z nichž mnozí se později stali obětmi vykonstruovaných politických procesů: „*Není jisté náhodou, že tento návrh zákona projednává Národní shromáždění vsměle ze svobodných demokratických voleb dne 30. května 1948 jako jeden*

¹⁵ HALAMOVI, Veronika. *Politické procesy v Československu 1949–1953: nástroj legitimizace komunistického režimu a homogenizace společnosti*. Ostrava: Moravapress, 2014, s. 28.

¹⁶ Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky. Tisk vládního návrhu zákona na ochranu lidově demokratické republiky. Národní shromáždění republiky Československé 1948–1954 – tisky. *psp.cz* [online]. 7. 9. 1948 [cit. 27. 8. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_02.htm

z nejnalehavějších zákonů a že k projednávání tohoto zákona dochází ve dnech 10. výročí Mnichova. Národní shromáždění totiž plně chápe své povinnosti, které má vůči pracujícím lidu Československa a národům českému a slovenskému, jakož i vůči spojencům naší republiky a ostatním bojovníkům za mír, a pokládá za svoji povinnost co nejdříve zákonem poskytnouti lidové demokratické republice co největší bezpečnost před jejími nepřáteli. Před únorem 1948 se v Ústavodárném Národním shromáždění dostávala otázka ochrany republiky na přetřes, a to jak ve výborech, tak v plenu ÚNS. Ukazovalo se čím dále tím více, že jedna část poslanců pokládala zákon na ochranu republiky z r. 1923 za velmi přísný, a tito poslanci by byli nejradyji viděli, aby lidové demokratická republika Československá nebyla vůbec ničím a nikým chráněna. Byli to páni poslanci jako Nermut, Dečí, Chudoba, Čížek, Hora a další, kteří na veřejných projevech i jinak se dopouštěli trestných činů proti republice a zneužívali poslancecké imunity v nejhrubším smyslu. Na druhé straně byli poslanci, kteří prosazovali co nejostřejší postup proti těm, kdož se dopouštějí trestných činů na republice, navrhovali a prosazovali vydání zločinců jako Kempného, Bugára a Ursínyho¹⁷ a požadovali, aby lidové demokratické republice byla zajištěna dokonce zvýšená ochrana s ohledem na zkušenosti posledních let. Únor 1948 pak nám ukázal, proč oni pánové Krajínové, Nermutové a Bartošové tolik brojili proti bezpečnostním orgánům, hlavně proti státní bezpečnosti, která stíhala činnost proti republice, a proč rovněž tehdejší ministr Drtina stál na straně nepřátel republiky a ochraňoval zrádce a velezrádce.“¹⁸

¹⁷ Ján Ursíny byl československý politik (nejprve agrárník v meziválečném období, poté vedoucí člen Demokratické strany na Slovensku), který pomáhal iniciovat a aktivně se účastnil Slovenského národního povstání. I po válce zůstal politicky aktivní, dostal se až na pozici místopředsedy vlády, přes všechny své zásluhy se nakonec stal politickým vězňem, proti němuž byla vedena tvrdá politická kampaň. To vše již před únorem 1948. Bezprostředně po komunistickém převratu byl obviněn a odsouzen ve vykonstruovaném procesu. Z vězení byl propuštěn v roce 1953 a již se neúčastnil politického života. V roce 1964 byl rehabilitován a Nejvyšší soud zrušil celý svůj rozsudek z roku 1948. Jedinou „vinou“ Jána Ursínyho bylo ve skutečnosti pouze jeho stranické členství v Demokratické straně – silného a úspěšnějšího rivala komunistů v parlamentních volbách na Slovensku v roce 1946. Podrobně viz ŘEPA, Tomáš. Účastník Slovenského národního povstání Ján Ursíny a jeho další osudy. In: SYRNÝ, Marek (ed.). *Slovenské národné povstanie – medzi minulosťou a odkazom pre dnešok*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici v spolupráci s Katedrou histórie Filozofickej fakulty UMB v Banskej Bystrici, 2020, s. 84–92.

¹⁸ Z úvodního proslovu poslance zpravodaje JUDr. Jaroslava Kokeše při projednávání zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu lidové demokratické republiky v Národním shromáždění. Stenoprotokol 13. schůze Národního shromáždění Československé republiky. *psp.cz* [online]. 6. 10. 1948. [cit. 27. 8. 2021]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/013schuz/s013001.htm>

Proslov poslance zpravodaje byl zakončen těmito slovy: „*Nepřátelé republiky totiž toužili po odstranění lidové demokracie, všech vymožeností lidové demokratického zřízení a po návratu k buržoasní demokracii z první republiky i k návratu všeho, co s ní bylo spojeno. Lidově demokratická republika Československá je jiným státem co do politické, sociální i hospodářské struktury, než byla republika z roku 1923 a 1938. Se zřetelem na tuto skutečnost byl také vytyčen požadavek, že pro náš nový život nebude postačovat státní ústava z roku 1920, nýbrž naopak, že se zřetelem na veliké změny, které v našem životě nastaly, bude vytvořena ústava nová, odpovídající přáním a požadavkům našeho lidu a změněným poměrům. Z toho vyplývá pak druhá skutečnost, neméně závažná, že i ostatní zákony, které neodpovídají nastalým změnám a jsou s nimi eventuálně v rozporu, musí být odstraněny a nahrazeny novými. A tak je tomu i se zákonem na ochranu republiky.*“¹⁹

Zákon přijalo již nové Národní shromáždění, které vzešlo z nedemokratických, nesvobodných zmanipulovaných voleb v květnu roku 1948. Tento zákon se stal prostředkem nepřiměřené a nelegitimní perzekuce těch obyvatel, kteří se odvážili projevit nesouhlas s novým totalitním režimem. Zákon se skládal z pěti hlav, rozčleněných do 75 paragrafů. První hlava obsahovala trestné činy proti republice, druhá hlava trestné činy proti vnější bezpečnosti státu, třetí hlava trestné činy proti vnitřní bezpečnosti státu, čtvrtá hlava trestné činy proti mezinárodním vztahům a poslední pátá hlava ustanovení společná a závěrečná. Hlava první se zabývala trestnými činy proti státu. Ustanovením § 1, pod názvem Velezrada, byla chráněna samostatnost, územní celistvost a ústavní jednotnost republiky, její lidové demokratické zřízení, společenská a hospodářská soustava zaručená ústavou a ústavní činnost prezidenta republiky a dalších ústavních činitelů. Útok na tyto chráněné zájmy byl zločinem a za jeho spáchání hrozil pachateli trest odnětí svobody v délce deset až dvacet pět let, nebo i doživotí. Hrozil i trest smrti, v případě, že by viník spáchal zločin velezrady za branné pohotovosti státu, nebo v době jeho ozbrojeného napadení, nebo byly-li výše zmíněné chráněné zájmy ohroženy zvláštní měrou, byla-li k spáchání tohoto zločinu použita branná moc nebo jiný obdobný sbor, případně pokud se zde vyskytovala jiná, zvláště přitěžující okolnost. Avšak pojem „zvláště přitěžující okolnost“

¹⁹ Ibid.

nebyl v zákoně nijak dále specifikován. Jednalo se tedy o pojem poměrně neurčitý a poněkud vágní formulaci.²⁰

Velezrada byla tehdejším režimem považována za jeden z nejtěžších zločinů vůbec. Ryze politické důvody, proč tomu tak bylo, přiblížil z perspektivy představitelů komunistické justice plk. JUDr. Juraj Vieska ve svém komentáři z roku 1950: „*Právě velezrada, vyžvėdačství a sabotáž byly oficiálním, někdy jen málo maskovaným a zatajovaným, jinde dobře skrytým programem vedoucích špiček předúnorových reakčních stran.*“²¹

Ustanovení o velezradě v zákoně na ochranu lidově demokratické republiky bylo soudní praxí velmi zneužíváno a nezákonně vykládáno, neboť za velezradu byly považovány i pokusy o přechod státních hranic. Toto nezákonné zneužívání § 1 se opíralo se o nepodložené předpoklady – zdánlivou notoriету:

„a) pachatel za hranicemi bude mít možnost spolčit se s cizí mocí za účely uvedenými v ust. § 1 odst. 1 zákona č. 231/1948 Sb., resp. před jeho účinností za účely uvedenými v ust. § 2 zák. č. 50/1923 Sb.)

b) pachatel ví o této možnosti

c) pachatel za tím účelem přechází hranice.“²²

Toto nezákonné zneužívání § 1 bylo vedeno snahou zamezit četným odchodům občanů Československa za hranice. Užíváním tohoto ustanovení docházelo k nepřiměřené perzekuci té části obyvatelstva, která s novým režimem nesouhlasila, a raději se rozhodla území republiky opustit. Docházelo tak k porušování principu právní jistoty, neboť lidé opouštějící republiku ji opouštěli v domněnání, že v případě odhalení jejich činu jim hrozí nanejvýš stíhání podle § 40 (Neoprávněné opuštění území republiky a neuposlechnutí výzvy k návratu) tohoto zákona, a tedy nanejvýš pět let vězení. Avšak jejich jednání bylo stíháno jako velezrada a tím jim v krajním případě mohl hrozit

²⁰ LOJEK, Antonín. Zákon na ochranu lidově demokratické republiky (č. 231/1948 Sb.). In: SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin, XXI. svazek Volby-Zákon a.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2020, v koedici Ostrava: KEY Publishing, 2020, s. 465.

²¹ VIESKA, Juraj. *Ochrana lidově demokratické republiky: (Komentář ke par. 78–129 trestního zákona č. 86/50 Sb.)*. Praha: Orbis, Komentované zákony, 1950, s. 6.

²² BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 574.

až trest smrti. Další ustanovení – § 2, nazvané sdružování proti státu, chránilo stejné zájmy jako § 1, tedy samostatnost, územní celistvost a ústavní jednotnost republiky, její lidově demokratické zřízení, společenskou a hospodářskou soustavu zaručenou ústavou a ústavní činnost prezidenta republiky a dalších ústavních činitelů. Na rozdíl od velezrady, je zde stíháno spolčování v úmyslu podvracení těchto zájmů. Toto úmyslné jednání bylo přečinem a bylo trestáno až třemi lety vězení. Účelem tohoto ustanovení tedy zřejmě bylo zabránit vzniku nejrůznějších odbojových organizací, případně skupin, a odstrašit obyvatelstvo od případného členství v nich a od poskytnutí jakékoliv pomoci či podpory, již by se jim ze strany občanů mohlo dostat.²³

Důvodová zpráva k ustanovením hlavy druhé zákona na ochranu lidově demokratické republiky uváděla následující: „*Ustanovení hlavy druhé jsou určena ke vnější ochraně státu. K vnější bezpečnosti státu patří především jeho brannost. Brannost státu je pak obřozována nejen přímými útoky, nýbrž i nepřimo některými útoky proti branné moci spojence, a proto takové útoky na brannou moc spojence je v zájmu státu třeba trestat. Další skupina trestných činů zde uvedených jsou některá jednání spáchaná v době branné pobotovosti státu, v době ozbrojeného napadení republiky a v době, kdy se konají zvýšená bezpečnostní opatření pro obranu státu. K těmto ustanovením je třeba upozornit, že moderní způsob vedení války klade zvýšené požadavky nejen na samu brannou moc, nýbrž i na veškeré obyvatelstvo státu a že obrana může být poškozována i sabotáží v hospodářských podnicích apod.*“²⁴

Hlava druhá se nazývala trestné činy proti bezpečnosti státu. Obsahovala skutkové podstaty jako například vyzvědačství, vyzvědačství proti spojenci, nedbalé uchování státního tajemství, ohrožení obrany republiky, nedovolené zpravodajství a válečná zrada. Touto hlavou byly chráněny zájmy jako státní tajemství, jeho uchování a tím i obrana republiky. Trestného činu vyzvědačství (§ 5) se dopustil ten, kdo vyzvěděl státní tajemství v úmyslu předat jej cizí moci, přímo i nepřimo nebo se s někým za takovým účelem spolčil. Vyzvědačství také bylo vedle již zmíněné velezrady dalším trestným činem,

²³ LOJEK, 2020, op. cit., s. 465–466.

²⁴ Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky. Tisk vládního návrhu zákona na ochranu lidově demokratické republiky. Národní shromáždění republiky Československé 1948–1954 – tisky. *psp.cz* [online]. 7. 9. 1948. [cit. 27. 8. 2021]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_02.htm

za který hrozil trest smrti. Smrt hrozila i za válečné škůdnictví uvedené v § 10 a za válečnou zradu uvedenou v § 11.²⁵

Ve čtvrté hlavě zákona, konkrétně u již zmíněné problematiky – § 40 a trestného činu neoprávněného opuštění území republiky a neuposlechnutí výzvy k návratu se uvádělo: „Československý občan, který v úmyslu poškodit zájem republiky opustí neoprávněně území republiky nebo ve stejném úmyslu neuposlechne výzvy úřadu, aby se v přiměřené lhůtě, kterou mu úřad určí, na území republiky vrátil, bude potrestán pro zločin těžkým žalářem od jednoho roku do pěti let.“²⁶

Skutková podstata tedy nespočívala jen v neoprávněném opuštění republiky, ale bylo stanoveno, že občan musí mít navíc zájem poškodit zájem republiky. Nejvyšší soud proto brzy definoval, co představuje zájem republiky a 3. prosince 1949 tak shledal vinným občana, který se pokusil přejít státní hranice, ale byl dopaden. Tento občan se hájil tím, že zamýšlel v cizině cestovat a pracovat, aby poznal svět, a že tedy chtěl opustit republiku jedinečně z touhy po dobrodružství. Podle okresního soudu, který obviněného v první instanci neshledal vinným, pak „předpokládal, že pojem ‚zájmu republiky‘ ve smyslu § 40 zák. č. 231/1948 Sb. by naplnilo v souzené věci pouze to, kdyby byl obžalovaný chtěl, jak uvedl okresní soud, vejít v cizině ve styk, s cizí mocí a cizími činiteli, zejména vojenskými, a pracovat tam proti lidově demokratickému zřízení republiky.“²⁷

Státní prokurátor se proti takovému rozsudku odvolal, a když neuspěl ani krajského soudu, pak teprve Nejvyšší soud konstatoval, že: „pojem ‚zájmu republiky‘ v uvedeném smyslu naplňuje každý její zájem, jak plyne i z toho, že původní osnovy bylo vypuštěno slovo ‚důležitý‘. Bylo tedy věci odvolacího soudu, aby, neshledal-li, že měl být poškozen zájem uvedený v rozsudku okresního soudu, zkoumal, zda si byl obžalovaný vědom, že svým ilegálním odchodem za hranice odejme pracovní sílu plnění pětiletého plánu, a zda tedy nejednal v úmyslu (aspoň eventuálním) tento zájem republiky poškodit. Tomu by mohla navědčovat jednat notorická skutečnost, že plnění pětiletého plánu je naléhavým zájmem republiky, který je odchodem pracovní síly za hranice nutně poškožován, jednak údaj obžalovaného, že pracoval doma v hospodářství a večer soukromě studoval střední školu.“²⁸

²⁵ LOJEK, 2020, op. cit., s. 466.

²⁶ § 40 zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu lidové demokratické republiky.

²⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. prosince.1949, sp. zn. Tz I 26/49; ŠKERLE, 2013, op. cit., s. 286–287.

²⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. prosince.1949, sp. zn. Tz I 26/49.

Obdobně vypovídajícím způsobem, který dokládá účelové nakládání s právem a přibližuje atmosféru doby komunistické totality ve svém raném období, Nejvyšší soud dále doslovně konstatoval, že: „*každý jednotlivec svým ilegálním odchodem za hranice rozmnožuje řady těch, kteří v době nové výstavby republiky, nenalézajíce vnitřní nutkání jakkoli se zde zapojit do budovatelské práce at' už na tom, či onom úseku, a opouštějíce vlast, v cizině se pak organizují, po příp. zachyceni nepřátelskými útvary jsou organizováni v tlupy a spolčení připravující úklady republiky, a že poskytuje při nejmenším, i když sám pak nevyvíjí další trestnou činnost, reakčním žvltům v cizině vhodný propagační materiál k všemožným nepřátelským akcím proti Československé republice.*“²⁹

Důležité je zmínit i zajímavá společná ustanovení, uvedená v hlavě č. V, která se jednak dotýkala trestů a umožňovala uložit např. trest uveřejnění rozsudku nebo peněžitý trest či zabránění jmění, ale i příkázání do donucovací pracovní. Zajímavý byl i výklad pojmu veřejně, kdy stačilo, aby se projev uskutečnil před více jak dvěma osobami.³⁰

Při přijímání zákona č. 231/1948 Sb. se totiž sice hovořilo o jeho preventivním poslání (ostatně specificky pojatém: prevence se tu zaměřovala se zastrašováním přísnými tresty), avšak jeho ustanovení se stala nástrojem třídně pojaté represe. Dokládá to právě i ustanovení § 59, podle něž u zločinů podle tohoto zákona soud nemohl vyslovit podmíněné odsouzení nikdy a u přečinů a přestupků tehdy, kdy „*veřejný zájem vyžaduje výkon trestu*“. V jednom rozhodnutí, odsuzujícím pachatele za nadávky místním úřadům a členům komunistické strany z roku 1949, se veřejný zájem na uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody zdůvodňoval tím, že pachatel svými výroky před více osobami ve veřejně přístupné místnosti (v hostinci) vzbudil pohoršení a že jeho štvavé výroky mohli slyšet i další hosté, kteří se v místnosti nacházeli.³¹

Pro rozhodování podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky vznikl – podobně jako v roce 1923 – státní soud (na základě zákona

²⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. prosince.1949, sp. zn. Tz I 26/49; ŠKERLE, 2013, op. cit., s. 287.

³⁰ ŽATECKÁ, Eva. Vývoj trestního práva v Československu 1948–2009. In: SALÁK, Pavel a Jaromír TAUCHEN, (eds.). *Československé trestní právo v proměnách věků: (sborník příspěvků)*. Brno: Masarykova univerzita, Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, sv. 368, 2009, s. 125.

³¹ VOJÁČEK, Ladislav. *Urážky, pomlvy, nactiutrhání: ochrana cti v československém trestním právu*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 260.

č. 232/1948 Sb.). Pokud bychom měli přijímané zákony z období přelomu 40. a 50. let obecněji shrnout, je třeba uvést, že nové trestněprávní kodifikace nahradily starší trestněprávní zákony včetně do té doby samostatných vojenských trestních předpisů (vojenského trestního zákona z roku 1855 a vojenských trestních řádů z roku 1912). Definitivně tím odstranily dualismus recipovaného rakouského a uherského práva i dualismus občanského a vojenského práva. Tento pozitivní rys však do značné míry zastiňuje jejich nízká kvalita. Trestněprávní předpisy, v nichž snaha o jednoduchost a odstranění formalismu vedla k oslabení záruk spravedlivého procesu, se tak významně podepsaly pod nízkou kvalitu trestního soudnictví v padesátých letech. Tu ovšem ovlivnila i řada dalších faktorů. Připomenout je třeba špatnou profesní připravenost a nedostatek zkušeností nových soudců a prokurátorů, z nichž velká část narychlo získala požadované právnické vzdělání v Právnické škole pracujících, vyhrocenou společenskou atmosféru, právní nihilismus, a především masivní tlak na „třídní“ rozhodování. Negativní roli ovšem sehrál také samotný fakt rekodifikace. Zatímco před rokem 1951, než se nové trestněprávní kodifikace staly účinnými, se orgány činné v trestním řízení mohly při aplikaci starších předpisů opřít o řadu teoretických prací, judikátů a komentářů, vzniklých za dobu platnosti trestního zákona z roku 1852, nová a velmi často vágní a „novátorská“ ustanovení musela právní teorie a praxe teprve zpracovat, vyložit a prověřit v rozhodovací praxi. Některé ze starších zdrojů sice byly použitelné i nadále, ale odvolávat se na ně bylo v padesátých letech přinejmenším netaktické. Věcnou stránku problému totiž zastiňovalo ideologické hledisko, vyjádřené heslem o nutnosti důsledného rozchodu s buržoazním právem.³²

4 Dopady nezákonností na armádu

Prvním a základním krokem, který měl KSČ zajistit ovládnutí armády, byla změna složení jejího velitelského sboru. Proto k prvním čistkám mezi vojáky z povolání začalo docházet hned po 25. únoru 1948, kdy byli z armády propuštěni generálové a vyšší důstojníci, které mělo na svých seznamech

³² SCHELLE, Karel a Ladislav VOJÁČEK. *Z dějin moderního trestního práva: učební text pro studenty Masarykovy univerzity*. Ostrava: Key Publishing, 2020, s. 32–33.

„nespolehlivých“ 5. oddělení hlavního štábu.³³ Velmi brzy však politicky motivované čistky nabyly charakter totální destrukce celého velitelského sboru čs. armády a byly umocněny systémem následných represí, zasahujících nejen propuštěné vojáky z povolání, ale i jejich rodinné příslušníky. Pomocí velmi nevybíravých a brutálních metod se KSČ podařilo ve velmi krátké době zcela rozbít velitelský sbor armády vytvořený před únorem 1948. Čistky zasáhly všechny skupiny důstojníků bez rozdílu (Západ, Východ, domácí odboj, předmnichovská armáda), rozdílná byla pouze jejich intenzita.³⁴

Již v průběhu roku 1948 dochází k zatýkání a věznění důstojníků, kteří se neúspěšně pokusili odejít do zahraničí, a také těch, kteří jakýmkoli způsobem vyjádřili svůj nesouhlas s komunistickým režimem. Od počátku roku 1949 jsou perzekuce nepohodlných důstojníků organizovány systematicky obranným zpravodajstvím ve spolupráci se Státní bezpečností. Perzekuce byly zaměřeny především proti důstojníkům, kteří byli z jakéhokoli důvodu propuštěni z armády od roku 1945, ale i proti těm, kdo dosud zůstali v armádě a projevíli nesouhlas s poučným vývojem. Již v této době bylo příslušníky obranného zpravodajství používáno provokací, především proti příslušníkům letectva. Agenti OBZ či později 5. oddělení hlavního štábu připravovali fingované odchody do zahraničí a následně důstojníky, kteří projevíli zájem o odchod do zahraničí, zatýkali. Následovalo jejich různě dlouhé věznění bez soudu a poté odsouzení.³⁵

Vyšší formou postihu důstojníků ze strany komunistické justice bylo jejich zatčení a vyšetřování, které končilo převážně soudním postihem. Pokud byl případ shledán politickým, byl proti vojákům z povolání používán právě zákon na ochranu lidově demokratické republiky, na jehož základě stanuli nikoliv před vojenským, ale státním soudem, který vynášel nejprísnejší rozsudky včetně trestů smrti. Příkladem důstojníka obviněného na základě zákona na ochranu lidově demokratické republiky může být gen. Vladimír

³³ Detailně k činnosti OBZ a 5. oddělení hlavního štábu při přípravě seznamů a sbírání kompromitujících materiálů k pozdějším procesům viz HANZLÍK, František. *Bez milosti a slitování: B. Reicin – fanatik rudého teroru*. Praha: Ostrov, 2011, s. 117–132; obdobně HANZLÍK, František. *Tajné služby na cestě KSČ k moci 1945-1948: únor 1948 – výsledek nerovného zápasu*. Praha: Academia, 2021, s. 219–225.

³⁴ BÍLEK, LÁNIK, ŠACH, 2006, op. cit., s. 104.

³⁵ HANZLÍK, 2015, op. cit., s. 59.

Příkryl odsouzený k trestu ve výši 25 let vězení.³⁶ Zajímavou je i kauza pplk. ve výslužbě Josefa Hrušky³⁷, který byl ve skutečnosti agentem Vojenského obranného zpravodajství a pomáhal vytvářet fiktivní odbojovou organizaci Pravda zvíťezí (někdy uváděná také jako Pravda vítězí) s cílem v provedení protikomunistického státního převratu. Již od začátku však šlo o cílenou komunistickou provokaci. Hruška byl popraven dle zákona na ochranu lidově demokratické republiky za velezradu poté, když se jej jeho nadřízení jako nepohodlného svědka nezákonné činnosti rozhodli zbavit. V tomto procesu byl na doživotí odsouzen i gen. Karel Kutlvašr, který se ve skutečnosti provinil jen tím, že v květnu 1945 jako velitel povstaleckých jednotek pražského povstání spolupodepsal kapitulaci německých jednotek, čímž umožnil jejich odchod do západního zajetí a byl tak prohlášen nepřítelem SSSR.³⁸

V době nejtvrdějších represí došlo k exekuci celkem 49 vojenských osob. Do této skupiny byli zahrnuti aktivní vojáci, veteráni československých vojenských jednotek z druhé světové války, kteří odešli do výslužby, a důstojníci, kteří vyřazení do civilu v rámci tzv. „očisty armády“. Za vojenskou osobu je třeba počítat i vojína v záloze, ve skutečnosti oběť kolektivizace, u něhož ale vojenský výcvik a znalost účinnosti střelných zbraní patřily ke zdůvodnění vynesení absolutního trestu.³⁹

Před vojenskými soudy končili vojáci, kteří se provinili tzv. vojenskými trestnými činy, jako bylo prozrazení vojenského tajemství, neuposlechnutí rozkazu, urážka mezi vojáky, ztráta zbraně apod. U vojenských soudů probíhaly také tzv. následné procesy s „pomahači“ těch, kteří byli odsouzeni státním soudem. Vedle soudního postihu byli vojáci z povolání postihováni také mimosoudní cestou, která byla uskutečňována pouhým administrativním

³⁶ ČEKANOVÁ, Markéta. *S cejchem zákona 231: na památku těch, kteří trpěli ve jménu proklamovaných světých zítřků: 262 500 politických vězňů ve 180 táborech, 100 000 občanů odlečených KGB do Sovětského svazu, 4 000 politických vězňů, kteří v komunistických táborech zemřeli, 247 popravených po politických procesech*. Plzeň: Miloslav Krist, 2008, s. 4–5.

³⁷ ABS, fond Vyšetřovací spisy, V-5604 MV, Josef Hruška a spol., Trestní oznámení z 24. ledna 1949.

³⁸ Jaroslav LÁNÍK a kol. *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*. Praha: Ministerstvo obrany – Agentura vojenských informací a služeb, 2005, s. 168.

³⁹ PEJČOCH, Ivo. *Vojenské osoby popravené v období politických procesů v Československu v letech 1948–1955*. Praha: Ministerstvo obrany ČR – Prezentační a informační centrum MO, 2009, s. 4.

aktem bez sdělení obvinění a možnosti obhajoby nebo odvolání. Jednalo se především o internaci asi 300 důstojníků v táboře nucených prací Mírov, který byl zřízen v roce 1949 pro vojáky z povolání vyhozené z armády, u nichž chyběl zákonný důvod pro odsouzení. Tábor existoval do roku 1951 a byl známý nelidskými podmínkami.⁴⁰

Jedním z velmi závažných důsledků perzekucí příslušníků armády byl i fakt, že pro nábor nových vojáků byla morální a odborná kritéria naprosto nepodstatná, důležitá byla jen a pouze ochota sloužit novému režimu. Tím došlo k tomu, že se čs. armáda stala v podstatě nebojeschopným tělesem. Dlouhodobě destruktivně působila i přítomnost sovětských poradců, kteří měli možnost ovlivňovat cokoli a podle sovětského vzoru se postupovalo i při přípravě politických procesů.

5 Závěrem

Nezákonnosti, ke kterým docházelo již v období let 1945–1948, se staly po převzetí moci komunistickou stranou v únoru 1948 masovým jevem i přes snahu vládnoucí strany o jejich částečnou legalizaci přijetím zákonů typu zákona č. 213/1948 Sb. o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů, č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky, č. 247/1948 Sb. o táborech nucené práce a dalších. Monopol moci komunistické strany zajišťoval, že nechvalně známé metody práce používaly bezpečnostní složky i nadále bez jakýchkoliv obav z jejich zveřejnění v tisku či z případné kontroly parlamentem. Ironií osudu je, že obětí nezákonností a perzekucí se po únoru 1948 stali i ti, kteří se přičinili velkým dílem v letech 1945–1948 o uchopení moci komunistickou stranou. Stejný osud potkal mnohé z těch, kdo v poválečném období stáli na straně demokracie, i těch, kteří se zasloužili o její porážku. Nakonec skončili ve stejných vězeních, táborech nucených prací, a dokonce i na popravisti.⁴¹

Zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky byl přijímán jako řešení aktuálních otázek ochrany republiky, když existující zákon č. 50/1923 Sb. byl novým režimem nastoleným únorovým převratem vnímán

⁴⁰ BÍLEK, LÁNÍK, ŠACH, 2006, op. cit., s. 104–105.

⁴¹ HANZLÍK, 2021, op. cit., s. 399.

jako nepřijatelný a taktéž za situace, kdy trestní zákon byl teprve připravován. Zákon č. 231/1948 Sb., ve své podobě samostatného předpisu platil jen několik let, do přijetí nového trestního zákona č. 86/1950 Sb., do něhož byl s určitými změnami převzat. Za krátkou dobu své existence se ale stihl stát podkladem pro nezákonné stíhání a odsouzení mnoha osob. Na jeho základě stanulo před Státním soudem téměř dvacet sedm tisíc osob a bylo vyneseno 249 trestů smrti.¹

Už jen z důvodu takového počtu zničených lidských osudů vesměs na základě zcela vykonstruovaných obvinění je důležité si takto účelově přijímanou legislativu připomínat, protože ohýbání práva je vždy začátkem cesty, ze které není návratu, cesty k nesvobodě a pošlapávání lidské důstojnosti. Politické procesy jsou dodnes hodnoceny jako jedno z největších traumat, které přinesla komunistická totalita pro vývoj celé společnosti, přičemž jejich škodlivost byla dalekosáhlá a dopady dlouhodobé. Příslušníci armády, kterých se perzekuce týkala, byli zdaleka nejčastěji zkušení velitelé, veteráni a příslušníci protinacistického odboje, kteří na obranu země mnohokrát nasazovali vlastní život. Nepřítel je porazit nedokázal, dokázala to až komunistická justice!

Summary

Post-war Persecution of Members of the Military and the Adoption of the Law for the Protection of the People's Democratic Republic

After the end of the Second World War, Czechoslovakia was a country at a crossroads. The communists tried to take control of key institutions of the state, including the army. In doing so, a number of illegalities were committed. After the coup in February 1948, this was followed by the adoption of legislation by the already totalitarian state. A striking example was Law No. 231/1948 on the Protection of the People's Democratic Republic, adopted in October 1948. On the basis of this law, many thousands of people were convicted for alleged anti-State acts.

¹ LOJEK, 2020, op. cit., s. 468.

TRESTNÝ ČIN NEDOVOLENÉHO OPUŠTĚNÍ REPUBLIKY V KONTEXTU VÝVOJE PROTISTÁTNÍCH TRESTNÝCH ČINŮ OD ROKU 1948

doc. JUDr. Josef Kuchta, CSc.

Katedra trestního práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita

1 Úvodem

Z dnešního pohledu lze ustanovení trestního práva po roce 1948 charakterizovat jako předpisy chránící především politický systém nastolený komunistickou stranou a prosazující její zájmy. Zájmy jednotlivce ustoupily kolektivistickému pojetí a přední místo v hierarchii chráněných zájmů obsadily zájmy státu (KSČ) a politické a hospodářské zřízení. Rozsah vágně formulovaných ustanovení byl současně rozšířen pomocí ideologicky ovlivněného výkladu právních norem. Právní normy byly přizpůsobeny politickým záměrům, a pokud nikoliv, docházelo ke změnám v průběhu aplikace, která byla silně ovlivněna politickými liniemi a ideologizovaným výkladem. Neúcta k ustanovením právních předpisů a jejich zneužívání, nedodržování a obcházení dosáhly v této době snad nejvyšší míry v naší novodobé historii. Ve zvýšené míře to platilo o protistátních trestných činech. Nejde o to, aby tyto protistátní trestné činy byly z trestních zákoníků vypuštěny jako takové – podobná ustanovení lze nalézt v historických i moderních západních demokratických trestních kodexech –, ale je třeba je zbavit jejich třídní podstaty, v procesním právu zajistit zvýšení práv obviněných a realizaci demokratických procesů v soudnictví, zajistit jejich navazující ochranu i v souvisejících právních odvětvích, zejména v právu správním a občanském, vyloučit jejich politickoideologický výklad tak, aby se v něm nerealizovala třídní podstata a snaha vyrovnat se prostředky trestního práva se svými ideologickými politickými a ideologickými odpůrci. Je nabitelné, že žádného z těchto uvedených cílů nemohlo být v té době dosaženo, naopak třídní zneužívání práva a zneškodnění politických odpůrců bylo cílem vlastním a nejvyšším.

Výše uvedené se v nejostřejší podobě projevovalo u tzv. protistátních trestných činů, které byly u nás až do roku 2009 upravovány vždy v první hlavě zvláštní části trestního zákoníku jako výraz přednosti zde chráněných zájmů před ostatními. Klasicky se tyto trestné činy rozdělovaly podle jejich stupně nebezpečnosti pro státní zájmy a podle objektu a objektivní stránky na trestné činy proti základům republiky, proti bezpečnosti republiky a proti obraně vlasti. Vedle toho ovšem existují další trestné činy s určitými politickými aspekty, které bývají upravovány v jiných hlavách zvláštní části TZ. Máme zde na mysli zejména trestné činy proti základním ekonomickým zájmům státu (některé trestné činy hospodářské (např. dříve trestné činy ohrožení provozu soukromého hospodářství, spekulace apod.), trestné činy proti orgánům státu (útoky na úřední osoby, vzpoura vězňů), některé trestné činy nynější hlavy desáté a třinácté, které lze aplikovat i bez vyhraněného politického aspektu. Proto další výklad bude zaměřen pro nedostatek prostoru úžeji, tzn. zejména na nejzávažnější trestné činy proti republice, z dalších pak v následující části na vývoj nejčastěji aplikovaného trestného činu, i když řazeného nejčastěji do trestných činů proti bezpečnosti republiky, když bude poukázáno na jejich právní vývoj, úpravu, popř. vzájemné souvislosti.

2 Vývoj protistátních trestných činů od roku 1948 do roku 1989

Změnu režimu a následující nevyhnutelnou změnu trestního práva i jeho aplikace předznamenal již „Vítězný“ únor v roce 1948. Jedním z prvních opatření v této oblasti se stalo přijetí zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky. Jeho účelem bylo v první řadě posílit ochranu podle předcházejícího prvorepublikového zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. Tento zákon bylo třeba přizpůsobit socialismu a změněným poměrům, což se projevilo zavedením některých nových skutkových podstat a podstatným zvýšením trestních sazeb. Zákon tím navazoval na retribuční zákonodárství poválečné doby.

Jeho první hlava sdružovala trestné činy proti státu a chránila před nejzávažnějšími útoky elementární zájmy, jako byly samostatnost, ústavní jednotnost a celkově lidově demokratické zřízení. Hlava druhá, Trestné činy proti vnější bezpečnosti, zajišťovala ochranu státu v době zvýšených bezpečnostních

opatření. Trestné činy proti vnitřní bezpečnosti státu obsahovala hlava třetí a měla trestat útoky na vnitřní řád státu, na tělesnou integritu a čest ústavních činitelů. Poslední hlava, Trestné činy proti mezinárodním vztahům, trestala hanobení spojeneckého státu, podněcování k útočné válce či šíření nepravdivých zpráv. Celkově byl tento zákon věrným obrazem své doby, připomínal teorii zostřujícího se třídního boje a silnou touhu po zničení všech politických protivníků. Mezi základními pravidly užívání tohoto předpisu byla aplikace co možná nejpřísnějšího ustanovení, pokud to bylo možné. Celkem bylo podle tohoto zákona odsouzeno 26 079 osob.²

Jako jeden z výsledků tzv. právnícké dvouletky byl v roce 1950 přijat nový komplexní tzv. lidově demokratický trestní zákoník, a to pod č. 85/1950 Sb. Pokračoval v tradici přitvrzování represe zejména v oblasti protistátních trestných činů, oproti zákonu č. 231/1948 Sb., který se stal prakticky jeho součástí, obsahoval opět nové trestné činy a zpřísněné sankce. Zrcadlil přímo a nezakrytě třídní povahu státu. Podle důvodové zprávy byl vytvořen k co nejúčinnějšímu zneškodnění reakce. Filosofie důvodové zprávy spočívala v tom, že za kapitalismu roste zločinnost rychleji, než přibývá obyvatelstva, zločinnost však není trvalým jevem, ale je organicky spjata s kapitalismem a proto s ním musí zákonitě zaniknout. Lze ji proto vymýtit důsledným postupem proti kapitalistické společnosti a nositelům její ideologie, kteří existují stále i v socialistické společnosti, a proto posláním nového trestního zákoníku je chránit především politické a hospodářské zřízení lidově demokratické republiky proti jejím vnitřním i vnějším nepřátelům. Ze změn týkajících se protistátních trestných činů lze uvést ty, které byly vyžádány potřebou přizpůsobení dosavadního zákona obecné části zákona nového, popř. využitím zkušeností získaných aplikací původního zákona.

Tak došlo např. ke zpřesnění skutkové podstaty velezrady, zavedení nových trestných činů výtržnictví a spekulace, zcela nově bylo zařazeno ustanovení o sabotáži, která byla považována za jeden z nejnebezpečnějších útoků na hospodářské základy lidové demokracie.³

² BLÁHOVÁ, Ivana, Lukáš BLAŽEK a kol. *Oběti komunistické spravedlnosti. Právní aspekty politických procesů*. Praha: Auditorium, 2013, s. 53 a 55.

³ Viz k tomu blíže VIESKA, Juraj. *Ochrana lidově demokratické republiky v novém trestním zákoně*. Praha: Orbis, 1950, s. 188 a 189.

Ustanovením § 116 a 117 pak byla vyplněna mezera předchozího zákona, který neposkytoval zvýšenou ochranu skupině obyvatel a jednotlivci proti násilí pro jejich kladný vztah k lidově demokratickému řádu. Zavedena byla také skutková podstata trestného činu výroby a držení vysílací stanice, i když nebyla v konkrétním případě přípravou k protistátním činům. Do § 95 byl beze změn převzat trestný čin nedovoleného opuštění republiky podle § 40 dřívějšího zákona č. 231/1948 Sb. Velmi nebezpečné pro svou obecnost pak bylo ustanovení § 129, které stíhalo nepřátelské jednání proti republice, spočívající v úmyslném ohrožení obecného zájmu jednáním nepřátelským lidově demokratickému státnímu zřízení nebo společenskému řádu republiky, které jsou zaručeny ústavou. Ustanovení blíže neuvádělo, čím se takové jednání může projevat. K aplikaci se požadovalo naplnění blíže neurčených jiných obecněji formulovaných skutkových podstat, pokud ovšem bylo ve vztahu k nim relativně více nebezpečné, uplatňovalo se tedy speciálně. Ustanovení bylo používáno např. na nesprávné a zájmům občanů se přičící vykonávání svěřených funkcí, ztěžování činností členů JZD apod.⁴

Vysoký výskyt statisticky vykázaných protistátních trestných činů, stejně jako kriminality celkové v padesátých letech při aplikaci tohoto trestního zákona byl tedy důsledkem zvýšené trestní represe, podmíněné ostrostí a formami boje mezi základními skupinami. Ty druhy trestné činnosti, které byly pro společnost uvedeného období typické, ovlivňovaly výši stavu kriminality a s postupným upevňováním politických, společenských a ekonomických změn měly klesající tendenci. K nehlubšímu poklesu stavu kriminality došlo kolem roku 1960. Patrně i na tomto základě, na základě subjektivistického a optimistického hodnocení ohledně snižování intenzity třídního boje a rychlého budování socialistických vztahů ve společnosti, jakož i vnímaných neblahých zkušeností ostré represe z počátku padesátých let, docházelo ke změnám při stanovování konkrétních prostředků a forem trestní politiky. V roce 1960 vyústily diskuse o dosaženém stupni rozvoje společnosti do přijetí řady opatření i legislativního charakteru akcentujících rozšiřování účasti občanů na správě státu i přehodnocení funkce a cílů trestní represe. Největším hmatatelným výsledkem těchto diskusí a snah byla nová

⁴ VIESKA, Juraj. *Ochrana lidově demokratické republiky v novém trestním zákoně*. Praha: Orbis, 1950, s. 190.

socialistické ústava z roku 1960, která přinesla podstatnou redukci úpravy trestní represe a rozšiřování výchovného působení společenských orgánů a organizací na pachatele trestné činnosti. Na ni navazující trestní kodexy se pak nesly ve znamení převažující dekriminalizace, depenalizace a diferenciacie trestní odpovědnosti. Vyvrcholení těchto snah představoval nový trestní zákoník č. 140/1961 Sb.

Nový trestní zákoník měl stejně jako jeho předchůdce třídní charakter, ostrí trestní represe však již podstatně otupoval. Projevily se tak tendence omezit represivní potlačovací stránku trestního práva ve prospěch rozšíření jeho výchovné funkce, jejichž výrazem je nová formulace účelu trestního zákona a trestního práva jako celku v § 1 zákona. Účelem se tak výslovně stává ochrana společenského a státního zřízení ČSSR, socialistického vlastnictví a oprávněných zájmů občanů. Trestní zákon z roku 1950 orientoval svůj účel výslovně na zneschodnění nepřátel pracujícího lidu. Nový trestní zákon, patrně pod vlivem teze, že v ČSSR zvítězil socialismus a byly zlikvidovány zbytky nepřátelských tříd, již nerozlišoval pachatele z řad třídních nepřátel a pachatele z jiných tříd a společenských vrstev, osobu pachatele však přesto bylo možno podle ustanovení obecné a zvláštní části kvalifikovat i jako třídního nepřítele a na tuto skutečnost reagovat při ustalování individuální trestní odpovědnosti i ukládání trestu. Takový postup přímo předpokládala např. ustanovení I. hlavy zvláštní části trestního zákona u trestných činů proti základům republiky, kdy bylo možno do trestu započítat i fakt příslušnosti k nepřátelské třídě jako přitěžující okolnost, pohnutka nepřátelství k socialistickému s státnímu zřízení se stala znakem mnoha trestných činů proti základům republiky apod.

Z dalších charakteristických znaků protistátních trestných činů tohoto trestního zákoníku lze např. uvést následující:

- V rámci socialistického společenského a státního zřízení, které tvořilo druhový objekt této trestné činnosti, byla jako jeho nedílná součást také chráněna, byť to zde nebylo výslovně formulováno, vedoucí úloha KSČ ve společnosti.
- Ochrana zde byla výslovně speciálními skutkovými podstatami poskytována i dalším státům světové soustavy (podle zásady proletářského internacionalismu), jejichž výčet v komentáři byl demonstrativní

a podléhal dobovému výkladu. Nejvýrazněji byla tato zásada zachycena v § 99 o poškozování států světové socialistické soustavy, podle něhož byl postihován velmi přísně i pachatel, který spáchal proti takovému státu některý z trestných činů rozvracení republiky, teroru, záškodnictví, sabotáže a podvracení republiky, dále pak trestný čin hanobení státu světové socialistické soustavy a jeho představitele podle § 104 a trestný čin vyzvědačství a ohrožení státního tajemství ke škodě státu světové socialistické soustavy podle § 108 trestního zákona.

- Celá řada skutkových podstat zde byla formulována velmi obecně a abstraktně, pomocí tzv. „gumových“ pojmů (např. pojmy rozvracení, pobuřování, podvracení, hanobení apod.), což odporovalo zásadě právní jistoty. Jejich výklad byl ponechán teorii a judikatuře, což opět umožňovalo účelové rozšiřování trestní represe podle politické potřeby.
- Zcela nově byla zaveden princip materiálně formálního pojetí trestného činu a v jeho rámci pojem společenské nebezpečnosti jako obligatorního znaku trestného činu. Proti jeho velmi abstraktnímu vymezení byly již v šedesátých letech a zejména od devadesátých let vznášeny kritické námítky, které poukazyvaly zejména na negativní zkušenosti z padesátých let. Pojem považovaly za velmi vágní a neurčitý, který ve spojení s obecnými formulacemi skutkových podstat vedl k jejich ideologickému výkladu a tím i k nezákonnostem v totalitním státě, když zejména tyto prvohlavové trestné činy, ale např. i skutková podstata trestného činu výtržnictví byla státem zneužívána jako prostředek boje s politickými protivníky. Takovými formulacemi si chtěl stát nepochybně uvolnit svou vázanost vlastními zákony, usnadnit si svou zákonodárnou činnost a zmenšit význam formální stránky trestných činů.
- Na rozdíl od úpravy z roku 1950, kdy obecně formulovaná pohnutka pohnutka „z nepřátelství“ byla výslovným znakem závažných trestných činů, se v nové úpravě takto uvádí jen u poměrně málo závažných protistátních trestných činů, u nejzávažnějších trestných činů se naproti tomu snaží vyjádřit takový vztah pachatele bližším konkrétnějším vymezením motivu (např. úmysl rozvracet zřízení u rozvracení

republiky, poškodit zřízení u záškodnictví, odstrašit jiného od aktivního plnění úkolů společnosti u teroru apod. To na jedné straně klade vyšší nároky na státní orgány dokazovat speciální subjektivní stránku trestného činu, na druhé straně ale umožňuje za prvohlavové trestné činy stíhat i profesionální delikventy, u nichž by jinak nebylo možné pohnutku „z nepřátelství“ dovodit.⁵

Významné represivní změny trestního zákona s politickým a třídním aspektem se uskutečnily jako součást tzv. konsolidačních opatření k překonání společenské a politické krize z roku 1968 a 1969, kdy prakticky přestaly fungovat orgány činné v trestním řízení, přestala se realizovat represivní trestní politika státu. Období je třeba objektivně hodnotit jako dobu, v níž převládly demokratizační tendence ve všech oblastech společenského života, podle pozdějšího hodnocení nejvyšších stranických a státních orgánů docházelo v tomto období k poklesu občanské disciplíny, rozšiřovaly se různé činy směřující k narušení veřejného pořádku, zásobování trhu, občanského soužití, zájmů národního hospodářství apod., na což bylo třeba podle tehdejšího tvrzení zareagovat tvrdými opatřeními. Patrně jako přímá reakce na demokratické úsilí občanů u příležitosti prvního výročí vstupu okupačních sovětských vojsk a masové občanské nepokoje v těchto dnech bylo k zamezení těchto tendencí vydáno zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb. (tzv. Prügelpatent, podepsaný i tehdejším předsedou Alexanderem Dubčekem) o některých přechodných opatřeních nutných k ochraně veřejného pořádku. Toto zákonné opatření vstoupilo v platnost dnem 22. srpna 1969 a jeho účinnost byla stanovena do 31. 12. 1969.

Tímto opatřením byla stanovena trestní odpovědnost na akcích narušujících veřejný pořádek, za vyzývání k takovým akcím nebo jejich podporu, za neuposlechnutí výzvy veřejného činitele k zachování veřejného pořádku nebo za vybízení k takovému neuposlechnutí. Takové jednání bylo kvalifikováno jako přestupek, nešlo-li o trestný čin. Pro stíhání těchto přestupků a některých taxativně uvedených trestných činů bylo zavedeno zjednodušené řízení, řízení před soudem se zahajovalo na podkladě trestního oznámení orgánů SNB a o uvedených činech rozhodoval samosoudce u okresního soudu.

⁵ MATYS, Karel a kol. *Trestní zákon. Komentář, II. část zvláštní*. 2. přepracované a doplněné vyd. Praha: Panorama, 1980, s. 274 a 275.

Pro činy uvedené v tomto normativním aktu bylo za jeho účinnosti na území ČSSR stíháno celkem 7546 osob, z toho 820 mladistvých. Podstatná část jeho politických ustanovení byla poté převzata do zákona č. 159/1969 Sb. o přečinech, který z nich vytvořil nový typ trestněprávního deliktu – přečin. Jeho vydání nepochybně sledovalo politický cíl – umožnit účinně a rychle postihovat různé formy společensky nebezpečných jednání, které nedosahují společenské nebezpečnosti trestných činů, nicméně je třeba je považovat za zvláštní kategorii trestních deliktů s možností využití pro jejich stíhání všech institutů trestního práva hmotného i procesního, zejména také ukládání trestů odnětí svobody. Zákon o přečinech tedy vytvořil novou kategorii trestněprávních deliktů – přečinů a zavedl takto jednotný postih jednak dřívějších provinění, která byla zrušena jako kategorie ke stejnému dni, jednak přestupků stíhaných podle zák. č. 60/1961 Sb., ale zejména přestupků stíhaných do 31. 12. 1969 podle § 1 zák. opatření Předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb. i některých jednání proti zájmům tehdejšího socialistického hospodářství. Touto úpravou se podle důvodové zprávy měla vytvořit jednotná linie směřující k upevnění občanské disciplíny a disciplíny v práci i ve společnosti.

Účinek zákona i přes výše uvedenou částečnou dekriminalizaci se projevil ve statisticky podstatně zvýšeném počtu osob odsouzených soudy, když v roce 1969 bylo takto odsouzeno 60 356 osob, v roce 1970 již 107 761 osob, z toho 23 617 osob za přečiny. Podstatně se zvýšila represe využíváním již účinných ustanovení (např. v letech 1970 a 1971 bylo za trestný čin nedovoleného opuštění republiky podle § 109 trestního zákona odsouzeno každoročně více než 30 000 osob.

Pokud sledujeme vývoj naší společnosti po roce 1961, je možné zpočátku pozorovat novou orientaci v tvorbě právního řádu ve směru uvolňování trestní represe, jejíž vývoj byl narušen zejména zákonem o přečinech z konce šedesátých let. V posledním období do roku 1989 pak trestní právo odráželo minimální pohyb v trestním zákonodárství, vyústující ve strnulost tohoto vývoje, který se posléze zcela vyčerpал a dospěl k další kvalitativní změně v roce 1989. Ne náhodou dochází k zásadnímu oživení právě počátkem devadesátých let, kdy i trestní právo muselo reagovat na podstatné revoluční změny, ke kterým tehdy došlo.

3 Vývoj protistátních trestných činů v letech 1989–2021

Od listopadu 1989 doznaly právě trestné činy zařazené do této hlavy spolu s trestnými činy hospodářskými největších změn a odrazily tak nejpodstatnější změny v charakteru státu, celého státního a společenského zřízení i jeho politického směřování. Původní právní úprava především vycházela z ústavního zakotvení vedoucí úlohy KSČ a v důsledku toho pak bylo ve skutkových podstatách jako chráněný zájem uvedeno „socialistické a státní zřízení“. Tato ustanovení tedy měla vyhraněně politický a ideologický charakter a měla sloužit k ochraně pouze jednoho určitého typu společenského zřízení cestou potlačování pluralitního politického systému založeného na svobodném a dobrovolném vzniku a soutěži politických stran respektujících základní demokratické principy. Ustanovení obsažená v této hlavě pak totalitní režim využíval k postihování občanů za využívání politických práv a svobod zaručených a proklamovaných jinak obecně Ústavou a mezinárodními dokumenty, kterými byla již tehdejší republika vázána. Trestní zákon byl tak v této části degradován na prostředek potlačování politické opozice a projevů jiného politického nebo náboženského smýšlení a na vypořádání se s politickými odpůrci. Tomu napomáhala i formulace skutkových podstat, z nichž značná část neměla jednoznačně vymezenou objektivní stránku a příliš obecná, vágní a neurčitá vymezení umožňovala extenzivní politicky zaměřený a účelový výklad při jejich aplikaci, spočívající někdy až na libovůli (např. tehdejší ust. § 98 tr. zák. postihovalo podvracení republiky, které spočívalo v tom, že pachatel prováděl „podvratnou činnost“. Některé normy z této části měly až sociálně patologickou povahu (např. dřívější ust. § 109 tr. zák., které kriminalizovalo realizaci práva občana opustit svou zemi a žít v zahraničí).

K novelizacím ustanovení této hlavy došlo prakticky ihned po společenských demokratických změnách v roce 1989. Byly vedeny zejména snahou přizpůsobit právní úpravu všem mezinárodním smlouvám o lidských právech a svobodách, ke kterým naše republika již dříve přistoupila, a po přijetí Listiny základních práv a svobod ustanovením této Listiny. Konkrétněji pak došlo k následujícím změnám:

- byla zrušena řada skutkových podstat s vyhraněně politickým charakterem, které byly v praxi nejčastěji využívány (např. podvracení

- republiky podle § 98 tr. zák., pobuřování podle § 100 tr. zák., zneužívání náboženské funkce podle § 101 tr. zák., později i § 102 a 103 tr. zák. postihujících hanobení prezidenta republiky a jejího představitele;
- v důsledku změny mezinárodně politické situace a koncepce zahraniční politiky státu byla zrušena ustanovení poskytující ochranu státům tehdejší socialistické soustavy, naproti tomu nově začaly být chráněny zájmy některých mezinárodních organizací, v případě teroristických útoků i cizích států (§ 313 TrZ – trestní zákoník č. 40/2009 Sb.);
 - zrušeno bylo ustanovení § 109 tr. zák. postihující trestně masovou politickou emigraci našich občanů do ciziny;
 - některé skutkové podstaty byly formulačně upřesněny, resp. na základě zrušení dřívějšího čl. 4 tehdejší Ústavy o vedoucí úloze KSČ ve společnosti a státu byl jejich původní politický třídní objekt (socialistické společenské zřízení) nahrazen novým objektem vymezeným jako ústavní zřízení;
 - jako reakce na možné nově vzniknuvší formy kriminality byly zařazeny nové trestné činy, které naše dřívější trestní právo neznalo (např. v roce 2004 nový trestný čin teroristického útoku v § 95 tr. zák., trestné činy ohrožení utajovaných skutečností v § 106 a 107 tr. zák., nyní nově zneužití zastupování státu a mezinárodní organizace v § 315 TrZ, porušení osobní a věcné povinnosti pro obranu státu v § 322 TrZ aj).

Ke změnám právní úpravy této hlavy došlo v důsledku přijetí nového trestního zákona č. 40/2009 Sb. Tyto trestné činy jsou v novém trestním zákoníku zařazeny do hlavy IX zvláštní části, což je podstatná změna proti předcházející právní úpravě v trestním zákoně, který tyto trestné činy upravoval již v hlavě I zvláštní části. Ustanovení této hlavy poskytují ochranu nejvýznamnějším celospolečenským zájmům před nejzávažnějšími útoky namířenými proti ústavnímu zřízení republiky, její bezpečnosti a obranyschopnosti před vnější agresí. Takto má být zajištěno fungování demokratického právního státu, jehož řádné fungování současně zajišťuje i ochranu základních práv a svobod občanů. Změna v přístupu k trestněprávní ochraně významných společenských zájmů a nadřazení základních lidských práv a svobod nad ostatní chráněné zájmy se pak promítly do změny pořadí jednotlivých hlav zvláštní části tak, že do popředí trestněprávní ochrany se dostal člověk

a jeho základní zájmy, kolektivní práva a zájmy včetně zájmů státu jako nejvyšší formy politické organizace společnosti pak byly přece jen odsunuty mimo centrum pozornosti

Původní vnitřní systematika hlavy I trestního zákona č. 140/1961Sb., nyní IX trestního zákoníku č. 40/2009Sb, zůstala zachována a dělí se do tří oddílů – trestné činy proti základům republiky, proti bezpečnosti republiky a proti obraně vlasti, v jejichž rámci bylo zachováno i řazení jednotlivých skutkových podstat. Jedinou změnu v tomto směru představuje zařazení nové skutkové podstaty trestného činu porušení osobní a věcné povinnosti pro obranu státu do § 322 TrZ. K podstatným změnám pak došlo v letech 2017 a následujících, když byly do prvního oddílu za ust. § 312 o teroristickém útoku, které bylo zařazeno již novým trestním zákoníkem, postupně zařazovány další trestné činy § 312a až 311f, které na něj přímo navazují. Současně v této souvislosti byl nově definován pojem teroristické skupiny podle § 129a TrZ, který zpřísnil postih takových teroristických skupin.

Podíl trestných činů podle této hlavy (dříve podle hlavy I. tr. zák.: Trestné činy proti republice) na celkové kriminalitě v ČR, tj. na počtu všech spáchaných trestných činů za určité, zpravidla roční období, představuje v posledních letech statisticky zcela bezvýznamné číslo. V praxi se ojediněle vyskytují pouze trestné činy vyzvídání utajované informace podle dřívějšího § 106 tr. zák. a vyzrazování utajované informace podle § 107 tr. zák. Před rokem 1989 nebyly statistiky o páchání trestných činů podle této hlavy zveřejňovány, nicméně lze předpokládat, že zejména obecně formulované skutkové podstaty podvracení republiky a pobuřování byly státem relativně často využívány, resp. zneužívány v boji s politickými protivníky. Nejčastěji byl patrně zejména počátkem sedmdesátých let minulého století využíván a aplikován § 109 tr. zák., a to zejména jeho druhý odstavec, který kriminalizoval občany republiky, kteří bez povolení zůstali v cizině. I přes malou četnost výskytu v praxi však nelze na právní regulaci rezignovat, stejně jako v jiných státech tvoří taková ustanovení určitou pojistku před snahami neústavně změnit charakter a směřování státu či před aktuálními teroristickými útoky.

Společným objektem trestných činů podle § 309 až 316 je ústavní zřízení České republiky, zde i v dalších ustanoveních jsou chráněny jako objekt obranyschopnost, územní celistvost, samostatnost a některé mezinárodní

zájmy. Základní význam z těchto objektů má ústavní zřízení, a to nejen proto, že je výslovně uváděno u nejzávažnějších trestných činů této hlavy, nýbrž i proto, že ostatní čtyři objekty jsou v něm v podstatě obsaženy.

Co do *následku* je pro trestné činy proti republice typické ohrožení chráněných zájmů, jde tedy o ohrožovací delikty. Způsobení poruchy, resp. účinku je okolností podmiňující vyšší trestní sazbu u některých skutkových podstat [např. § 310 odst. 2 písm. b), c), § 311 odst. 3 písm. e) aj.].

Z hlediska *subjektivní stránky* jednoznačně převažují v základních skutkových podstatách trestné činy *úmyslné*. Forma *nedbalostní* je výslovně připuštěna pouze v § 318 a nově v § 322.

Podle § 7 odst. 1 TrZ se podle zákona České republiky posuzuje mj. trestnost rozvracení republiky (§ 310), teroristického útoku (§ 311), teroru (§ 312), sabotáže (§ 314) a vyzvědačství (§ 316) i tehdy, spáchal-li takový trestný čin v cizině cizí státní příslušník nebo osoba bez státní příslušnosti, která nemá na území republiky povolen trvalý pobyt.⁶

4 Trestný čin nedovoleného opuštění republiky od roku 1950 do současné doby.

Právní posuzování nedovoleného opuštění státu československými občany nebylo ještě v době od roku 1945 a do únorového převratu 1948 založeno na jeho kriminalizaci, neboť nebylo zatíženo významnými politickými a ekonomickými aspekty, které by způsobovaly vysokou společenskou nebezpečnost, na které by stát musel reagovat trestněprávně. Do té doby stále platný a účinný správněprávní zákon o cestovních pasech z roku 1928 stanovoval povinnost překračovat hranice a pobývat v cizině pouze s cestovními doklady, jež vyhovovaly jeho ustanovením. Přestupek proti tomuto ustanovení se sankcionoval pokutou do 5 000 korun nebo trestem odnětí svobody do 14 dnů. Na nedovolený pobyt v cizině mohla být aplikována i příslušná ustanovení zákona o vystěhovalectví z roku 1922. Za vystěhovalce se považoval ten československý občan, který opustil území republiky s trvalým úmyslem zdržovat se v cizině a získávat tam hmotné prostředky k obživě.

⁶ Blíže viz KUCHTA, Josef a kol. *Trestní právo hmotné. Zvláštní část*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 410–414.

Za porušení některých jeho ustanovení vystěhovaleckého zákona hrozilo uložení pokuty až do výše 50 000 korun.

V prvních poúnorových dnech roku 1948 byli trestně stíháni ti oponenti nového režimu, kterým se nepodařilo uprchnout za československé hranice a byli při pokusu o odchod do zahraničí zadrženi. Právním důvodem s velmi rozšiřujícím výkladem byla příprava úkladů o republiku dle zákona na ochranu republiky z roku 1923. Snaha o kriminalizaci se zakládala na domněnce, že tyto osoby by v zahraničí spolupracovaly s cizí mocí proti zájmům lidově demokratického Československa. Zákon vyžadoval již konkrétní spojení s cizími vojenskými či finančními činiteli.

Zcela novou právní situaci přinesl 6. října 1948 zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky. Ustanovení jeho § 40 vymezovalo skutkovou podstatu trestného činu neoprávněného opuštění území republiky a neuposlechnutí výzvy k návratu. Jednalo se o trestný čin proti mezinárodním vztahům. Jeho pachatelem mohl být v první řadě československý občan, který s cílem poškodit zájem republiky neoprávněně opustil území státu. Alternativní formou jednání se stalo úmyslné neuposlechnutí výzvy státního úřadu občanem, aby se v určené lhůtě vrátil na československé státní území. Mohlo jít například o vyhlášku ministerstva zahraničních věcí týkající se výzvy určené těm osobám, jejichž návrat byl v zájmu státu. I zde se prokazoval úmysl poškodit státní zájmy. Uvedené ustanovení § 40 krylo jak pokus ilegálního přechodu státních hranic, tak dokonání trestného činu. Dobový komentář stál na stanovisku, že záměr poškodit republiku se vyskytuje ve většině případů již předem. Mohl mít různé podoby – zběhnutí ze služby nebo před služební povinností či útěk do ciziny s úmyslem vstoupit do služeb cizí moci. Takový úmysl se dovozoval například z předchozího chování pachatele či jeho postoje k československému státu.

Nový trestní zákon č. 86 z července 1950 sice zákon č. 231/1948 Sb., zrušil, ale současně téměř doslovně promítl předchozí právní úpravu do svého § 95 o opuštění republiky. Dle nového znění tohoto ustanovení došlo zjevně ke zpřísnění podmínek trestní odpovědnosti. K naplnění zákonných znaků této skutkové podstaty stačilo již prosté opuštění území ČSR, aniž by bylo vyžadováno prokázání zájmu na poškození republiky. Systematicky skutková podstata spadala do první hlavy zvláštní části trestního zákona mezi

trestné činy proti republice, tedy jinak řečeno, mezi trestné činy protistátní. Trestnost se zakládala spíše na východiscích politických než na východiscích právních. Stát začal chápat odliv vlastního obyvatelstva za hranice jako vysoce nebezpečný a nežádoucí jev. Důvody uvedeného přístupu lze uvést v zásadě trojí. V první řadě se jednalo o příčiny tkvící v politické propagandě, kdy bylo nemyslitelné, aby občané lidově demokratických zemí odcházeli za lepšími životními podmínkami do států kapitalistických. Druhým důvodem byly ekonomické zájmy společnosti, když stát potřeboval zejména kvalifikovanou pracovní sílu doma, aby ji mohl pro potřeby národního hospodářství co nejdůsledněji využívat. Třetí důležitý důvod spočíval v bezpečnostních rizicích vystěhovalectví. V době tzv. studené války představovala emigrace nebezpečí úniku důležitých informací z oblasti státního tajemství nutných pro udržení obranyschopnosti či celkové integrity politických systémů pod vedením komunistických stran, a to například i v již zmiňovaném ekonomickém ohledu. Odchodem tedy pachatel demonstroval odpor k politickým základům tehdejšího státu, přechod do tábora „nepřátel“ a přispěl k ekonomickému oslabení republiky. Prokazovat další negativní postoje emigranta již tedy zákon nevyžadoval. Za objekt skutkové podstaty dobová komentářová literatura považovala zájem na lidském potenciálu a bezpečnosti země. Bylo-li však prokázáno, že pachatel opustil bez povolení státní území v úmyslu připojit se k neurčitě definovanému okruhu „nepřátel“ republiky, naplnil současně skutkovou podstatu trestného činu velezrady dle ust. § 78 tr. zákona. Pokud měl emigrant záměr po překročení státních hranic spolupracovat s cizími zpravodajskými orgány a předat jim utajované skutečnosti o životě v Československu, spáchal též v jednočinném souběhu pokus trestného činu vyzvědačství dle ust. § 86 trestního zákona.

Trestným opuštěním republiky nebylo každé překročení státní hranice, nýbrž jen odchod z republiky trvalejšího rázu (ne tedy dočasné překročení za účelem sbírání hub). Povolením k opuštění republiky nebylo ještě jen vydání cestovního pasu, ale konkrétní účelové povolení příslušného orgánu. Úřední výzvou k návratu na území republiky se rozuměla výzva ministerstva vnitra podle správního zákona o nabytí a pozbytí českého státního občanství, ale i výzva jiného služebního úřadu. Pachatelem podle § 95 odst. 1 mohl být kdokoliv, kdo na území ČR bydlel, tedy např. i cizinec s trvalým pobytem,

podle odst. 2 pak pouze československý občan. Vedle trestu odnětí svobody na 1 až 5 let bylo možno vyslovit i trest ztráty státního občanství.

Nový trestní zákon z listopadu 1961 se držel stejné šablony a opuštění republiky podle § 109 zařadil do první hlavy zvláštní části mezi trestné činy proti republice. Kromě již charakterizovaných jednání ve svém třetím odstavci trestal postupně ve znění novel č. 56/1965 Sb. a č. 45/1973 Sb. některé kvalifikované podoby tohoto trestného činu, jako například organizátorství, spáchání činu za současného porušení zvláště uložené povinnosti uchovávat státní tajemství, převaděčství osob apod. Předmětem ochrany tohoto ustanovení se stalo právo republiky na kontrolu pohybu obyvatelstva z jejího území do zahraničí a s tím související bezpečnost státu, včetně jeho politických a ekonomických zájmů.

Ustanovení § 109 odst. 1 bylo převzato beze změn, podle druhého odstavce měl být potrestán československý občan, který bez povolení zůstal v cizině.

Při opuštění republiky bez povolení je čin dokonán okamžikem překročení státních hranic bez platného cestovního dokladu za předpokladu, že odchod má i subjektivně trvalý charakter. Případy krátkodobého pobytu v cizině po nedovoleném překročení hranic, nedosahující stupně nebezpečnosti potřebného pro trestný čin pak mohly být přčinem proti zájmům socialistické společnosti ve styku s cizinou podle § 5 písm. d) zákona o přechínech nebo jen přestupkem podle zákona o cestovních dokladech.

Setrváním v cizině bez povolení se rozumí, že pachatel zůstane v cizině i po uplynutí doby, která mu byly k pobytu příslušnými státními orgány povolena, anebo že přejde do jiného státu, než do kterého bylo vycestování povoleno. Tato úprava se vztahovala i na země tzv. socialistického tábora, v konkrétním případě bylo třeba opět zkoumat konkrétní výši společenské nebezpečnosti takového jednání.

Pachatelem podle § 109 odst. 1 mohl být každý, kdo se na území tehdejší ČSSR zdržoval, tedy vedle čs. občanů a obyvatel republiky bez státní příslušnosti též cizinec. Z toho se dovozovalo, že pachatelem se mohl stát pouze československý občan, obyvatel republiky bez státní příslušnosti a cizinec se zdejší trvalým bydlištěm, jež získal například na základě práva uděleného azylu. Dle tohoto výkladového pohledu tedy nemohli být podle

československého trestního zákona postihování cizí státní příslušníci. Změna stanoviska ohledně subjektu trestného činu se projevila poprvé v rozhodnutí č. 40/1964 Sbírky soudních rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR. Podle něj se trestného činu dle § 109 tr. zákona mohl dopustit kdokoli, tedy nejen československý státní občan, ale i osoba bez státního občanství nebo cizinec. Takové ustanovení však bylo zbytečně široké a nepraktické a vztahovalo se tedy i na případy vycestování cizinců do jejich vlastních států, patrně zejména v případech, pokud by chtěli opustit území republiky mimo hraniční přechody bez evidence příslušných pasových orgánů. Zde pak ale doporučovalo zkoumat, jestli nebezpečnost takového činu nespočívá také v příčinách nepovoleného opuštění republiky samotném. Odst. 2 se pak vztahoval jen na české občany, kteří jimi byli v době spáchání činu.

Z hlediska zákonného znaku „opuštění republiky“ nemělo taktéž význam, zda osoba, jež bez povolení opustila území ČSSR, měla na tomto území bydliště, či se zde zdržovala pouze přechodně. Odůvodnění spočívalo v upřednostnění zájmu na dodržení režimu pohybu mezi republikou a cizinou, což mělo reprezentovat právo na státní svrchovanost. Bezpečnost republiky tedy logicky vyžadovala, aby nedocházelo k nekontrolovatelnému pohybu přes hranice ze strany vlastních či cizí

Tento trestný čin bylo možno spáchat jen úmyslně, úmysl pachatele musí přitom zahrnovat nejen záměr bez povolení překročit státní hranice či zůstat v cizině, nýbrž i záměr se do republiky nevrátit a pobývat v cizině natrvalo nebo alespoň po delší dobu, nebo to alespoň předpokládat a být s tím srozuměn. Pohnutka vedoucí k opuštění republiky je pro posouzení trestnosti nerozhodná, v konkrétním případě může jen ovlivnit stupeň společenské nebezpečnosti (vyšší byl např. v politické pohnutce, nižší spočíval např. v touze po dobrodružství, v naději získat lepší ekonomické postavení apod.). Nepřekážení pak bylo trestné jen v případě, byl-li tento čin spáchán za zvláště přítěžujících okolností podle § 109 odst. 3.⁷

V duchu Závěrečného aktu KBSE se po 1. srpnu 1975 dobová právní nauka snažila argumentovat, že uplatňování tohoto práva není v rozporu s čl. 12 odst. 2 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, který se pro ČSSR stal závazným již od 23. března 1976. Dle něj mohl

⁷ MATYS a kol., op. cit., s. 428–431.

každý svobodně opustit kteroukoliv zemi, tedy i svou vlastní. Vycházelo se ze znění odst. 3 výše uvedeného článku, dle něhož byla přípustná omezení těchto práv na základě zákona, bylo-li to nutné z hlediska ochrany národní bezpečnosti, veřejného pořádku nebo morálky nebo práv a svobod druhých, přičemž taková omezení byla v souladu s ostatními právy uznanými v Paktu. Odůvodnění přípustnosti trestného činu nedovoleného opuštění republiky lze z nynějšího pohledu charakterizovat jako velmi vypjatý legalismus, protože za rozhodující se považoval pohled československého práva, které volnou emigraci omezovalo právními předpisy, přičemž se vůbec nezkoumalo, zda důvody uváděné českými omezujícími předpisy vůbec odpovídají důvodům přípustným podle Závěrečného aktu KBSE.⁸ Vyskytly se i pokusy zpochybňovat právní závaznost tohoto aktu, přitom závaznost Mezinárodního paktu o občanských a politických právech byla dána vyhláškou ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb. z 10. 5. 1976, o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

Za dobu platnosti a účinnosti trestního zákona z roku 1961 se však názory na kriminalizaci nedovoleného opuštění republiky měnily, a to v souvislosti s náběhy na liberalizaci režimu pod vedením KSČ. V průběhu roku 1969 se dokonce dospělo k názoru, že ust. § 109 tr. zákona je nutné zrušit a původně kriminální jednání se má trestat pouze jako přestupek. Vzhledem k počínající normalizaci a podstatným zvýšením čísel emigrační statistiky se však tyto návrhy nerealizovaly. V roce 1977 se normalizační pokusil rozlišovat emigraci ve dvojím smyslu – sobě „nepřátelskou“ a v podstatě „neškodnou“. Tento přístup se projevil i v návrhu odlišně posuzovat společenskou nebezpečnost trestného činu nedovoleného opuštění republiky dle ust. § 109 tr. zákona. Šlo zejména o přiměřenou relaci mezi sankcí za nedovolené opuštění republiky (včetně pokusu a přípravy) a novou směrnici stanovenou možností legalizovat pobyt emigranta v zahraničí včetně možnosti jeho beztrestného návratu do ČSSR. S ohledem na to připravilo federální ministerstvo vnitra novelizaci ustanovení § 109 tr. zákona, která počítala s rozdělením materie do dvou skutkových podstat. Ustanovení § 109 upravovalo skutkovou podstatu porušení předpisů o cestovních dokladech

⁸ Ibid, s. 429.

a ust. § 109a vlastní opuštění republiky. Kvalifikovaná skutková podstata dle ustanovení § 109a vázala své zákonné znaky nedovoleného opuštění republiky či setrvání v cizině taktéž bez povolení na zvláště uloženou povinnost zachovávání státního tajemství, spáchání činu v úmyslu vyhnout se plnění závažné povinnosti uložené zákonem nebo na spáchání takového činu v úmyslu vyhnout se odpovědnosti za jiný spáchaný trestný čin. Varianta odrážela již zmíněné právně-politické východisko o rozlišování mezi trestáním prosté a režimu z různých důvodů nepřátelské emigrace, tento návrh však v legislativní praxi proveden nebyl.⁹

Druhá polovina 80. let minulého století přinesla patrně v rámci tehdejší společenské přestavby i snahy o úplné odstranění trestního postihu nedovoleného opuštění republiky, konkrétní návrhy v březnu 1988 předložilo federální ministerstvo vnitra. Na jejich základě měl spáchat tento trestný čin pouze ten pachatel, který státní hranice překonal za použití násilí či pod jeho pohrůzkou. Stejně tak již neměl být trestán československý občan, jenž se po uplynutí platnosti své výjezdní doložky z ciziny do republiky nevrátil. Trestné však mělo být i nadále organizované převaděčství a opuštění republiky u osob, jimž byla uložena zvláštní povinnost zachovávat státní či hospodářské tajemství. Ke změně trestního zákona, která by zahrnovala i navrhované vypuštění skutkové podstaty vniknutí na území republiky, však nakonec nedošlo. Ostatní dříve trestná jednání měla přejít do kategorie přestupků, u nichž hrozila pokuta až do 20 000 Kčs. a pobytu. Uvedený návrh se ale stal inspirací pro úvahy o mezích trestnosti po roce 1989.

5 Další nepříznivé důsledky pro občany spojené s nedovoleným opuštěním republiky a postihem za něj

Právní řád po roce 1948 zaměřil své ostří proti nedovolené emigraci i dalšími způsoby, které navazovaly na trestněprávní postih. Takovou oblastí se samozřejmě stala možnost pozbýt československé občanství. Dle části ustanovení § 7 zákona o nabývání a pozbývání československého státního občanství z roku 1949 mohlo ministerstvo vnitra odejmout státní občanství osobě,

⁹ Viz k tomu blíže POLCAR, Stanislav. Nedovolené opuštění republiky v kontextu bezpečnostního práva. *Securitas imperii*, 2019, roč. 34, č. 1, zejména s. 234, 239, 246–252.

kteřá se zdržovala v cizině a nezákonně opustila území Československé republiky. Podle trestního zákoníku z roku 1950 bylo možno za tento trestný čin uložit přímo trest ztráty státního občanství. Se vznikem federace k 1. lednu 1969 byl vydán i nový zákon o nabývání a pozbývání státního občanství České socialistické republiky. Možnost odnětí státního občanství se formálně zakládala na staré zákonné úpravě z roku 1949, nicméně konkrétní změnu přineslo zákonné opatření předsednictva České národní rady z listopadu 1969, dle jehož čl. 1 mohlo ministerstvo vnitra odejmout občanství kromě jiného osobě, která nezákonně opustila území republiky nebo svými činy poškozovala důležité zájmy ČSSR, zdržovala-li se v cizině.

Další oblastí, v níž emigranti čelili zásahům československé státní moci, se stal okruh jejich majetkových vztahů. Prostor pro majetkové postihy poskytovalo samozřejmě v první řadě trestní právo hmotné. Trestní zákoníky z let 1950 a 1961 umožňovaly v případě spáchání závažnějších trestných činů soudní uložení trestů propadnutí jmění, popřípadě majetku. Trest propadnutí majetku bylo možné udělit za trestný čin spáchaný z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky, šlo-li zároveň o případ uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody a v některých případech i bez něj. Nedovolené opuštění republiky jako projev protistátní delikvence se pro uložení tohoto trestu přirozeně nabízelo. Trestní právo procesní do tohoto kontextu přispělo vlastní úpravou. Pokud obviněný uprchl do ciziny nebo se v úředně určené lhůtě nevrátil, rozhodl trestní soud na návrh prokurátora, že zajištěný majetek připadá státu. K uvedeným trestněprávním omezením samozřejmě přistupovala i některá ustanovení socialistického občanského práva, zejména ta, jež obsahoval občanský zákoník, zejména jeho represivní ustanovení § 453a. Právě toto pravidlo sloužilo k majetkovému postihu osob, které bez povolení opustily území československého státu. Obecně na základě tohoto ustanovení platilo, že dopustil-li se vlastník věci takového protiprávního jednání, jímž se zbavil možnosti ji obvyklým způsobem užívat, připadla do vlastnictví státu. Musel se však zároveň dovodit rozpor se zájmem společnosti, aby vlastník s věcí dále nakládal. Lze bez větších pochyb tvrdit, že i skutková podstata dle ustanovení § 453a občanského zákoníku představovala represivní majetkový občanskoprávní postih vlastníka či jiného oprávněného subjektu. Ten

se dokonáním skutkové podstaty opuštění republiky dle § 109 tr. zákona dopustil protiprávního jednání, jež se v jeho osobní majetkové sféře projevilo tak, že mu znemožnilo, aby pravidelně užíval svou věc a uskutečňoval svá majetková práva. Přirozeně zde docházelo k souběhu trestněprávní a občanskoprávní úpravy. Při naplnění skutkové podstaty opuštění republiky dle § 109 tr. zákona se vycházelo z konstrukce, že soudy mohou uložit trest propadnutí majetku či věci, ale že tento trest může postihnout pouze ty majetkové hodnoty, které nepřípadly do vlastnictví československého státu již dle ust. § 453a občanského zákoníku. Nezaujatý hodnotitel se nemůže po výše uvedeném ubránit dojmu, že majetkový postih pounorové emigrace lze přisuzovat především socialistickému občanskému právu, které se však zpravidla realizovalo v souvislosti s právem trestním a bylo na něm částečně závislé.

6 Amnestie a náprava křivd způsobených postihem za trestný čin nedovoleného opuštění republiky

Československé orgány se o emigranty a jejich zahraniční organizace velmi živě zajímaly. Političtí exulanti totiž představovali ohrožení režimu, a to zejména v ideové či propagandistické rovině. Zcela zamítavý postoj se však kolem poloviny 50. let začal přece jen pomalu měnit a pečlivější rozlišování mezi různými kategoriemi uprchlíků mělo posloužit k rozdělení emigrace, a nakonec k úplnému rozdrobení jejích opozičních možností. K tomu se jako velmi vhodný nástroj používalo hromadné udělení amnestie prezidentem republiky. Amnestie se v právní teorii považuje za hromadné prominutí trestu, které se pojí se zahlazením odsouzení pro trestný čin, pro který byl trest uložen (agraciace). Za druhou základní verzi amnestie se považovalo prezidentské rozhodnutí, aby se ve vymezeném okruhu trestních věcí nezahajovalo trestní stíhání a v případě, že již zahájeno bylo, aby se v něm dále nepokračovalo (abolice). Ve vztahu k emigrantům se toto právo poprvé uplatnilo v roce 10. výročí osvobození Československa, kdy došlo k 9. květnu 1955 k vyhlášení amnestie v oboru trestního práva i trestního práva správního, a to rozhodnutím prezidenta republiky a vlády ČSR. Na jejím základě byly prominuty tresty uložené za trestný čin opuštění republiky a dále se nařizovalo nezavádět či zastavit trestní stíhání pro tento

delikt vůči osobám, jež se dobrovolně vrátí na území státu do šesti měsíců ode dne zveřejnění amnestie a nedopustily se žádného jiného trestného činu. K uvedenému datu se mělo do Československa vrátit 1169 původních vystěhovalců.

Ve vztahu k emigrantům se ovšem nejednalo o amnestii poslední. Vůbec největším gestem komunistického režimu vůči svým politickým odpůrcům se stalo rozhodnutí o amnestii z 9. května 1960. Amnestováni byli také všichni ti, kteří „pod vlivem nepřátelské propagandy“ opustili bez povolení území republiky. Trestní stíhání emigrantů se zastavovalo nebo nemělo být zahajováno. Svým skutečným dopadem se však jednalo o akci nepoměrně skromnější v porovnání s vyzněním hromadného prominutí trestů z roku 1955, celkový počet navrátilců dosáhl pouhých 127 osob. Velkorysá amnestie prezidenta republiky z 9. května 1965 poskytla možnost beztrestného návratu všem osobám, které bez povolení po roce 1945 opustily československé území a vrátily se do 31. prosince 1965 dobrovolně zpět, ve vymezeném čase se však vrátilo zpět pouhých 69 navrátilců, přitom důvodem návratů nebyly politické nebo světonázorové, nýbrž spíše zdravotní, kriminální a sociální potíže v cizině. Další amnestie s podobnými výsledky pak proběhly v letech 1968, 1969, 1973, 1975, a 1988. I když se jednalo o poměrně velké ústupky ze strany státní moci, vše již směřovalo k zásadní politické změně. Velká amnestie pro politické vězně z 8. prosince 1989 znamenala skutečný „generální pardon“ pro celou emigraci a otevřela cestu velkým legislativním změnám. Úplná a bezpodmínečná abolice spolu s agraciací se odůvodňovala snížením společenské nebezpečnosti opuštění republiky v probíhajícím demokratizačním procesu. První polistopadová novela trestního zákona z prosince 1989 odstranila ze skupiny trestných činů proti republice i celé ustanovení § 109, protože se jednalo o skutkovou podstatu bytostně spjatou s architekturou právního pořádku socialistického Československa. Nové politické uspořádání se s otázkou emigrace vypořádalo vydáním zákona o soudní rehabilitaci v dubnu 1990. Na základě tohoto právního předpisu se rozhodnutí o skutcích opuštění republiky spáchaných po 5. květnu 1945 dle zákona č. 231/1948 Sb. a trestních zákonů z let 1950 a 1961 rušila ze zákona k datu, kdy byla vydána. Od toho se odvíjely i následné majetkové restituční emigrantů.

7 Závěrem

V současné době ani nový trestní zákoník nezná takový trestný čin, což neznamená, že by se v něm nepromítly určité bezpečnostní aspekty spojené s nelegálním překračováním státních hranic. Problematiku zejména ve vztahu k překračování hranic schengenského prostoru upravují např. st. § 339 – násilné překročení státní hranice, § 340 – organizování a umožnění nedovoleného překročení státní hranice, § 343 – porušení předpisů o mezinárodních letech. K jejich zařazení nevedly politické, ale spíše bezpečnostní důvody při respektování základních ústavních předpisů garantujících svobodu pohybu a pobytu občanů.

Summary

The Crime of the Unlegitimate Leaving of the Republic in Context of the Development of Subversive Crimes from the Year 1948

The Article solves Purposes, Object and Reasons of Filing of the subversive Crimes in the Territorium of the Czech Republic from the Year 1948 up to the Present. It consists in two parts – the historical and the juristic Parts. In the first Part it is described the short Knowledge in the Czech Penal Legislatur from the Year 1948 up to the present. On that Background is the Public introduced with the Adjustment of the Crime of the Unlegitimate Leaving of the Republic. The Article concerns its basic Principles and Problems, it shows Deficiencies in The Legislatur and Problems with its Realisation in the Practice. It is showed its antidemocratic Character too. On the Base of Statistic this Crime was out of the historical point of view very frequent in the Practice. At the present is its Regulation out of Czech Penal Code, that is in the opposite to Basic Human Rights and it had political and ideological Charakter. It must be but observed, that any subversive Crimes must be maintained in modern democratic States.

DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9976-2021-14>

TRESTNÝ ČIN POBUROVANIA AKO NÁSTROJ POLITICKEJ PERZEKÚCIE DO ROKU 1989

doc. Mgr. et Mgr. Ondrej Podolec, PhD.

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky, Právnická fakulta,
Univerzita Komenského v Bratislave; Ústav pamäti národa

Vývoj trestnoprávnej represie (vývoj právnej úpravy i jej aplikácie) ako nástroja politickej perzekúcie koreloval s vývojom komunistického režimu v Československu i celom Sovietskom bloku. Pre viaceré politické trestné činy bolo charakteristické, že komunistický režim ich ako represívny prostriedok zneužíval len v určitom časovo obmedzenom období svojho vývoja. Niektoré (napr. velezrada, vyzvedačstvo, sabotáž – vrátane ukladaných drakonických trestov) boli charakteristické pre 50. roky 20. storočia, iné (napr. podvracanie republiky) zas pre obdobie tzv. normalizácie.¹

Trestný čin poburovania si zaslúži pozornosť aj preto, lebo obvinenie z neho bolo na politicky motivovanú represiu zneužívané kontinuálne od roku 1948 až do polovice osemdesiatych rokov 20. stor. Mohol by byť preto považovaný za akýsi ukázkový model jej celkového vývoja, aj z hľadiska kvantity prípadov. Poburovanie bolo obvykle súčasťou skupiny tzv. politických trestných činov, predmetom ochrany ktorých boli obvykle základné atribúty štátnosti a po roku 1948 aj základné prvky vládnuceho politického režimu. Problematika vývoja právnej úpravy v oblasti trestnoprávnej ochrany štátu a jeho predstaviteľov sa doteraz nachádzala na okraji záujmu historickej vedy. Analýzou zákonov z roku 1923 a 1940 sa zaoberá len niekoľko dobových prác.² Pri analýze úlohy justície počas komunistického režimu³ sa v centre

1 Bližšie pozri PODOLEC, Ondrej. Vývoj trestnoprávnej legislatívy ako nástroja komunistického režimu. *Pamäť národa*, 2017, roč. 13, č. 1, s. 3–16.

2 ČERNÝ, Jan. *Zákon na ochranu republiky*. Pardubice: Tiskem Společné knihtiskárny, 1926; WOREL, Josef Oskar. a kol. *Uherský trestní zákoník*. Kroměříž: J. Gusek, 1921.

3 Jedinou komplexnou syntézou analyzujúcou úlohu justície ako nástroja komunistického režimu na Slovensku je LETZ, Róbert. Justícia – „služka komunistického moci“. In: PEŠEK, Jan a Róbert LETZ. *Štruktúry moci na Slovensku 1948:1989*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 255–441.

pozornosti nachádzali najmä politické procesy, predovšetkým z pohľadu mocensko-politického mechanizmu. Z hľadiska vývoja trestného práva po roku 1948 je prác podstatne menej, pričom charakteristiku genézy najdôležitejších noriem, nachádzame (okrem niekoľkých výnimiek⁴) prevažne len v syntézach právnych dejín⁵.

Trestnoprávnu ochranu základných atribútov štátu – samostatnosti, územnej integrity a zvrchovanosti jeho ústavných orgánov obsahovali (í obsahujú) aj trestné zákonníky demokratických štátov, pričom tieto paragrafy sú vždy najviac „citlivé“ na politické zneužívanie. V rokoch 1923–1950 boli tzv. politické trestné činy vyčleňované do osobitných zákonov, pričom na Slovensku môžeme základné míľniky vývoja právnej úpravy rámcovať rokmi 1923, 1940, 1948. Zákon na ochranu republiky na Slovensku derogoval časť uhorského trestného zákona, ktorá sa zaoberala trestnoprávnou ochranou štátu (§ 126–152 zákonného článku č. 5/1878 Trestný zákonník o zločinoch a prečinoch). Zásady, z ktorých vychádzala medzivojnová právna úprava, boli definované už na začiatku jeho prípravy. V prvom rade mal poskytnúť „účinnú ochranu štátnemu zriadeniu, za ktorým stojí väčšina národa“, no na druhej strane nemal brániť normálnemu politickému boju. Represia štátu voči páchatel'om mala byť „účinná a dôsledná“, no nemala byť „prepínaná“, pričom rozhodujúcim kritériom malo byť skutočné nebezpečenstvo pre štát, ktoré vyplývalo z protiprávneho konania. Napokon (aj vzhľadom na dovedy platnú rakúsku právnu úpravu) mali byť použité formulácie a právne definície „čo najurčitejšie a čo najjasnejšie, aby každý občan vedel, kam až môže v politickom zápase ísť bez obavy, že sa dostane do konfliktu s trestným zákonom“.⁶ Osobitne mala byť chránená slobodná, ničím nehatená činnosť ústavných činiteľov.⁷

Prijatie zákona z roku 1940 aj napriek zmene politického režimu i pretrvávajúcemu vojnovému stavu neznamenalo podstatné zvýšenie trestnej represie.⁸

⁴ LETZ, Róbert. 231. *Pamäť národa*, 2006, roč. 2, č. 2, s. 42–49.

⁵ KUKLÍK, Jan a kol. *Vývoj československého práva 1945–1989*. Praha: Linde 2009; BOBEK, Michal a kol. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dejín bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita a Mezinárodní politologický ústav, 2009.

⁶ Národný shromáždění republiky československé. Poslanecká sněmovna. Tlač. Zpráva výboru ústavně-právního o vládním návrhu zákon na ochranu republiky (č. 3996). Dostupné z: <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=23167>

⁷ Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n.

⁸ Ibid.

Neskoršia sprísňujúca právna úprava, ktorá za určitých okolností obligatórne predpisovala uloženie najprísnejšej trestnej sadzby bola viazaná na stav brannej pohotovosti či stanného práva. (Stav brannej pohotovosti štátu pritom na Slovensku platil od 22. júna 1941, t. j. vstupu Slovenskej republiky do vojny proti ZSSR, nepretržite až do zániku štátu roku 1945⁹.) Aplikácia legislatívy, ktorá mala chrániť štát, tak bola takmer výlučne v réžii justičného aparátu Slovenskej republiky. Súdna moc ako jedna z troch základných zložiek trojdelenia moci v štáte zostala počas celého obdobia nemeckého patronátu nad Slovenskom aktuálnymi politickými pomermi takmer nedotknutá. Vďaka jej autonómii, ktorú totalitná štátna moc až do jesene 1944 rešpektovala, sa jej do značnej miery podarilo udržať si personálnu i inštitucionálnu kontinuitu s predchádzajúcim demokratickým obdobím. Popísané pomery však platili len pre tých, ktorí sa nachádzali pod ochranou súdnictva. Ťažisko porušovania ľudských a občianskych práv však v tomto období spočívalo v mimosúdnej perzekúcii. Navyše rasovo prenasledované osoby boli na základe osobitnej legislatívy úplne vyčlenené z ústavnoprávnej ochrany ľudských a občianskych práv.

V rokoch 1945–1948 bolo v tejto oblasti potrebné vyriešiť otázku, ktorý zákon platí vlastne na Slovensku platí – či medzivojnový z roku 1923 alebo jeho nástupca z čias Slovenskej republiky (1940). Kľúčovou otázkou v tomto prípade bolo, či bol zákon z roku 1940 recipovaný do povojnového slovenského právneho subporiadku, t. j. či naplňal podmienky výhrady v recepcnej klauzule, že neodporuje duchu republikánsko-demokratickému. Vzhľadom na „citlivosť“ tohto zákona, postihujúceho tzv. „politické“ trestné činy bola jeho recepcia prinajmenšom otázna. Na druhej strane sa tento zákon od svojho predchodcu líšil len minimálne – bola v ňom mierne zvýšená miera represie. Judikatúra Najvyššieho súdu napokon problém vyriešila v prospech recepcie a teda platnosti zákona. Pretrvávajúci právny dualizmus v tejto oblasti právnej úpravy sa stal predmetom pozornosti celoštátnych orgánov v Prahe až v roku 1947 v súvislosti s komunistickým tlakom na trestné stíhanie generálnych tajomníkov Demokratickej strany (Miloša Bugára a Jána Kempného), ktorí boli predstaviteľmi jej nového katolíckeho krídla po predvolebnej Aprílovej dohode. Obaja boli parlamentom vydaní na trestné stíhanie a vzatí do väzby v súvislosti s „odhalením“ fiktívneho

⁹ Vyhláška č. 115/1939 Sl. z.

protištátneho sprisahania na Slovensku bezpečnostnými zložkami ovládanými komunistami.¹⁰

Vláda reagovala už o niekoľko dní, keď predložila do parlamentu krátky zákon, ktorý unifikoval stíhanie trestných činov proti štátu a na Slovensku obnovil platnosť zákona na ochranu republiky z roku 1923.

Zmena politického režimu vyvolala potrebu nového definovania trestnoprávnej ochrany štátu. Podobne, ako v roku 1939, bola na stole otázka, či novelizovať existujúci zákon, alebo prijať novú právnu úpravu. Niekoľko dní po februárovom prevrate, 12. marca 1948, bolo rozhodnuté, že sa pripraví úplne nový zákon, ktorý už bude odzrkadľovať zmenu spoločenských pomerov a stane sa represívnym nástrojom novonastoleného totalitného režimu.¹¹ Všetky tri popisované normy mali viaceré spoločné črty. Napríklad, pokiaľ ide o ich genézu, riešila sa dilema, či len novelizovať existujúcu legislatívu alebo prijať nový právny predpis a vo všetkých troch prípadoch sa prijalo rozhodnutie o novom zákone. V rokoch 1923, 1940 bolo pritom pri vedomí dôležitosti (i „háklivosti“) zákona zapojené široké odborné grémium, v rámci ktorého boli zastúpené všetky právnické fakulty i právnické profesné organizácie – sudcovia, advokáti. Naopak, zákon z roku 1948 bol pripravovaný „kabinetne“, predovšetkým za ingerencie právnickej komisie KŠČ a ministerstva vnútra.

Spomínané normy boli, samozrejme, vždy vnímané ako veľmi „citlivé“, t. j. potenciálne obmedzujúce ľudské a občianske práva – o tomto probléme sa príznačne nehovorilo v roku 1948, keď bol tento zákon otvorene označovaný za nástroj zápasu voči odporcom nastoleného komunistického režimu.

V dvoch nasledujúcich komunistických kodifikáciách trestného boli tieto normy zahrnuté do „najdôležitejšej“ prvej hlavy osobitnej časti. Napríklad v trestnom zákone z roku 1950 boli objekty trestnoprávnej ochrany boli vymenované v nasledovnom poradí: 1. ľudovodemokratická republika, 2. socialistická výstavba republiky, 3. záujmy pracujúceho ľudu, 4. záujmy jednotlivca a tomuto poradiu priority následne zodpovedala aj systematická usporiadania osobitnej časti hmotnoprávneho kódexu. Osobitné vyčlenenie

¹⁰ LETZ, Róbert. 231. *Pamäť národa*, 2006, roč. 2, č. 2, s. 43.

¹¹ Ibid.; Tiež LETZ, Róbert. Justícia – „služka komunistickej moci“. In: PEŠEK, Jan a Róbert LETZ. *Štruktúry moci na Slovensku 1948:1989*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 264, 265.

tzv. politických trestných činov sa ešte určitý čas ešte zachovalo v procesnej rovine – určovala ho vecná príslušnosť štátneho súdu. Aj po ďalšej kodifikácii trestného práva v roku 1961 bola zachovaná rovnaká „hierarchia“ trestných činov v rámci osobitnej časti trestného zákona.

Trestný čin poburovania patril do kategórie verbálnych deliktov. Išlo o osobitnú kategóriu tzv. politických trestných činov.

Postih verbálnych deliktov sa uplatňoval na Slovensku už v rámci uhorského práva. Objektom trestnoprávej ochrany bola v týchto prípadoch predovšetkým osoba panovníka – urážka kráľa bola trestná podľa § 141 zákonného článku č. 5 z roku 1878 (Trestný zákonník o zločinoch a prečinoch). Ďalšími chránenými objektmi boli aj ústava, zákony, úrady, verejné orgány.

Zákonom z roku 1923 sa ochrana hlavy štátu sprísnila, pričom bola osobitne chránená pred urážkami na cti, ktorej sa bolo možné dopustiť vyhrážkou zlého zaobchádzania alebo iným hrubo zneuct'ujúcim prejavom. Rovnako trestné bolo aj vystavenie prezidenta na verejný posmech, či vyslovenie obviňujúceho výroku s vedomím, že sa tým vážne ohrozi jeho česť. Zvláštne postavenie prezidenta pritom umocňoval aj fakt, že trestnosť predmetného výroku sa neposudzovala v súvislosti s jeho objektívnou pravdivostnou hodnotou inkriminovaných výrokov, pričom nehralo rolu ani subjektívne presvedčenie páchatel'a o pravdivostnej hodnote inkriminovaných výrokov.¹² (Ich pravdivosť nemohla byť vzhľadom na § 67 ústavy ani teoreticky súdom preskúmaná, keďže prezident mohol byť stíhaný len pre velezradu, čo predstavovalo rozdiel oproti dobovým všeobecným zákonom o ochrane cti, pričom teoreticky však mohla byť preskúmaná napríklad v občianskoprávnom konaní voči prezidentovi republiky.¹³)

Pokiaľ išlo o aplikáciu týchto ustanovení, pri posudzovaní trestnosti činu, dobová judikatúra nebrala do úvahy fakt, či predmetný výrok mohli postrehnúť viacerí percipienti. To znamená, že stačilo dokázať, že ho páchatel' za splnenia ostatných zákonných podmienok vyriekol, bez ohľadu do akej miery bol napríklad v ruchu pohostinského zariadenia postrehnuteľný.¹⁴

12 Zákon. č. 50/1923 Sb. z. a n.

13 ČERNÝ, Jan. *Zákon na ochranu republiky*. Pardubice: Tiskem Společné knihtiskárny, 1926, s. 61; MILOTA, Albert. *Zákon na ochranu republiky*. Kromčříž: J. Gusek, 1923, s. 83 a násl.

14 ČERNÝ, Jan. *Zákon na ochranu republiky*. Pardubice: Tiskem Společné knihtiskárny, 1926, s. 54 a násl.

Sankcie za tento delikt, potom záviseli od jeho právnej kvalifikácie. Tá hrala rolu predovšetkým v českej časti republiky, keďže osobitné ustanovenie zákona na ochranu republiky práve pri opisovanej problematike (t. j. urážke prezidenta a tzv. hrubej neslušnosti) predpisovalo, že priestupky sa na Slovensku a Podkarpatskej Rusi trestajú ako prečiny.

Pri naplnení základnej skutkovej podstaty urážky prezidenta išlo o priestupok, pričom na základe zákona 284/1920 Zb. existovala aj možnosť znížiť dolnú hranicu, či uložiť namiesto odňatia slobody peňažitý trest.¹⁵ (Popri hlavnom treste umožňoval zákon na ochranu republiky uložiť aj vedľajší peňažitý trest v rozmedzí od 50 Kč do 10 000 Kč. V tomto prípade malo ísť predovšetkým o prípady, keď páchatel konal v úmysle poškodiť republiku.) V prípade, že páchatel naplnil kvalifikovanú skutkovú podstatu, mal byť jeho delikt kvalifikovaný ako prečin. Prvou z kvalifikovaných skutkových podstát bolo opakované spáchanie deliktu, pričom pri aplikácii ustanovenia bolo základnou otázkou, či ide o opakovanie konania alebo o pokračovanie v tom istom konaní. Aby išlo o opakované konanie, musel inkriminovaný výrok opätovne zaznieť pred inými ľuďmi alebo pred tými istými ľuďmi ale na inom mieste.¹⁶ Ďalšou kvalifikovanou skutkovou podstatou bolo spáchanie skutku priamym atakom na hlavu štátu, ktorá by bola osobne prítomná. V tomto prípade rozlišoval zákon dve situácie. Verbálny atak „tvárou v tvár“ alebo menej závažný fyzický útok. Zákon vtedy hovoril o „zlom zaobchádzaní“ (alebo dokonca doslovne o „telesnom stýraní“), pričom kritériom, ktorý tento skutok odlišoval od závažnejšej právnej kvalifikácie (zločin telesného poškodenia ústavných činiteľov) bolo, že mu páchatel neublížil na zdraví.¹⁷ Ku kvalifikovaným skutkovým podstatám patrila aj prípad, ak bol skutok spáchaný „verejne“. Prvou kategóriou „verejnosti“ bolo spáchanie skutku pred „zhromaždením ľudí“. Hranicu medzi priestupkom a prečinom tomto prípade opäť stanovila najmä dobová judikatúra. O priestupok (a teda základnú skutkovú podstatu) by išlo ak by príslušný

¹⁵ Zákon. č. 284/20 Sb. z a n.

¹⁶ Podľa dobovej judikatúry mohlo za istých podmienok dôjsť k opakovanému konaniu aj s tými istými ľuďmi pri rovnakom stole. Došlo by k nemu v prípade veľmi dlhého pobytu „pri poháriku“ v prípade, že „uplynie taká doba, že zjavne nejde o pokračovanie rovnakej debaty ...“ (ČERNÝ, Jan. *Zákon na ochranu republiky*. Pardubice: Tiskem Společné knihtiskárny, 1926, s. 60 a násl.)

¹⁷ *Ibid.*, s. 60.

výrok zaznel minimálne „pred dvoma ľuďmi“ alebo maximálne „pred viacero ľuďmi“. Dolná hranica (ktorá bola aj hranicou trestnosti deliktu) bola naplnená ak išlo o ľudí súčasne prítomných – t. j. v rovnakom čase na rovnakom mieste, čo znamená, že pri zneuct'ujúcom výroku páchatel'a museli byť prítomní aspoň dvaja ľudia. Pri pojme „viacero ľudí“ nebol stanovený presný počet ale rozlišujúca okolnosť, že prítomných je možné „spočítat' na prvý pohľad“. O prečin teda šlo, pokiaľ skupinu ľudí nebolo možné na prvý pohľad spočítat', pričom príslušná judikatúra rozlišovala dva pojmy: zhromaždenie (definované ako skupina ľudí, ktorí sa zišli úmyselne) a zástup (dav, ktorý odchádza zo zhromaždenia).

Osobitnou kategóriou verejného spáchania činu bol prípad, ak bola hlava štátu urážaná prostredníctvom tlačovín. K dokonaniu prečinu došlo bez ohľadu na to, do akej miery bola príslušná tlačovina šírená. Stačilo teda, ak napríklad redaktor odovzdal svoj článok do tlače. Viacerí redaktori opozičných novín tak boli počas prvej Československej republiky trestne stíhaní i odsúdení aj za články, ktoré napokon cenzúra zastavila a k čitateľom sa dostali len vybielené stránky. Do kategórie verejného šírenia patrili dokonca aj netlačené písomnosti, pričom na naplnenie skutkovej podstaty stačilo, ak boli šírené. Pokiaľ by teda niekto v tomto období priniesol do miestnosti jediný exemplár rukou písaného textu, ktorý osočoval hlavu štátu a nechal ho kolovať, bol by sa dopustil prečinu. Ukladané sankcie za prečin boli pritom o niečo prísnejšie než pri analogických priestupkoch.¹⁸ Takisto existovala možnosť uložiť popri hlavnom aj vedľajší peňažitý trest.¹⁹

Do kategórie verbálnych deliktov patrilo aj ustanovenie o hrubej neslušnosti. Dopustil sa ho ten, kto potupil meno republiky, jej znak, vlajku alebo farby a najmä vyobrazenie (podobu) prezidenta republiky. Zákonodarca pritom na naplnenie skutkovej podstaty vyžadoval úmysel „zníženia vážnosti republiky nebo prezidenta republiky“. Sankciou za tento priestupok bolo väzenie v rozsahu od ôsmich dní do šiestich mesiacov.²⁰

¹⁸ Páchatel'ovi podľa závažnosti činu hrozilo na Slovensku odňatie slobody vo forme uzamknutia (v rozsahu od jedného do dvoch mesiacov) alebo väzenia (od dvoch mesiacov do jedného roka). Rovnako ako pri priestupkoch bolo na základe zákona č. 284/1920 Zb. možné znížiť dolnú hranicu, či uložiť namiesto odňatia slobody peňažitý trest (pozri zákon. č. 284/20 Sb. z a n.).

¹⁹ Zákon č. 50/1923 Sb. z a n.

²⁰ Zákon č. 50/1923 Sb. z a n.

Za menej závažné verbálne delikty zákon považoval hromadné vyzývanie na neplnenie povinností uložených zákonom, pričom „hromadnosť“ mala spočívať v zacielení na adresátov. To mohlo byť všeobecné alebo osobitne zamerané na špecifickú skupinu obyvateľov, definovanú napríklad národnosťou. Páchateľ takto mohol napríklad vyzývať na neplatenie daní. Do tejto kategórie patrilo aj verejné vyzývanie (teda aj prostredníctvom tlačovín) na páchanie priestupku. Za závažnejšie bolo považované podnecovanie (opäť bolo podmienkou, aby bolo verejné) k zločinu alebo prečinu.

Do zákona č. 320/1940 Sl. z. o trestných činoch proti štátu bola právna úprava urážky prezidenta z väčšej časti prevzatá z medzivojnového zákona. Objektom trestnoprávnej ochrany pri hrubej neslušnosti už nebol len prezident republiky, ale aj celý okruh ústavných orgánov (parlament – Snem Slovenskej republiky a jeho orgány²¹, vláda i jej členovia – ministri, Štátna rada, jej vedenie i organizačné zložky. Vo všetkých prípadoch naplnenia skutkovej podstaty išlo o prečin, za ktorý zákon ukladal sankciu väzenia do šesť mesiacov.

Zákon z roku 1940 upravoval aj širokú paletu ďalších verbálnych deliktov, vrátane poburovania.²² Menej závažným, ale zároveň oveľa širšie vymedzeným deliktom bolo hanobenie. Ako objekt trestného činu bolo v tejto súvislosti opäť chránené aj vyobrazenie prezidenta, ktoré bolo zaradené medzi symboly štátu. Trestné bolo jeho potupenie, zničenie, poškodenie alebo odstránenie. S výnimkou potupenia bolo naplnenie skutkovej podstaty spojené s úmyslom „opovrhnutia“ republikou alebo prezidentom republiky, alebo „nepriateľským zmýšľaním“ o nich. Tento skutok mohol byť kvalifikovaný ako priestupok (pri základnej skutkovej podstate) i ako prečin (pri kvalifikovanej skutkovej podstate). Rozhodujúcim rozlišovacím kritériom bol verejný charakter spáchaného činu, ktorý mal byť v prípade prečinu spáchaný „*aspoň pred dvoma osobami súčasne prítomnými*“ alebo verejne.

Pred hanobením boli okrem prezidenta chránené i najvyššie orgány štátu a ich predstavitelia (samotný štát, Snem Slovenskej republiky, jeho predsedníctvo alebo členovia jeho predsedníctva, výbor alebo komisia snemu, vláda alebo jej členovia – ministri, Štátna rada, jej predsedníctvo, členovia jej predsedníctva alebo komisie Štátnej rady), pričom v tomto prípade sa vyžadovala

²¹ Nie však jednotliví poslanci.

²² Zákon. č. 320/1940 Sl. z.

podmienka verejnosti alebo prítomnosti minimálne dvoch osôb (bez jej naplnenia nebolo konanie trestné) a delikt bol tým pádom vždy prečinom. Pred hanobením boli trestnoprávne chránené aj ďalšie objekty – cudzí štát a národ (v oboch prípadoch bolo trestné len „verejné“ hanobenie). Verbálnym deliktom bolo aj „verejné štvanie“ Uplatňovalo sa pokiaľ išlo o popudzovanie k násilnostiam alebo k iným nepriateľským činom proti jednotlivcovi, či skupinám obyvateľov pre ich národnosť, jazyk, rasu, či náboženstvo. Trestné boli aj verejné výzvy na neplnenie zákonných povinností, páchanie trestných činov, či ich verejné „vychvaľovanie“.²³

Verbálny delikt poburovania bol zakotvený už v uhorskej kodifikácii trestného práva hmotného (zákonný článok č. V. z roku 1878 – Trestný zákonník o zločinoch a prečinoch). Podľa § 171–174 bolo možné dopustiť sa poburovania proti ústave, zákonom, úradom alebo úradným orgánom, pričom tento delikt bolo možné spáchať rečou na verejnom zhromaždení, rozširovaním písomnosti, alebo verejným vystavovaním písomnosti.

V medzivojnovom zákone na ochranu republiky bolo poburovanie zakotvené ako najmiernejšia forma rušenia všeobecného pokoja (mieru). Objektmi trestnoprávnej ochrany bola samotná existencia štátu (v tomto období ešte aj fakt jeho nedávneho vzniku), jeho samostatnosť i demokraticko-republikánska forma jeho vlády. Skutkovú podstatu v tomto prípade naplnilo poburovanie pred väčším zhromaždením ľudí (t. j. verejne) ako aj pred menšou skupinou, ktorú bolo možné spočítať (t. j. pred viacerými ľuďmi).

Zákon o trestných činoch proti štátu z roku 1940, pochádzajúci z obdobia Slovenskej republiky (1939–1945), upravoval poburovanie ako závažnejší delikt v rámci skupiny verbálnych deliktov. Objektami trestnoprávnej ochrany bol v tomto prípade samotný štát (aj jeho vznik alebo jestvovanie), jeho atribúty (samostatnosť, jednotnosť, územná alebo ústavná celistvosť), republikánska forma, či „*kerest'anský a sociálny štátny poriadok*“. Sankcia za tento prečin v podobe väzenia bola stanovená v rozmedzí od jedného mesiaca do piatich rokov.²⁴

„*Pofebruároví*“ zákonodarcovia zaradili trestný čin poburovania do kategórie trestných činov proti základom republiky. Podľa zákona č. 231/1948 Zb.

²³ Zákon č. 320/1940 Sl. z.

²⁴ Zákon. č. 320/1940 Sl. z.

na ochranu ľudovodemokratickej republiky sa ho mal dopustiť ten, kto poburuje nielen proti základným atribútom štátu ale aj „*proti jej ľudovodemokratickému štátnemu zriadeniu alebo spoločenskému poriadku, ktoré sú zaručené ústavou*“. Mal sa ho dopustiť keď takýto „poburujúci“ prejav predniesol, alebo verejne alebo „*najmenej pred dvoma osobami*“. V dobovej judikatúre súdy toto ustanovenie aplikovali tak, že dokonca poburované osoby nemuseli byť prítomné súčasne (vtedy by bol prejav prednesený „verejne“), ale dokonca aj postupne za sebou...²⁵

Skutkovú podstatu bolo možné naplniť aj v prípade, že páchatel šírenie poburujúceho prejavy umožnil, či len uľahčil.

Navyše pri tomto šírení mohlo ísť aj o nedbanlivostný delikt (podľa zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky sa vyžadovala „hrubá nedbanlivosť“)²⁶, tzn. páchatelovi nemusel byť dokázaný ani úmysel.

Prvá kodifikácia trestného práva z roku 1950 prevzala konštrukciu tejto skutkovej podstaty v podstate bez výraznejších zmien. Aj sankcie boli rovnaké: tri mesiace až tri roky pri základnej skutkovej podstate a jeden až päť rokov pri kvalifikovanej. Prítvážujúcimi okolnosťami pritom boli formulované vágne („*za zvýšeného ohrozenia vlasti*“ – judikatúra ich vykladala extenzívne). Podmienečné odsúdenie bolo, podobne ako pri ďalších „politických“ trestných činoch explicitne vylúčené. Obligatórnosť nepodmienečného odňatia slobody bola potom paušálne zrušená v rámci novely trestného práva v roku 1956.

Kodifikácia trestného práva v roku 1961 rámcovo prevzala dovedajšiu právnu úpravu, hoci bola formulovaná širšie a menej vágne. Naďalej rovnako trestala „priame“ poburovanie vo forme verbálnych prejavov i umožňovanie, resp. uľahčovanie ich šírenia. Ako kvalifikovaná skutková podstata s vyššou trestnou sadzbou bolo vyčlenené šírenie pomocou elektronických médií – televízie, rozhlasu a filmu. Ďalšou kvalifikovanou skutkovou podstatou bolo spáchanie deliktu počas brannej pohotovosti štátu. Toto jednoznačné ustanovenie nahradilo vágny pojem „*za zvýšeného ohrozenia vlasti*“.

²⁵ *Trestný zákon. Komentár*. Praha: Orbis, 1964, s. 304.

²⁶ Pokiaľ išlo o zavinenie z nedbanlivosti, zákon ukladal nižšiu trestnú sadzbu.

Hranica medzi režimom tolerovanou „oprávnenou“ kritikou spoločenských nešvárov a poburovaním bola ovplyvnená najmä extenzívnym výkladom trestnej normy zo strany súdov. Aplikácia tejto skutkovej podstaty nepriamo určovala aj dobové medze slobody slova. Hranicu „prípustnej“, či „legálnej“ kritiky v komunistickom režime stanovoval legendárny judikát z roku 1970 ktorý konštatoval, že *„i kritika určitých javov v spoločnosti, ak je úplne jednostranná a prehananá alebo skreslená a ak sa v nej používa tendenčné porovnávanie, môže byť považovaná za poburovanie vyvolávajúce nepriateľskú náladu voči štátnemu zriadeniu alebo spoločenskému poriadku republiky“*.²⁷

Pokiaľ ide o sankciu, oproti predošlej právnej úprave bola zvýšená dolná hranica trestnej sadzby na 6 mesiacov.

V súvislosti s touto problematikou bol v roku 1966 (v rámci zákona č. 81/1966 Zb. o periodickej tlači) novelizovaný Trestný zákon a prostredníctvom novej skutkovej podstaty (tlačová nedbanlivosť) zavedená trestná zodpovednosť šéfredaktorov za články uverejnené v periodiku, za ktoré zodpovedali. Trestný čin mohli spáchať, keď spôsobili, že *„obsahom periodickej tlače alebo iného brodadného informačného prostriedku bol spáchaný trestný čin“*, pričom zavinenie bolo nedbanlivostné (v prípade úmyselného zavinenia by spáchali závažnejší trestný čin) a trestná sadzba siahala až k trestu odňatia slobody.²⁸

Rozsah chránených objektov – t. j. ústavných inštitútov, ktorých verbálne napádanie bolo trestné bol pritom veľmi široký. Zatiaľ, čo ústava z roku 1948 ich definovala len rámcovo²⁹, v socialistickej ústave z roku 1960 už boli vyjadrené v plnej miere³⁰. Okrem základných atribútov štátnosti teda mali byť chránené aj základné prvky *„socialistického spoločenského a štátneho zriadenia“*. V prvom rade šlo o socialistickej charakter štátu (*„Československá socialistická republika je socialistický štát ...“*), tiež ústavne kodifikované postavenie štátnej strany – Komunistickej strany Československa (*„Vedúcou silou v spoločnosti i v štáte je predvoj robotníckej triedy, Komunistická strana Československa, dobrovoľný bojový zväzok najaktívnejších a najvedomejších občanov z radov robotníkov, roľníkov*

27 R 12/1970 (tr); pozri *Sborník IV. Nejvyššího soudu ČSSR*, 1978, č. 3–4.

28 Zákon č. 81/1966 Zb.

29 Ústavný zákon č. 150/1948 Zb.

30 Ústavný zákon č. 100/1960 Zb.

a inteligencie.“), rovnako ako nerozlučnosť spoločenských tried a vedúca úloha robotníckej triedy („... štát založený na pevnom zväzku robotníkov, roľníkov a inteligencie, na čele ktorého je robotnícka trieda.“) i spôsob (forma), ktorým boli v komunistickom režime kreované zastupiteľské orgány a vykonávaná ich kontrola (imperatívny mandát, „Štátnu moc vykonáva pracujúci ľud zastupiteľskými zborami, ktoré volí, kontroluje a ktoré sú mu zodpovedné. [...] Člen ktoréhokoľvek zastupiteľského zboru môže byť z rozhodnutia svojich voličov kedykoľvek odvolaný.“), vrátane systému Národného frontu a prostredníctvom neho vykonávanej jednotnej kontroly spoločenských organizácií („Národný front Čechov a Slovákov, v ktorom sú združené spoločenské organizácie, je politickým výrazom zväzku pracujúcich miest a vidieka, vedeného Komunistickou stranou Československa.“). Sloboda prejavu sa ani formálne nevzťahovala na kritiku príslušnosti československého štátu ku komunistickému sovietskemu bloku („Československá socialistická republika patrí k svetovej socialistickej sústave; usiluje sa o priateľské vzťahy so všetkými národmi a o zabezpečenie trvalého mieru na celom svete.“).

Okrem samotného štátu a jeho orgánov boli predmetom trestnoprávnej ochrany aj spoločenské organizácie kreované a kontrolované komunistickým štátom (jednotné odbory – Revolučné odborové hnutie, družstvá, jednotné mládežnícke organizácie, jednotné kultúrne i telovýchovné organizácie a iné na spoločenské organizácie, na ktoré postupne prechádzali niektoré úlohy štátnych orgánov).

Mimo rámca legálnej kritiky sa ocitli aj ďalšie základné stavebné prvky vládnuceho režimu – plánované hospodárstvo vo výlučne štátnom vlastníctve („socialistická hospodárska sústava“, v ktorej „sú výrobné prostriedky zospoločňosťené a celé národné hospodárstvo je plánovite riadené ...“), štátna ideológia („Celá kultúrna politika v Československu, rozvoj vzdelania, výchova a vyučovanie sa vedú v duchu vedeckého svetového názoru, marxizmu-leninizmu ...“), ako aj zásady riadenia štátu (tzv. demokratický centralizmus) i zásady hospodárskej, zdravotnej, kultúrnej a sociálnej politiky.³¹

Štatistické údaje o počtoch odsúdených svedčia o tom, že kvantitatívna stránka aplikácie pri tomto trestnom čine verne kopírovala celkový vývoj, resp. jednotlivé vlny politicky motivovanej represie režimu.

³¹ Ústavný zákon č. 100/1960 Zb.

Najviac rozsudkov v súvislosti s týmto paragrafom bolo vynesených v rokoch 1949–1953, z toho najväčší počet v roku 1950 – 2 858 (z toho na Slovensku 880). Do konca päťdesiatych rokov počet osciloval okolo 500 prípadov ročne (z toho na Slovensku okolo 150).³² V šesťdesiatych rokoch sa pohyboval v rozmedzí dvoch až troch desiatok prípadov ročne, pričom k výraznejšiemu nárastu došlo v prvých rokoch normalizácie. Osobitný mierny nárast počtu prípadov v roku 1978 zrejme súvisel s kampaňou i mocenským zásahom voči Charte 77. Tomuto záveru napovedá aj fakt, že na Slovensku, kde mala táto organizácia len minimálny ohlas, v predmetnom roku k nárastu nedošlo.

Intenzívnejšie aplikovanie tejto skutkovej podstaty sa skončilo v polovici 80-tych rokov. V rokoch 1987–1989 bolo zaznamenaných spolu len 10 prípadov (v roku 1988 dokonca už ani jeden).³³ Na druhej strane však bolo obvinenie z tohto trestného činu súčasťou najväčšieho normalizačného politického procesu na Slovensku s tzv. Bratislavskou päťkou (Ján Čarnogurský, Miroslav Kusý, Hana Ponická, Anton Selecký, Vladimír Maňák), ktorý v roku 1989 ukončili až novembrové udalosti znamenajúce pád komunistického režimu.³⁴

Po novembri 1989 sa trestný čin poburovania, podobne ako ďalšie represívne nástroje komunistického režimu prestal uplatňovať. Existencia ďalších dovtedy politicky zneužívaných paragrafov, ktoré nezahrňala rýchlá novela trestného práva z decembra 1989, mala byť dočasne „riešená“ prostredníctvom ich novej interpretácie a aplikácie. Jej základom bolo stanovisko federálnej vlády vydané po dohode s generálnym prokurátorom, podľa ktorého sa malo vychádzať z materiálneho chápania deliktov v kontexte aktuálnej politicko-spoločenskej situácie. Základným predpokladom trestnej zodpovednosti teda mala byť aktuálna spoločenská nebezpečnosť konania, ktoré vykazovalo znaky niektorého trestného činu alebo prečinu. Poburovanie, podobne ako pri ďalšie trestné činy proti republike, či prečiny proti verejnému poriadku (pokiaľ ich niekto „spáchal“ v úmysle realizovať svoje

³² NA Praha, fond Právni komise ÚV KSČ, k. 40.

³³ GEBAUER, František, Karel KAPLAN, František KOUDELKA a Rudolf VYHNÁLEK (eds.). *Soudní perzekuce politické ponahy v Československu 1948–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, s. 133, 134, 186, 187; CUHRA, Jaroslav. *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969–1972*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997, s. 78, 79.

³⁴ Bližšie pozri JAŠEK, Peter. Posledný politický proces komunistického režimu na Slovensku. Perzekúcie členov bratislavskej päťky na jeseň 1989. *Pamät' národa*, 2014, roč. 10, č. 3, s. 33–59.

základné občianske práva, zaručené ústavou, najmä slobodu prejavu, slobodu zhromažďovania, slobodu pouličných sprievodov a manifestácií, ako aj ďalšie občianske práva, zaručené medzinárodnou zmluvou, ktorou bolo Československo viazané) nemali byť pre nedostatok spoločenskej nebezpečnosti trestne stíhaným deliktom. Vyhlásenie vlády teda malo byť zárukou, že trestné právo sa až do doby účinnosti budúcej komplexnej novely trestného práva nezneužije „proti zámeru občanov a spoločnosti, ktoré boli v minulom období tak dôrazne vyjadrené manifestáciami a štrajkami“, t. j. že sa nestane prostriedkom na zastavenie prebiehajúcich radikálnych spoločenských zmien. Nové poňatie interpretácie ochrany štátu okrem toho prinášala aj súbežne prijímaná ústavná zmena – zrušenie ústavného článku 4 o vedúcej úlohe Komunistickej strany Československa.¹

K definitívnemu vypusteniu trestného činu poburovania so slovenského (česko-slovenského) právneho poriadku došlo až pri veľkej novele trestného zákona z roku 1990 (t. j. zákonom č. 175/1990 Zb. z 2. mája 1990, ktorým sa mení a dopĺňa Trestný zákon).

Summary

The „Encouraging Revolt“ Crime as a Tool of the Political Persecution until 1989

The paper deals with the formation, legislation, and the development of the application of the „encouraging revolt“ crimes. The charge for those verbal crime was used by the Czechoslovak communist regime as a tool of the politically motivated judicial repression since 1989 up to half of 1980s.

¹ Federální shromáždění Československé socialistické republiky 1989, V. volební období, Stenoprotokol ze schůze č. 17, 13. 12. 1989, Stenozáznam. Dostupné z: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=60875>

ČÁST VĚNOVANÁ SOUČASNÉ PRÁVNÍ ÚPRAVĚ

TERORISTICKÁ SKUPINA A ÚČAST NA NÍ¹

JUDr. Eva Brucknerová, Ph.D.

Katedra trestního práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita

1 Úvodem

Terorismus a zejména pak mezinárodní terorismus je formou trestné činnosti, která nabírá v poslední době na obrátkách a i na území České republiky jsme nuceni řešit trestní řízení, která s tímto jevem souvisí. Terorismus představuje rovněž jeden z nejzávažnějších útoků na demokracii a právní stát, tedy na zásady, které jsou společné i členským státům Evropské unie.

Trestní zákoník chrání zájmy a hodnoty společnosti a jednotlivců, které jsou v obecném zájmu považovány za důležité. Ať se již jedná o ochranu zdraví, života nebo zájem na ochraně majetku, životního prostředí. Není tedy pochyb o tom, že zákonodárce musí umět reagovat na vývoj společnosti, na projevy aktuální a nové trendy v páchání trestné činnosti pachatelů, ovšem je třeba, aby i zároveň byl schopen plnit závazky vyplývající z mezinárodních závazků České republiky vůči ostatním členům světového společenství.²

Není tedy překvapením, že byla přijata novela trestního zákoníku účinná od 1. února 2017, která právě upravila tyto nové jevy a splnila i závazky vůči Evropské unii týkající se některých skutkových podstat trestných činů postihujících aktivity související s terorismem³. A právě dílčí části této novely, konkrétně zakotvení pojmu teroristická skupina a trestného činu účasti

¹ Tento příspěvek byl zpracován v rámci projektu MUNI/A/1304/2020 Pronikání trestního práva do ostatních právních odvětví II.

² Jednalo se o závazky, resp. požadavky vznesené mezinárodní mezivládní organizací The Financial Action Task Force (Finanční akční výbor, dále jen FATF) a Výborem expertů pro hodnocení opatření proti praní špinavých peněz a financování terorismu (dále jen výbor Moneyval), kdy jsme měli právě přijmout opatření k trestněprávnímu postihu jednání spočívajících ve financování a jiné podpoře terorismu. Srovnej str. 9 Vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník a důvodová zpráva. *typ.cx* [online]. [cit. 12. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=7&ct=886&ct1=0>

³ Konkrétně povinnosti provést své povinnosti implementace směrnice 2017/541 o boji proti terorismu.

na ní, se věnuji v tomto příspěvku a zaměřuji se na to, jak tato právní úprava změnila dosavadní možnosti postihu terorismu.

2 Novela trestního zákoníku č. 455/2016 Sb.

Zákonem č. 455/2016 Sb., který je účinný od 1. února 2017 došlo ke zpřesnění a zavedení některých trestných činů souvisejících s terorismem. Cílem přijaté novely je dle důvodové zprávy zefektivnit boj proti terorismu úpravou trestní odpovědnosti fyzických i právnických osob a zohlednit závazky České republiky vyplývající zejména z trestního práva Evropské unie⁴. S ohledem na rozsah tohoto příspěvku jsem se zaměřila jen na dílčí úsek této nové právní úpravy, a to na změnu týkající se definice teroristické skupiny a nového trestného činu účasti na teroristické skupině.

Novela zákoníku totiž upravila (zpřesnila) znění definice organizované zločinecké skupiny v § 129 TZ tak, že „*organizovanou zločineckou skupinou je společenství nejméně tří trestně odpovědných osob s vnitřní organizační strukturou, s rozdělením funkcí a dělbou činností, které je zaměřeno na soustavné páčání úmyslné trestné činnosti*“.

Dosavadní dikce, podle níž je organizovaná zločinecká skupina společenstvím „více osob“, byla nahrazena přesnější formulací, že se musí jednat „nejméně o tři trestně odpovědné osoby“. V ostatních znacích zůstala definice nezměněna. Není to jediná změna právní úpravy, která by se dotkla organizované formy trestné činnosti. Již zákon č. 152/1995 Sb., zavedl právě pojem *zločinné spolčení* a v roce 2009 nový trestní zákoník č. 40/2009 Sb. převzal tento pojem a nahradil jej *organizovanou zločineckou skupinou* definovanou v § 129 TZ. Do konce ledna 2017 vzhledem k tomu, že jsme neměli speciální pojem pro skupinu zabývající se páčáním teroristických útoků, dopadalo toto ustanovení i na tyto skupiny, za předpokladu, že odpovídaly zákonné definici organizované zločinecké skupiny.

Novela zákona č. 455/2016 Sb. tedy zpřesnila i pojem organizované zločinecké skupiny, nicméně co lze považovat za opravdovou novinku, je právě zakotvení definice teroristické skupiny v § 129a TZ. Teroristickou skupinou je tedy „*společenství nejméně tří trestně odpovědných osob, které má trvalejší charakter,*

⁴ Vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník a důvodová zpráva. *psp.cz* [online]. [cit. 12. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=7&ct=886&ct1=0>

je v něm provedena dělba činností mezi jeho jednotlivé členy, jeho činnost se vyznačuje plánovitostí a koordinovaností a je zaměřené na páčání trestného činu vlastizřady spáchané formou teroristického útoku nebo teroru (§ 309), trestného činu teroristického útoku (§ 311) nebo trestného činu teroru (§ 312)“.

Teroristická skupina je tedy zvláštním případem organizované zločinecké skupiny podle § 129 TZ, nicméně znaky organizované zločinecké skupiny a teroristické skupiny se neshodují, protože teroristická skupina nemusí vyžadovat takový stupeň organizovanosti jako organizovaná zločinecká skupina. Teroristická skupina nemusí být složena jen z pachatelů, může být složena i z pachatele a účastníků. Teroristická skupina je tak kvalifikovaným případem spolupachatelství, popř. účastenství v užším smyslu. K trestnosti je zapotřebí splnění neurčitěho pojmu, který zákonodárce zakotvil, a to právě, že se musí jednat o „trvalejší charakter“ skupiny. Z hlediska obhajoby bude dle mého názoru důležité, aby bylo prokázáno, že teroristická skupina není vytvořena nahodile, jen za účelem bezprostředního spáchaní trestného činu. Umístění definice teroristické skupiny hned za definici organizované zločinecké skupiny je možné považovat systematicky za správné, protože organizovaný zločin a terorismus se v mnohých rysech shodují, tedy někdy se hovoří o tom, že terorismus je jen jakousi podmnožinou organizovaného zločinu⁵. Jakkoli mají oba fenomény mnoho shodných rysů, např. to, že oba pojmy jsou velmi obecné, neurčité a mají globalizační účinek, který nezná mezí, překračuje hranice jednotlivých států, či dokonce kontinentů, že oba fenomény představují hrozbu pro demokratický právní stát, oslabují ústavní zřízení, politický, hospodářský systém státu, destruuji justiční systém, jednotlivé teroristické aktivity i důsledky působení (projevy) organizovaného zločinu shodně oslabují a narušují řádné fungování oficiálních státních struktur apod., přesto mezi nimi nalézáme rozdíly⁶.

⁵ Srovnej např. JELÍNEK, Jiří. „Protiteroristická“ novela trestního zákoníku – poznámky k orientačnímu studiu. *Bulletin advokacie* [online]. [cit 20. 10. 2021]. Dostupné z: <http://www.bulletin-advokacie.cz/protiteroristicka-novela-trestniho-zakoniku-poznamky-k-orientacnimu-studiu>

⁶ Srov. např. ŠIMOŮČEK, Ivan a Adrián JALČ. Národní a mezinárodní nástroje boja proti organizovanému zločinu. In: JELÍNEK, Jiří (ed.). *Organizovaný zločin (trestněprávní, trestněprocesní a kriminologické aspekty)*. Praha: Leges, 2015, s. 73; MALÍKOVÁ, Eva Viktória a Lucia LACIAKOVÁ. Terorismus a organizovaný zločin v 21. století. In: IVOR, Jaroslav (ed.). *Společnost proti terorismu*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 163–178.

Pokud se pokusíme srovnat tyto dvě definice skupin, zjistíme, že se plně neshodují. Rozdíl je v tom, že teroristická skupina nevyžaduje takový stupeň organizovanosti, jakou je rozdělení funkcí a vnitřní struktura, postačí zde „pouhá“ dělba činností a pak její trvalejší charakter. Naopak u organizované zločinecké skupiny vyžadujeme zřetelnou strukturu týkající se vnitřního uspořádání, každý člen musí mít určitou funkci, proto je navíc považována za závažnější formu trestné součinnosti. Pro kompletní informace k těmto sofistikovanějším skupinám bych měla přidat ještě informaci i o organizované skupině, která není v zákoně sice výslovně definována, nicméně v odborné literatuře a soudní praxi vymezena je. Jedná se o „*sdružení nejméně tři osob, ve kterém je provedena určitá dělba úkolů mezi jeho jednotlivé členy a jehož činnost se v důsledku toho vyznačuje plánovitostí a koordinovaností, což zvyšuje pravděpodobnost úspěšného provedení trestného činu a tím i jeho škodlivost a závažnost. Organizovaná skupina nemusí mít trvalejší charakter, může být vytvořena i ad hoc pro spáchání jednoho trestného činu.*“⁷ Pokud pachatelé páchají ve spojení s touto skupinou, jedná se navíc o přitěžující okolnost dle § 42 TZ.

Hovoříme-li o teroristických útocích je zřejmé, že obvyklejší bude páchání trestné činnosti ve skupině, než že by se jednalo o osamocené pachatele. Proto fakticky bude možné, aby došlo k páchání teroristických činů v kterékoliv výše uvedených možnostech. S ohledem na to, že vznikla nová definice teroristické skupiny, měla by být zřejmě nejčastěji páchána teroristická činnost touto formou trestné součinnosti. Pomocí může být právě to, že u teroristické skupiny nepotřebujeme prokázat vnitřní strukturu a dělbu moci, což nám může činit právě obtíže. Nehledě na to, že pokud prokážeme prvky shodné s organizovanou zločineckou skupinou, bude takovýto čin přísněji trestán podle § 312a TZ, jak rozeberu níže. Těž značné rozpětí trestní sazby od tří do dvanácti let odnětí svobody skýtá značné možnosti, aby soud vždy individuálně posoudil závažnost konkrétního jednání pachatele.

3 Trestný čin účasti na teroristické skupině

Novelou zákona č. 455/2016 Sb. kromě již zmíněného zpřesnění definice organizované zločinecké skupiny a nově definované teroristické skupiny,

⁷ SÝKORA, Michal. Organizovaná (zločinecká) skupina. *Právní prostor* [online]. [cit. 22. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/trestni-pravo/organizovana-zlocinecka-skupina>

došlo mimo jiné k vytvoření nového trestného činu účasti na teroristické skupině a zavedení dalšího nového typu účinné lítosti pro pachatele trestného činu účasti na teroristické skupině podle. Tyto „novinky“ nejsou samozřejmě zcela nové, neboť zákonodárce při vytváření vycházel z již zaužívaných nástrojů, a to trestného činu účasti na organizované zločinecké skupině dle § 361 TZ a zvláštním ustanovení o účinné lítosti dle §.

Jak zní tedy nový trestný čin účasti na teroristické skupině definovaný v § 312a TZ?

„Účast na teroristické skupině

(1) Kdo založí teroristickou skupinu nebo kdo se činnosti teroristické skupiny účastní, bude potrestán odnětím svobody na tři až dvanáct let, popřípadě vedle tohoto trestu též propadnutím majetku.

(2) Odnětím svobody na pět až patnáct let, popřípadě vedle tohoto trestu též propadnutím majetku, bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1

a) jako vedoucí činitel nebo představitel teroristické skupiny, nebo

b) jako zakladatel nebo člen teroristické skupiny, která naplňuje znaky organizované zločinecké skupiny.

(3) Odnětím svobody na dvanáct až dvacet let, popřípadě vedle tohoto trestu též propadnutím majetku, bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1

a) jako vedoucí činitel nebo představitel teroristické skupiny, která naplňuje znaky organizované zločinecké skupiny, nebo

b) za stavu obrožení státu nebo za válečného stavu.

(4) Ustanovení § 107 a 108 se na pachatele činu uvedeného v odstavcích 1 až 3 neuplatňují.“

Pro samotný výklad pojmů „založení teroristické skupiny“ a „účast na činnosti teroristické skupiny“ se použije výklad znaků obdobného trestného činu účasti na organizované zločinecké skupině podle § 361 odst. 1 TZ. Je třeba upozornit na to, že objektivní stránka nového trestného činu podle § 312a odst. 1 TZ nepostihuje podporu teroristické skupiny, protože totožné jednání je znakem trestného činu financování terorismu (§ 312d) a podpora a propagace terorismu podle § 312d TZ.

Objektem tohoto trestného činu lze mít právě ochranu společnosti před účastenstvím ve společenství osob, v kterém je dělba činnosti mezi jeho

jednotlivými členy zaměřená na vykonání teroristického útoku nebo usnadnění jeho spáchání, a tedy lze i říci, že tímto ustanovením je chráněna společnost před plánovanou a koordinovanou činností směřující vůči demokratickému charakteru státu.⁸ Objektivní stránku tohoto trestného činu v základní skutkové podstatě je možno naplnit dvěma podobami, a to buď samotným založením teroristické skupiny, kdy založením se rozumí takové činnosti, na základě kterých dojde k vzniku takové skupiny. Příkladem jednání může být například nábor členů, tvorba vnitřní struktury, vytvoření jednotlivých buněk skupiny, pravidel vzájemné komunikace. Dále pak může být tímto jednáním samotná účast na činnosti takovéto teroristické skupiny. V tomto případě postačuje formální členství v takové skupině, vyjma podpory této skupiny, která je nově samostatnou skutkovou podstatou.

V případě základní skutkové podstaty není pro založení nebo účast na teroristické skupině třeba žádné vlastnosti, způsobilosti nebo postavení, tudíž subjektem za splnění obligatorních znaků může být kdokoli, tj. jak osoba fyzická, tak i právnická, jedná se o obecný subjekt. U subjektivní stránky lze uvést to, že s ohledem na zásady trestního práva se bude vyžadovat zavinění úmyslné, ovšem zároveň pachatel v případě založení teroristické skupiny musí již při zakládání sledovat jako cíl vytvoření této skupiny a jedná se tedy o úmysl přímý⁹. V případě pouhé účasti na této teroristické skupině postačí úmysl eventuální, kdy ale pachatel musí vědět, že svým jednáním se může účastnit na činnosti teroristické skupiny a pro tento případ je s tím srozuměn.¹⁰

4 Kvalifikované skutkové podstaty účasti na teroristické skupině

V případě, že se jedná o vedoucího činitele nebo představitele, osobu, která skupinu řídí a ovlivňuje její chod, tak se bude jednat jednak o tzv. subjekt speciální a dále bude díky kvalifikované skutkové podstatě tento pachatel přísněji trestán. V tomto případě je vyžadováno též úmyslné zavinění,

⁸ Srovnej např. – článek JACHNICKÝ, David. *Terorismus a trestní zákoník*. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/7/240147/1/2?vtextu=terorismus#lema0> [cit. 20. 10. 2021].

⁹ K úmyslu přímému viz § 15 TZ a srovnej např. KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*, 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 968.

¹⁰ *Ibid.*

a to i ve vztahu k aktivitám skupiny. Jak uvedeno výše, bude-li mít skupina znaky organizované zločinecké skupiny, bude se na ni vztahovat přísnější postih podle odst. 2 písm. b), konkrétně je zde uvedena trestní sazba pět až dvanáct let včetně možnosti uložit trest propadnutí majetku. Z hlediska subjektivní stránky bude opět vyžadován úmysl.

Třetí odstavec cílí na situaci, kdy bude postihován zakladatel této skupiny, která ovšem současně naplňuje znaky organizované zločinecké skupiny. V tomto případě je opět vyžadováno úmyslné zavinění. Dojde-li k tomuto trestnému činu za stavu ohrožení státu nebo za válečného stavu, je umožněn postih podle písm. b), kdy ovšem z hlediska zavinění již bude postačovat zavinění z nedbalosti. Trestní sazba podle třetího odstavce umožňuje již uložení trestu odnětí svobody ve výši dvanácti až dvaceti let, případně též je možné uložit i trest propadnutí majetku¹¹.

S ohledem na zásadu zákazu dvojího přičítání z hlediska viny a trestu¹² je výslovně uveden zákaz dvojího přičítání ve vztahu k případné aplikaci § 107 a 108 TZ, tedy ustanovení týkající se pachatele páchající trestný čin ve vztahu k organizované zločinecké skupině.

5 Zvláštní případ účinné lítosti pachatele trestného činu účasti na teroristické skupině

Tento zvláštní případ účinné lítosti je opět upraven obdobně jako v případě pachatelů účastnících se trestné činnosti organizované zločinecké skupiny. Záměrem zákonodárce je tímto ustanovením předcházet aktivitám teroristických skupin a za níže uvedených podmínek tak zaručuje beztrestnost pachatelů, který se účastnil na teroristické skupině. Tedy „*Kdo spáchá čin uvedený v § 312a, není trestný, učinil-li o teroristické skupině oznámení státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu v době, kdy nebezpečí, které vzniklo zájmu chráněnému tímto zákonem z jiného činu teroristické skupiny, než je uveden v § 312a, mohlo být ještě odstraněno. Voják může takové oznámení učinit i nadřízenému.*“

¹¹ Tvrdší tresty za podporu terorismu. 90ČT24 (televizní pořad) [online]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/11412378947-90-ct24/216411058131021/video/499724> [cit. 20. 10. 2021].

¹² K zásadě zákazu dvojího přičítání srovnej např. KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 968.

Vyžaduje se splnění tří podmínek, tj. oznamovatel musí být členem teroristické skupiny, oznámení musí být včasné, tedy v době, kdy bylo ještě možné zabránit trestnému činu, který má být teroristickou skupinou spáchán, oznámení se musí týkat celé teroristické skupiny, tj. nepostačí oznámení týkající se pouze daného trestného činu. Oznamovatel nebude moci být stíhán pro trestný čin účasti na teroristické skupině, ovšem nic nebrání tomu, aby nebyl stíhán za trestný čin, který jako člen teroristické skupiny spáchal.¹³

6 Zhodnocení právní úpravy

Závazky České republiky vyplývající ze Směrnice Rady 2002/475/SVV ze dne 13. 6. 2002 o boji proti terorismu nutily zákonodárce přijmout i patřičná legislativní opatření. Z pohledu analogie je organizovaná zločinecká skupina podmnožinou teroristické skupiny, neboť teroristická skupina bude postihovat větší spektrum projevů terorismu, než samotná organizovaná zločinecká skupina. Též je nutný postih nejen pachatelů, kteří páchají trestnou činností, ale i samotná účast na ní a její založení. Fakticky i teroristická skupina kriminalizuje již samotné účastenství jako dokonáný trestný čin, přičemž § 312a TZ je ustanovením speciálním k účasti na organizované zločinecké skupině dle § 361 TZ. Jak jsem uvedla výše, obě skupiny se částečně prolínají, ovšem zcela se neshodují (což je třeba, jinak by nebylo třeba vytvořit novou definici teroristické skupiny). Trestní sazba je ovšem v případě teroristické skupiny mnohem vyšší¹⁴, ovšem i spodní hranice umožňuje využít např. podmíněčného odsouzení, tedy je možné reflektovat individuální škodlivost činu a jeho pachatele. S ohledem na preventivní funkci trestního práva je nezbytné, abychom v určitých případech upřednostnili ochranu chráněných zájmů nad zájmem týkajícím se postihu samotného pachatele. Proto i v případě trestného činu účasti na teroristické skupině zákonodárce umožnil tzv. zvláštní případ účinné lítosti, kdy ovšem přesně a jasně definoval okolnosti, kdy je možné se z této trestné činnosti vyvinut a tím motivoval

¹³ Srovnej např. ŠČERBA, Filip a kol. *Trestní zákoník a komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 3024–3032.

¹⁴ Což bylo často terčem kritiky – např. předchozího Nejvyššího státního zástupce Pavla Zemana – srovnej Zplynování prvňáků za podmínku, chvála terorismu za šest let. *Novinky.cz* [online]. 20. 3. 2021. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/krimi/clanek/zplynovani-prvnu-za-podminku-chvala-terorismu-za-sest-let-40354611>

případně pachatele, aby dobrovolně od další činnosti upustili a vše orgánům činným v trestním řízení oznámili. Je otázkou do budoucna, jak bude tento institut využíván.¹

7 Závěrem

Poslední léta vedou k mnohým změnám trestněprávní úpravy, dochází k mnohým zásadním novelizacím. Tyto změny se dotkly i protistátních trestných činů, konkrétně pak právě zpřesnění pojmu teroristická skupina a vymezení nového trestného činu účasti na teroristické skupině. Na protiteroristickém poli bylo uděláno mnoho, a to i s ohledem na závazky, které má Česká republika k Evropské unii, v níž dochází ke zvýšenému množství případů souvisejících s terorismem. A toto nemusí být jen důvodem změn právních úprav, kdy dochází k jeho lepšímu postihu, ale právě i samotným jeho nárůstem. Byť výše specifikovaná tzv. protiteroristická novela provedená zákonem č. 455/2016 Sb. výrazně změnila právní úpravu týkající se terorismu u nás, neznamená to, že by i dříve nebylo možné postihovat teroristická jednání pachatelů. Bylo je možné podřadit například pod boj s organizovaným zločinem. Nicméně zpřesnění právní úpravy, vyčlenění pojmu teroristické skupiny a zakotvení nových skutkových podstat je třeba kvitovat s povděkem. Ne vždy bude samozřejmě možné postihnout jednání pachatele jako jednání naplňující znaky teroristických trestných činů, ovšem i tak bylo třeba zpřesnit definice, zakotvit nové trestné činy, abychom byli na boj s terorismem lépe (?) připraveni.

Summary

Terrorist Group and Participation in It

This paper deals with the current legislation, when the definition of a terrorist group and the crime of participation in a terrorist group were enshrined. In this article I deal with the distinction of this group from an organized criminal group and the key features of a crime according to § 312a of the Criminal Code. As in the case of the criminal offense of participation

¹ Srovnej institut účinné lítosti u § 362 TZ a např. ŠČERBA, Filip a kol. *Trestní zákoník a komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 2434.

in an organized criminal group, the legislator also made it possible to enshrine the institution of effective remorse. The Czech Republic's commitments have forced changes in legislation that have not been completely toothless before, however, the current legislation sufficiently reflects the current situation and allows for better coverage of those situations that relate to anti-state activities.

DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9976-2021-16>

TERORIZMUS – ZLOČIN PODĽA MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA?

Mgr. Lukáš Mareček, PhD.

Katedra medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov,
Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

1 Úvodom

Historické predobrazy teroristických taktík môžeme nachádzať už v staroveku. Názov vychádza z fr. *terreur* – strach a bol použitý v roku 1794 francúzskym filozofom Babeufom na označenie jakobínskeho režimu Maximiliena Robespiera (*La Terreur*),² a práve strach ostáva jeho definičným znakom až dodnes.

Napriek tomu, že terorizmus ľudstvo pozná už veľmi dlhú dobu, medzinárodné spoločenstvo sa ním začína zaoberať na medzinárodnej úrovni až v prvej polovici 20. storočia, a to v súvislosti s atentátom bulharského útočníka na Juhoslovanského kráľa Alexandra I. počas jeho oficiálnej návštevy Francúzska. Terorizmus prestáva byť len vnútornou záležitosťou štátu, ako iná bežná kriminalita, ale jeho potlačenie sa stáva záujmom celého medzinárodného spoločenstva.

Napriek tomu, že štáty sa vedia zhodnúť v potrebe potlačenia terorizmu, nie je vôbec jasné čo presne terorizmus je a akú povahu má medzinárodnoprávny záväzok potlačenia terorizmu – ide len o záväzok štátov trestnoprávne potláčať teroristické činy alebo vyplýva trestná zodpovednosť jednotlivcovi priamo z medzinárodného práva tak, ako je tomu v prípade zločinov podľa medzinárodného práva?

Cieľom príspevku je jednak stručne predstaviť platný právny stav v oblasti potlačania terorizmu v medzinárodnom práve, ale hlavne zodpovedať otázku, či terorizmus je zločinom podľa medzinárodného práva, a to na základe

² FINE, Jonathan. Political and Philological Origins of the Term 'Terrorism' from the Ancient Near East to Our Times. *Middle Eastern Studies*, 2010, roč. 46, č. 2, s. 271–288.

priblíženia a kritiky rozhodnutia Špeciálneho tribunálu pre Libanon (ďalej len „STL“), ktorý vo svojom rozhodnutí identifikoval medzinárodnú obyčaj ktorá by mala zakladať trestnú zodpovednosť priamo jednotlivcovi.

2 Všeobecne o terorizme v medzinárodnom práve

Prvým medzinárodným dohovorom, ktorý mal definovať terorizmus na úrovni medzinárodného práva, bol Dohovor na predchádzanie a potlačanie terorizmu (1937) prijatý na pôde Spoločnosti národov. Tento síce nevstúpil do platnosti pre nedostatočný počet uložených ratifikačných listín,³ ale apriek tomu je ho možné považovať za významný míľnik pri hľadaní definície zločinu terorizmu, nakoľko sa stal vzorom pre niektoré neskoršie medzinárodné zmluvy.⁴

Zločin terorizmu definoval ako „*trestný čin namierený proti štátu s úmyslom alebo povahou, ktorou je vyvolanie strachu konkrétnych jednotlivcov, skupín osôb alebo verejnosti,*“⁵ za zachovania cezhraničného charakteru zločinu, keďže v zmysle čl. 2 ods. 1 musel byť namierený voči „*inej vysokej zmluvnej strane.*“

Po druhej svetovej vojne nedošlo k prijatiu žiadneho dohovoru, ktorý by obsahoval všeobecnú definíciu zločinu terorizmu tak, ako to pôvodne zamýšľal Dohovor z roku 1937. Došlo ale k prijatiu viacerých dohovorov, ktoré upravovali čiastkové prejavy terorizmu, kde je možné zaradiť Dohovor o zabránení a trestaní zločinov proti osobám požívajúcim medzinárodnú ochranu, vrátane diplomatických zástupcov (1973)⁶ alebo Dohovor o bezpečnosti personálu OSN a pridruženého personálu (1994),⁷ ktorý má obdobný účel. V oboch prípadoch nejde o výslovné definovanie terorizmu, avšak „*trestné činy v duchu uvedených dohovorov sú vo vedeckej a odbornej spisbe medzinárodného práva považované za akty terorizmu.*“⁸

³ DAVID, Vladislav, Pavel SLADKÝ a František ZBOŘIL. *Mezinárodní právo veřejné s kauzistikou*. Příbram: Leges, 2008, s. 358.

⁴ JANKUV, Juraj a kol. *Mezinárodní právo veřejné*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 357.

⁵ Čl. 1 ods. 2 Dohovoru na predchádzanie a potlačanie terorizmu z roku 1937 (Convention pour la prevention et la repression du terrorisme) „... *des faits criminels dirigés contre un Etat et dont le but ou la nature est de provoquer la terreur chez des personnalités déterminées, des groupes de personnes ou dans le public.*“

⁶ Zverejnené vyhláškou MZV ČSSR č. 131/1978 Zb.

⁷ Zverejnené oznámením MZV SR č. 214/2001 Z.z.

⁸ JANKUV, Juraj a kol. *Mezinárodní právo veřejné*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 358.

Medzi ďalšie dohovory je možné zaradiť Dohovor proti braniu rukojemníka (1979),⁹ Dohovor o potláčaní bombového terorizmu (1997),¹⁰ či Dohovor o potláčaní činov jadrového terorizmu (2005).¹¹

Pre všetky vyššie uvedené dohovory platí spoločná črta, ktorou je, že ide o dohovory, ktoré sú adresované štátom a zaväzujú ich k prijatiu vnútroštátnej úpravy, a teda sa dotýkajú jednotlivca až sprostredkovane.¹²

Všeobecnejšie koncipovanou medzinárodnou zmluvou je Dohovor OSN o potláčaní financovania terorizmu (1999), ktorý terorizmus chápe ako „a) čin, ktorý je trestným činom podľa niektorej zo zmlúv uvedených v prílohe, ako ho definuje táto zmluva, alebo b) akýkoľvek iný čin, ktorého úmyslom je spôsobiť smrť alebo vážnu ujmu na zdraví civilnej osobe alebo akejkoľvek inej osobe, ktorá sa aktívne nezúčastňuje na nepriateľských akciách v prípade ozbrojeného konfliktu, ak účelom tohto činu bolo na základe jeho povahy alebo súvislosti zastrašiť obyvateľstvo alebo prinútiť vládu alebo medzinárodnú organizáciu niečo konať alebo zdržať sa nejakého konania,“¹³ čím tento Dohovor predstavuje prvú komplexnú, modernú a široko akceptovanú definíciu terorizmu.¹⁴

Z uvedenej definície (predovšetkým z jej druhej časti) je možné vyextrahovať dva významné prvky – čin musí byť namierený voči nekombatantovi, a musí byť spáchaný s motívom zastrašiť obyvateľstvo alebo prinútiť vládu, resp. medzinárodnú organizáciu k určitému (ne)konaniu (tzn. súčasťou subjektívnej stránky skutkovej podstaty zločinu je aj špecifický motív – *dolus specialis*).

Rovnako ako predchádzajúce dohovory, aj tento dohovor hovorí o záväzku štátov prijať opatrenia vo vnútroštátnej legislatíve a praxi v záujme postihovania takýchto konaní, vrátane rešpektovania zásady *aut dedere aut judicare*.

Z hľadiska vývoja snáh o nájdenie definície terorizmu je potrebné spomenúť ad hoc komisiu založenú rezolúciou VZ OSN č. 51/210 zo 17. decembra 1996, ktorej úlohou je príprava Komplexného dohovoru o medzinárodnom terorizme (CCIT). Práce na tomto dohovore stále trvajú.

⁹ Zverejnené vyhláškou MZV ČSSR č. 36/1988 Zb.

¹⁰ Zverejnené oznámením MZV SR č. 382/2001 Z.z.

¹¹ Zverejnené oznámením MZV SR č. 308/2007 Z.z.

¹² Porovnaj JANKUV, Juraj a kol. *Medzinárodné právo verejné*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 358.

¹³ Pozri čl. 2 ods. 1 Dohovoru OSN o potláčaní financovania terorizmu. Vyhlásené v SR Oznámením MZV SR č. 593/2002 Z.z.

¹⁴ Porovnaj ŠTURMA, Pavel, Jana NOVÁKOVÁ a Veronika BÍLKOVÁ. *Medzinárodná a evropské instrumenty proti terorizmu a organizovanému zločinu*. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 25.

Pri príprave dohovoru dokázali štáty do istej miery možné nájsť konsenzus, avšak problém predstavuje práve definícia zločinu terorizmu.¹⁵ Napriek tomu, je ale možné nahliadnuť do návrhu dohovoru z ktorého (čl. 2 ods. 1) vyplýva podmienka, aby takéto konanie bolo smerované k zastrašeniu obyvateľstva alebo donúteniu vlády alebo medzinárodnej organizácie k určitému konaniu alebo opomenutiu konat', hoci zo znenia definície nemožno vyvodit' jednoznačný záver o tom, či obeťou aktu terorizmu musí byť nekombatant. Zároveň návrh dohovoru vyžaduje cezhraničnosť takéhoto konania.¹⁶ Ani návrh dohovoru, ako ani Dohovor OSN a potlačaní financovania terorizmu nerozlišujú terorizmus z hľadiska toho, či k ich spáchaniu dôjde počas ozbrojeného konfliktu alebo nie.

Každopádne, vychádzajúc zo zásady samotnej komisie, že „*nič nie je dohodnuté pokiaľ nie je dohodnuté všetko*“,“¹⁷ nie je možné z návrhov počas prípravnej fázy vyvodzovať žiadne zásadné závery o stave de lege lata.

V neposlednom rade je možné spomenúť rezolúcie Bezpečnostnej rady OS, ktoré boli prijaté podľa VII. kapitoly Charty OSN a ktorú preto pre štáty záväznú. Ide o rezolúcie č. 731/1992, 1070/1996, 1373/2001, 1540/2004 a 2178/2014. Uvedené rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN upozorňujú na rozličné formy medzinárodného terorizmu a vyzývajú štáty k náležitej reakcii na terorizmus, avšak bez toho, aby terorizmus ako taký na ten účel bližšie definovali.

3 Zločin terorizmu podľa Špeciálneho tribunálu pre Libanon

ŠTL bol založený v roku 2007 na základe rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN, vydané v súlade s dohodou medzi OSN a Libanom, ako prvý orgán medzinárodnej trestnej spravodlivosti s jurisdikciou nad zločinom terorizmu.

¹⁵ DAVID, Vladislav a Michal MALACKA. *Fenomén medzinárodného terorizmu*. Praha: Linde Praha, 2003, s. 78.

¹⁶ Čl. 4 návrhu Komplexného dohovoru o medzinárodnom terorizme (CCIT) vyžaduje, aby bol čin terorizmu spáchaný na rozličných štátnych územiach (napr. tzv. dištančný delikt alebo opakovanie trestnej činnosti s prekročením štátnej hranice a pod.), a ak došlo k jeho spáchaniu na tom istom území, aby obvinení páchatel' a obeť (obete) boli štátnymi občanmi rozličných štátov.

¹⁷ [Http://legal.un.org/committees/terrorism/](http://legal.un.org/committees/terrorism/)

Ešte pred tým, než začalo súdne konanie voči konkrétnym obžalovaným (tie začali až 1. februára 2012, konal tak *in absentia*)¹⁸ sudca pre prípravné konanie (*Pre-Trial Judge*) položil odvolacej komore (*the Appeals Chamber*) 15 otázok, z ktorých niektoré sa týkali aj jurisdikcie *ratione materiae*.

Odvolacia komora vydala jednohlasné predbežné rozhodnutie o rozhodnom práve,¹⁹ s Antoniom Cassesem²⁰ ako sudcom spravodajcom. Dôvod pre ktorý sa sudca pre prípravné konanie pýtal tieto otázky²¹ bolo zabezpečenie efektívneho konania a ubezpečenie sa v tom, že obvinenia budú potvrdené ako základ pre súdne konanie na „*zdravých a dobre odôvodnených základoch*.“²²

STL je osobitný (*ad hoc*) zmedzinárodnený (hybridný) súdny orgán. Jeho špecifická povaha sa prejavuje jednak v jeho zložení, ako aj v tom, že aplikuje vymedzené časti národného (libanonského) práva podobne, ako národné súdy. Napriek tomu ide stále o medzinárodný súd, ktorý podľa slov STL musí „*dodržiavať tie najvyššie medzinárodné štandardy trestnej spravodlivosti a jeho štatút obsahuje určité aspekty medzinárodného trestného práva*.“²³

Rovnako sa medzinárodné právo použije aj v prípade, ak libanonské právo obsahuje medzeru, ktorú nemožno preklenúť použitím všeobecných pravidiel a princípov libanonského práva.²⁴ Libanonský trestný zákon obsahuje ustanovenia o trestnom čine terorizmu²⁵ a nevytvorila sa preto nevyhnutnosť priamej aplikácie medzinárodných pravidiel vo vzťahu k definícii terorizmu. Napriek tomu sa STL vyjadril, že medzinárodné trestné právo (tak zmluvné,

¹⁸ Case No. STL-11-01, Decision to Hold Trial in Absentia, 1. February 2012.

¹⁹ Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011.

²⁰ Jeho osobnosť mohla mať významný vplyv na konečnú podobu predbežného rozhodnutia, keďže sa už predtým vyjadroval v prospech existencie obyčajového pravidla definujúceho terorizmus ako zločin podľa medzinárodného práva. Pozri napr. CASSESE, Antonio. The Multifaceted Criminal Notion of Terrorism in International Law. *Journal of International Criminal Justice*, 2006, roč. 5, č. 4, s. 933–958.

²¹ S ohľadom na pravidlo č. 68 G Pravidiel konania a dokazovania STL.

²² Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 1.

²³ „*abide by the highest international standards of criminal justice, and its statute incorporates certain aspects of international criminal law*.“ Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 16.

²⁴ Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 17, 40.

²⁵ § 314 Libanonského Trestného zákona: „*Terrorist acts are all acts intended to cause a state of terror and committed by means liable to create a public danger such as explosive devices, inflammable materials, toxic or corrosive products and infectious or microbial agents*.“ Viac k libanonskému právu pozri Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 47–60; alebo VENTURA, Manuel J. Terrorism According to the STL's Interlocutory Decision on the Applicable Law. *Journal of International Criminal Justice*, 2011, roč. 9, č. 5, s. 1024–1025.

ako aj obyčajové) môže poskytnúť návod (*guidance*) pre výklad príslušných ustanovení libanonského trestného práva.²⁶

STL tento „návod“ využil pri skúmaní objektívnej stránky zločinu terorizmu,²⁷ kde libanonské trestné právo vykladané libanonskými súdmi vníma objektívnu stránku zločinu terorizmu libanonskými súdmi užšie, než ju napokon vyložil STL. Za terorizmus libanonské trestné právo totiž nepovažuje prípady, ak páchatel použil pri čine samočinné alebo ručné zbrane ale takéto konanie klasifikuje ako úkladnú vraždu. Pri obvyklom (užšom) výklade objektívnej stránky terorizmu by takéto konanie nespadlo pod vecnú príslušnosť (*ratione materiae*) STL. Toto by bol ale len hypotetický problém, keďže kritizovanú širšiu interpretáciu nie je vôbec potrebné použiť, keďže všetky prípady sú jednoznačne trestnými aj podľa užšieho výkladu libanonského trestného zákona podávaného libanonskými súdmi (všetky obvinenia sa týkali použitia výbušného materiálu).

Podľa názoru STL širší výklad zločinu terorizmu, oproti zaužívanému výkladu vo vnútroštátnom práve, nie je porušením princípu legality. Jednak ho považuje za súladný s libanonským právom – širšia definícia zločinu terorizmu v očiach STL nie je *contra legem*, ale je len otázkou širšej interpretácie práva. A jednak takéto chápanie zločinu terorizmu už pred tým existovalo (*ex ante facto*) v medzinárodnom práve a „*teda ide o rozumné predvídateľnú aplikáciu existujúceho práva.*“²⁸

Výklad podaný STL je širší aj vo vzťahu ku subjektívnej stránke zločinu terorizmu, keďže v jeho definícii chýba prvok osobitného motívu (*dolus specialis*), a teda rozhodnutie STL je extenzívne jednak v prípade objektívnej stránky, ako aj vo vzťahu ku subjektívnej stránke zločinu terorizmu, kde v oboch prípadoch ide o rozširujúci výklad v neprospech páchatel'a.

Napriek tomu, že tak obžaloba ako aj obhajoba mali zajedno v tom, že neexistuje žiadna všeobecne akceptovaná definícia zločinu terorizmu,²⁹ Odvolacia komora STL bola právneho názoru, že takáto definícia už vznikla vo forme

²⁶ Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 45–46.

²⁷ „*the objective element of the means used to perpetrate the terrorist act*“. Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 46.

²⁸ „*thus it is a reasonably foreseeable application of existing law.*“ Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 46.

²⁹ Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 83.

medzinárodnej obyčaje „*ale aspoň v čase mieru*“³⁰ zatiaľ čo pravidlo zakazujúce ho jednotlivcom počas ozbrojených konfliktov je ešte v štádiu formovania. Činy terorizmu počas ozbrojeného konfliktu zatiaľ nie sú trestné ako také, ale len naplnením skutkovej podstaty vojnového zločinu.³¹

STL utvoril svoj názor na základe „*množstva dohovorov, rezolúcií OSN, a legislatívnej a súdnej praxe štátov*“,“³² ktoré viedli k vytvoreniu *opinio juris* a prináležiacej súladnej všeobecnej praxi. STL sformuloval definíciu zločinu terorizmu nasledovne:

- „1. *Spáchanie trestného činu (ako vražda, únos, branie rukojemníkov, podpaľačstvo atď.), alebo broznenie takýmto činom.*
2. *Úmysel šíriť strach medzi obyvateľstvom (čo vo všeobecnosti má za následok vytvorenie verejného nebezpečenstva) alebo priamo či nepriamo donútiť národný alebo medzinárodný orgán k určitému konaniu, alebo k upusteniu od jeho vykonania.*
3. *Čin musí zabráňovať cezhraničný prvok.*“³³

Pre obyčajovú normotvorbu v medzinárodnom práve platia dve základné podmienky, ktoré musia byť kumulatívne naplnené pre sformovanie obyčajového pravidla medzinárodného práva:³⁴

- a) všeobecná prax (*usus*) a
- b) presvedčenie, že pravidlo je právne záväzné (*opinio juris*).

Čo sa týka podmienky *opinio juris*, STL mal zato, že existuje všeobecná zhoda medzinárodného spoločenstva v tom, že štáty sú povinné bojovať proti terorizmu vo všetkých jeho formách, ako to vyplýva z viacerých medzinárodných dokumentov,³⁵ na ktoré STL odkazuje vo svojom rozhodnutí. STL taktiež vyzdvihol vnútroštátnu súdnu prax z piatich štátov (Kanada, Taliansko, Mexiko, Argentína a USA).³⁶

³⁰ Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, par. 85.

³¹ Pozri Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 106–108.

³² Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 85.

³³ Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 85.

³⁴ Medzi iným CASSESE, Antonio. *International Law*. New York: Oxford University Press, 2005, s. 156 a nasl.; SHAW, Malcom N. *International Law*. UK: Cambridge University Press, 2003, s. 68 a nasl.; KLUČKA, Ján. *Medzinárodné právo verejné*. Bratislava: Iura Edition, 2011, s. 113 a nasl.

³⁵ Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 85 nebo 92.

³⁶ Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 86.

Najprv sa STL zamerával na univerzálne a regionálne nástroje medzinárodného práva,³⁷ ktoré hoc nie sú z oblasti medzinárodného trestného práva, môžu byť významné ako prameň poznania obyčajových pravidiel medzinárodného práva. STL vzal v zreteľ viaceré regionálne dohovory či rozhodnutia medzinárodných rozhodnutí a i.,³⁸ v ktorých našiel základ pre definíciu terorizmu, predovšetkým prvok osobitného motívu (*dolus specialis*).

STL ale neostal len pri regionálnych nástrojoch, ale poukázal taktiež aj na rezolúciu Bezpečnostnej rady OSN č. 1544/2004. Spomenul aj niektoré medzinárodné dohovory,³⁹ v ktorých zdôraznil cezhraničný prvok (ktorý by mal byť vykladaný extenzívne)⁴⁰ medzinárodného terorizmu, ktorý odlišuje bežný terorizmus, postihnutelný na základe vnútroštátneho práva, a zločin terorizmu postihnutelný na základe medzinárodného trestného práva.

Druhým argumentom STL bolo zdôraznenie vnútroštátnych legislatív, ktoré boli zhodné v otázke definičných charakteristík terorizmu v ich vnútroštátnych trestných zákonoch, pričom tieto sú podobné k tej, ktorá bola predstavená STL, bez (pochopiteľne) cezhraničného prvku. Aby STL podporil svoj postoj, tak porovnal trestnú legislatívu množstva štátov z rozličných právnych systémov, a to z dôvodu, že „konzistentná vnútroštátna legislatíva môže byť ďalším významným prameňom práva, ktorý indikuje vznik obyčajového pravidla [...] pozornosť nesmie byť venovaná len jednému [veľkému] vnútroštátnemu právnemu systému [...] aj keď [na druhej strane] výťah spoločnej normy nevyžaduje vyčerpávajúci prieskum všetkých právnych systémov sveta.“⁴¹

Dôležitým je aj to, že nepostačuje len identifikovanie viac či menej identickej definície vo vnútroštátnych právnych systémoch, ale musí dôjsť aj k identifikovaniu spoločného uznania (*common understanding*) medzinárodným

³⁷ Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 88.

³⁸ Napr. Council Framework Decision 2002/475/JHA, On Combating terrorism, § 1–4.

³⁹ In concreto Montreal Convention (art. 4), Tokyo Convention (art. 1(2)), SUA Maritime convention (art. 4), Terrorist Bombing Convention (art. 3) and Hostage Convention (art. 13); pozri Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, pozn. č. 146.

⁴⁰ Napr. „perpetrators of such act are from different countries, or the act has a significant impact to another country etc.“ Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 90.

⁴¹ Inšpirujúc sa rozhodnutím ICTY vo veci *Furundžija*, 10. December 1998, § 177. Cit. podľa Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 91.

spoločenstvom, že zločin porušuje všeobecné hodnoty, pričom toto kritérium je podľa STL taktiež naplnené.⁴²

STL dokonca vzal ohľad aj na právo Šaría a poznamenal, že aj podľa Kráľovskej rady starších náboženských učencov (Saudskej Arábie) sú teroristické činy zakázané.⁴³

Tretím argumentom bolo vnútroštátne súdnictvo. Ako to taktiež vyplynulo z rozhodnutia Medzinárodného súdneho dvora vo veci vojenských a para-vojenských aktivít v a proti Nikaraguy,⁴⁴ všeobecná prax štátov (vrátane ich súdnej praxe) by mala byť vo všeobecnosti súladná s pravidlom, ak sa z neho má stať medzinárodná obyčaj – a contrario, nie je nevyhnutné, aby príslušná prax bola v „*absolútne dôslednom súlade s pravidlom*.“⁴⁵

Z komparatívneho prehľadu vnútroštátneho súdnictva⁴⁶ STL vyvodil, že súdna prax jasne dáva najavo, prostredníctvom zhodných alebo podobných rozhodnutí,⁴⁷ odraz spoločnej definície (v základných znakoch), ako aj ako prejav *opinio juris* (talianky Najvyšší kasačný súd, *Corte Suprema di Cassazione*, dokonca priamo vo svojej judikatúre odkázal na medzinárodné obyčajové právo).

STL prijal tzv. Sørensenovu doktrínu⁴⁸ pozitívnej prezumpcie *opinio juris*, čo znamená, že v prípade existencie všeobecnej praxe sa uplatňuje vyvrátená právna domnienka existencie *opinio juris*, pokiaľ nie je preukázaný opak.

⁴² To turn into an international crime, a domestic offence needs to be regarded by the world community as an attack on universal values (such as peace or human rights) or on values held to be of paramount importance in that community; in addition, it is necessary that States and intergovernmental organisations, through their acts and pronouncements, sanction this attitude by clearly expressing the view that the world community considers the offence at issue as amounting to an international crime. In Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 91.

⁴³ „*bloodshed, the violation of honour, the theft of private and public property, the bombing of dwellings and vehicles and the destruction of installations are, by the consensus of Muslims, legally forbidden because they violate the sanctity of the innocent, destroy property, security and stability and take the lives of peaceable human beings in their homes and at their work.*“ Under the Islamic Shariah, crimes of terrorism are included in crimes of *hirabah*.“ Interpol Report to the Counter-Terrorism Committee (Saudi Arabia), 26. December 2001, S/200111294, at 5; Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, pozn. č. 188.

⁴⁴ Judgment, ICJ. Reports (1986) 14, pozn. č. 98.

⁴⁵ Judgment, ICJ. Reports (1986) 14, pozn. č. 98, § 186.

⁴⁶ Pozri citácie k Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 100.

⁴⁷ Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 100.

⁴⁸ SØRENSEN, Max. *Principes de droit international public in Recuell des Cours de l'Academie de La Haye*, 19760-III, s. 51. Cited in Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 101; LAUTERPACHT, Hersch. *The Doctrine of International Law*. by the International Court, London 1958, s. 380; Dissenting Opinion Judge SØRENSEN Max. Dostupné z <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/51/051-19690220-JUD-01-11-EN.pdf>

Vychádzajúc z týchto argumentov STL vyvodil, že je schopný nájsť obyčajové pravidlo medzinárodného práva, ktoré zakazuje páchanie zločinu terorizmu a ktoré zaväzuje štáty (ako aj iné subjekty medzinárodného práva) k (medzi iným) stíhaniu na ich území tých, ktorí sú zapojení do takéhoto zločinu a/alebo stíhať a potlačiť zločin terorizmu spáchaný na ich území. STL taktiež poznamenal, že obyčajové pravidlo prikazujúce štátom spolupracovať v stíhaní a potláčaní terorizmu ešte nie je sformované avšak s tým, že už je v procese tvorby.⁴⁹

Už ICTY vo veci *Duško Tadić* uviedol,⁵⁰ že nato aby išlo o zločin podľa medzinárodného práva, nepostačuje len existencia (nejakého) obyčajového pravidla, ale musia byť splnené aj ďalšie podmienky, a to najmä, že jednotlivec musí porušiť (ohroziť) priamo medzinárodné pravidlo, ktoré mu bolo priamo adresované.⁵¹

STL sa s touto otázkou vysporiadal s poukazom na rezolúcie Valného zhromaždenia OSN a Bezpečnostnej rady OSN, ktoré rozlišujú medzi inými zločinmi (ako napríklad pašovanie drog a i.) a terorizmom, ktorý bol charakterizovaný ako ohrozenie mieru a bezpečnosti, a presne tento „rozdiel v nakladaní s rozličnými druhmi trestných činov a vnímaná vážnosť terorizmu potvrdzuje, že terorizmus je medzinárodný zločin klasifikovaný ako taký medzinárodným právom, vrátane obyčajového medzinárodného práva, a taktiež zahŕňa trestnú zodpovednosť jednotlivcov.“⁵²

4 Doktrínálna diskusia

Rozhodnutie STL vyvolalo pomerne živú odpoveď doktríny medzinárodného práva, pričom pozitívne odozvy boli pomerne raritné. Internacionalisti

⁴⁹ Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 102.

⁵⁰ ICTY, Tadić. Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2. October 1995, § 94 a § 128–137.

⁵¹ In other words, not breaching only a domestic rule, that was passed with regards to the international law.

⁵² „difference in treatment of these various classes of criminal offences, and the perceived seriousness of terrorism, bears out that terrorism is an international crime classified as such by international law, including customary international law, and also involves the criminal liability of individuals.“ Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 104.

mali voči predmetnému rozhodnutiu STL viaceré výhrady, ktoré by sme mohli zhrnúť do nasledovných bodov.

- a) Je prípustné zodpovedať hypotetickú otázku pri absencii konkrétnej veci (in absentia)? Gillet a Schuster konštatujú, že „*niet právneho systému, ktorý by umožňoval vyššiemu súdu podať svoj výklad práva aplikovateľný pre trestné konania, ktoré prebiehajú pred nižšími súdmi pri absencii špecifických faktov [prípadu]*.“⁵³ Preto majú zato, že súdna rovnováha v rámci systému STL bola prevážaná tým, že Odvolacia komora STL rozšírila svoju právomoc takým spôsobom, ktorý by azda vyžadoval zmenu Štatútu STL – nadobudla poradnú funkciu v zmysle podávania právnych posudkov nižšej inštancii bez toho, aby rozhodovala o opravnom prostriedku.
- b) STL nedostatočne zodpovedal otázku, prečo sa odklonil od výkladu podávaného libanonskými súdmi, keďže tvorcovia jeho štatútu mu prikázali rozhodovať podľa libanonského vnútroštátneho práva. Pri výklade libanonského práva sú práve vnútroštátne súdne orgány tými najpovolanejšími podať jeho presvedčivý výklad. Preto mal STL pri svojom uvažovaní v prvom rade zohľadniť libanonské práva, ako aj jeho ustálenú judikatúru (*case law*). K aplikácii medzinárodnej obvyčaje by malo dôjsť až v prípade neprekonateľnej medzery v libanonskom práve alebo rozporu s medzinárodným právom. To nebol náš prípad.⁵⁴ Je pravdou, že Libanon sa zaraďuje medzi štáty kontinentálneho typu právnej kultúry s absenciou doktríny záväznosti precedensov. Preto odlišný (v tomto prípade širší) výklad príslušných právnych noriem je vecou aplikačnej úvahy, ak nie je arbitrárna a v rozpore s vykladaným ustanovením (napr. ak nie je dostatočne jasné alebo obsahuje slovné spojenia typu „a podobne“, čo je tiež aj prípad § 314 libanonského trestného zákona). A preto, ako píše Ventura, STL vo svojom rozhodnutí nemenil libanonské práva ale „*ale je presnejšie povedať, že STL sa nestotožnil s libanonským výkladom paragrafu 314.*“⁵⁵ Podľa čl. 2 Štatútu STL je STL

53 GILLETI, Matthew a Matthias SCHUSTER. Fast-track Justice: The Special Tribunal for Lebanon Defines Terrorism. *Journal of International Criminal Justice*, 2011, roč. 9, č. 5, s. 996.

54 Ibid., s. 1002–1005.

55 VENTURA, Manuel J. Terrorism According to the STL's Interlocutory Decision on the Applicable Law. *Journal of International Criminal Justice*, 2011, roč. 9, č. 5, s. 1027–1037.

povinný rozhodovať na základe vnútroštátneho práva a libanonský právny systém je postavený (vo všeobecnosti) na monistickom princípe vzťahu vnútroštátneho a medzinárodného práva,⁵⁶ a teda postoj STL k prioritě medzinárodného práva (v tomto prípade obyčaje) môže byť platný aj s ohľadom na libanonský ústavný systém. Jeho súčasťou je ale aj princíp legality (*nullum crimen sine lege*), a teda skúmanie libanonského právneho systému nesmie byť predpojaté v prospech jedného z týchto právnych princíпов, čo v tomto prípade teda znamená uprednostnenie princípu monizmu v neprospech ustáleného vnútroštátneho výkladu príslušného trestnoprávneho ustanovenia, a teda legitímnych očakávaní subjektov práva – obvinených.

Zločin terorizmu je podľa definície podanej STL možné spáchať aj s použitím samopalů či noža, čím sa STL odchyľuje tak od libanonskej judikatúry pri výklade pojmu terorizmus, ako aj od Prokurátora a Úradu obhajoby, ktorý zhodne zastávali výklad súladný s obvyklým výkladom terorizmu v podmienkach libanonského trestného práva.⁵⁷

Vo vzťahu k podanej širokej definícii zločinu terorizmu majú obžalovaní právo požadovať prehodnotenie predmetného poradného rozhodnutia STL. Odvolacia komora STL v jej rozhodnutí o odmietnutí žiadosti obhajoby o prehodnotenie predbežného rozhodnutia, uviedla, že „*obhajoba nepreukázala akým spôsobom obvinení z neho utrpeli nespravodlivosť*“.⁵⁸ Taktiež poznamenala, že jeho definícia terorizmu ako zločinu podľa medzinárodného práva skutočne môže byť použitá vo všeobecnosti ako výkladová pomôcka, ale „*ani obžaloba a ani potvrdenie obžaloby nie sú založené na definícii terorizmu tak, ako je táto predstavená v predbežnom rozhodnutí*“.⁵⁹

Na demonštráciu rozdielu medzi libanonským *case law* a právnym názorom STL môže byť použitá vražda Pierra Gemayela (libanonského

⁵⁶ JURDI, Nidal Nabil. *The Special Tribunal for Lebanon: Law and Practice*. Oxford University Press, 2014, s. 84–85.

⁵⁷ For more see GILLETI, Matthew a Matthias SCHUSTER. Fast-track Justice: The Special Tribunal for Lebanon Defines Terrorism. *Journal of International Criminal Justice*, 2011, roč. 9, č. 5, s. 1000.

⁵⁸ „*Defence has failed to show how the Accused suffered an injustice from it*“. Case No. STL-11-01/PT/AC/R17bis, 18. July 2012, § 3.

⁵⁹ „*Neither the indictment nor the confirmation decision relies on the definition of terrorism as set out in the Interlocutory Decision*“. Case No. STL-11-01/PT/AC/R17bis, 18. July 2012, § 49.

ministra priemyslu) ako hypotetický príklad.⁶⁰ V tomto prípade bola obeť zavraždená strelnou zbraňou krátko nato, ako libanonská vláda schválila finálny návrh dohody o STL a o jeho štatúte. Toto zavraždenie „*by nebolo podľa libanonských súdov kvalifikované ako terorizmu [...] ale prima facie by spadalo do rámca vykladu Odvolacej komory ...*“⁶¹

- c) Zásadným predmetom diskusií je aj otázka, či znakom skutkovej podstaty zločinu terorizmu má byť aj osobitný politický, resp. ideologický motív (*dolus specialis*), kde STL poukázal na rozhodnutie ICJ vo veci Nikaragua proti USA⁶² a mal zato, že príslušná prax štátov by mala byť súladná s (obyčajovým) pravidlom ale aspoň vo všeobecnosti, kde Saul oponoval, že pri tejto otázke „*nejde o okrajovú odlišnosť, ale táto ide do jadra toho, či konanie môže alebo nemôže byť správne opísané ako terorizmus.*“⁶³ Nemôžeme hovoriť o tom, že existuje vo všeobecnosti prax štátov, ktorá je v súlade so predmetným pravidlom, ak existuje pochybnosť o tom, aké sú podstatné znaky samotného pravidla.
- d) STL ďalej uviedol, že o zločin terorizmu nepôjde v prípade, ak k takémuto konaniu dôjde počas ozbrojeného konfliktu. Tento svoj názov si utvoril s odvolaním sa na obhajobu tzv. bojovníkov za slobodu (*freedom fighters*) zo strany niektorých štátov a kde preto nie je jednoznačne prijaté, či aj takéto bojovníci môžu spáchať zločin terorizmu.

Ak by ale medzinárodné obyčajové právo poznalo zločin terorizmu, tak tu nie je dôvod vylúčiť čas ozbrojeného konfliktu. Vnútroštátne právne poriadky, ako aj medzinárodné zmluvy nerozlišujú medzi terorizmom páchaným počas ozbrojeného konfliktu a počas mieru. Prípadné výhrady sa netýkajú objektívnej stránky zločinu (tzn. času spáchania), ale otázky subjektu zločinu. A preto, ak by tu aj bola

⁶⁰ Jeho smrť nespadá pod príslušnosť STL, ktorá je obmedzená na zavraždenie Haririho.
⁶¹ GILLET, Matthew a Matthias SCHUSTER. Fast-track Justice: The Special Tribunal for Lebanon Defines Terrorism. *Journal of International Criminal Justice*, 2011, roč. 9, č. 5, s. 1002.
⁶² „ICJ decision in Nicaragua case from 1986 could be confronted with ICJ decision in North Sea Continental Self case from 1969, where ICJ said, that ‚state practice [...] should have been [...] virtually uniform‘“. ICJ Reports (1969) 3, § 43.
⁶³ „this is not a peripheral difference, but goes to the core of whether conduct can be properly described as terrorism or not.“ SAUL, Ben. Defining Terrorism in International Law. 2006, s. 264. Cited in SAUL, Ben. Legislating from a Radical Hague: The United Nations Special Tribunal for Lebanon Invents an International Crime of Transnational Terrorism. *Sydney Law School Legal Studies Research Paper No. 11/35* or *Leiden Journal of International Law*, 2011. Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=1865564>

takáto medzinárodná obyčaj, tak by mala byť aplikovateľná aj počas ozbrojeného konfliktu s tým, že vo vzťahu k príslušníkom takýchto hnutí sa (aspoň zatiaľ) nevyformovala.¹

- e) Predstavená skutková podstata zločinu terorizmu je vágnou, keďže obsahuje formuláciu „and so on“ pri opise objektívnej stránky, čo sa môže ukazovať ako problematike v spojení s časťou opisu subjektívnej stránky: „... alebo prinútiť vnútroštátny alebo medzinárodný orgán vykonať určitú činnosť, alebo od nej vykonania odradiť.“

Uvedené môže byť problematické aj v spojení s tým, že predstavená definícia nepožaduje, aby útok bol vedený voči civilnej populácii (alebo aspoň k nekombatantom). Takto môže definícia byť nebezpečná a zneužitá autoritatívnymi režimami, či môže viesť k excesívnej kriminalizácii,² keďže táto definícia zakazuje taktiež aj boj za slobodu proti vláde, alebo napríklad interpretačným rozšírením aj na nepovolené masové protesty či štrajky, ktoré vskutku taktiež smerujú k tomu, aby príslušné orgány prinútili k určitému konaniu (napríklad k prijatiu pracovnoprávnej legislatívy).

5 Záverom

STL vyhodnotil správne, že už v súčasnosti existuje obyčajové pravidlo, ktoré zakazuje páchanie terorizmu, ktoré sa prejavuje v existencii povinnosti štátov predísť, resp. potlačiť takýto čin (a to fromou *aut dedere aut judicare*). Avšak toto samo o sebe neznamená, že musí ísť zároveň aj o zločin na medzinárodnoprávnej úrovni, čo uznáva aj samotný STL.³

Internacionalisti vo všeobecnosti uznávajú, že terorizmus je na ceste k tomu, aby sa stal zločinom podľa medzinárodného práva a že niektoré závažné činy, ktoré by mohli byť definované ako terorizmus, už v súčasnosti sú postihnuteľné ako vojnové zločiny alebo ako zločiny proti ľudskosti.

Nedostatok presnosti definície nie je na škodu existencie povinnosti štátov a ich prípadnej zodpovednosti, ak by nedostatočne predchádzali či potlačali

¹ GILLET, Matthew a Matthias SCHUSTER. Fast-track Justice: The Special Tribunal for Lebanon Defines Terrorism. In: *Journal of International Criminal Justice*, 2011, roč. 9, č. 5, s. 1011–1014.

² *Ibid.*, s. 1009–1011.

³ See Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 103.

terorizmus. V rovine trestnoprávnej ale súčasný stav⁴ nie je v súlade s princípom legality, ktorý musí byť rešpektovaný, ak má medzinárodné trestné súdnicstvo slúžiť spravodlivosti. Aktuálne špecifikácia skutkovej podstaty nie je dostačujúca nato, aby sme mohli voči spravodlivo vyvodit' individuálnu trestnú zodpovednosť.

Pred a ani po vydaní predmetného rozhodnutia nepanuje v internacionalistike konsenzus ohľadom existencie tohto zločinu, skôr naopak – dokonca tak Kancelária obhajoby, ako aj Prokurátor boli toho istého názoru, že niet takéhoto zločinu podľa medzinárodného práva. Väčšina internacionalistov je toho názoru, že definícia z dielne STL je predčasná a aj kebyže v medzinárodnom práve existoval takýto zločin, tak jeho definícia by mala byť odlišná.

Ak by sme aj súhlasili s existenciou obyčajového zločinu terorizmu, naďalej by sme zítali potrebu pre prijatie všeobecnej definície zločinu terorizmu v prameni písaného práva, keďže trestanie na základe obyčajov nemôže byť považované za uspokojujúci stav.

Summary

Terrorism – Crime Under International Law?

Terrorism is a phenomena that is seriously threatening values and interests of the international community. Despite of that the international community was not able to settle its definition yet. If the definition is absent then supression of terorizim by means of international criminal law is in conflict with the principle of legality. Solving of this question is a precondition for eventual creation of international criminal organs. In spite of that the issue was not settled the Special Tribunal for Lebanon was created which had crime of terrorism in its jurisdiction *ratione materiae*. The aims of this paper is to analyse how the Special Tribunal for Lebanon dealt with this problem and to evaluate soundness of its argumentation.

⁴ AMBOS, Kai a Ambos TIMMERMANN. Terrorism and Customary International Law. In: SAUL, Ben (ed.). *Research handbook on international law and terrorism*. Elgar, 2014, s. 38. Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=2400446>

DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9976-2021-17>

AKTUÁLNÁ SLOVENSKÁ PRÁVNÁ ÚPRAVA TRESTNÝCH ČINOV PROTI REPUBLIKE

prof. JUDr. Peter Polák, PhD.

Ústav verejného práva, Fakulta práva,
Paneurópska vysoká škola v Bratislave

1 Úvod

Trestné činy proti republike sú upravené v siedmej hlave osobitnej časti Trestného zákona (zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon, v znení neskorších predpisov, ďalej len „Trestný zákon“ alebo „TZ“) v ustanoveniach § 311 až 320. Tieto trestné činy poskytujú ochranu základným záujmom Slovenskej republiky tým, že upravuje trestné činy poškodzujúce alebo ohrozujúce jej ústavné zriadenie, územnú celistvosť, samostatnosť, zvrchovanosť, obranyschopnosť a bezpečnosť v oblasti skutočností utajovaných na ochranu jej záujmov, vrátane ochrany utajovaných skutočností, ktoré sú v záujme aj iného štátu, medzinárodnej organizácie, nadnárodnej organizácie alebo združenia štátov, na ochranu ktorých sa Slovenská republika zmluvne zaviazala.

Úprava trestných činov proti republike prešla v porovnaní s úpravou uvedenou v predchádzajúcom Trestnom zákone (zákon č. 140/1961 Zb. v znení neskorších predpisov) viacerými zmenami. Z hľadiska systematiky boli tieto trestné činy, predtým upravené v prvej hlave osobitnej časti predchádzajúceho Trestného zákona, zaradené do siedmej hlavy osobitnej časti Trestného zákona. Je to vlastne reakcia na zmenu chápania hodnôt a záujmov v demokratickom právnom štáte. Ďalšia výrazná zmena nastala v tom, že trestné činy proti obrane vlasti, ktoré tvorili tretí oddiel prvej hlavy osobitnej časti predchádzajúceho Trestného zákona, boli z logického dôvodu vzhľadom na ich charakter zaradené ako samostatný štvrtý diel do desiatej hlavy osobitnej časti Trestného zákona, ktorá upravuje trestné činy proti brannosti, proti civilnej službe, proti službe v ozbrojených silách a proti obrane vlasti.

Z hľadiska obsahu boli do siedmej hlavy osobitnej časti Trestného zákona prevzaté, okrem jedného trestného činu, všetky ostatné trestné činy zaradené v prvom a druhom oddiele prvej hlavy osobitnej časti predchádzajúceho Trestného zákona v znení, ktoré bolo platné ku dňu skončenia jeho účinnosti (31. decembra 2005). Niektoré však boli do určitej miery pozmenené. Trestné činy proti republike sa vyznačujú dvoma základnými charakteristickými znakmi, a to že:

1. postihujú predovšetkým rôzne formy protištátnej činnosti,
2. postihujú aj trestnú činnosť riadenú z cudziny alebo trestnú činnosť orientovanú na cudzinu.⁵

Ako už bolo uvedené, siedma hlava osobitnej časti Trestného zákona poskytuje ochranu záujmom Slovenskej republiky proti trestným činom, ktoré sú namierené proti jej základom (ústavné zriadenie, územná celistvosť, samostatnosť, zvrchovanosť, obranyschopnosť) a proti jej bezpečnosti v oblasti najdôležitejších utajovaných skutočností. Na základe takto diferencovaných druhových objektov sa siedma hlava osobitnej časti Trestného zákona člení na dva diely. V prvom diely sú upravené trestné činy proti základom republiky (§ 311 až 317) a v druhom diely trestné činy proti bezpečnosti republiky (§ 318 až 320). Obsah príspevku je však zameraný najmä na analýzu skutkových podstát trestných činov proti základom republiky.

2 Skutkové podstaty jednotlivých trestných činov proti základom republiky

Medzi trestné činy proti základom republiky, upravené v prvom diele siedmej hlavy osobitnej časti Trestného zákona, patria trestný čin vlastizrady (§ 311), trestný čin úkladov proti Slovenskej republike (§ 312), trestný čin terorizmu (§ 313 a § 314), trestný čin záškodníctva (§ 315 a § 316) a trestný čin sabotáže (§ 317). Všetky tieto trestné činy sú už v základnej skutkovej podstate zločinmi.⁶ Trestné činy vlastizrady, úkladov proti Slovenskej republike

⁵ Pozri IVOR, Jaroslav, Peter POLÁK a Jozef ZÁHORA. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 311.

⁶ Podľa § 11 ods. 1 Trestného zákona je zločinom úmyselný trestný čin, za ktorý Trestný zákon v osobitnej časti ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby prevyšujúcou päť rokov.

a teroru podľa § 313 sú už v základnej skutkovej podstate obzvlášť závažnými zločinmi.⁷

Uvedené trestné činy chránia **ústavné základy republiky**, ktorými sa rozumie ústavné zriadenie, územná celistvosť, samostatnosť, zvrchovanosť a obranyschopnosť Slovenskej republiky. Spomínané chránené záujmy, ktoré tvoria základy republiky, sú v jednotlivých trestných činoch prvého dielu aj výslovne uvedené a predstavujú **primárne objekty** týchto trestných činov. Ťažiskom ochrany podľa prvého dielu je **ústavné zriadenie Slovenskej republiky**, ktoré je spoločným primárnym objektom pri všetkých uvedených trestných činoch. K ústavnému zriadeniu Slovenskej republiky potom pri jednotlivých trestných činoch prvého dielu, okrem trestného činu teroru podľa § 313 a § 314 Trestného zákona, kde je výlučným objektom, pristupujú ako primárne objekty aj **samostatnosť, zvrchovanosť alebo územná celistvosť Slovenskej republiky** (pri trestnom čine úkladov proti Slovenskej republike podľa § 312 TZ) a **obranyschopnosť** (pri trestnom čine záškodníctva podľa § 315 a § 316 TZ a sabotáže podľa § 317 TZ). Okrem týchto primárnych objektov, skutkovými podstatami trestných činov prvého dielu sa poskytuje ochrana aj **sekundárnym objektom**, ktorými sú život a zdravie ľudí [napr. vydanie do nebezpečenstva smrti alebo ťažkej ujmy na zdraví skupiny osôb pri trestnom čine záškodníctva podľa § 315 ods. 1 písm. a) TZ], ale aj iné cudzie alebo aj vlastné materiálne či nemateriálne hodnoty [napr. vydanie cudzieho majetku do nebezpečenstva škody veľkého rozsahu pri trestnom čine záškodníctva podľa § 315 ods. 1 písm. a) TZ, zničenie cudzej alebo vlastnej veci pri trestnom čine záškodníctva podľa § 316 ods. 1 TZ].

Ústavným zriadením Slovenskej republiky sa rozumie „*demokratický systém základných práv a slobôd garantovaný náležitým usporiadaním a fungovaním orgánov štátnej moci, územnej samosprávy a politických strán a hnutí, upravený Ústavou Slovenskej republiky*“. Ide o legálnu definíciu uvedenú priamo v § 134 ods. 1 Trestného zákona a platí výslovne len na účely Trestného zákona. Pri tomto pojme je treba sa zastaviť, a to vzhľadom na jeho nekonceptnosť

⁷ Podľa § 11 ods. 3 Trestného zákona je obzvlášť závažným zločinom zločin, za ktorý Trestný zákon ustanovuje trest odňatia slobody s dolnou hranicou trestnej sadzby najmenej desať rokov.

a ťažkopádnu formuláciu. Pojem „ústavné zriadenie“ používa len trestné právo. Teória štátneho (ústavného) práva tento pojem nepozná a nepozná ho ani Ústava Slovenskej republiky. Štátne právo používa podobný pojem „štátne zriadenie“, ale rozumejú sa ním vzťahy súvisiace s územno-organizačnou štruktúrou štátu, teda s vnútorným teritoriálnym členením štátu, vzťahy medzi štátom ako celkom a jeho jednotlivými teritoriálnymi časťami a vzťahy medzi teritoriálnymi časťami štátu navzájom. K pojmu ústavne zriadenie má v štátnom práve z hľadiska obsahu najbližšie pojem forma štátu, ktorú tvorí forma vlády, štátny režim a už spomínané štátne zriadenie. Tieto pojmy však nemožno zamieňať s pojmom ústavne zriadenie. Napriek nejasnej formulácii tohto pojmu sa zdá, že by nemal tvoriť problémy v aplikáčnej praxi a problémom zostáva len v akademickej rovine.

Územnou celistvosťou sa rozumie jednota a nedeliteľnosť štátneho územia republiky a jednota štátnej moci na celom území štátu. Táto definícia má oporu najmä v ustanovení článku 3 Ústavy Slovenskej republiky (Ústava č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších ústavných zákonov, ďalej len „Ústava SR“). Pre pochopenie tohto pojmu treba vysvetliť aj čiastkový pojem **štátne územie**, ktoré tvorí jeden zo základných nevyhnutných znakov každého štátu ako pôvodného subjektu medzinárodného práva. Štátne územie sa chápe ako trojrozmerný priestor, ktorý sa rozkladá na súši a pod povrchom zeme, na vodách a vo vzdušnom priestore nad súšou a vodami až do výšky kozmického priestoru, ktorý je od územia iného štátu alebo od priestorov nepodliehajúcich suverénnej moci žiadneho štátu oddelený štátnymi hranicami.⁸

Samostatnosť republiky znamená jej zvrchované a neobmedzené právo rozhodovať o všetkých štátnych otázkach svojej vnútornej a zahraničnej politiky prostredníctvom orgánov určených ústavou, bez nežiaducich zásahov zvonka a bez závislosti jej štátnej moci od inej štátnej moci. Jediné prípustné obmedzenie samostatnosti môže vyplývať z medzinárodných zmlúv, ktorých je Slovenská republika signatárom, a z nich vyplývajúcich záväzkov. V zmysle právnej zásady „pacta sunt servanda“ (zmluvy zaväzujú) musí Slovenská republika takéto obmedzenia svojej samostatnosti rešpektovať.

⁸ Porovnaj ČENTÉŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon. Veľký komentár*. Bratislava: EuroKodex, 2013, s. 618.

Takýmto prípadom je napríklad členstvo Slovenskej republiky v Európskej únii, z ktorého vyplývajú rôzne záväzky obmedzujúce samostatnosť konat' v oblastiach, ktoré sú spoločnou doménou tohto nadnárodného zoskupenia (spoločenstva) štátov.

Zvrchovanosť (štátna suverenita) je nezávislý výkon verejnej (štátnej) moci na určitom území. Predstavuje nevyhnutný predpoklad existencie štátu. Nezávislosť verejnej moci pôsobí v oblasti vonkajších a vnútorných vzťahov. V rozpore so zvrchovanosťou však nie je uznávanie a dodržiavanie všeobecných pravidiel medzinárodného práva, medzinárodných zmlúv a ďalších medzinárodných záväzkov, ktorými je Slovenská republika viazaná. Obsah tohto pojmu vychádza z článku 1 Ústavy SR.

Obranyschopnosť republiky znamená spôsobilosť účinne sa brániť a odvrátiť ozbrojenou silou napadnutie alebo ohrozenie Slovenskej republiky tak, aby bola zaručená jej bezpečnosť, ako aj spôsobilosť plniť záväzky vyplývajúce z členstva vo vojenských zoskupeniach. Obsah pojmu „obranyschopnosť“ možno odvodiť aj od pojmu „obrana štátu“, ktorý je v ustanovení § 2 ods. 1 zákona č. 319/2002 Z. z. o obrane Slovenskej republiky definovaný takto: *„Obrana štátu je súbrn opatrení, ktorými Slovenská republika zachováva mier, bezpečnosť, zvrchovanosť, územnú celistvosť a nedotknuteľnosť hraníc a ktorými plní záväzky vyplývajúce z medzinárodných zmlúv o spoločnej obrane proti napadnutiu a z ďalších medzinárodných zmlúv vojenskej povahy.“*

Bezpečnosť sa pritom chápe ako stav, v ktorom je zachovávaný mier a bezpečnosť štátu, jeho demokratický poriadok a zvrchovanosť, územná celistvosť a nedotknuteľnosť hraníc štátu, základné práva a slobody a v ktorom sú chránené životy a zdravie osôb, majetok a životné prostredie (čl. 1 ods. 3 ústavného zákona č. 227/2002 Z. z.).

Objektívna stránka trestných činov proti základom republiky spočíva v rôznorodých útokoch, ktoré primárne poškodzujú alebo ohrozujú ústavné zriadenie, územnú celistvosť, samostatnosť, zvrchovanosť a obranyschopnosť Slovenskej republiky. Sekundárne ide o útoky zamerané aj na poškodenie alebo ohrozenie života a zdravia ľudí, ako aj na poškodenie alebo ohrozenie majetku.

Páchatelom môže byť spravidla ktorákoľvek trestne zodpovedná fyzická osoba (páchatel' spĺňajúci všeobecné požiadavky trestnej zodpovednosti). Výnimkou je trestný čin vlastizrady (§ 311 TZ), kde sa vyžaduje, aby páchatel' spĺňal okrem všeobecných požiadaviek trestnej zodpovednosti aj špeciálnu požiadavku, t. j. musí ísť o občana Slovenskej republiky. Podobne je to aj v prípade trestného činu sabotáže (§ 317 TZ), kde je špeciálna požiadavka na páchatel'a vymedzená tým, že konania sa môže dopustiť len fyzická osoba, ktorá zneužije svoje zamestnanie, povolanie, postavenie alebo svoju funkciu. Páchatel'om trestného činu teroru (§ 313 a § 314 TZ) môže byť aj právnická osoba, ktorá spĺňa podmienky trestnej zodpovednosti podľa osobitného právneho predpisu, ktorým je zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb č. 91/2016 Z. z.

Subjektívna stránka všetkých trestných činov prvého dielu je založená na úmyselnom zavinení, čo je pri každom z nich, okrem trestného činu vlastizrady a trestného činu úkladov proti Slovenskej republike, zdôraznené aj **pohnútkou alebo cieľom spáchania trestného činu** (napr. pri trestnom čine teroru podľa § 313 TZ je to vyjadrené slovami „v úmysle poškodiť ústavné zriadenie“, pri trestnom čine teroru podľa § 314 TZ je to vyjadrené slovami „s cieľom vynútiť si splnenie podmienok“). Predovšetkým pohnútkou sa odlišujú trestný čin teroru podľa § 313 Trestného zákona od trestného činu úkladnej vraždy podľa § 144 Trestného zákona, trestný čin záškodníctva podľa § 315 Trestného zákona od trestného činu všeobecného ohrozenia podľa § 284 Trestného zákona alebo trestný čin záškodníctva podľa § 316 od trestného činu poškodzovania cudzej veci podľa § 245 Trestného zákona alebo od zneužívania vlastníctva podľa § 248 Trestného zákona. Najmä cieľom spáchania trestného činu sa odlišuje trestný čin teroru podľa § 314 Trestného zákona od trestného činu brania rukojemníka podľa § 185 Trestného zákona.⁹

Z hľadiska závažnosti možno trestné činy prvého dielu rozdeliť do troch skupín, a to od najzávažnejších po najmenej závažné:

1. najzávažnejším trestným činom je vlastizrada (§ 311), ktorý spočíva v tom, že je spáchaný niektorý z trestných činov úkladov proti

⁹ IVOR, Jaroslav, Peter POLÁK a Jozef ZÁHORA. *Trestné právo hmotné, Osobitná časť*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 315.

- Slovenskej republiky (§ 312), teroru (§ 313 a § 314), záškodníctva (§ 315 a § 316) alebo sabotáže (§ 317), a to v spojení s cudzou mocou alebo cudzím činiteľom,
2. potom nasledujú trestné činy úkladov proti Slovenskej republike (§ 312), teroru (§ 313), záškodníctva (§ 315) a sabotáže (§ 317),
 3. napokon ide o trestný čin teroru podľa § 314 a trestný čin záškodníctva podľa § 316, ktoré majú subsidiárnu povahu vo vzťahu k trestným činom uvedeným v druhej skupine s tým istým názvom (teda k trestnému činu teroru podľa § 313 a k trestnému činu záškodníctva podľa § 315).

Toto rozdelenie má význam pri riešení otázky jednočinného súbehu trestných činov prvého dielu. Medzi trestnými činmi zaradenými do jednotlivých skupín platí pomer subsidiarity a jednočinný súbeh je teda vylúčený. Jednočinný súbeh je v zásade možný medzi trestnými činmi vo vnútri jednotlivých skupín. Aj tu platí výnimka. Trestný čin sabotáže podľa § 317 je vo vzťahu subsidiarity k trestnému činu záškodníctva podľa § 315. Preto je medzi nimi jednočinný súbeh takisto vylúčený.¹⁰

Prvým trestným činom z tejto skupiny je trestný čin **vlastizrady podľa § 311 Trestného zákona**. Objektom skutkovej podstaty tohto trestného činu je záujem spoločnosti na ochrane ústavného zriadenia SR, jej územnej celistvosti, obranyschopnosti, samostatnosti a zvrchovanosti.

Trestný čin vlastizrady sa odlišuje od ostatných trestných činov predovšetkým tým, že **objektívna stránka** skutkovej podstaty spočíva v tom, že páchatel' (výlučne občan Slovenskej republiky) v spojení s cudzou mocou alebo s cudzím činiteľom spácha trestný čin úkladov proti Slovenskej republike (§ 312 TZ), teroru (§ 313 a § 314 TZ), záškodníctva (§ 315 a § 316 TZ) alebo sabotáže (§ 317 TZ).

Spojenie s cudzou mocou alebo s cudzím činiteľom môže byť priame alebo nepriame, napríklad za pomoci sprostredkovateľa, a to prostredníctvom orgánov cudzieho štátu. Pod pojmom **spojenie** treba rozumieť trestnú súčinnosť vo forme spolupáchateľstva (§ 20 TZ) alebo niektorej formy účasti (§ 21 TZ) vrátane foriem psychickej súčinnosti, ako napríklad

¹⁰ Porovnaj IVOR, Jaroslav, Peter POLÁK a Jozef ZÁHORA. *Trestné právo hmotné, Osobitná časť*. Bratislava: Iura Edition. 2010, s. 298.

utvrďovanie páchatel'a v predsavzatí spáchať trestný čin vlastizrady, prípadne prejavy sympatií alebo sľub podpory po spáchaní trestného činu daný vopred. **Cudzia moc a cudzí činiteľ** vrátane ich vplyvu musia existovať objektívne, teda nestačí predstava páchatel'a, že existujú.

Cudzou mocou sa rozumejú cudzie štáty a ich vojenské alebo iné zoskupenia, ktoré predstavujú ich organizácie a orgány, akými sú najmä osoby vykonávajúce spravodajskú činnosť, vojenský funkcionári, diplomati a iní štátni úradníci (§ 131 ods. 1 TZ). V tomto prípade ide o cudzí štát alebo zoskupenie, bez ohľadu na to, aký má postoj k Slovenskej republike. Môže ísť teda aj o spriatel'ný štát, či zoskupenie, alebo o indiferentný štát, či zoskupenie, ale aj o nepriateľ'ský štát, či zoskupenie.¹¹

Cudzím činiteľom sa rozumie fyzická osoba alebo právnická osoba, ktorá síce nie je orgánom alebo zástupcom cudzieho štátu, ale vzhľadom na svoje politické, hospodárske alebo spoločenské postavenie má významný vplyv vo svojom štáte alebo v medzinárodných vzťahoch (§ 131 ods. 2 TZ). Cudzími činiteľmi sú predovšetkým významní politici, finančníci, novinári a pod. Z tých istých hľadísk sú nimi aj rôzne politické, hospodárske, cirkevné a iné organizácie a inštitúcie pôsobiace na území cudzieho štátu alebo na území viacerých cudzích štátov.

Páchatel'om trestného činu vlastizrady môže byť len štátny občan Slovenskej republiky. V tomto prípade teda ide o **špeciálnu požiadavku na osobu páchatel'a**, teda o páchatel'a, ktorý má určité postavenie. Kto je štátnym občanom Slovenskej republiky, upravuje zákon č. 40/1993 Z. z. o štátnom občianstve Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov. Môže ísť aj o občana Slovenskej republiky, ktorý má dvojité štátne občianstvo. Rozhodujúce je pritom štátne občianstvo v čase spáchania trestného činu. Spolupáchatel'om môže byť len štátny občan Slovenskej republiky (§ 128 ods. 8 TZ).

Z hľadiska **subjektívnej stránky** sa pri trestnom čine vlastizrady vyžaduje úmyselné zavinenie. To znamená, že z konania páchatel'a musí vyplývať úmysel spáchať jednak niektorý z trestných činov uvedených v jeho

¹¹ Napríklad takým zoskupením môže byť aj NATO, pretože napriek tomu, že Slovenská republika jej členským štátom tohto vojenského zoskupenia, môžu byť jej záujmy v určitých oblastiach odlišné od záujmov NATO.

skutkovéj podstate a jednak spáchat' trestný čin v spojení s cudzou mocou alebo cudzím činiteľom.

Trestný čin vlastizrady je obzvlášť závažným zločinom. Preto sú trestné aj jednotlivé formy prípravy na jeho spáchanie (§ 13 TZ). Pokus trestného činu vlastizrady je vylúčený, ak bol spáchaný formou úkladov proti Slovenskej republike (§ 312 TZ) a formou teroru (§ 313 TZ). Jednočinný súbeh trestného činu vlastizrady s trestnými činmi uvedenými v jeho skutkovej podstate je vylúčený. Jednočinný súbeh vlastizrady s trestným činom vyzvedačstva (§ 318 TZ) je možný.

Neoznámenie a neprekazenie trestného činu vlastizrady je trestným činom podľa § 340 a § 341 Trestného zákona.

V prípade trestného činu **úkladov proti Slovenskej republike podľa § 312 Trestného zákona** ide o trestný čin, ktorý predchádzajúci Trestný zákon nepoznal. Tento trestný čin je už v základnej skutkovej podstate obzvlášť závažným zločinom.

Objektom skutkovej podstaty tohto trestného činu je záujem spoločnosti na ochrane ústavného zriadenia SR, jej územnej celistvosti, obranyschopnosti, samostatnosti a zvrchovanosti.

Pojmy ústavné zriadenie Slovenskej republiky, samostatnosť republiky, zvrchovanosť (štátna suverenita), územná celistvosť, sú vysvetlené v predchádzajúcom texte v rámci všeobecnej charakteristiky trestných činov proti základom republiky

Objektívna stránka skutkovej podstaty trestného činu úkladov proti republike spočíva v pokuse násilím alebo hrozbou násilia zmeniť ústavné zriadenie, porušiť samostatnosť alebo zvrchovanosť Slovenskej republiky alebo porušiť územnú celistvosť Slovenskej republiky. Zo skutkovej podstaty teda vyplýva, že sa nevyžaduje dosiahnutie skutočnej zmeny ústavného zriadenia alebo porušenie samostatnosti, zvrchovanosti alebo územnej celistvosti Slovenskej republiky, ale stačí aj pokus o takúto zmenu alebo porušenie. Na naplnenie znakov skutkovej podstaty trestného činu stačí, ak útok smeruje len proti niektorému z uvedených chránených záujmov.

Pre pojem **pokus** platí to, čo je uvedené v legálnom vymedzení **pokusu trestného činu**. Podľa § 14 Trestného zákona je to konanie, ktoré bezprostredne

smeruje k dokonaniu trestného činu, ktorého sa páchatel dopustil v úmysle spáchať trestný čin, ak nedošlo k jeho dokonaniu.

Pokiaľ ide o pojem **násilie**, treba vychádzať z jeho zákonnej definície, podľa ktorej trestný čin je spáchaný násilím vtedy, ak páchatel použije na jeho spáchanie fyzické násilie proti telesnej integrite inej osoby alebo ak je spáchaný na osobe, ktorú páchatel uviedol do stavu bezbrannosti ľst'ou, alebo ak páchatel použil násilie proti veci (§ 122 ods. 7 T'Z). **Násilím proti osobe** treba rozumieť fyzický útok, použitie fyzickej sily proti človeku, ktorého následkom však nemusí byť ujma na zdraví, ale jeho následkom môže byť ujma na zdraví, alebo dokonca usmrtenie inej osoby. Môže ísť aj o násilné zavlečenie človeka, násilné a protiprávne obmedzenie jeho slobody pohybu, pobytu alebo konania.¹² **Použitie násilia proti veci** môže spočívať v útoku na významné alebo strategické objekty štátu alebo na iné verejnoprospešné zariadenia, v ich poškodení alebo v poškodení rôznych iných predmetov (napr. dopravných prostriedkov, výzbroje, vystroja), ale aj v odňatí takýchto vecí oprávneným inštitúciám či osobám, aby im bolo znemožnené s nimi nakladať a používať ich. **Hrozbou násilím** treba rozumieť hrozbu, že násilie sa vykoná hneď alebo neskôr.

Páchatel'om môže byť fyzická osoba, ktorá spĺňa všeobecné podmienky trestnej zodpovednosti upravené v ustanoveniach § 19, § 22, § 23 Trestného zákona (fyzická osoba, vek príčetnosť).

Subjektívna stránka skutkovej podstaty tohto trestného činu je založená na úmyselnom zavinení a na pohnútke. Pohnútka spočíva v úmysle pokúsiť sa o zmenu ústavného zriadenia alebo v úmysle pokúsiť sa o porušenie samostatnosti, zvrchovanosti alebo územnej celistvosti.

V skutkovej podstate tohto trestného činu sú upravené viaceré okolnosti zvyšujúce závažnosť činu, a tým aj podmieňujúce použitie vyššej trestnej sadzby. Konkrétne ide o smrť viacerých osôb (§ 143 T'Z), škodu veľkého rozsahu (§ 125 ods. 1 T'Z), spáchanie činu nebezpečným zoskupením, ktorým sa podľa § 141 Trestného zákona rozumie zločinecká skupina (§ 129 ods. 4 T'Z) alebo teroristická skupina (§ 129 ods. 5 T'Z), spáchanie činu verejným činiteľom (§ 128 ods. 1 a 2 T'Z) a spáchanie činu v čase krízovej situácie,

¹² Pozri aj ČENTÉŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon. Veľký komentár*. Bratislava: EuroKodex, 2013, s. 215.

ktorou sa rozumie núdzový stav, výnimočný stav, vojnový stav alebo vojna (§ 134 ods. 2 TZ). Bližšie tieto jednotlivé kategórie krízovej situácie definuje ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu. Ak však ide o núdzový stav alebo výnimočný stav, tak tieto ustanovenia sa ako dôvody zvýšenej závažnosti konania páchatel'a použijú len vtedy, ak bol trestný čin spáchaný v súvislosti s vyhláseným núdzovým stavom alebo výnimočným stavom (§ 134 ods.3).

Ďalším trestným činom z tejto skupiny trestných činov je **trestný čin teroru** upravený v dvoch samostatných skutkových podstatách, a to v § 313 a 314 **Trestného zákona**. Čo sa týka trestného činu **teroru podľa § 313 Trestného zákona**, tak objektom jeho skutkovej podstaty je jednak ochrana ústavného zriadenia (primárne chránený objekt) a jednak aj ochrana života človeka (sekundárne chránený objekt).

Objektívna stránka skutkovej podstaty tohto trestného činu zahŕňa konanie spočívajúce v úmyselnom usmrtení iného alebo v pokuse iného úmyselne usmrtiť, pričom takéto konanie páchatel'a je motivované úmyslom spôsobiť poškodenie ústavného zriadenia Slovenskej republiky.

Pojem **ústavné zriadenie** je už vysvetlený v texte o všeobecnej charakteristike trestných činov proti základom republiky. **Usmrtením** sa rozumie spôsobenie smrti, pod ktorou sa rozumie biologická smrť mozgu (cerebrálna smrť), keď je vylúčené obnovenie vitálnych funkcií organizmu (§ 142 ods. 2 TZ). Za **smrť** sa z trestnoprávneho hľadiska nepovažuje tzv. klinická smrť, lebo v tomto prípade ide len o zastavenie vitálnych funkcií organizmu človeka, ktorých obnovenie je možné.

V prípade trestného činu teroru podľa § 313 Trestného zákona ide v podstate o tzv. teroristickú vraždu alebo o jej pokus. Pokus teroristickej vraždy je v tomto prípade povýšený na dokonaný trestný čin.

Na naplnenie znaku skutkovej podstaty **poškodenia ústavného zriadenia Slovenskej republiky** stačí, ak páchatel' svojim konaním sleduje zámer spôsobiť poruchu vo fungovaní demokratického ústavného systému alebo inú ujmu, ktorá má negatívny dopad na ústavné zriadenie republiky. Mohlo by ísť napríklad o vraždu predstaviteľa Slovenskej republiky alebo predstaviteľa

cudzieho štátu. K poškodeniu ústavného zriadenia pritom nemusí dôjsť, len konanie (úmyselné usmrtenie iného alebo pokus o to) je tým motivované.

Páchatelom trestného činu teroru podľa § 313 môže byť ktorákoľvek trestne zodpovedná **fyzická osoba** a aj **právnická osoba** za podmienok ustanovených v zákone o trestnej zodpovednosti právnických osôb č. 91/2016 Z. z.

Subjektívna stránka je založená na úmyselnom zavinení a na pohnútku, teda na úmyselnom usmrtení iného alebo na pokuse o to, pričom tento úmysel je motivovaný snahou poškodiť ústavné zriadenie Slovenskej republiky.

Trestný čin teroru podľa § 313 je obzvlášť závažným zločinom (§ 11 ods. 3 TZ). Preto sú trestné aj jednotlivé formy prípravy na jeho spáchanie (§ 13 TZ). Pokus trestného činu teroru podľa § 313 je vylúčený vzhľadom na skutočnosť, že skutková podstata považuje predpokladané konanie v štádiu pokusu za už dokonaný trestný čin. Neoznámenie a neprekazenie trestného činu teroru podľa § 313 je trestným činom podľa § 340 a § 341. Trestný čin nadržovania je trestným aj v prípade, ak ho páchatel spácha v prospech blízkej osoby v úmysle pomôcť osobe, ktorá spáchala trestný čin teroru podľa § 313 [§ 339 ods. 2 písm. a)].

Jednočinný súbeh trestného činu teroru podľa § 313 s trestným činom vlastizrady podľa § 311 je vylúčený. Jednočinný súbeh trestného činu teroru podľa § 313 s trestným činom úkladnej vraždy podľa § 144 a s trestným činom vraždy podľa § 145 je vylúčený. Trestný čin teroru je k týmto trestným činom vo vzťahu špeciality.

Na druhej strane je však možný jednočinný súbeh trestného činu teroru podľa § 313 a trestného činu záškodníctva podľa § 315 a § 316 Trestného zákona.

Skutková podstata trestného činu teroru podľa § 314 je pomerne nová. Bola prevzatá ešte do predchádzajúceho Trestného zákona koncom deväťdesiatych rokov minulého storočia v súlade so záväzkami súvisiacimi s prijatím Medzinárodného dohovoru proti braniu rukojemníka, ktorého signatárom sa stala ešte Československá socialistická republika a ktorý bol uverejnený vo vyhláske Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 36/1988 Zb. Skutková podstata tohto trestného činu bola v pozmenenej podobe prevzatá aj do platného Trestného zákona.

Objektom skutkovej podstaty trestného činu **teroru podľa § 314** je ochrana jednak ústavného zriadenia Slovenskej republiky (primárny objekt) a jednak aj života a zdravia ľudí, prípadne aj iného záujmu chráneného Trestným zákonom (sekundárny objekt). Pojem ústavné zriadenie je vysvetlené pri trestnom čine úkladov proti Slovenskej republike.

Objektívna stránka zahŕňa konanie, ktoré spočíva v zmocnení sa rukojemníka a v hrozbe jeho usmrtenia alebo spôsobenia ujmy na zdraví alebo inej ujmy, s cieľom vynútiť si splnenie podmienok poškodzujúcich ústavné zriadenie Slovenskej republiky.

Rukojemníkom je osoba, ktorej sa páchatel' zmocní alebo ju zadržíava a hrozí jej usmrtením alebo ujmu na zdraví, alebo inou ujmu, s cieľom donútiť tretiu osobu (napr. štát, jeho orgány, medzinárodnú organizáciu, inú právnickú osobu alebo fyzickú osobu alebo skupinu osôb), aby niečo konala, strpela alebo opomenula tak, aby bolo poškodené ústavné zriadenie, pod podmienkou prepustenia rukojemníka.¹³

Hmotným predmetom útoku je ktokoľvek, kto môže páchatel'ovi poslúžiť ako účinný prostriedok na vynútenie splnenia požadovaných podmienok (napr. člen vlády, poslanec, sudca, dieta politika alebo inej verejne činné a známej osoby).

Hrozba musí byť prejavená voči tretej osobe alebo voči rukojemníkovi. Z prejavenej hrozby musí vyplývať aj cieľ smerujúci k poškodeniu ústavného zriadenia. Hrozba musí mať takú povahu, aby bolo zjavné, že sa uskutoční bezprostredne po nesplnení podmienok, ktoré si páchatel' kladie. Nie je dôležité, či páchatel' hrozbu uskutočnil, prípadne či ju mienil uskutočniť.

Pojem **usmrtenie** je vysvetlený pri predchádzajúcej skutkovej podstate.

Ujmu na zdraví sa rozumie akékoľvek poškodenie zdravia iného (§ 123 ods. 1). Môže ísť o ublíženie na zdraví (§ 123 ods. 2), o ťažkú ujmu na zdraví (§ 123 ods. 3), ale aj o poškodenie zdravia nedosahujúce intenzitu ublíženia na zdraví. **Hrozba inou ujmu** je napríklad hrozba takými následkami, akými sú zavlčenie do cudziny, krivé obvinenie, ďalšie zadržíavanie a pod.

¹³ Porovnaj STIFFEL, Harald, Pavol TOMAN a Ondrej SAMAAŠ. *Trestný zákon. Stručný komentár*. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 682.

Na naplnenie cieľa vynútiť si splnenie podmienok poškodzujúcich ústavné zriadenie Slovenskej republiky sa nevyžaduje, aby sa páchatel' svojim konaním snažil o podstatnú dezorganizáciu, prípadne o úplné zničenie ústavného zriadenia. Stačí zámer páchatel'a spôsobiť rušivý zásah do ústavou upravených vzťahov alebo pravidiel fungovania štátnych orgánov, samosprávnych orgánov, politických organizácií, prípadne o zásah do činnosti ústavného orgánu alebo ústavného činiteľa s cieľom vynútiť si závažné vnútropolitické alebo zahraničnopolitické rozhodnutie alebo personálne zmeny.¹⁴

Páchatel'om môže byť **fyzická osoba**, ktorá spĺňa všeobecné podmienky trestnej zodpovednosti, ako aj **právnická osoba** za podmienok ustanovených osobitným predpisom.

Subjektívna stránka spočíva v úmyselnom zavinení a v pohnútku.

Pohnútku spočíva v úmysle vynútiť si splnenie podmienok poškodzujúcich ústavné zriadenie Slovenskej republiky.

V skutkovej podstate tohto trestného činu sú upravené viaceré **okolnosti spôsobujúce zvýšenie závažnosti činu a tým aj podmieňujúce použitie vyššej trestnej sadzby**. Konkrétne ide o

- **spôsobenie ťažkej ujmy na zdraví** (§ 123 ods. 3 a 4 TZ),
- **spôsobenie smrti** (§ 142 ods. 2 TZ),
- **spáchanie činu na chránenej osobe** (§ 139 TZ),
- **spáchanie činu závažnejším spôsobom konania** (§ 138 TZ),
- **spôsobenie smrti viacerých osôb** (§ 143 TZ),
- **spáchanie činu v rámci členstva v nebezpečnom zoskupení**, ktorým sa rozumie členstvo v zločineckej skupine (§ 129 ods. 4 TZ) alebo v teroristickej skupine (§ 129 ods. 5 TZ),
- **spáchanie činu za krízovej situácie**, ktorým sa rozumie spáchanie činu za núdzového stavu, výnimočného stavu, vojnového stavu alebo za vojny. Ak však ide o núdzový stav alebo výnimočný stav, tak tieto ustanovenia sa ako dôvody zvýšenej závažnosti konania páchatel'a použijú len vtedy, ak bol trestný čin spáchaný v súvislosti s vyhláseným núdzovým stavom alebo výnimočným stavom (§ 134 ods.2 a 3 TZ).

¹⁴ Porovnaj IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné, Osobitná časť*. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 308.

Trestný čin teroru podľa § 314 je v základnej skutkovej podstate zločinom. Preto sú trestné aj jednotlivé formy prípravy na jeho spáchanie (§ 13 TZ). Trestný čin teroru podľa § 314 ods. 2 a 3 je obzvlášť závažným zločinom (§ 11 ods. 3 TZ). Pokus trestného činu (§ 14 TZ) k trestnému činu teroru podľa § 314 je možný.

Neoznámenie a neprekazenie trestného činu teroru podľa § 314 je trestným činom podľa § 340 a § 341. Jednočinný súbeh trestného činu teroru podľa § 314 s trestným činom vlastizrady podľa § 311 je vylúčený.

Jednočinný súbeh trestného činu teroru podľa § 314 s trestným činom pozbavenia osobnej slobody podľa § 182, s trestným činom obmedzovania osobnej slobody podľa § 183, s trestným činom vydierania podľa § 189, s trestným činom brania rukojemníka podľa § 185 a s trestným činom vydieračského únosu podľa § 186 je vylúčený. Trestný čin teroru podľa § 314 je k týmto trestným činom vo vzťahu špeciality. Jednočinný súbeh trestného činu teroru podľa § 314 a trestného činu záškodníctva podľa § 315 a § 316 je možný.

Trestným činom, ktorý je zaradený medzi trestné činy proti základom republiky je aj **trestný čin záškodníctva**, upravený v dvoch samostatných skutkových podstatách, v § 315 a v § 316 Trestného zákona. **Objektom** skutkovej podstaty trestného činu **záškodníctva podľa § 315** je ochrana jednak ústavného zriadenia Slovenskej republiky alebo obranyschopnosti Slovenskej republiky a jednak ochrana života a zdravia ľudí, ako aj majetku pred poškodením veľkého rozsahu.

Pojmy **ústavné zriadenie Slovenskej republiky** a **obranyschopnosť republiky** sú vysvetlené v časti venovanej všeobecnej charakteristike trestných činov proti základom republiky.

Objektívna stránka skutkovej podstaty tohto trestného činu spočíva vo vydaní skupiny osôb do nebezpečenstva smrti, ťažkej ujmy na zdraví alebo cudzieho majetku do nebezpečenstva škody veľkého rozsahu spôsobením všeobecného nebezpečenstva, ako aj v dopustení sa iného podobne nebezpečného konania, a to v úmysle poškodiť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky.

Skupinou osôb sa rozumejú najmenej tri osoby (§ 129 ods. 1 TZ). **Nebezpečenstvo** znamená, že škodlivý následok nemusí nastať, stačí, ak škodlivý následok hrozí. **Smrťou** sa rozumie biologická smrť mozgu (§ 142 ods. 2 TZ). **Ťažkou ujmom na zdraví** sa rozumie vážna porucha zdravia alebo vážne ochorenie, ktorou je zmrzačenie, strata alebo podstatné zníženie pracovnej schopnosti, ochromenie údu, strata alebo podstatné oslabenie funkcie zmyslového ústrojenstva, poškodenie dôležitého orgánu, zohyzdenie, vyvolanie potratu alebo usmrtenie plodu, mučivé útrapy (mimoriadne vystupňované alebo predlžované telesné alebo duševné bolesti, napríklad sypanie soli alebo korenia do rán, opakovanie úderov do podliatin, ktoré sa ešte nezahojili, zviazanie postihnutého remeňmi tak, že sa mu zarezávajú do tela a pod.) alebo porucha zdravia trvajúca dlhší čas. **Poruchou zdravia trvajúcou dlhší čas** sa rozumie porucha zdravia, ktorá si objektívne vyžiadala liečenie, prípadne aj pracovnú neschopnosť v trvaní najmenej 42 kalendárnych dní, počas ktorých závažne ovplyvňovala obvyklý spôsob života poškodeného (§ 123 ods. 3 a 4 TZ). **Škodou veľkého rozsahu** je škoda, ktorá predstavuje sumu najmenej päťstónásobok sumy 266 €, teda najmenej 133 000 € (§ 125 ods. 1 TZ). **Cudzím majetkom** sa rozumie majetok, ktorý vôbec nepatrí páchatelovi alebo nepatrí výlučne len jemu. Môže ísť o majetok, ktorý je súčasťou majetku jednotlivca alebo právnickej osoby.¹⁵

Spôsobenie všeobecného nebezpečenstva môže spočívať v **spôsobení požiaru**, v **spôsobení povodne**, v **spôsobení poruchy či havárie prostriedku hromadnej prepravy**, v **škodlivom účinku výbušnín**, v **škodlivom účinku plynu**, v **škodlivom účinku elektriny** a v **škodlivom účinku rádioaktivity**.

Inými podobne nebezpečnými látkami alebo silami sa rozumejú také látky a sily, ktoré sú spôsobilé vytvoriť bezprostrednú hrozbu obdobných škodlivých následkov, akými sú už uvedené konania.

Zo všetkých týchto konaní musí hroziť nebezpečenstvo životu, ťažkej ujmy na zdraví alebo škody veľkého rozsahu. Na naplnenie znakov objektívnej stránky skutkovej podstaty trestného činu záškodníctva stačí len jedno z uvedených konaní a ohrozenie len jedného z uvedených chránených záujmov. Škodlivý následok teda nemusí nastať, stačí ohrozenie chránených záujmov.

¹⁵ Porovnaj STIFFEL, Harald, Pavol TOMAN a Ondrej SAMÁŠ. *Trestný zákon. Stručný komentár*. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 685.

Zvýšením nebezpečnosti sa rozumie konanie, ktorým páchatel' nemusel spôsobiť nebezpečnosť, ale prispieva k jeho väčšej intenzite (napr. páchatel' nespôsobí požiar, ale sa pričíní o to, aby sa rýchlejšie rozšíril alebo horel väčšou intenzitou tým, že do ohňa prilieva horľavé látky). **St'ážením odvrátenia alebo zmiernenia nebezpečnosti** je úmyselné vytváranie prekážok pre vykonávanie záchranných prác alebo vytváranie prekážok pre likvidáciu nebezpečnosti. **Iným podobne nebezpečným konaním** je konanie, ktoré svojou povahou a intenzitou vytvára bezprostrednú hrozbu podobných škodlivých následkov, akými sú už uvedené konania vytvárajúce nebezpečnosť.¹⁶

Páchatel'om trestného činu záškodníctva podľa § 315 môže byť fyzická osoba, ktorá spĺňa všeobecné podmienky trestnej zodpovednosti (§ 22 a § 23 TZ).

Subjektívna stránka predpokladá úmyselné zavinenie a pohnútku, ktorá spočíva v úmysle poškodiť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky.

V skutkovej podstate tohto trestného činu sú v kvalifikovaných skutkových podstatách upravené aj viaceré **okolnosti zvyšujúce závažnosť činu, a tým aj podmieňujúce použitie vyššej trestnej sadzby**. Ide o spôsobenie väčšej škody, ktorou sa rozumie najmenej desaťnásobok sumy 266 €, teda najmenej 2 660 € (§ 125 ods. 1), spáchanie činu závažnejším spôsobom konania (§ 138 TZ), spáchanie činu na chránenej osobe (§ 139 TZ), spôsobenie ťažkej ujmy na zdraví alebo smrti (§ 142 TZ), spôsobenie škody veľkého rozsahu (§ 125 ods. 1), spáchanie činu v rámci členstva v nebezpečnom zoskupení (§ 129 ods. 4 a 5 TZ), spôsobenie smrti viacerých osôb (§ 143 TZ), spáchanie činu za krízovej situácie, ktorým sa rozumie spáchanie činu za núdzového stavu, výnimočného stavu, vojnového stavu alebo za vojny. Ak však ide o núdzový stav alebo výnimočný stav, tak tieto ustanovenia sa ako dôvody zvýšenej závažnosti konania páchatel'á použijú len vtedy, ak bol trestný čin spáchaný v súvislosti s vyhláseným núdzovým stavom alebo výnimočným stavom (§ 134 ods.2 a 3 TZ).

¹⁶ IVOR, Jaroslav, Peter POLÁK a Jozef ZÁHORA. *Trestné právo hmotné, Osobitná časť*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 329.

Trestný čin záškodníctva podľa § 315 je v základnej skutkovej podstate zločinom. Preto sú trestné aj jednotlivé formy prípravy na jeho spáchanie (§ 13 TZ). Pokus trestného činu záškodníctva podľa § 315 je možný.

Trestný čin záškodníctva podľa § 315 ods. 2, 3 a 4 je obzvlášť závažným zločinom (§ 11 ods. 3 TZ).

Neoznámenie a neprekazenie trestného činu záškodníctva podľa § 315 je trestným činom podľa § 340 a § 341 Trestného zákona.

Jednočinný súbeh trestného činu záškodníctva podľa § 315 a toho istého trestného činu podľa § 316 je vylúčený, pretože trestný čin záškodníctva podľa § 316 je k trestnému činu záškodníctva podľa § 315 vo vzťahu subsidiarity. Jednočinný súbeh trestného činu záškodníctva podľa § 315 s trestným činom vlastizrady podľa § 311 a s trestným činom sabotáže podľa § 317 je vylúčený. Jednočinný súbeh trestného činu záškodníctva podľa § 315 s trestným činom úkladnej vraždy podľa § 144, s trestným činom vraždy podľa § 145, s trestným činom zabitia podľa § 147 a § 148, s trestným činom ublíženia na zdraví podľa § 156 a s trestným činom poškodzovania cudzej veci podľa § 245 je vylúčený. Trestný čin záškodníctva podľa § 315 je k týmto trestným činom vo vzťahu špeciality.

Jednočinný súbeh trestného činu záškodníctva podľa § 315 a trestného činu teroru podľa § 314 je možný. Jednočinný súbeh trestného činu záškodníctva podľa § 315 s trestným činom ublíženia na zdraví podľa § 155 je možný len vtedy, ak páchatel úmyselne spôsobil ťažkú ujmu na zdraví najviac dvom osobám.

Skutková podstata trestného činu záškodníctva podľa § 316 postihuje podobné konania, o aké ide aj pri trestných činoch poškodzovania cudzej veci podľa § 245 alebo zneužívania vlastníctva podľa § 248 (ide o trestné činy zaradené do štvrtej hlavy osobitnej časti Trestného zákona, teda o trestné činy proti majetku, resp. konkrétnejšie o majetkové trestné činy, ktorých podstata spočíva v poškodzovaní majetku). Rozdielne zaradenie v štruktúre osobitnej časti Trestného zákona a rozdielny postih je podmienený pohnútkou páchatateľa. Konania, ktoré postihujú spomínané dva majetkové trestné činy, sa ako trestný čin záškodníctva podľa § 316 postihnú

vtedy, keď sú motivované úmyslom poškodiť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky.

Objektom skutkovej podstaty trestného činu **záškodníctva podľa § 316** je poskytnutie ochrany jednak ústavnému zriadeniu alebo obranyschopnosti Slovenskej republiky a jednak aj veciam pred ich poškodením.

Objektívna stránka skutkovej podstaty trestného činu záškodníctva podľa § 316 spočíva v zničení, poškodení alebo urobení neupotrebitel'nou vlastnej alebo cudzej veci, a to v úmysle poškodiť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky. Na naplnenie znakov skutkovej podstaty tohto trestného činu sa nevyžaduje, aby k poškodeniu ústavného zriadenia alebo obranyschopnosti Slovenskej republiky aj došlo, stačí, ak došlo k ich ohrozeniu.

Vecou sa rozumie hnuťelná alebo nehnuteľná vec, byt alebo nebytový priestor, zvieratá, ak z jednotlivých ustanovení Trestného zákona nevyplýva niečo iné, ovládateľná prírodná sila alebo energia (napr. elektrický prúd, zemný plyn), cenný papier, bez ohľadu na jeho podobu, peňažné prostriedky na účte, listina, ktorá je podkladom uplatnenia si právneho nároku alebo majetkové právo alebo iná peniazmi ocenená hodnota. Za vec sa považuje aj nehmotná informácia, dáta výpočtovej techniky alebo obrazový záznam na technickom nosiči (§ 130 ods. 1 a 2 TZ).

Pojmy **vlastná vec** a **cudzí vec** sú vysvetlené pri predchádzajúcej skutkovej podstate trestného činu záškodníctva.

Zničením sa rozumie úplná deštrukcia veci, jej znehodnotenie, zlikvidovanie jej podstaty (napr. zbúranie stavby, rozbitie veci, spálenie veci). **Poškodením** sa rozumie len čiastočná deštrukcia veci takého charakteru, ktorá po určitú dobu znemožňuje alebo výrazne obmedzuje jej použiteľnosť na účel, na ktorý je určená. **Neupotrebitel'nou** možno urobiť vec demontážou a ukrytím dôležitej súčiastky, aby nemohla byť použitá na účel, na ktorý bola určená. Nejde o zničenie veci, ale o spôsobenie neschopnosti plniť jej určenie.¹⁷

Páchateľom tohto trestného činu môže byť ktorákoľvek fyzická osoba, ktorá spĺňa všeobecné podmienky trestnej zodpovednosti (§ 22 a § 23 TZ).

¹⁷ BURDA, Eduard, Jozef ČENTÉŠ, Juraj KOLESÁR, Jozef ZÁHORA a kol. *Trestný zákon. Osobitná časť. Komentár – II. diel.* Bratislava: C. H. Beck, 2011, s. 1049.

Subjektívna stránka skutkovej podstaty tohto trestného činu je založená na úmyselnom zavinení a pohnútku, ktorá spočíva v úmysle poškodiť ústavné zriadenie alebo obranschopnosť Slovenskej republiky.

V skutkovej podstate tohto trestného činu je upravená **okolnosť zvyšujúca závažnosť činu, a tým aj podmieňujúca použitie vyššej trestnej sadzby**, a to spáchanie činu za krízovej situácie (§ 134 ods. 2 a 3 TZ).

Trestný čin záškodníctva podľa § 316 je v základnej skutkovej podstate zločinom. Preto sú trestné aj jednotlivé formy prípravy na jeho spáchanie (§ 13 TZ).

Trestný čin záškodníctva podľa § 316 ods. 2 je obzvlášť závažným zločinom (§ 11 ods. 3 TZ). Pokus trestného činu záškodníctva podľa § 316 je možný.

Neoznámenie a neprekazenie trestného činu záškodníctva podľa § 316 je trestným činom podľa § 340 a § 341 Trestného zákona. Trestný čin nadržovania je trestným aj v prípade, ak ho páchatel spácha v prospech blízkej osoby v úmysle pomôcť osobe, ktorá spáchala trestný čin záškodníctva podľa § 316 [§ 339 ods. 2 písm. a) TZ].

Jednočinný súbeh trestného činu záškodníctva podľa § 316 a toho istého trestného činu podľa § 315 je vylúčený, pretože trestný čin záškodníctva podľa § 316 je k trestnému činu záškodníctva podľa § 315 vo vzťahu subsidiarity. Jednočinný súbeh trestného činu záškodníctva podľa § 316 s trestným činom vlastizrady podľa § 311 a s trestným činom sabotáže podľa § 317 je vylúčený. Vylúčený je aj jednočinný súbeh trestného činu záškodníctva podľa § 316 s trestným činom poškodzovania cudzej veci podľa § 245 a s trestným činom zneužívania vlastníctva podľa § 248.

Jednočinný súbeh trestného činu záškodníctva podľa § 316 a trestného činu teroru podľa § 314 je možný.

Posledným trestným činom zo skupiny trestných činov proti základom republiky je trestný čin **sabotáže podľa § 317 Trestného zákona**. **Objektom** skutkovej podstaty tohto trestného činu je ochrana ústavného zriadenia alebo obranschopnosti Slovenskej republiky.

Objektívna stránka skutkovej podstaty trestného činu sabotáže zahŕňa konanie, ktoré spočíva v zneužití zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie alebo v inom konaní, pričom takéto konanie smeruje k mareniu

alebo k sťaženiu plnenia dôležitej úlohy štátneho orgánu, ozbrojených síl alebo ozbrojeného zboru, právnickej osoby, alebo k spôsobeniu poruchy alebo inej závažnej škody v činnosti takéhoto orgánu, takejto organizácie alebo inštitúcie, pričom uvedené konanie je motivované úmyslom poškodiť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky.

Znaky skutkovej podstaty tohto trestného činu sú naplnené a trestný čin je dokonaný, ak páchatel' v uvedenom úmysle zneužije svoje zaradenie alebo sa dopustí iného nebezpečného konania, aj keď zamýšľané následky nenastanú. Nevyžaduje sa, aby skutočne došlo k zmareniu alebo k sťaženiu plnenia dôležitej úlohy alebo k vzniku poruchy, resp. inej závažnej škody príslušného orgánu, organizácie alebo inštitúcie.

Objektívna stránka trestného činu sabotáže obsahuje celý rad pojmov, ktoré je treba vysvetliť. **Zneužitie zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie** v sabotážnom úmysle spočíva v tom, že páchatel' v rámci svojho zaradenia do niektorého z orgánov alebo organizácií či inštitúcií, najmä v oblasti orgánov verejnej správy, obrany republiky a ekonomiky, zneužíva svoje oprávnenia alebo porušuje svoje povinnosti tým, že v nich vyvoláva dezorganizáciu alebo spôsobuje poruchu či inú závažnú škodu. Môže ísť napríklad o úmyselné porušenie povinností, ktoré vyplývajú z odboru pôsobnosti páchatel'a, jeho pracovného alebo funkčného zaradenia, z obsahu pracovnej zmluvy, právneho predpisu a pod., prípadne o úmyselné neplnenie takýchto povinností. Môže to byť napríklad aj zadržovanie alebo nevybavovanie oprávnených žiadostí či chybné vybavovanie zákaziek alebo objednávok. **Iného konania** sa môže dopustiť páchatel' pôsobiaci mimo orgánu, organizácie alebo inštitúcie alebo pôsobiaci vo vnútri orgánu, organizácie alebo inštitúcie, avšak pritom neporušuje svoje povinnosti. V oboch prípadoch však páchatel' koná na škodu orgánu, organizácie alebo inštitúcie. **Marením plnenia dôležitej úlohy** treba rozumieť znemožnenie plnenia úlohy buď natrvalo, alebo aspoň na určitú dobu, teda dočasne. **Sťaženie plnenia dôležitej úlohy** znamená, že na plnenie takej úlohy treba venovať viac energie, času, vynaložiť väčšie úsilie, náklady a pod., ako by bolo potrebné, keby k sťaženiu zo strany páchatel'a nebolo došlo. **Dôležitou úlohou** je nielen výnimočná úloha, ale aj úloha, ktorej podstata a plnenie je dôležité pre riadne plnenie funkcií a riadne fungovanie štátneho orgánu, ozbrojených

síl, ozbrojeného zboru alebo právnickej osoby. **Porucha v činnosti** vzniká vtedy, keď príslušný orgán, organizácia alebo inštitúcia nie sú schopné plniť svoje poslanie. **Inou závažnou škodou** je škoda materiálnej alebo nemateriálnej povahy, ktorú páchatel' zamýšľa spôsobiť, no rozsah si nevie ani konkrétne predstaviť, pričom konanie spôsobujúce inú škodu smeruje proti ústavnému zriadeniu alebo obranyschopnosti Slovenskej republiky.¹⁸

Štátnym orgánom je orgán, ktorý štát v zmysle ústavy ako najvyššieho zákona štátu vytvára na plnenie jednotlivých úloh a funkcií štátu. Štátnymi orgánmi sú Národná rada Slovenskej republiky, prezident Slovenskej republiky, vláda Slovenskej republiky, ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy, Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky a prokuratúra Slovenskej republiky (čl. 60, 72, 101, 108, 122, 123 a 149 Ústavy SR).

Ozbrojené sily sú rozhodujúcim výkonným prvkom systému obrany Slovenskej republiky, ktorého úlohou je zaručovať obranu Slovenskej republiky a bezpečnosť štátu pred vonkajším ozbrojeným napadnutím cudzou mocou a plnenie záväzkov vyplývajúcich z medzinárodných zmlúv, ktorými je Slovenská republika viazaná, ako aj podieľať sa na zachovávaní verejného poriadku a bezpečnosti štátu, jeho zvrchovanosti, územnej celistvosti a nedotknuteľnosti hraníc. Ozbrojené sily tvoria útvary, jednotky, úrady a zariadenia (§ 4 ods. 1 zákona č. 321/2002 Z. z. o ozbrojených silách Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov). Súčasťou ozbrojených síl je Vojenská polícia.

Pojem **ozbrojený zbor** zahŕňa ozbrojený bezpečnostný zbor a ozbrojený zbor. **Ozbrojeným bezpečnostným zborom** je Policajný zbor (§ 1 ods. 1 zákona č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov).

Ozbrojeným zborom je Zbor väzenskej a justičnej stráže (§ 1 ods. 1 zákona č. 4/2001 Z. z. o Zbore väzenskej a justičnej stráže v znení neskorších predpisov) a ozbrojení príslušníci Finančnej správy plniaci úlohy na Finančnom riaditeľstve, colných úradoch a Kriminálnom úrade Finančnej správy (zákon č. 35/2019 Z.z. o finančnej správy).

Čo sa týka pojmu **právnické osoby**, tak na účely trestného činu sabotáže pôjde predovšetkým o právnické osoby vykonávajúce podnikateľskú činnosť,

¹⁸ IVOR, Jaroslav, Peter POLÁK a Jozef ZÁHORA. *Trestné právo hmotné, Osobitná časť*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 334 a 335.

pokiaľ sa predmet ich činnosti viaže na obranyschopnosť Slovenskej republiky alebo pokiaľ spôsobenie škodlivých následkov môže poškodiť ústavné zriadenie Slovenskej republiky.

Samotné pojmy **ústavné zriadenie** a **obranyschopnosť** sú vysvetlené v rámci všeobecnej charakteristiky trestných činov proti základom republiky.

Páchatelom trestného činu sabotáže môže byť fyzická osoba, ktorá spĺňa všeobecné podmienky trestnej zodpovednosti (§ 22 a § 23) a ktorá sa zároveň vyznačuje špeciálnymi predpokladmi na spáchanie trestného činu, ktoré vyplývajú z jej zamestnania, povolania, postavenia alebo z funkcie (špeciálny subjekt).

Subjektívna stránka skutkovej podstaty trestného činu sabotáže je založená na úmyselnom zavinení a na pohnútku spočívajúcej v úmysle poškodiť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky.

V skutkovej podstate trestného činu sabotáže podľa § 317 Trestného zákona sú taktiež upravené **okolnosti zvyšujúce závažnosť činu, a zároveň podmieňujúce použitie vyššej trestnej sadzby**. Sú to spôsobenie ťažkej ujmy na zdraví alebo smrti, spôsobenie väčšej škody, (§ 125 ods. 1 TZ), spáchanie činu závažnejším spôsobom konania (§ 138 TZ), spôsobenie ťažkej ujmy na zdraví viacerým osobám, spôsobenie smrti viacerých osôb, spôsobenie škody veľkého rozsahu (§ 125 ods. 1 TZ), spáchanie činu v rámci členstva v nebezpečnom zoskupení (§ 141, § 129 ods. 4 a 5 TZ) a spáchanie činu za krízovej situácie (§ 134 TZ),

Trestný čin sabotáže podľa § 317 je v základnej skutkovej podstate zločinom. Preto sú trestné aj jednotlivé formy prípravy na jeho spáchanie (§ 13 TZ). Trestný čin sabotáže podľa § 317 ods. 2 a 3 je obzvlášť závažným zločinom (§ 11 ods. 3 TZ). Pokus trestného činu sabotáže podľa § 317 je možný.

Neoznámenie a neprekazenie trestného činu sabotáže podľa § 317 je trestným činom podľa § 340 a § 341. Jednočinný súbeh trestného činu sabotáže podľa § 317 s trestným činom vlastizrady podľa § 311 a s trestným činom zneužívania právomoci verejného činiteľa podľa § 326 je vylúčený.

3 Záver

Ak by sa mal význam trestných činov proti republike hodnotiť podľa ich počtu v ročných štatistikách kriminality, tak by patrili medzi menej významné trestné činy. Ich význam spočíva v tom, akým hodnotám poskytujú trestnoprávnu ochranu. Napriek tomu, že výskyt týchto trestných činov je skôr ojedinelý, neznižuje to ich význam a potrebu ich úpravy v osobitnej časti Trestného zákona. Vzhľadom na ich nízky výskyt nemožno v súvislosti s nimi hovoriť o aplikačných problémoch. Trestnoprávna teória však upozorňuje na viaceré problémy súčasnej úpravy trestných činov proti základom republiky, ktoré sú zmienené v texte príspevku. Ako príklad možno uviesť skutočnosť, že úprava trestného činu teroru a jeho zaradenie medzi trestné činy proti republike je už vzhľadom na existenciu trestných činov terorizmu upravených v dvanásťtej hlave osobitnej časti Trestného zákona, prežitkom.

Summary

Current Slovak Legal Regulations of Criminal Acts against the Republic

The contribution deals with current legal regulation of criminal acts against the republic. In terms of general characteristics of these criminal acts their purpose and significance is explained. In terms of a more concrete characteristics of criminal acts against the republic the focus is directed to a definition of basic concepts of facts of crime and other concepts. In the text there are mentioned also theoretical and applicational issues related to legal regulation of these criminal acts.

DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9976-2021-18>

TRESTNÉ ČINY OHROZUJÚCE ZVRCHOVANOSŤ V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

prof. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD.; JUDr. Jozef Michalko

Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín, Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

1 Úvodom

Podľa článku I ods. 1 prvá veta Ústavy Slovenskej republiky je Slovenská republika zvrchovaný, demokratický a právny štát¹. Už zo samotného zariadenia a ústavného zakotvenia Slovenskej republiky ako zvrchovaného štátu do prvého článku Ústavy môžeme pozorovať význam samotného pojmu zvrchovanosť vo vzťahu k Slovenskej republike. Pod pojmom zvrchovanosť rozumieme predovšetkým reálne oprávnenie štátu rozhodovať o vnútroštátnych otázkach a tiež o otázkach zahraničnej politiky, a to bez závislosti na inom štáte alebo inej štátnej moci.

Zvrchovanosť môžeme definovať ako štátnu suverenitu², teda výkon štátnej moci na určitom území, ktorý sa vyznačuje nezávislosťou tak do vnútra štátu, ako aj navonok. Štátna suverenita má v rámci existencie daného štátu nezastupiteľnú úlohu, nakoľko pripustením zániku zvrchovanosti alebo jej ohrozením dochádza k praktickému zániku suverenity štátu a štátotvornosti ako takej. Zvrchovanosť ako právo štátu rozhodovať o všetkých štátnych otázkach vnútorného a aj zahraničného charakteru nie je žiadnym vonkajším alebo vnútorným činiteľom vo vzťahu k vlastným občanom obmedzená a existuje bez závislosti na inej štátnej alebo nadštátnej moci.

Obmedzenie alebo delegovanie zvrchovanosti, bez vlastnej, vnútornej vôle Slovenskej republiky – jej ústavných orgánov predstavuje vážne ohrozenie

¹ Pozri článok I ods. 1 zákona č. 460/1992 Zb. Ústavy Slovenskej republiky v platnom znení.

² IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť 2*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 294.

ústavného zriadenia a ústavných princípov. Slovenská republika ako subjekt medzinárodného práva a ako účastník viacerých medzinárodných organizácií musí v niektorých prípadoch dodržiavať medzinárodné zmluvy, ktorými je viazaná a tiež plniť medzinárodné záväzky plynúce pre Slovenskú republiku z medzinárodných aktov. V takomto prípade, aj napriek existujúcemu obmedzeniu výlučného práva rozhodovať o vnútroštátnych otázkach štátu, uvedené nemožno považovať za obmedzenie či ohrozenie zvrchovanosti štátu.³

Konanie ohrozujúce suverenitu Slovenskej republiky, ktoré napĺňa skutkovú podstatu niektorého z trestných činov upravených v osobitnej časti Trestného zákona, je pre svoj charakter a dôsledky pre spoločnosť obzvlášť nežiadúcim. Trestné činy ohrozujúce zvrchovanosť Slovenskej republiky, resp. všetky trestné činy proti základom Slovenskej republiky možno už v rámci ich základných skutkových podstát klasifikovať ako zločiny.⁴ Vzhľadom na závažnosť, následky takéhoto konania a hrozbu pre ústavné zriadenie, ktoré vyššie popísané konanie pre spoločnosť prináša, zákonodarca primerane reaguje na túto protispoločenskú a protiprávnu činnosť práve v Trestnom zákone, prostredníctvom ktorého poskytuje ochranu záujmom spoločnosti a štátu pred ohrozovaním nielen zvrchovanosti štátu, ale aj samotného ústavného zriadenia, samostatnosti, bezpečnosti a územnej celistvosti Slovenskej republiky.⁵

Trestné činy proti republike sú vo všeobecnosti upravené v siedmej hlave trestného zákona v rámci dvoch dielov, a to v prvom oddiele trestné činy proti základom republiky – trestný čin vlastizrady, trestný čin úkladov proti Slovenskej republike, trestný čin teroru, trestný čin záškodníctva a trestný čin sabotáže. Druhy diel upravuje trestné činy ohrozujúce bezpečnosť štátu, a to trestný čin vyzvedačstva a trestný čin ohrozenia utajovanej skutočnosti.

Trestné činy ohrozujúce zvrchovanosť Slovenskej republiky, ako už bolo vyššie naznačené, sú upravené v siedmej hlave prvom diele osobitnej časti nášho hmotnoprávneho trestného kódexu – v zákone č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon. Aj keď sa v praxi nestretávame s konaním, ktoré by bolo potencionálne schopné naplniť skutkovú podstatu niektorého z týchto

³ IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť 2*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 294.

⁴ *Ibid.*, s. 292.

⁵ *Ibid.*, s. 290.

trestných činov, respektíve tieto prípady nie sú natoľko početné, nemôžeme spáchanie niektorého z týchto trestných činov úplne vylúčiť a ochranu suverenity nášho štátu podceňovať, a to najmä z dôvodu polarizácie našej spoločnosti, ku ktorej v poslednom období výrazne dochádza.

2 Vlastizrada

Vlastizrada ako obzvlášť závažný zločin⁶ podľa ustanovenia § 311 siedmej hlavy osobitnej časti Trestného zákona sa vyznačuje najväčšou mierou nebezpečnosti a závadovosti pre spoločnosť a štátne zriadenie, územnú celistvosť, obranyschopnosť a samotnú zvrchovanosť Slovenskej republiky, a teda ako najzávažnejší trestný čin je tento ako prvý medzi trestnými činmi proti základom republiky. Pri trestnom čine vlastizrady je trestnosť založená aj pri jednotlivých formách prípravy na tento trestný čin.⁷

Základným znakom trestného činu vlastizrady je, že na naplnenie jeho skutkovej podstaty zákon predpokladá naplnenie skutkovej podstaty niektorého z ostatných trestných činov siedmej hlavy osobitnej časti Trestného zákona⁸, na ktoré vo svojej skutkovej podstate odkazuje,⁹ občanom Slovenskej republiky, a to kvalifikovaným spôsobom – v spojení s cudzou mocou alebo cudzím činiteľom, ktoré môže byť priame alebo nepriame.¹⁰

Subjekt trestného činu vlastizrady je špeciálnym, kedy páchatelom môže byť výlučne občan Slovenskej republiky.¹¹ Skutková podstata trestného činu vlastizrady nevyklučuje, aby subjekt, ktorý je naším štátnym občanom, nemal súčasne občianstvo aj iného štátu.¹² Najväčšia závažnosť tohto trestného činu spočíva v skutočnosti, že je to práve občan Slovenskej republiky, ktorý sa v úmysle ohroziť ústavné zriadenie, zvrchovanosť, územnú celistvosť a obranyschopnosť Slovenskej republiky spojil s cudzou mocou alebo

⁶ IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť 2*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 292.

⁷ Ibid., s. 298.

⁸ Pozri § 311 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

⁹ IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť 2*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 296.

¹⁰ Ibid., s. 297.

¹¹ Ibid., s. 297.

¹² ČENTĚŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon. Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2013. Dostupné z: <https://www.epi.sk/eurokodex-komentar/Eurokodex-komentar-zakona-c-300-2005-Z-z.htm?fid=2597117&znenie=2020-01-01> [cit. 10. 14. 2021].

cudzím činiteľom, teda toto svoje konanie ohrozujúce záujmy Slovenskej republiky koordinuje. Pri účastníctve na trestnom čine vlastizrady už však štátne občianstvo nie je rozhodujúce a účastníkom tohto trestného činu môže byť akákoľvek osoba bez ohľadu na jej občianstvo.

Subjektívna stránka trestného činu vlastizrady je založená na úmyselnom zavinení páchatel'a nielen vo vzťahu k spáchaniu skutku, ale aj vo vzťahu k spojeniu páchatel'a s cudzou mocou alebo cudzím činiteľom.

Spojením sa s cudzou mocou a cudzím činiteľom rozumieme najmä nadviazanie kontaktu a koordináciu konania občana Slovenskej republiky, ktorý svoje konanie vykonáva najmä za účelom naplnenia záujmov týchto cudzích subjektov. Cudzou mocou pritom rozumieme vojenské zoskupenia cudzích štátov alebo ich iné zoskupenia najčastejšie tvoriace vojenskými funkcionármi alebo štátnymi úradníkmi, prípadne inými osobami pôsobiacimi na úseku vojenského spravodajstva.¹³ Od cudzej moci je potrebné odlíšiť cudzieho činiteľa, ktorý nie je predstavovaný zoskupením cudzieho štátu, ale môže ísť o subjekt (fyzickú alebo právnickú osobu), ktorý má vzhľadom na svoje postavenie vplyv na štátnej alebo medzištátnej úrovni.¹⁴ Je však potrebné podotknúť, že tento cudzí subjekt by mal byť pre naplnenie skutkovej podstaty trestného činu vlastizrady skutočným a reálnym, a teda nielen domnelým, prípadne v mysli vykonštruovaným samotným páchatel'om takéhoto trestného činu.

Nebezpečnosť konania, ktoré napĺňa skutkovú podstatu trestného činu vlastizrady je aj náležite sankcionovaná a to tak, že za spáchanie trestného činu vlastizrady možno páchatel'ovi uložiť trest odňatia slobody na pätnásť až dvadsaťpäť rokov, alebo aj trest odňatia slobody na doživotie.¹⁵

3 Úklady proti Slovenskej republike

Úklady proti Slovenskej republike je ďalším so zákonom ustanovených trestných činov patriacim do skupiny trestných činov proti štátu, ktorých

¹³ ČENTÉŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon. Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2013. Dostupné z: <https://www.epi.sk/eurokodex-komentar/Eurokodex-komentar-zakona-c-300-2005-Z-z.htm?fid=2597117&znenie=2020-01-01> [cit. 10. 14. 2021].

¹⁴ IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť 2*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 297.

¹⁵ Pozri § 311 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

objektom je záujem spoločnosti na ochrane ústavného zriadenia, samostatnosti a zvrchovanosti štátu.¹⁶

Úklady môžeme charakterizovať ako konanie páchatel'a v neprospech a na škodu štátu – Slovenskej republiky spočívajúce v snahe zmeniť ústavné zriadenie, porušiť samostatnosť štátu, jeho zvrchovanosť alebo územnú celistvosť. Vzhľadom na závažnosť je trestný čin úkladov aj v súvislosti so zákonom stanovenou trestnou sadzbou v základnej skutkovej podstate charakterizovaný ako obzvlášť závažný zločin.¹⁷

K úkladom zo strany páchatel'a dochádza násilnou formou alebo hrozbou násilia, čo znamená, že páchatel' sa pri páchaní trestného činu dopustí fyzického násilia voči inej osobe alebo voči veci patriacej inej osobe, alebo tiež v prípade, kedy páchatel' ist'ou dovedie inú osobu do stavu bezbrannosti.

Páchatel'om trestného činu úkladov proti Slovenskej republike môže byť ktorákolvek trestne zodpovedaná fyzická osoba, a teda môžeme hovoriť o subjekte všeobecnom.¹⁸

Skutkovú podstatu trestného činu úkladov proti Slovenskej republike pritom naplňa už pokus o spáchanie popísaného konania predstavujúceho objektívnu stránku skutkovej podstaty trestného činu úkladov, preto je spáchanie trestného činu úkladov v štádiu pokusu vylúčené. Do úvahy však prichádza trestnosť prípravy na spáchanie trestného činu úkladov.¹⁹ Zákonodarca pri páchatel'ovi, ktorý sa dopustí trestného činu úkladov hoc len v štádiu pokusu, upravuje trestnú sadzbu v rozmedzí desať až dvanásť rokov.²⁰ Sprisnená skutková podstata s trestnou sadzbou pätnásť až dvadsaťpäť rokov sa týka prípadov, ak v dôsledku spáchania trestného činu dôjde k usmrteniu viacerých osôb alebo dôjde k spôsobeniu škody veľkého rozsahu. Rovnako sa vyššia trestná sadzba vzťahuje na prípady, kedy páchatel' spácha úklady voči Slovenskej republike ako člen nebezpečného zoskupenia, ako verejný činiteľ alebo spácha trestný čin za krízovej situácie. V uvedených prípadoch kvalifikujúcich prísnejšiu trestnú sadzbu možno uložiť aj trest odňatia slobody na doživotie.²¹

¹⁶ IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť 2*. Bratislava: Jura Edition, 2006, s. 298.

¹⁷ *Ibid.*, s. 292.

¹⁸ *Ibid.*, s. 300.

¹⁹ *Ibid.*, s. 302.

²⁰ Pozri § 312 ods. 1 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

²¹ Pozri § 312 ods. 2 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

Pri treste úkladov proti Slovenskej republike môže dôjsť k jednočinnému súbehu s ďalšími trestnými činmi ohrozujúcimi zvrchovanosť Slovenskej republiky, a to s trestným činom teroru, a trestným činom záškodníctva. Jednočinný súbeh je však vylúčený s trestným činom vlastizrady, nakoľko skutková podstata tohto trestného činu spočíva, okrem iného tiež v spáchaní úkladov voči Slovenskej republike za predpokladu spojenia sa páchatel'a s cudzou mocou alebo s cudzím činiteľom.²²

4 Teror

Trestný čin teroru zákon upravuje v ustanovení § 313, ktoré predstavuje prvú základnú skutkovú podstatu spočívajúcu v konaní páchatel'a, ktorý v úmysle poškodiť ústavné zriadenie Slovenskej republiky úmyselne usmrťí inú osobu.²³ Trestný čin teroru je už v základnej skutkovej podstate obzvlášť závažným zločinom.²⁴

Z takto koncipovanej skutkovej podstaty trestného činu teroru je zrejmé, že na jej naplnenie sa vyžaduje úmyselné konanie páchatel'a jednak vo vzťahu k poškodeniu ústavného zriadenia a jednak v úmyselnom konaní vo vzťahu k usmrteniu osoby. Z uvedeného dôvodu objektom trestného činu nie je len záujem štátu na ochrane ústavného zriadenia a zvrchovanosti, ale aj na ochrane života osôb.²⁵ V prípade trestného činu teroru tak k primárnemu objektu pristupuje objekt sekundárny, ktorým je, ako už bolo vyššie uvedené, život a zdravie jednotlivca.²⁶

Poškodenie ústavného zriadenia v zmysle zákonom vymedzenej skutkovej podstaty trestného činu teroru spočíva v znefunkčnení alebo v obmedzení fungovania demokratického systému základných práv a slobôd alebo v inom spôsobe narušenia demokratického systému štátu.

²² ČENTĚŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon. Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2013. Dostupné z: <https://www.epi.sk/eurokodex-komentar/Eurokodex-komentar-zakona-c-300-2005-Z-z.htm?fid=2597117&znenie=2020-01-01> [cit. 10. 14. 2021].

²³ Pozri § 313 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

²⁴ IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť 2*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 292.

²⁵ ČENTĚŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon. Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2013. Dostupné z: <https://www.epi.sk/eurokodex-komentar/Eurokodex-komentar-zakona-c-300-2005-Z-z.htm?fid=2597117&znenie=2020-01-01> [cit. 10. 14. 2021].

²⁶ IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť 2*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 303.

Rovnako ako pri trestnom čine úkladov, trestný podľa základnej skutkovej podstaty je už pokus o spáchanie trestného činu teroru. Pri naplnení základnej skutkovej podstaty zákon umožňuje uložiť trest odňatia slobody v rozsahu dvadsať až dvadsaťpäť rokov, prípadne aj trest odňatia slobody na doživotie.²⁷

V ustanovení § 314 ods. 1 Trestného zákona zákonodarca stanovuje druhú samostatnú skutkovú podstatu trestného činu teroru, kedy sa tohto dopúšťa osoba, ktorá sa zmocní rukojemníka a hrozí, že ho usmrtí alebo že mu spôsobí ujmu na zdraví, alebo inú ujmu s cieľom vynútiť si splnenie podmienok poškodzujúcich ústavné zriadenie Slovenskej republiky. Pri páchaní trestného činu teroru podľa uvedenej skutkovej podstaty páchatel' využíva rukojemníka, ktorým môže byť akákoľvek fyzická osoba, a prostredníctvom neho vynucuje splnenie svojich požiadaviek smerujúcich k poškodeniu ústavného zriadenia.²⁸ Aj v prípade tejto skutkovej podstaty sa pre naplnenie subjektívnej stránky trestného činu vyžaduje úmyselné zavinenie.²⁹ Trestná sadzba za spáchanie trestného činu teroru v danej forme sa pohybuje v rozmedzí od sedem až dvanásť rokov.

Ak sa páchatel' dopustí konania, ktoré možno kvalifikovať ako trestný čin teroru podľa skutkovej podstaty v ustanovení § 314 Trestného zákona, avšak nedôjde k usmrteniu osoby, ale k spôsobeniu ťažkej ujmy zdraví, alebo páchatel' spácha tento čin na chránenej osobe alebo závažnejším spôsobom konania, potrestá sa trestom odňatia slobody na dvanásť až dvadsať rokov. Naopak prísnejší trest odňatia slobody na doživotie alebo v rozmedzí pätnásť až dvadsať päť rokov hrozí páchatel'ovi, ktorý spáchaním trestného činu teroru spôsobí smrť viacerých osôb, alebo spácha trestný čin ako člen nebezpečného zoskupenia, alebo za krízovej situácie.³⁰

Vzhľadom na to, že konaním, ktoré spĺňa znaky trestného činu teroru, možno naplniť skutkovú podstatu trestného činu vlastizrady, je vylúčený jednočinný súbeh s týmto trestným činom a vzhľadom na obsah objektívnej stránky predstavujúcej tiež úmysel usmrtiť inú osobu je jednočinný súbeh vylúčený aj s trestným činom úkladnej vraždy.

²⁷ Pozri § 313 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

²⁸ IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť 2*. Bratislava: Jura Edition, 2006, s. 305.

²⁹ Pozri § 314 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

³⁰ Pozri § 314 ods. 2, ods. 3 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

Za spáchanie trestného činu teroru je možné vyvodit' trestnú zodpovednosť vrátane fyzickej osoby dokonca aj voči osobe právnickej podľa ustanovení osobitného zákona č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorým bola do právneho poriadku Slovenskej republiky zavedená trestnoprávna zodpovednosť právnických osôb a ktorým došlo k prelomeniu dlhodobo uplatňovanej trestnoprávnej zásady individuálnej trestnej zodpovednosti. Zaujímavosťou je, že trestný čin teroru je jediným trestným činom proti republike, za ktorý môže byť v zmysle ustanovenia § 3 zákona č. 91/2016 Z. z. právnická osoba trestne zodpovedná.³¹ Je však potrebné povedať, že trestná zodpovednosť právnickej osoby za spáchanie trestného činu teroru nie je primárne výsledkom zámeru zákonodarcu, ale svoj základ má a táto vychádza z medzinárodnej právnej úpravy, ktorej cieľom je okrem iného boj s terorizmom. Trestný čin teroru bol medzi trestné činy právnických osôb zaradený pod vplyvom a na podklade viacerých medzinárodných právnych aktov, najmä Rámcového rozhodnutia Rady 2002/475/SVV zo dňa 13. 06. 2002 o boji proti terorizmu.³²

5 Záškodníctvo

Trestným činom záškodníctva páchatel' ohrozuje ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky tým, že vydá skupinu osôb do nebezpečenstva smrti, ťažkej ujmy na zdraví alebo cudzí majetok do nebezpečenstva škody veľkého rozsahu tým, že spôsobí požiar, povodeň alebo poruchu, či haváriu prostriedku hromadnej prepravy, alebo škodlivý účinok výbušnín, plynu, elektriny, rádioaktivity alebo iných podobne nebezpečných látok alebo síl, alebo nebezpečenstvo zvýši, alebo sťaží jeho odvrátenie alebo zmiernenie, alebo sa dopustí iného podobného nebezpečného konania.³³

Obdobne ako pri trestnom čine teroru popri ochrane zvrchovanosti, obranyschopnosti a ústavného zriadenia krajiny je cieľom zákonodarcu

³¹ Pozri § 3 zákona č. 91/2006 Z. z., o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

³² Pozri Rámcové rozhodnutie Rady 2002/475/SVV zo dňa 13. 6. 2002 o boji proti terorizmu.

³³ Pozri § 315 ods. 1 písm. a), písm. b) zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

poskytovať ochranu zdraviu a životu fyzických osôb a tiež chrániť majetok tak vo vlastníctve štátu, ako aj majetok iných osôb a subjektov.³⁴

Trestný čin záškodníctva sa svojou skutkovou podstatou ponáša na trestný čin všeobecného ohrozenia podľa ustanovenia § 284 Trestného zákona. Rozdiel medzi skutkovými podstatami trestného činu záškodníctva a všeobecného ohrozenia môžeme vidieť len vo vzťahu k pohnútke páchatel'a.³⁵ Pri trestnom čine záškodníctva je pohnútka páchatel'a daná jeho úmyslom poškodiť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky. Trestnosť činu zakladá samotné ohrozenie štátneho zriadenia či vyvolanie všeobecného nebezpečenstva, pričom nie je nevyhnutné, aby spáchaním tohto trestného činu došlo aj k poškodeniu štátneho zriadenia alebo narušeniu obranyschopnosti.³⁶

Pri páchatel'ovi trestného činu záškodníctva sa vo vzťahu k subjektívnej stránke trestného činu skúma úmyselné zavinenie a tiež pohnútka páchatel'a, ktorá ako už bolo uvedené, odlišuje trestný čin záškodníctva od trestného činu všeobecného ohrozenia.³⁷

Pri naplnení skutkovej podstaty trestného činu záškodníctva súd uloží páchatel'ovi trest odňatia slobody vo výmere sedem až dvanásť rokov.³⁸ Zvýšená trestná sadzba dvanásť až dvadsať rokov sa týka prípadov, ak páchatel' spáchaním trestného činu spôsobí väčšiu škodu, alebo spácha skutok závažnejším spôsobom konania, alebo na chránenej osobe.³⁹ Trestnú sadzbu pätnásť až dvadsaťpäť rokov alebo až trest odňatia slobody na doživotie zákon ukladá páchatel'ovi, ktorý spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví alebo smrť, spôsobí škodu veľkého rozsahu alebo iný obzvlášť závažný následok, alebo trestný čin sabotáže spácha ako člen nebezpečného zoskupenia.⁴⁰ Rozmedzie trestnej sadzby trestu odňatia slobody na dvadsať až dvadsať

³⁴ IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť 2*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 313.

³⁵ ČENTĚŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon. Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2013. Dostupné z: <https://www.epi.sk/eurokodex-komentar/Eurokodex-komentar-zakona-c-300-2005-Z-z.htm?fid=2597117&znenie=2020-01-01> [cit. 10. 14. 2021].

³⁶ Pozri § 284 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

³⁷ IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť 2*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 311.

³⁸ Pozri § 315 ods. 1 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

³⁹ Pozri § 315 ods. 2 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

⁴⁰ Pozri § 315 ods. 3 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

päť rokov alebo doživotie je upravené aj v rámci ďalšej kvalifikovanej skutkovej podstaty, ktorá sa týka prípadov spôsobenia ťažkej ujmy na zdraví viacerých osôb alebo smrti viacerých osôb alebo spáchania trestného činu záškodníctva za krízovej situácie.⁴¹

V prípade záškodníctva zákon upravuje samostatnú skutkovú podstatu trestného činu, ktorého sa dopúšťa aj páchatel, ktorý úmyselne s cieľom ohroziť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky zničí cudziu alebo vlastnú vec, alebo túto poškodí alebo ju urobí nepoužiteľnou. Skutková podstata podľa ustanovenia § 316 sa ponáša na niektoré najmä majetkové trestné činy, ako je poškodzovanie cudzej veci podľa § 245 s rozdielom v pohnútku páchatel'a, ktorou naproti trestnému činu záškodníctva nie je úmysel ohroziť alebo poškodiť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť štátu.⁴² Pri naplnení skutkovej podstaty záškodníctva podľa ustanovenia § 316 Trestného zákona, zákonodarca povoľuje uloženie trestu odňatia slobody na štyri až desať rokov, alebo na desať až dvadsať päť rokov, ak sa páchatel dopustí popísaného konania za krízovej situácie.⁴³

Spáchanie trestného činu záškodníctva nie je možné v jednočinnom súbehu s trestným činom vlastizrady, sabotáže a tiež v jednočinnom súbehu s trestnými činmi všeobecného ohrozenia, úkladnej vraždy, vraždy, zabitia, usmrtenia, ublíženia na zdraví a poškodzovania cudzej veci.⁴⁴

6 Sabotáž

Posledným z trestných činov ohrozujúcich zvrchovanosť Slovenskej republiky je trestný čin sabotáže upravený v ustanovení § 317 Trestného zákona. Sabotáže sa dopúšťa ten, kto s cieľom poškodiť ústavne zriadenie alebo obranyschopnosť nášho štátu zneužije svoje zamestnanie, povolanie postavenie alebo funkciu, prípadne svojím iným konaním sa snaží o zmarenie

41 Pozri § 315 ods. 4 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

42 Ivor, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť 2*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 313.

43 Pozri § 316 ods. 1, ods. 2 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

44 ČENTĚŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon. Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2013. Dostupné z: <https://www.epi.sk/eurokodex-komentar/Eurokodex-komentar-zakona-c-300-2005-Z-z.htm?fid=2597117&znenie=2020-01-01> [cit. 10. 14. 2021].

alebo sťažovanie plnenia dôležitej úlohy štátneho orgánu, ozbrojených síl alebo ozbrojeného zboru, právnickej osoby.⁴⁵

Marenie plnenia dôležitej úlohy pritom znamená konať smerom k tomu, aby plnenie tejto úlohy bolo znemožnené aspoň po určitú dobu. Sťažovať plnenie dôležitej úlohy zas znamená vytvárať také podmienky, aby na jej splnenie bolo potrebné vynaložiť viac času, prostriedkov, energie, ako by bolo za normálnych okolností potrebné.⁴⁶

Skutková podstata trestného činu sabotáže je naplnená tiež v prípade, ak osoba s vyššie uvedeným úmyslom využije svoje zamestnanie, postavenie, povolanie alebo funkciu a v rámci činnosti štátneho orgánu, ozbrojených síl alebo ozbrojeného zboru, prípadne pri plnení úlohy právnickej osoby spôsobí poruchu (porucha v činnosti chránenej inštitúcie vyjadruje stav, keď táto nie je schopná po určitú dobu plniť svoje úlohy) alebo závažnú škodu.⁴⁷

Z uvedeného možno vyvodit', že pri posudzovaní subjektívnej stránky trestného činu sabotáže musí byť naplnený úmysel páchatel'a a tiež pohnútka páchatel'a smerujúca k poškodeniu ústavného zriadenia alebo obranyschopnosti Slovenskej republiky.⁴⁸ Subjektom, a teda páchatel'om tohto trestného činu je primárne ten, komu z jeho zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie vyplývajú určité práva a povinnosti, ktoré pri plnení zverených úloh porušil, čiže z hľadiska právnej teórie hovoríme o tzv. špeciálnom subjekte.⁴⁹ Nie je však vylúčené, aby páchatel'om trestného činu bol aj subjekt všeobecný, a teda ktorákoľvek fyzická osoba, ktorá iným, v zákone bližšie nešpecifikovaným konaním, ohrozí ústavné zriadenie a obranyschopnosť Slovenskej republiky.⁵⁰

⁴⁵ Pozri § 317 ods. 1 písm. a) zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

⁴⁶ IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť 2*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 316–317.

⁴⁷ Pozri § 317 ods. 1 písm. b) zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

⁴⁸ ČENTĚŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon. Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2013. Dostupné z: <https://www.epi.sk/eurokodex-komentar/Eurokodex-komentar-zakona-c-300-2005-Z-z.htm?fid=2597117&znenie=2020-01-01> [cit. 10. 14. 2021].

⁴⁹ IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť 2*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 318.

⁵⁰ ČENTĚŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon. Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2013. Dostupné z: <https://www.epi.sk/eurokodex-komentar/Eurokodex-komentar-zakona-c-300-2005-Z-z.htm?fid=2597117&znenie=2020-01-01> [cit. 10. 14. 2021].

Pri naplnení základnej skutkovej podstaty môže súd uložiť páchateľovi trestného činu sabotáže trest odňatia slobody na štyri až desať rokov.¹ Aj v tomto prípade zákonodarca upravuje v kvalifikovanej skutkovej podstate osobitné spôsoby konania a prit'azujúce okolnosti, ako napríklad spôsobenie väčšej škody, spôsobenie ťažkej ujmy na zdraví, ktoré podmieňujú uloženie vyššej trestnej sadzby trestu odňatia slobody, a to na desať až pätnásť rokov.² Trest odňatia slobody na pätnásť až dvadsaťpäť rokov alebo dokonca trest odňatia slobody na doživotie súd uloží páchateľovi, ak sa dopustí sabotáže a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví viacerým osobám alebo smrť viacerých osôb, spôsobí ním škodu veľkého rozsahu alebo iný obzvlášť závažný následok, alebo spácha trestný čin ako člen nebezpečného zoskupenia, alebo za krízovej situácie.³

Trestný čin sabotáže nemožno spáchať v jednočinnom súbehu s trestným činom vlastizrady a tiež s trestným činom zneužívania právomoci verejného činiteľa.

7 Záverom

Napriek tomu, že môžeme povedať, že trestné činy ohrozujúce zvrchovanosť sa v podmienkach Slovenskej republiky v súčasnosti nevyskytujú a prípadný ich určitý výskyt bol prítomný len v latentnej podobe, je pre ich spoločenskú nebezpečnosť dôležité dôsledne monitorovať prostredníctvom bezpečnostných zložiek Slovenskej republiky akékoľvek prejavy, ktoré by mohli viesť k ohrozeniu ústavného zriadenia, štátnej suverenity, samostatnosti, územnej celistvosti a bezpečnosti Slovenskej republiky.

Polarizácia spoločnosti najmä v poslednom období totiž nevyklučuje ani spáchanie trestných činov, o ktorých existencii nemá laická verejnosť takmer žiadnu vedomosť a ktorých praktický výskyt sme doteraz v spoločnosti mohli badať len minimálne.

Možno preto tvrdiť, že je to práve naša spoločenská nepripravenosť, ktorá robí prípadné spáchanie niektorého z týchto trestných činov, o to nebezpečnejším.

¹ Pozri § 317 ods. 1 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

² Pozri § 317 ods. 2 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

³ Pozri § 317 ods. 3 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

Summary

Criminal Offenses Threatening Sovereignty in the Conditions of the Slovak Republic

Criminal offenses threatening sovereignty in the conditions of the Slovak Republic are regulated in the seventh chapter of a special part of the Criminal Code as Crimes against the Republic. Criminal offenses threatening sovereignty in the conditions of the Slovak Republic are particularly dangerous for their effects on society and therefore, despite their very small occurrence, it is important that the security forces in the Slovak Republic sufficiently monitor the proceedings that could fulfill the factual nature of the crimes threatening sovereignty. The fact that these crimes, threatening sovereignty, do not occur in society makes them all the more dangerous.

DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9976-2021-19>

REKODIFIKÁCIA TRESTNÉHO ZÁKONA V KONTEXTE TRESTNÝCH ČINOV PROTI REPUBLIKE

JUDr. Eva Balážová; Dr. h. c. prof. JUDr. Jaroslav Ivor, DrSc.;
JUDr. Marta Hlaváčová

Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných
disciplín, Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

1 Úvodom

Dňa 1. 1. 2006 nadobudol účinnosť zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon (ďalej len ako „Trestný zákon“) a zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok, pri tvorbe ktorých sa zohľadnila právna tradícia Slovenskej republiky a mnohé jej trestnoprávne inštitúty. Do rekodifikácie Trestného zákona bol v účinnosti zákon č. 140/1961 Zb. Trestný zákon (ďalej len ako „Starý trestný zákon“), a to od 1. 1. 1962. Prijatie tohto zákona bolo z ideologického hľadiska vtedajšej doby vysvetľované ako logické vyústenie právneho vývoja po víťazstve socializmu v Československej socialistickej republike. Účelom zákona bola predovšetkým ochrana spoločenského a štátneho zriadenia Československej socialistickej republiky, a preto z hľadiska hodnotovej hierarchie vtedajšieho politického usporiadania bola ochrana štátu najdôležitejšia, čo sa prejavilo aj po formálnej stránke, keďže prvá hlava osobitnej časti tohto zákona upravovala trestné činy proti republike. Od nadobudnutia účinnosti Starého trestného zákona bol tento novelizovaný viac ako tridsaťkrát, v čoho dôsledku sa stal pomerne neprehľadným. Niektoré jeho inštitúty s prihliadnutím na dobu ich vzniku a na politické, spoločenské a ekonomické zmeny, ktoré nastali po roku 1989 boli zastaralé a nekorešpondovali ani s právnym systémom vyspelých demokratických krajín. Zmena oproti starej právnej úprave sa prejavila okrem iného v systematike trestných činov v rámci osobitnej časti Trestného zákona, čo sa prejavilo aj na právnej úprave a zaradení trestných činov proti republike. Už pred rekodifikáciou Starého trestného

zákona existovala potreba systematicky zaradiť trestné činy do jednotlivých hláv podľa priorit štátu a spoločnosti na poskytovanie ochrany jednotlivým právam a právom chránených záujmov. Preto boli do prvých hláv zaradené trestné činy smerujúce proti životu, zdraviu, proti základným ľudským právam, alebo proti majetku, pričom trestné činy proti republike boli zaradené v poradí do siedmej hlavy osobitnej časti Trestného zákona.

2 Historický vývoj právnej úpravy ochrany republiky v trestnom práve

Národné zhromaždenie Československej socialistickej republiky prijalo dňa 26. 11. 1961 Starý trestný zákon, ktorý sa skladal z dvoch základných častí, a to všeobecnej časti a osobitnej časti, ktorá v dvanástich hlavách upravovala skutkové podstaty jednotlivých trestných činov. Práve prvá hlava osobitnej časti Starého trestného zákona poskytovala ochranu štátu, a teda upravovala trestné činy proti republike. Táto problematika bola rozčlenená do troch oddielov. Prvý oddiel upravoval trestné činy proti základom republiky a jeho úlohou bolo ochraňovať územnú celistvosť, samostatnosť, ústavné zriadenie a obranyschopnosť republiky, pričom išlo o najobširnejší oddiel. Konkrétne upravoval trestný čin vlastizrady, rozvracania republiky, teroru, záškodníctva, sabotáže, podvracania republiky, poškodzovania štátu svetovej socialistickej sústavy, poburovania, zneužívania náboženskej funkcie, hanobenia republiky a jej predstaviteľa a hanobenia štátu svetovej socialistickej sústavy a jeho predstaviteľa. Tento oddiel teda postihoval priame útoky rôznej intenzity na samotné základy Československej socialistickej republiky. Druhý oddiel zakotvoval trestné činy vyzvedačstva, ohrozenia štátneho tajomstva, vyzvedačstva a ohrozenia štátneho tajomstva na škodu štátu svetovej socialistickej sústavy, vniknutia na územie republiky, porušovania predpisov o medzinárodných letoch a poškodzovania záujmov republiky v cudzine, a teda upravoval trestné činy proti bezpečnosti republiky. Trestné činy proti obrane vlasti boli obsiahnuté v tretom oddiele a pozostávali z trestného činu spolupráce s nepriateľom, trestného činu vojnovkej zrady a trestného činu v cudzom vojsku.

Po roku 1989 došlo k významným spoločenským zmenám, ktoré mali vplyv aj na právny poriadok. Vzhľadom na uvedenú skutočnosť bolo potrebné

viaceré skutkové podstaty trestných činov proti republike zo Starého trestného zákona vyňať, nakoľko po prijatí Listiny základných práv a slobôd v roku 1991 boli v rozpore so základnými ľudskými a občianskymi právami. Konkrétne zákonom č. 159/1989 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa Trestný zákon, zákon o prečinoch a Trestný poriadok zo dňa 13. 12. 1989 sa zo Starého trestného zákona vypustil trestný čin zneužitia náboženskej funkcie a trestný čin vniknutia na územie republiky. Zároveň došlo k zmene dovtedajšieho označenia trestného činu opustenia republiky na trestný čin nedovoleného prekročenia štátnych hraníc.

K ďalšej významnej zmene došlo prijatím zákona č. 175/1990 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa Trestný zákon, okrem toho že ním došlo k zrušeniu trestu smrti, boli zrušené ďalšie trestné činy proti republike, a to trestného činu podvracania republiky, poškodzovanie štátu svetovej socialistickej sústavy, poburovania, hanobenia štátu svetovej socialistickej sústavy a jeho predstaviteľa. Ako jediný verbálny trestný čin protištátneho charakteru bol ponechaný trestný čin hanobenia republiky a jej predstaviteľa. Okrem uvedeného sa prijatím predmetnej novely v praktickej rovine zmenilo vymedzenie skutkovej podstaty trestného činu rozvracania republiky, ktoré spočívalo v účasti na násilných akciách proti republike alebo jej orgánom v úmysle rozvrátiť ústavné zriadenie, územnú celistvosť alebo obranyschopnosť republiky alebo zničiť jej samostatnosť. Ako osobitný druh konania v rámci skutkovej podstaty trestného činu teroru bolo stanovené zmocnenie sa rukojemníka s vyhrázaním sa jeho usmrtením alebo spôsobením ujmy na zdraví alebo inej ujmy s cieľom vynútiť si splnenie podmienok poškodzujúcich ústavné zriadenie republiky. K definitívnej transformácii komunistického režimu na demokraticky režim došlo prijatím ústavného zákona č. 23/1991 Z.z., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky.

Ako sme už vyššie uviedli, od nadobudnutia účinnosti Starého trestného zákona bol tento viac ako tridsaťkrát novelizovaný, z toho po roku 1989 vyše dvadsaťkrát. Ani početnými novelami sa nedosiahol stav úplného zosúladenia Starého trestného zákona s princípmi nového ústavného zriadenia Slovenskej republiky, nakoľko jeho samotná podstata bola založená na princípoch diametrálne odlišného spoločenského a štátneho zriadenia obdobia,

v ktorom bol prijatý. Proces demokratizácie a transformácie, ktorý prebiehal od roku 1989, vrátane výstavby demokratického právneho štátu kládol nové požiadavky na kvalitu trestnoprávnej ochrany spoločenských vzťahov, ktorú bolo možné docieľiť len rekodifikáciou slovenského trestného práva hmotného.⁴ Vláda Slovenskej republiky pristúpila v roku 2000 k schváleniu cieľov novej rekodifikácie Starého trestného zákona, ktoré spočívali v zabezpečení ochrany ľudských práv a slobôd, ako aj ďalších hodnôt vyplývajúcich z Listiny základných ľudských práv a slobôd a z Ústavy Slovenskej republiky prostriedkami trestného práva; vo vytvorení podmienok na realizáciu trestnej politiky demokratickej spoločnosti založenej na princípoch humanizmu, ktorá by zároveň garantovala primeranú satisfakciu obetiam trestných činov a smerovala by k sociálnej reintegrácii páchatelov a vo vytvorení strategickej tendencie na perspektívnu dekriminálnizáciu a depenalizáciu Starého trestného zákona pri vtedajšom rešpektovaní ochrany spoločnosti represívnymi opatreniami v oblastiach jej najväčšieho ohrozenia. Pri tvorbe nového Trestného zákona bol rešpektovaný model kontinentálneho právneho systému, kultúrne a právne tradície Slovenskej republiky, a boli akceptované progresívne a aj v dvadsiatom prvom storočí použiteľné trestnoprávne inštitúty z celého obdobia prvej Československej republiky, rokov 1948 až 1989,

⁴ Úlohou a cieľom procesu demokratizácie a transformácie bolo najmä zhodnotiť aktuálnosť zásad a princípov, na ktorých bolo dovtedajšie slovenské trestné právo hmotné budované; reagovať na zásadné politické, spoločenské a ekonomické zmeny, ku ktorým došlo po roku 1989, na vznik samostatnej Slovenskej republiky a funkcie demokratického právneho štátu, na vznik nového ústavného zriadenia a na dynamicky sa vyvíjajúcu legislatívu v rámci iných právnych odvetví jednotného systému slovenského objektívneho práva; upraviť systematicku Trestného zákona tak, aby zodpovedala (poradím hláv jeho osobitnej časti i prísnosťou trestov, ktoré možno uložiť za jednotlivé trestné činy) hierarchii hodnôt a záujmov moderného demokratického právneho štátu; nahradiť materiálne chápanie trestného činu jeho formálnym chápaním a zaviesť novú kategorizáciu protispoločenských činov; preskúmať ustanovenia Starého trestného zákona upravujúce základy trestnej zodpovednosti z hľadiska, či zodpovedajú poznatkom modernej právnej vedy i poznatkom súvisiacich vedných podľa potreby tieto ustanovenia zmeniť alebo doplniť; aktualizovať Starý trestný zákon súčasnej etiológií zločinnosti, súčasnému stavu, vývoju, štruktúre a formám kriminality, jej príčinám a podmienkam, osobitne pokiaľ ide o prejavy organizovaného zločinu; upresniť zákonné znaky doterajších skutkových podstat trestných činov, prípadne ich doplniť o ďalšie, reagujúc na nové a zvlášť škodlivé formy protispoločenskej činnosti, prípadne vypustiť z Trestného zákona skutkové podstaty trestných činov, ktoré sú už prekonané a taktiež znížiť rozpätie trestných sadzieb, zaistiť lepšiu previazanosť systému trestov a ich sadzieb za jednotlivé trestné činy, a to najmä v závislosti na ich typovej závažnosti a zmene v systematicke Starého trestného zákona.

ako aj rokov 1990 až 1996, pričom kontinuita právnych úprav trestnoprávných vzťahov, vrátane jej špecifik bola taktiež akceptovaná. Na strane druhej bol pri tvorbe nového Trestného zákona prísne rešpektovaný rámec daný platným znením Ústavy Slovenskej republiky.

V súvislosti s rekodifikáciu trestného práva hmotného došlo aj v prípade trestných činov proti republike ku dekriminalizácii viacerých konaní, ktoré boli podľa predchádzajúcej právnej úpravy trestne postihované. Enumerácia trestných činov proti republike v podobe, v ktorej sú predmetom úpravy siedmej hlavy Trestného zákona, tak bola po rekodifikácii zúžená, hoci došlo k jej čiastočnému prevzatiu zo Starého trestného zákona. Trestné činy označované v Starom trestnom zákone ako „trestné činy proti obrane vlastní“ boli vyňaté z ustanovení o trestných činoch proti republike a začlenené do dvanástej hlavy Trestného zákona.⁵ Ďalším významným znakom rekodifikácie bola zmena systému osobitnej časti Trestného zákona, ktorá reflektovala na zmenu prístupu zákonodarcu k trestnoprávnej ochrane významných spoločenských záujmov. Kritériom pre zmenu doterajšieho poradia jednotlivých hláv osobitnej časti Starého trestného zákona bolo nadradenie ľudských práv a slobôd nad ostatné záujmy chránené trestným právom. Do Trestného zákona sa tak premietla priorita trestno-právnej ochrany individuálnych záujmov aj preferovania pred záujmami kolektívnymi. Na základe uvedeného sa právna úprava trestných činov proti republike presunula z prvej hlavy až do siedmej hlavy.

Čo sa týka právnej úpravy trestných činov proti republike obsiahnutých v Trestnom zákone, došlo k prevzatiu ich právnej úpravy zo Starého trestného zákona. Zásadné novum spočívalo v zakotvení skutkovej podstaty trestného činu úkladov proti Slovenskej republike. Skutková podstata tohto trestného činu odrážala snahu zákonodarcu o nový prístup pri postihovaní protištátne trestnej činnosti, ktorá sa stala v podmienkach politického života štátu výsledkom transformačného procesu spoločnosti. Kým podstatou skutkovej podstaty trestného činu úkladov proti Slovenskej republike obsiahnutej v Starom trestnom zákone bolo úsilie dištancovať trestnoprávnu úpravu protištátneho konania ohrozujúceho základy republiky

⁵ MAŠLANYOVÁ, Dana a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť*. Praha: Aleš Čeněk, s.r o., 2019, s. 335.

od účelu trestnoprávneho postihu činov, ktoré smerovali proti politicko-ideologickému základu štátu, Trestný zákon opisom skutkovej podstaty, ktorý nahradil ustanovenie o trestnom čine rozvracania republiky, sledoval zjednodušenie postihu protiprávneho konania páchatel'ov smerujúceho proti základom štátu. Povedané inými slovami, nová právna úprava jednoduchším spôsobom upravila postihovanie protiprávneho konania páchatel'ov smerujúceho proti základom štátu a základným znakom skutkovej podstaty tohto trestného činu sa stal už samotný pokus o násilné konanie páchatel'a. Trestný čin prípravy úkladov proti republike vyhlásil za dokonaný zločin konanie páchatel'a už v štádiu prípravy, pričom išlo o také konanie, ktoré síce smerovalo proti základom štátu, ale v nenásilnej forme. Išlo v podstate o zhromažďovanie síl a prostriedkov k pripravovanému násilnému útoku smerujúcemu proti základom štátu. V kvalifikovanej skutkovej podstate sa postihli závažnejšie protiprávne konania páchatel'a tohto zločinu.

Rekodifikácia taktiež priniesla vyňatie trestného činu terorizmu spomedzi trestných činov proti republike a jeho zaradenie do dvanástej hlavy Trestného zákona. K tomuto kroku sa prišlo predovšetkým z dôvodu, že pri trestnom čine terorizmu možno na rozdiel od trestného činu teroru vnímať fakt, že katalogizácia objektov tohto trestného činu ju podstate širšia, a to nielen pokiaľ ide o ochranu individuálnych záujmov, ale aj záujmu kolektívnej povahy vrátane celospoločenských záujmov, ktoré sa vzťahujú na politickú organizáciu spoločnosti.

3 Aktuálna právna úprava trestných činov proti republike

3.1 Systematika zaradenia trestných činov proti republike v súčasnom Trestnom zákone

Ako sme už vyššie uviedli, v Starom trestnom zákone z roku 1961 bola ochrana republiky, jej zriadenia a jej predstaviteľ'ov upravená na prvom mieste v osobitnej časti zákona. Súčasný Trestný zákon upravuje trestné činy proti republike až v siedmej hlave. Siedma hlava Trestného zákona konkrétne poskytuje ochranu základným skupinovým záujmom Slovenskej republiky úpravou trestných činov, ktoré poškodzujú alebo ohrozujú jej ústavné

zriadenie, územnú celistvosť, samostatnosť zvrchovanosť, obranyschopnosť a bezpečnosť v oblasti skutočností utajovaných na ochranu jej záujmov, vrátane ochrany utajovaným skutočnostiam, ktoré sú v záujme iného štátu, medzinárodnej organizácie, nadnárodnej organizácie alebo združenia štátov, na ochranu ktorých sa Slovenská republika zmluvne zaviazala. Zo systematického hľadiska sa siedma hlava delí na dva diely, a to na prvý diel upravujúci trestné činy proti základom republiky a druhý diel upravujúci proti bezpečnosti republiky.

3.2 Trestný čin vlastizrady

Z hľadiska závažnosti sa považuje trestný čin vlastizrady za najzávažnejší trestný čin spomedzi trestných činov proti základom republiky. Nakoľko ide o obzvlášť závažný zločin, za trestnú sa považuje už samotná príprava tohto skutku. Podľa § 311 Trestného zákona, sa trestného činu vlastizrady môže dopustiť občan Slovenskej republiky, ktorý v spojení s cudzou mocou alebo s cudzím činiteľom spácha trestný čin úkladov proti Slovenskej republike, teroru, záškodníctva alebo sabotáže. Trestný čin vlastizrady poskytuje ochranu ústavnému zriadeniu Slovenskej republiky, je územnej celistvosti, obranyschopnosti, samostatnosti alebo zvrchovanosti. Kým subjektom tohto trestného činu môže byť len občan Slovenskej republiky, pričom je rozhodujúce aby štátne občianstvo Slovenskej republiky mal v čase spáchania trestného činu vlastizrady, účastníkom môže byť aj štátny občan iného štátu. Prípadná strata štátneho občianstva páchatel'a po spáchaní trestného činu vlastizrady nemá vplyv na právnu kvalifikáciu jeho konania. Predmetný trestný čin môže byť spáchaný buď v spojení s cudzou mocou, pod ktorou rozumieme cudzie štáty a ich vojenské alebo iné zoskupenia predstavené ich organizáciami a orgánmi, akými sú najmä osoby vykonávajúce spravodajskú činnosť, vojenský funkcionári, diplomati a iný štátny úradníci alebo cudzím činiteľom, ktorým je fyzická osoba alebo právnická osoba, ktorá síce nie je orgánom alebo zástupcom cudzieho štátu, ale vzhľadom na svoje politické, hospodárske alebo spoločenské postavenie má významný vplyv vo svojom štáte alebo v medzinárodných vzťahoch.⁶ V tomto smere

⁶ ČENTĚŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon – Komentár*. 5. aktualizované vyd. Žilina: EUROKÓDEX, 2020, s. 707.

je potrebné uviesť, že spojenie s cudzou mocou alebo cudzím činiteľom musí v čase spáchania trestného činu vlastizrady reálne existovať, a to bez ohľadu na to, či k spojeniu s páchatelom došlo z iniciatívy na strane páchatel'a alebo cudzej moci, či cudzieho činiteľ'a. Spojenie s cudzou mocou môže byť pritom priame alebo nepriame a pod výrazom spojenie rozumieme spolupáchateľstvo, účasťníctvo alebo a iné formy psychickej súčinnosti.⁷ Ako vyplýva z citovaného ustanovenia § 311 Trestného zákona, pre naplnenie skutkovej podstaty trestného činu vlastizrady sa vyžaduje preukázanie spáchania niektorého v nej uvedených trestných činov, t.j. trestného činu teroru, záškodníctva alebo sabotáže, samozrejme za predpokladu spojenia páchatel'a s cudzou mocou alebo cudzím činiteľom. Z pohľadu subjektívnej stránky sa pre spáchanie tohto trestného činu vyžaduje úmyselné zavinenie páchatel'a. Trestnosť trestného činu vlastizrady môže v zmysle § 85 Trestného zákona zaniknúť pri účinnej ľútoosti, t.j. v prípade, ak páchatel' dobrovoľne zamedzil alebo napravil škodlivý následok tohto trestného činu alebo urobil o trestnom čine oznámenie v čase, keď sa škodlivému následku trestného činu mohlo ešte zabrániť; oznámenie treba urobiť orgánu činnému v trestnom konaní alebo Policajnému zboru, vojak môže toto oznámenie urobiť aj svojmu nadriadenému alebo služobnému orgánu a osoba vo výkone trestu odňatia slobody alebo vo výkone väzby aj príslušníkovi Zboru väzenskej a justičnej stráže.

3.3 Trestný čin úkladov proti Slovenskej republike

Kto sa násilím alebo hrozbou násilia pokúsi zmeniť ústavné zriadenie, porušiť samostatnosť alebo zvrchovanosť Slovenskej republiky, alebo porušiť územnú celistvosť Slovenskej republiky, dopustí sa podľa § 312 Trestného zákona spáchania trestného činu úkladov proti Slovenskej republike. Tento obzvlášť závažný trestný čin bol do právneho poriadku Slovenskej republiky zavedený prijatím súčasného Trestného zákona v roku 2005. Z citovaného ustanovenia § 312 Trestného zákona vyplýva, že trestným je už len samotný pokus o spáchanie tohto trestného činu. Skôr ako pristúpime k detailnejšiemu rozboru skutkovej stránky tohto trestného činu, považujeme

⁷ BURDA, Eduard. *Trestný zákon – II. diel: Osobitná časť – Komentár*. Bratislava: C. H. Beck, 2011, s. 1616.

za potrebné ozrejmiť význam pojmov ústavné zriadenie, samostatnosť a zvrchovanosť, ktoré sú základnými atribútmi suverénneho a právneho štátu. V zmysle § 134 Trestného zákona sa ústavným zriadením rozumie, demokratický systém základných práv a slobôd garantovaný náležitým usporiadaním a fungovaním orgánov štátnej moci, územnej samosprávy a politických strán a hnutí upravený Ústavou Slovenskej republiky. Samostatnosťou a zvrchovanosťou sa rozumie reálne právo rozhodovať o všetkých otázkach vnútornej a zahraničnej politiky štátu prostredníctvom príslušných orgánov samostatne a bez závislosti na cudzej štátnej moci. Porušiť samostatnosť alebo zvrchovanosť Slovenskej republiky značí zámer likvidovať základné atribúty samostatnosti alebo zvrchovanosti republiky. Územnú celistvosť ňou sa rozumie jednota štátneho územia, ktoré tvorí nedeliteľný celok. Štátne hranice môžu byť menené len ústavným zákonom slovenskej republiky. Porušenie územnej celistvosti slovenskej republiky značí zámer nerušiť jednotnosť a nedeliteľnosť územia republiky alebo zmeniť je hranice.⁸ Trestného činu úkladov proti Slovenskej republike sa na rozdiel od trestného činu vlastizrady, ktorého sa môže dopustiť iba špeciálny subjekt v podobe štátneho občana Slovenskej republiky, môže dopustiť všeobecný subjekt, t.j. ktokoľvek (štátny občan Slovenskej republiky alebo cudzinec). Subjektívna stránka skutkovej podstaty tohto trestného činu spočíva v úmyselnom zavinení a pohnútku, ktorá znamená úmyselný pokus alebo snahu o zmenu ústavného zriadenia Slovenskej republiky, o porušenie jej samostatnosti, zvrchovanosti alebo jej územnej celistvosti. Objektom trestného činu je už vyššie zmienené ústavné zriadenie Slovenskej republiky, jej samostatnosť, zvrchovanosť alebo územná celistvosť. Objektívnu stránku tohto trestného činu predstavuje konanie, založené na násilí, prípadne hrozbe násillia, pričom týmto konaním alebo jeho hrozbou nemusí dôjsť k samotnému cieľu, teda k zmene ústavného zriadenia, k porušeniu samostatnosti, zvrchovanosti alebo územnej celistvosti. Aby došlo k naplneniu skutkovej podstaty trestného činu úkladov proti Slovenskej republike, nemusí byť páchatelovo konanie nasmerované proti všetkým chráneným objektom, ktoré § 312

⁸ ČENTĚŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon – Komentár*. 5. aktualizované vyd. Žilina: EUROKÓDEX, 2020, s. 708.

ods. 1 Trestného zákona uvádza, stačí ak smeruje len proti jednému z nich.⁹ V ustanovení § 312 ods. 2 Trestného zákona zákonodarca upravil okolnosti, ktoré podmieňujú použitie vyššej trestnej sadzby, a to konkrétne v prípade, ak páchatel' spácha trestný čin úkladov proti Slovenskej republike a spôsobí ním smrť viacerých osôb (najmenej troch osôb), spôsobí ním škodu veľkého rozsahu (133 000 €) alebo iný obzvlášť závažný následok, ako člen nebezpečného zoskupenia, ako verejný činiteľ (viď § 128 ods. 1 Trestného zákona) alebo za krízovej situácie (počas núdzového stavu, výnimočného stavu, vojnového stavu, vojny). Tak ako aj v prípade trestného činu vlastizrady, trestnosť trestného činu úkladov proti Slovenskej republike môže zaniknúť na základe účinnej ľútosti pri splnení podmienok vymedzených v ustanovení § 85 Trestného zákona. Čo sa týka súbehu tohto trestného činu s inými trestnými činmi, jednočinný súbeh trestného činu úkladov proti Slovenskej republike s trestným činom teroru a trestným činom záškodníctva je možný, avšak vylúčený je jednočinný súbeh s trestným činom vlastizrady.

3.4 Trestný čin teroru

Trestného činu teroru sa možno dopustiť dvoma spôsobmi zakotvenými v ustanoveniach § 313 a § 314 Trestného zákona. Podľa § 313 Trestného zákona sa trestného činu teroru dopustí ten kto s úmyslom poškodiť ústavné zriadenie Slovenskej republiky iného úmyselne usmrť alebo sa o to pokúsi. Primárne chráneným objektom je ústavné zriadenie Slovenskej republiky a sekundárne chráneným objektom život človeka. Uvedené vyplýva zo samotnej objektívnej stránky tohto trestného činu, ktorým je konanie spočívajúce v úmyselnom usmrtení inej osoby alebo v pokuse inú osobu úmyselne usmrť za účelom poškodenia ústavného zriadenia Slovenskej republiky. Povedané inými slovami, v prípade trestného činu teroru podľa § 313 Trestného zákona ide v podstate o tzv. teroristickú vraždu alebo o jej pokus. Pokus teroristickej vraždy je v tomto prípade povýšený na dokonaný trestný čin. Na naplnenie znaku skutkovej podstaty poškodenia ústavného zriadenia Slovenskej republiky stačí, ak páchatel' svojím konaním sleduje zámer spôsobiť poruchu vo fungovaní demokratického ústavného systému

⁹ IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť*. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2010, s. 302.

alebo inú ujmu, ktorá má negatívny dopad na ústavné zriadenie republiky.¹⁰ Subjektom tohto trestného činu môže byť akákoľvek osoba, ktorá je trestne zodpovedná. Subjektívna stránka spočíva v úmyselnom usmrtení iného alebo v pokuse o úmyselné usmrtenie iného. Vyžaduje sa však, aby tento úmysel bol motivovaný snahou poškodiť ústavné zriadenie Slovenskej republiky. Z hľadiska závažnosti ide o obzvlášť závažný zločin, a preto sú trestnými aj jednotlivé formy prípravy na jeho spáchanie. Vylúčený je jednočinný súbeh a trestným činom vlastizrady, ako aj s trestným činom úkladnej vraždy podľa § 144 Trestného zákona. Na rozdiel od predchádzajúcich trestných činov, trestného činu teroru sa môže dopustiť aj právnická osoba. Trestnosť trestného činu teroru podľa § 313 zaniká na základe účinnej ľútosti.

Kto sa zmocní rukojemníka a hrozí, že ho usmrť alebo že mu spôsobí ujmu na zdraví alebo inú ujmu s cieľom vynútiť si splnenie podmienok poškodzujúcich ústavné zriadenie Slovenskej republiky dopustí sa trestného činu teroru podľa § 314 Trestného zákona. Zakotvením tohto trestného činu do právneho poriadku Slovenskej republiky došlo k vykonaniu Medzinárodného dohovoru proti braniu rukojemníkov, ktorý bol prijatý dňa 17. decembra 1979. Týmto trestným činom sa poskytuje ochrana ústavnému zriadeniu Slovenskej republiky a zároveň životu a zdraviu ľudí. K naplneniu objektívnej stránky dôjde zmocnením sa rukojemníka a hrozbou (musí byť prejavená voči rukojemníkovi alebo voči tretej osobe a zároveň z nej musí vyplývať cieľ smerujúci k poškodeniu ústavného zriadenia Slovenskej republiky), jeho usmrtenia alebo spôsobenia ujmy na zdraví alebo inej ujmy sledujúc cieľ spočívajúci vo vynútení si podmienok poškodzujúcich ústavné zriadenie Slovenskej republiky. V tomto smere rozumieme pod pojmom rukojemník osobu, ktorej sa zmocní alebo ju zadržáva páchateľ a hrozí jej usmrtením alebo zranením alebo inou ujmu s cieľom donútiť tretiu osobu, aby niečo konala, strpela alebo opomenula pod podmienkou, že rukojemníka prepustí.¹¹ Hmotným predmetom útoku je teda akákoľvek osoba, ktorá posluží páchateľovi tohto trestného činu ako účinný prostriedok na to, aby si páchateľ vynútil splnenie podmienok, ktoré požaduje.

¹⁰ IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť*. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2010, s. 303.

¹¹ KORGÓ, Dušan a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť*. Praha: Aleš Čeněk, 2010, s. 249.

K použitiu vyššej trestnej sadzby za spáchanie tohto trestnú činu dôjde v prípadoch, ak páchatel' trestným činom spôsobí ťažkú ujmu na zdraví alebo smrť, spôsobí ním smrť viacerých osôb, spácha ho na chránenej osobe, spácha ho ako člen nebezpečného zoskupenia, závažnejším spôsobom konania alebo za krízovej situácie. Rovnako ako v prípade trestného činu teroru podľa § 313 Trestného zákona, aj tento trestný čin môže spáchať či už fyzická, alebo právnická osoba. Jednočinný súbeh s trestným činom vlastizrady, obmedzovania osobnej slobody, brania rukojemníka, pozbavenia osobnej slobody, vydierania a trestným činom hrubého nátlaku, je vylúčený.

3.5 Trestný čin záškodníctva

Kto v úmysle poškodiť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky vydá skupinu osôb do nebezpečenstva smrti, ťažkej ujmy na zdraví alebo cudzí majetok do nebezpečenstva škody veľkého rozsahu tým, že spôsobí požiar, povodeň alebo poruchu, či haváriu prostriedku hromadnej prepravy, alebo škodlivý účinok výbušnín, plynu, elektriny, rádioaktivity alebo iných podobne nebezpečných látok alebo síl, alebo nebezpečenstvo zvýši, alebo sťažší jeho odvrátenie alebo zmiernenie, alebo sa dopustí iného podobného nebezpečného konania, spácha trestný čin záškodníctva podľa § 315 ods. 1 Trestného zákona. Objektom ochrany je ústavné zriadenie Slovenskej republiky, jej obranyschopnosť a zároveň ochrana života človeka, jeho zdravia alebo majetku. Pod pojmom obranyschopnosť štátu rozumieme schopnosť štátu zaistiť svoju zvrchovanosť, územnú celistvosť a ústavné zriadenie pred akýmkoľvek vojenským ohrozením, ktorá sa dosahuje medzinárodnopolitickými, vojenskými, bezpečnostnými, hospodárskymi, ochrannými, technickými a ďalšími opatreniami. K naplneniu objektívnej stránky tohto trestného činu dôjde vydaním skupiny osôb do nebezpečenstva smrti, ťažkej ujmy na zdraví, alebo cudzieho majetku do nebezpečenstva škody veľkého rozsahu, spôsobením všeobecného nebezpečenstva, ako aj dopustením sa iného podobne nebezpečného konania v úmysle poškodiť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky. To znamená že k dokonaniu trestného činu dôjde samotným vyvolaním všeobecného nebezpečenstva alebo jeho zvýšením alebo s ťažením mi ho odvrátenie alebo zmiernenia, pričom sa nevi žartujem aby došlo k poškodeniu ústavného

zriadenia slovenskej republiky alebo jej obranyschopnosti. Čo sa týka subjektívnej stránky vyžaduje sa úmyselné zavinenie a pohnútka páchatel'a poškodiť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť slovenskej republiky. Subjekt tohto trestného činu je všeobecný. Jednočinný súbeh s trestným činom o vlastizrady, sabotáže, všeobecného ohrozenia, ukladanej vraždy, vraždy, zabitia, usmrtenia, ublíženie na zdraví a poškodzovania cudzej veci je vylúčený. K aplikácii vyššej trestnej sadzby za spáchanie trestného činu záškodníctva podľa § 315 ods. 1 Trestného zákona dochádza v prípade, ak páchatel' spácha tento trestný čin a spôsobí ním väčšiu škodu, škodu veľkého rozsahu alebo iný obzvlášť závažný následok, ujmu na zdraví alebo smrť, ťažkú ujmu na zdraví viacerým osobám alebo smrť viacerých osôb, alebo ho spácha závažnejším spôsobom konania, na chránenej osobe prípadne za krízovej situácie.

Podľa § 316 ods. 1 Trestného zákona, kto v úmysle uvedenom v § 315 ods. 1 Trestného zákona cudziu alebo vlastnú vec zničí, poškodí alebo urobí neupotrebitel'nou, dopustí sa trestného činu záškodníctva. Uvedený trestný čin čiastočne nadväzuje na štvrtú hlavu osobitnej časti Trestného zákona, v ktorej sú upravené majetkové trestné činy spočívajúce v poškodzovaní majetku. Rozdielne zaradenie v štruktúre osobitnej časti Trestného zákona a rozdielny postih je podmienený pohnútkou páchatel'a. Konania, ktoré postihujú majetkové trestné činy poškodzovania cudzej veci (§ 245 Trestného zákona) a zneužívania vlastníctva (§ 248 Trestného zákona), sa ako trestný čin záškodníctva podľa paragrafu 316 postihnú vtedy, keď sú motivované úmyslom poškodiť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť slovenskej republiky.¹² Kým objektom ochrany je v tomto prípade ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky, ako aj ochrana vecí pred ich poškodením, objektívna stránka spočíva v zničení, poškodení alebo urobení neupotrebitel'nou vlastnej alebo cudzej veci, a to v úmysle poškodiť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky. Pre naplnenie skutkovej podstaty pritom postačuje, aby došlo k ohrozeniu ústavného zriadenia alebo obranyschopnosti Slovenskej republiky. Nakoľko sa ustanovenie § 316 ods. 1 Trestného zákona začína slovom „kto“ subjektom tohto trestného

¹² IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné. Osobitná časť*. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2010, s. 313.

činu môže byť ktorákoľvek trestne zodpovedná osoba. Subjektívna stránka je založená na úmyselnom zavinení a pohnútku spočívajúcej v úmysle poškodiť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky. Ak sa trestný čin záškodníctva podľa § 316 ods. 1 Trestného zákona spácha za krízovej situácie, má to za následok použitie vyššej trestnej sadzby. V prípade, že bol týmto trestným činom spôsobený následok na zdraví, takéto konanie vytvorí jednočinný súbeh trestného činu záškodníctva s príslušným ustanovením na ochranu života a zdravia ľuďí.

3.6 Trestný čin sabotáže

Trestného činu sabotáže zakotveného v § 317 ods. 1 Trestného zákona sa dopustí ten, kto v úmysle poškodiť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky zneužije svoje zamestnanie, povolanie, postavenie alebo svoju funkciu alebo sa dopustí iného konania preto, aby maril alebo sťažoval plnenie dôležitej úlohy štátneho orgánu, ozbrojených síl alebo ozbrojeného zboru, právnickej osoby, alebo spôsobil v činnosti takého orgánu alebo takej organizácie alebo inštitúcie poruchu alebo inú závažnú škodu. Rovnako ako v prípade vyššie uvedených trestných činov je objektom ochrana ústavného zriadenia Slovenskej republiky a jej obranyschopnosť a zároveň záujem na plnení úloh štátneho orgánu, ozbrojených síl, ozbrojeného zboru alebo právnickej osoby. Objektívna stránka je založená na konaní spočívajúcom v zneužití zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie, alebo v inom konaní, ktoré smeruje k mareniu alebo k sťaženiu plnenia dôležitej úlohy štátneho orgánu, ozbrojených síl alebo ozbrojeného zboru právnickej osoby, alebo k spôsobeniu poruchy alebo inej závažnej škody v činnosti takéhoto orgánu, takejto organizácie alebo inštitúcie. Zneužitím zamestnania sa na účely tejto skutkovej podstaty rozumie úmyselné porušovanie povinností, ktoré vyplývajú z odboru pôsobnosti páchatel'a, jeho pracovného alebo funkčného zaradenia podľa obsahu pracovnej zmluvy, právneho predpisu a pod., prípadne úmyselné neplnenie takýchto povinností.¹³ O marení plnenia dôležitej úlohy hovoríme vtedy, keď páchatel'ovo konania smeruje k tomu, aby plnenie tejto úlohy

¹³ BURDA, Eduard. *Trestný zákon – II. diel: Osobitná časť – Komentár*. Bratislava: C. H. Beck, 2011, s. 1051.

bolo znemožnené aspoň po určitú dobu. Vytváranie podmienok, počas existencie ktorých je na splnenie úlohy potrebné vynaloženie dlhšieho času, väčších prostriedkov energie, ako by bolo potrebné inokedy, znamená sťažovanie plnenia dôležitej úlohy. Dôležitou úlohou treba rozumieť nielen úlohu mimoriadnu, ale i takú ktorú daná inštitúcia bežne plní, ale má dôležitý význam pre jej riadne fungovanie. Porucha v činnosti chránenej inštitúcie vyjadruje stav, keď táto nie je schopná po určitú dobu plniť svoje úlohy. Inou závažnou škodou sa rozumie škoda (aj nehmotná) so závažnejšími ekonomickými dôsledkami. Ide o škodu zamýšľanú, ktorú páchatel' chcel spôsobiť, aj keď si rozsah ešte konkrétne nepredstavuje. Materiálna škoda musí byť menšia ako väčšia škoda.¹⁴ Tohto trestného činu sa môže dopustiť ten, komu z jeho zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie vyplývajú určité práva a povinnosti, ktoré pri plnení zverených úloh porušil, t.j. ide o špeciálny subjekt a taktiež môže byť páchatel'om akákoľvek iná trestne zodpovedná osoba, t.j. všeobecný subjekt. K naplneniu tejto skutkovej podstaty dochádza už samotným zneužitím zamestnania páchatel'a jeho povolenia postavenia alebo funkcie. Na dokonanie netreba, aby nastali Predpokladané následky. Z pohľadu subjektívnej stránky sa vyžaduje úmyselné zavinenie, vrátane pohnútky páchatel'a poškodiť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky. Vylučuje sa jednočinný súbeh s trestným činom vlastizrady a trestným činom zneužívania právomoci verejného činiteľa. Dôvodom na zvýšenie trestnej sadzby je spáchanie trestného činu s následkom ťažkej ujmy na zdraví alebo smrti, ťažkej ujmy na zdraví viacerým osobám alebo smrti viacerým osobám, v prípade ak ním páchatel' spôsobí väčšiu škodu alebo škodu veľkého rozsahu, prípadne iný obzvlášť závažný následok, ak ho spácha ako člen nebezpečného zoskupenia, taktiež ak sa trestný čin spácha závažnejším spôsobom konania alebo za trvania krízovej situácie.

3.7 Trestný čin vyzvedačstva

Kto vyzvedá skutočnosť utajovanú na ochranu záujmov Slovenskej republiky alebo na ochranu záujmov iného štátu, medzinárodnej organizácie,

¹⁴ ČENTĚŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon – Komentár*. 5. aktualizované vyd. Žilina: EUROKÓDEX, 2020, s. 713.

nadnárodnej organizácie alebo združenia štátov, na ochranu záujmov ktorých sa Slovenská republika zaviazala, označenú podľa zákona stupňom utajenia Prísne tajné alebo Tajné, s cieľom vyzradiť ju cudzej moci alebo cudziemu činiteľovi, alebo kto s takým cieľom zbiera údaje obsahujúce takú utajovanú skutočnosť, alebo kto takú utajovanú skutočnosť cudzej moci úmyselne vyzradí, dopustí sa spáchania trestného činu vyzvedačstva podľa § 318 Trestného zákona. Objektom trestného činu je záujem na ochrane utajovaných skutočností, ktoré sú označené stupňom utajenia „prísne tajné“ a „tajné“ pred nepovolanou osobou, a to kvôli ochrane záujmov bezpečnosti republiky. Podľa § 2 písm. a) zákona č. 215/2004 Z.z. o ochrane utajovaných skutočností a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len ako „ZoUS“), utajovanou skutočnosťou je informácia alebo vec určená pôvodcom utajovanej skutočnosti, ktorú vzhľadom na záujem Slovenskej republiky treba chrániť pred vyzradením, zneužitím, poškodením, neoprávneným rozmnožením, zničením, stratou alebo odcudzením a ktorá môže vzniknúť len v oblastiach, ktoré ustanoví vláda Slovenskej republiky svojím nariadením. Stupňom utajenia „prísne tajné“ sa podľa § 3 ods. 3 ZoUS označuje utajovaná skutočnosť vtedy, ak by následkom neoprávnenej manipulácie s ňou mohlo byť vážne ohrozené zachovanie ústavnosti, zvrchovanosti a územnej celistvosti štátu alebo by mohli vzniknúť nenahraditeľné a vážne škody v oblasti obrany, bezpečnosti, ekonomických záujmov, zahraničnej politiky alebo medzinárodných vzťahov, a tým mohla vzniknúť mimoriadne vážna ujma na záujmoch Slovenskej republiky. Podľa § 3 ods. 4 ZoUS sa stupňom utajenia „tajné“ označuje utajovaná skutočnosť vtedy, ak by následkom neoprávnenej manipulácie s ňou mohlo byť ohrozené zahraničnopolitické postavenie, obrana, bezpečnosť a záujmy štátu v medzinárodnej a ekonomickej oblasti, a tým by mohla vzniknúť vážna ujma na záujmoch Slovenskej republiky. Na spáchanie trestného činu sa po objektívnej stránke vyžaduje konanie, ktorým páchatel vyzvedá (úmyselne koná tak že toto konanie smeruje k neoprávnenému získaniu utajovanej skutočnosti stupňa utajenia „prísne tajné“ a „tajné“) alebo zbiera utajované skutočnosti, alebo má úmysel danú utajovanú skutočnosť vyzradiť cudziemu činiteľovi alebo cudzej moci. Kým pod pojmom „cudzia moc“ rozumieme cudzie štáty a ich vojenské alebo iné zoskupenia predstavované ich organizáciami a orgánmi,

akými sú najmä osoby vykonávajúce spravodajskú činnosť, vojenský funkcionári, diplomati a iní štátni úradníci, „cudzím činiteľom“ je fyzická osoba alebo právnická osoba, ktorá síce nie je orgánom alebo zástupcom cudzieho štátu, ale vzhľadom na svoje politické, hospodárske alebo spoločenské postavenie má významný vplyv vo svojom štáte alebo v medzinárodných vzťahoch. Objektívna stránka zahŕňa zároveň ochranu skutočnosti utajovaných podľa medzinárodnej zmluvy na ochranu záujmov iného štátu, medzinárodnej alebo na národnej organizácie. Trestný čin vyzvedačstva považujeme za dokonaný vtedy, keď páchatel podnikne kroky k získaniu vyššie uvedených údajov, avšak nezáleží na tom, či sa mu to podarilo, alebo nie. To znamená, že napríklad nahrá rozhovor, vyhotoví fotografie, zhromaždí dokumenty alebo ich kópie. Subjekt trestného činu je všeobecný, t.j. môže ho spáchať ktorákolvek trestne zodpovedná osoba. Z pohľadu subjektívnej stránky sa vyžaduje zavinenie vo forme úmyslu s cieľom vyzradiť utajovanú skutočnosť či už cudzej moci, alebo cudziemu činiteľovi. Z dikcie ustanovenia § 318 Trestného zákona vyplýva, že trestný čin vyzvedačstva je vo všetkých svojich troch odsekoch zločinom a v odseku 2. a 3. dokonca obzvlášť závažným zločinom. Jednotlivé formy prípravy na spáchanie trestného činu sú trestné. Pri ukladaní dĺžky trestu odňatia slobody za spáchanie trestného činu vyzvedačstva sa uloží vyššia trestná sadzba ak páchatel spáchal čin ako člen organizácie, ktorej cieľom je vyzvedat' utajované skutočnosti, alebo hoci mu bolo uchovávanie utajovanej skutočnosti osobitné uložené, prípadne ak tento čin spáchať za krízovej situácie. Jednočinný súbeh s trestným činom ohrozenia utajovanej skutočnosti, ohrozenia obchodného, bankového, poštového, telekomunikačného a daňového tajomstva a trestným činom ohrozenia dôvernej skutočnosti a vyhradenej skutočnosti je vylúčený, nakoľko k trestnému činu vyzvedačstva sú vo vzťahu subsidiarity.

3.8 Trestný čin ohrozenia utajovanej skutočnosti

K naplneniu skutkovej podstaty trestného činu ohrozovanie utajovanej skutočnosti podľa § 319 ods. 1 Trestného zákona dochádza vtedy, keď ktorákolvek trestne zodpovedná osoba (všeobecný subjekt) vyzvedá skutočnosť utajovanú na ochranu záujmov Slovenskej republiky alebo na ochranu záujmov iného štátu, medzinárodnej organizácie, nadnárodnej organizácie

alebo združenia štátov, na ochranu záujmov ktorých sa Slovenská republika zaviazala, označenú podľa zákona stupňom utajenia Prísne tajné alebo Tajné, s cieľom vyzradiť ju nepovolanej osobe, alebo kto s takým cieľom zbiera údaje obsahujúce utajovanú skutočnosť, alebo kto takú utajovanú skutočnosť nepovolanej osobe úmyselne vyzradí. Objektom trestného činu je záujem spoločnosti na ochrane utajovaných skutočností pred nepovolanou osôb. V tomto prípade ide o osobitnú formu vyzvedania, ktorá sa uskutocňuje cieľom jej vyzradenia nepovolanej osobe. Pre spáchanie tohto trestného činu nie je podstatné akým spôsobom sa páchatel' o utajovanej skutočnosti dozvedel. Rozhodujúce je, že skutočnosti, ktoré tvoria predmet štátneho tajomstva, páchatel' pozná a úmyselne ich vyzradil nepovolanej osobe, ktorou je v zmysle § 2 písm. g) ZoUS fyzická osoba, ktorá nie je oprávnená oboznamovať sa s utajovanými skutočnosťami alebo ktorá nie je oprávnená oboznamovať sa s utajovanými skutočnosťami nad rozsah, ktorý jej je určený. Aj v tomto prípade je trestnosť činu limitovaná stupňom utajenia skutočnosti, ktorá je jeho predmetom. Musí ísť o skutočnosti utajovanú podľa osobitného zákona stupňom utajenia „prísne tajné“ alebo „tajné“. Kvalifikovaná skutková podstata vyžaduje vyzvedanie s úmyslom vyzradiť utajovanú skutočnosť do cudziny alebo úmyselné vyzradenie utajovanej skutočnosti do cudziny. Teda nestačí len zbieranie údajov obsahujúcich utajovanú skutočnosť.¹⁵ K zvýšeniu trestnej sadzby dochádza aj v prípade, ak páchatel' spáchal trestný čin za krízovej situácie, ako aj v prípade, ak páchatel'ovi bolo uchovávanie utajovanej skutočnosti osobitne uložené.

Podľa § 320 Trestného zákona sa trestného činu ohrozovania utajovanej skutočnosti môže dopustiť aj akákoľvek trestne zodpovedná osoba, ktorá z nedbanlivosti spôsobí vyzradenie skutočnosti utajovanej na ochranu záujmov Slovenskej republiky alebo na ochranu záujmov iného štátu, medzinárodnej organizácie, nadnárodnej organizácie alebo združenia štátov, na ochranu záujmov ktorých sa Slovenská republika zaviazala, označenú podľa zákona stupňom utajenie Prísne tajné alebo Tajné, nepovolanej osobe, alebo spôsobí stratu listiny alebo veci obsahujúcej takú utajovanú skutočnosť. Trestným činom sa taktiež poskytuje ochrana utajovaným skutočnostiam pred nepovolanou

¹⁵ ČENTĚŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon – Komentár*. 5. aktualizované vyd. Žilina: EUROKÓDEX, 2020. s. 716.

osobou. V tomto prípade ide o formu ohrozenia utajovanej skutočnosti vo forme nedbanlivosti. K naplneniu objektívnej stránky môže dôjsť dvoma spôsobmi. Jednak vyzradením utajovanej skutočnosti nepovolanej osobe, ako aj stratou listiny alebo veci obsahujúcej takúto skutočnosť. Ako vyplýva z vyššie citovaného ustanovenia § 320 Trestného zákona, subjekt tohto trestného činu je všeobecný. Na rozdiel od ostatných trestných činov proti republike tento trestný čin je z hľadiska závažnosti klasifikovaný len ako prečin. Jednočinný súbeh trestného činu ohrozenie utajovanej skutočnosti podľa § 319 a trestného činu podľa § 320 je vylúčený. Zároveň je vylúčený jednočinný súbeh trestného činu podľa § 320 s trestným činom ohrozenia obchodného, bankového, poštového, telekomunikačného a daňového tajomstva, trestným činom ohrozenia dôvernej skutočnosti a vyhradenej skutočnosti.

4 Záverom

Bez dobre fungujúcich zákonov nie je možné zabezpečiť bezpečný, chránený a dobre fungujúci štát. Nové riziká modernej doby prinášajú nebezpečenstvá smerujúce k vzniku trestných činov proti republike. Zakotvením skutkových podstát trestných činov proti republike sa preto v súčasnej dobe poskytuje ochrana základným skupinovým záujmom Slovenskej republiky, ktoré poškodzujú alebo ohrozujú jej ústavné zriadenie, územnú celistvosť, samostatnosť zvrchovanosť, obranyschopnosť a bezpečnosť v oblasti skutočností utajovaných na ochranu jej záujmov, vrátane ochrany utajovaným skutočnosťami, ktoré sú v záujme iného štátu, medzinárodnej organizácie, nadnárodnej organizácie alebo združenia štátov, na ochranu ktorých sa Slovenská republika zmluvne zaviazala. Na ich základe teda dochádza ku kriminalizácii a penalizácii konania ohrozujúceho základy a bezpečnosť Slovenskej republiky. Rekodifikácia trestného práva hmotného priniesla v dôsledku favorizácie formálneho ponímania trestného činu zvýšené nároky na precizovanie znakov skutkových podstát trestných činov vo všeobecnej rovine. Okrem dekriminalizácie viacerých činov proti republike bola rekodifikácia sprevádzaná zmenou systému osobitnej časti Trestného zákona, čo sa v komparácii s predchádzajúcim právnym stavom významne dotklo trestných činov proti republike. Pri prijatí nového Trestného zákona zákonodarca zdôraznil

prioritu ochrany predovšetkým tzv. osobných práv a slobôd pred kolektívnymi záujmami, ktorý považujeme za správny.

Summary

Recodification of a Criminal Law in the Context of Crimes against the Republic

The issue of the legal regulation of criminal offenses against the republic is interesting and concise, as it points to the importance of protection and security of the societal interests of the Slovak Republic. Defining the individual facts of crimes against the republic ensures protection against crimes that may threaten the very democratic establishment of the republic, its sovereignty, security, defense, as well as its territorial integrity. In the Slovak Republic, the area of crimes against the republic has undergone several changes, in particular the recodification of criminal law. The main crimes related to the ideology and organization of the socialist state were changed after 1989. The basis of the recodification changed the system of the Criminal Code, which expressed a change in the priority of protection of basic human rights and freedoms of individuals over the interests of the state. This change points out the position of the values of the citizens of the Slovak Republic in today's modern state and at the same time regulates the obligations that the citizen of the whole society has.

PROTISTÁTNÍ TRESTNÉ ČINY V ISLÁMSKÉM PRÁVU

JUDr. Petr Osina, Ph.D.

Katedra teorie práva a právních dějin, Právnická
fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

1 Úvodem

Cílem tohoto příspěvku je zejména analýza trestného činu vzpoury. Islámské právo umožňuje vzpouru proti vnitřní autoritě, tedy vládě, která by „nenařizovala dobro a nezakazovala zlo“.¹ Zatímco někteří islámští učenci využili verše z Koránu k obhajobě práva vládce na potlačení vzpoury, jiní učenci použili naopak druhý náboženský pramen práva Sunnu ke zdůvodnění legitimacy vzpoury proti nespravedlivému vládcovi. Existuje například hadís od proroka Mohameda, že „pokud lidé vidí utlačovatele a neodporují mu, pak je Bůh všechny potrestá“.

2 Vzpoura jako náboženský delikt

Vzpoura je v islámském právu definována podstatným jménem baghy (množné číslo bughāh), což doslova znamená nespravedlnost nebo přešupek.² Na rozdíl od společného přesvědčení drtivé většiny muslimských učenců v současné době, tento výraz překvapivě nenese hanlivé ani negativní konotace (jak tvrdí šáfiovská právní škola). Taktéž akt vzpoury nepředstavuje hřích, jak věřil významný učenec přelomu třináctého a čtrnáctého století Ibn Tajmíja.

¹ KORÁN 3:104 – „Nechť stane se z vás obec, jež bude vyzývat k dobrému, přikazovat vhodné a zakazovat zavrženíhodné. A takoví budou blaženi.“

KORÁN 9:71 – „Věřící muži a věřící ženy jsou si vzájemně přáteli a přikazují vhodné a zakazují zavrženíhodné, dodržují modlitbu, dávají almužnu a jsou poslušní vůči Bohu a Jeho poslu. Nad těmi se Bůh věru slituje, neboť Bůh mocný je i moudrý.“

² AL-DAWOODY, Ahmed. *The Islamic Law of War: Justifications and Regulations*. Palgrave Macmillan, 2011, s. 150.

Islámští právníci používali pro rebely termín bughāh, protože odkazoval na jednu z konfliktních stran v textu Koránu, který se zabýval právem vzpoury. Právníci čtyř škol islámského práva definují rebely jako „*skupinu muslimů, která má určitou moc a organizaci a která se shromáždila pod velením vůdce ke boji proti vládci a tvrdí, ať už právem nebo neprávem, že mají spravedlivý důvod pro svou vzpouru respektive nedodržení poslušnosti*“.³

Zločin vzpoury je považován za jeden z nejhorších a nejzávažnějších zločinů proti životu a majetku kvůli jeho nepřiznivým důsledkům. Ve většině případů tento zločin povede k dalším zločinům jako je zabití, a to do té míry, že někteří rebelové mohou během páchání jejich zločinu zabít blízké přátele nebo členy rodiny. Základní trest za tento zločin je smrt; stojí však za zmínku, že trest za vzpouru není většinou islámských právníků řazen do kategorie náboženských deliktů hadd (hudud). Základní idea trestnosti vzpoury se nicméně nachází v Koránu.⁴

Islámští právníci se obecně shodují, že imám (islámský vládce) má právo bojovat proti rebelům. Zločin vzpoury vychází ze dvou hlavních předpokladů – za prvé, rebelové jsou muslimové; za druhé, s rebely je nutné bojovat kvůli ochraně života a majetku veřejnosti, kdy účelem tohoto boje není pouze zabít nebo odstranit povstalce. V klasické islámské literatuře je téma vzpoury spojeno s dlouhou a složitou diskusí, která představuje součást systému klasického islámského mezinárodního práva.

Vzpoura je podle islámu trestným činem a liší se od zločinu hirāba, což označuje loupež na cestě, teror nebo šíření strachu. Naproti tomu vzpoura (baghy) je obvykle používána muslimskými právníky ve smyslu aktu rebélie nebo politického odporu. Slovo baghy pochází z kořene baghā, což znamená „*toužit po něčem nebo hledat něco*“, „*způsobit korupci*“, „*závidět*“ nebo „*spáchat nespravedlnost*“. Rebel se nazývá bāghi a množné číslo je bughāh.

V moderním pojetí je nepřesné popsat vzpouru i terorismus jako akty násilí v obecném smyslu. Proto je třeba rozhodnout, jaké akty představují akty terorismu a kdo by měl být označen za teroristu a jaké činy jsou vzpourou.

³ KLEIN, Frederick. *The Religion of Islam*. London: Curzon Press, 1985, s. 182.

⁴ KORÁN 49:9 – „*Bojují-li mezi sebou dvě skupiny věřících, usmířte je! A činí-li jedna skupina z těch dvou bezpráví druhé, bojujte proti těm, kdo činí bezpráví, dokud se před rozkazem Božím neskloní! A když se skloní, usmířte obě strany spravedlivě a buďte nestranní, neboť Bůh věru miluje ty, kdož jsou nestranní!*“

Technicky se liší, protože termín terorismus může odkazovat na jakékoli použití násilí nebo vyvolání strachu ve veřejnosti pro politické účely, zatímco vzpoura má konkrétnější význam – pozvednutí zbraní podstatnou skupinou osob proti zákonem ustanovené autoritě ve státě a pokus svrhnout tuto autoritu.

V moderní arabské terminologii je terorismus někdy označován jako irhāb.⁵ Zdá se tedy, že irhāb je ozbrojený nebo jiný druh útoku proti civilistům nebo veřejnosti a pachatelé jsou považováni za teroristy. Baghy je však ozbrojený útok pouze proti autoritě (nikoli civilistům), a ten se vždy provádí za určitým politickým účelem. Pokud jsou civilisté omylem postiženi, pak není rebel označen za teroristu. Terorismus lze také označit jako hirāba. Tento pojem ale označuje spíše běžné zločiny motivované soukromým ziskem. Proto se někteří autoři domnívají, že terorismus existuje jako důsledek existence politického zločinu a národního osvobození v moderní době.⁶

3 Hlavní znaky vzpoury

Můžeme rozlišit tři klíčové prvky, které charakterizují zločin vzpoury v islámské právní kultuře. Prvním prvkem je, že skupina rebelů musí spáchat khuruj. Khuruj je nějaká akce, která realizuje vzpouru nebo zradu vůči imámovi. Například, když skupina odmítne poslouchat oficiální nařízení imáma, lze to považovat za spáchání khuruj. Nicméně šáfiovská právní škola tvrdí, že pokud je khuruj spáchán proti krutému a nespravedlivému imámovi, skupinu, která je proti, nelze považovat za někoho, kdo se dopouští khuruj, ale je považována za uskupení osob, které plní svou odpovědnost. Dále tvrdí, že pokud někdo formuloval stížnost na imáma pomocí hrubého jazyka, nebude potrestán. Odkazují na příběh Umara Abd al-Azize (osmý umajjovský vládce, který žil v letech 681–720), který nepotrestal muže, který jej proklel veřejně na tržišti.

Druhým prvkem vzpoury je tawíl. Tawíl je typ myšlení nebo ideologie, kterou vyznávají vzbouřenci. Tato ideologie se odchyluje od vládnoucí

⁵ SHARIF, Mohd Farid. Baghy in Islamic Law and the Thinking of Ibn Taymiyya. *Arab Law Quarterly*, 2006, roč. 20, č. 3, s. 291.

⁶ EL FADL, Khaled. *Rebellion and Violence in Islamic law*. Cambridge University Press, 2001, s. 6.

ideologie imáma. Tawíl musí být něco neopodstatněného nebo nelogického v kontextu racionálního myšlení. Jinými slovy tawíl musí být mezi většinou muslimů považován za chybný. Pokud je tawíl něco racionálního a logického, je to považováno za relevantní, a v tomto případě imám nemá žádné právo na trestání. Na druhé straně má imám povinnost vyslechnout rebely a podle kritiky jednat. Jen když už bylo všechno splněno, a rebelové stále jednají proti imámovi, teprve potom představuje skupina rebelů problém a je třeba s nimi bojovat.

Třetím prvkem vzpoury je šauka. To znamená, že podstatou každé rebelie musí být organizace, která má svůj vlastní vliv a politickou moc. Šauka je při charakterizaci rebelie zásadní z toho důvodu, aby se skupina rebelů odlišila od ostatních skupin. Bez tohoto prvku by došlo ke zmatku, když by jedna strana využívala situace tvrzením, že se určitá osoba dopustila ideologické odchylky a od té chvíle je rebellem. Šáfiovská právní škola má jiný názor, protože tvrdí, že i když má skupina jednoho člena a zároveň splňuje tři prvky, bude stále považována za rebelii.⁷

V islámských právnických kruzích se běžně zastává názor, že vzpoura proti státu je zločinem hudud, který má povinný trest smrti. Není třeba říkat, že vzpoura proti státu, nebo přesněji proti úřadující vládě, je v současných právních systémech považována za velmi závažný zločin. Pokud se osoba bouří proti legitimní moci bez užití ozbrojené síly, přestože zahájila svůj zločin, legitimní autorita nemá právo aplikovat trest smrti. Kromě toho, pokud se člověk zapojí do mírových a neozbrojených povstání, legitimní autorita nemá právo aplikovat proti němu sankce.⁸

Pokud legitimní autorita úspěšně potlačila ozbrojené povstání, nemusí potrestat válečné zajatce trestem smrti. Také proto, že hlavním motivem tohoto zločinu je snaha pomocí vojenské síly změnit legitimní režim, ukládá islámské právo legitimní autoritě pokusit se přesvědčit tyto pachatele, aby prostřednictvím dialogu ukončili své akce proti vládě.

Egyptský trestní kodex například zahrnuje protistátní delikty pod nadpis „vnitřní přestupky proti bezpečnosti státu“. Věnuje jim dlouhou kapitolu

7 SHARIF, Mohd Farid. Baghy in Islamic Law and the Thinking of Ibn Taymiyya. *Arab Law Quarterly*, 2006, roč. 20, č. 3, s. 294.

8 BASSIOUNI, Cherif. *The Islamic Criminal Justice System*. New York: Oceana, 1982, s. 134.

v trestním zákoníku, v níž stanoví tresty, které zahrnují v mnoha situacích smrt.⁹ Zákon upravující takové trestné činy byl opakovaně novelizován, aby se zvýšila závažnost předepsaných trestů a rozšířil rozsah těchto trestných činů. Často tedy zahrnuje činy, které dříve nebyly považovány za zločin. Íránský trestní zákoník upravuje vzpouru v sedmé kapitole. Stanoví trest smrti oběšením, vyhoštění, useknutí pravé ruky a levé nohy.¹⁰

Přísné tresty mají za cíl chránit stávající politický režim v jakékoli islámské zemi. Ochrana je tedy poskytována bez ohledu na to, zda je politický režim demokratický nebo totalitní, zda slouží zájmům lidí či nikoli, zda je přijatelný pro většinu populace či nikoli. Cílem je zajistit politickou stabilitu bez ohledu na jiné aspekty.

V této konkrétní záležitosti je velmi široká propast mezi islámským přístupem k trestnímu právu a přístupy vytvořenými lidmi. To, co dělají ti, kdo svrhnou vládu násilím, není klasifikováno jako vzpoura, pokud to nezahrnuje vzpouru proti legitimnímu vládci za účelem zbavení moci na základě konkrétního porozumění, přestože takové porozumění může být nerozumné. Hanafijská právní škola definuje vzpouru jako neospravedlnitelné povstání proti legitimnímu imámovi. Výrazy „skutečný imám“ a „legitimní vládce“ označují vládu nebo politický systém zavedený podle ustanovení islámského práva, jehož cílem je sloužit Bohu a dosáhnout vyšších zájmů svěřených vládě v islámském státě.

Zločiny proti vnitřní bezpečnosti státu jsou obvykle definovány zákonem, který upravuje konkrétní společnost podle toho, co se výhradně hodí pro tuto společnost. Cílem je prostřednictvím trestů stanovených pro takové trestné činy zajistit vhodnou úroveň právní ochrany pro opatření a politiky přijaté vládou v politické, ekonomické a sociální oblasti. Každý stát by měl vydávat zákony na ochranu svého systému, zajistit stabilitu a předcházet sporům a občanským nepokojům, které by mohly být pro jeho obyvatele velmi škodlivé. Z islámského hlediska si zaslouží právní ochranu pouze politické

⁹ Např. čl. 87: „Trvalá nebo dočasná těžká práce bude trest uložený každému, kdo se pokusí silou svrhnout nebo změnit ústavu země nebo její republikánský systém nebo formu vlády. Pokud zločin spáchá ozbrojený gang, bude uložen trest smrti osobě, která gang vytvořila, a také tomu, kdo převezme jeho vedení nebo velení v něm.“ Dostupné z: https://sherloc.unodc.org/cld/document/egy/1937/criminal_code_of_egypt_english.html

¹⁰ <https://ihl-databases.icrc.org/ihl-nat.nsf>

systémy založené na islámských principech a právu. Ti, kdo se bouří proti legitimnímu vládci nebo pravému imámovi, jsou tedy vinni vzpourou a jejich povstání musí být zastaveno nebo mu musí být zabráněno.

4 Islámské právo v kontrastu k mezinárodnímu právu veřejnému

Jak je uvedeno v textu Koránu, který upravuje ozbrojené povstání, a jak stanoví precedenty, které vydal čtvrtý imám, před použitím síly proti rebelům musí být uskutečněn pokus o mírové uspořádání konfliktu. Hlava islámského státu je povinna poslat vyslance k rebelům, aby si poslechli jejich ospravedlnění použití síly a pokud jejich ospravedlnění jsou shledána oprávněnými, pak stát musí splnit jejich požadavky.¹¹ Pokud vyslanec zjistí, že jejich ospravedlnění nejsou oprávněná, pak by jim měl vysvětlit nepřijatelnost jejich ospravedlnění a měl by odstranit veškerá nedorozumění, která mají ohledně pozice nebo rozhodnutí státu. Pokud tyto diskuse selžou, pak by se povstalcí měli vyzvat k veřejné debatě mezi nimi a státem, aby veřejnost mohla posoudit oprávněnost jejich vzpoury.¹²

Pokud všechny tyto mírové mechanismy nejsou úspěšné, mělo by být rebelům doporučeno, aby se vzdali svých plánů na použití síly. Pokud rebelové začnou proti státním orgánům používat skutečnou sílu, pak v této kategorii vnitřního ozbrojeného konfliktu platí specifická pravidla. Podle obvyčejového mezinárodního práva neexistuje žádný mechanismus, podle kterého by státy měly povinnost zapojit se do jakékoli úrovně diskuse s rebely a mohou s nimi zacházet jako s pouhými zločinci, v závislosti na intenzitě jejich výzvy. Toto je naopak důležitý aspekt islámského práva – jakýsi druh „preventivní diplomacie“, která by v případě obecné implementace mohla pomoci zabránit násilným střetům mezi povstaleckými skupinami a vládními silami.

Islámské právo vzpoury zaručuje povstalcům privilegovaný status během a také po ukončení nepřátelských akcí.¹³ Stanoví, že konfliktní strany jsou

¹¹ EMON Anver, Mark ELLIS a Benjamin GLAHN (eds.). *Islamic Law and International Human Rights Law*. Oxford University Press, 2012, s. 153.

¹² AL-DAWOODY, Ahmed. *The Islamic Law of War: Justifications and Regulations*. Palgrave Macmillan, 2011, s. 162.

¹³ BASSIOUNI, Cherif. *The Sharia and Islamic Criminal Justice in Time of War and Peace*. Cambridge University Press, 2014, s. 249.

na stejné úrovni, a tedy pro obě platí stejná pravidla. To znamená, že obě strany budou nést stejnou odpovědnost za jakékoli porušení pravidel zapojení do tohoto vnitřního ozbrojeného konfliktu. Islámstí právníci zpravidla dávají jasně najevo, že na straně státních sil je cílem bojů pouze donutit rebely, aby zastavili svůj útok, a neměli by tedy být zabiti. Stejně tak to znamená, že útoky rebelů musí být zaměřeny a omezeny na dosažení cílů jejich povstání.

Kromě uznání statusu válečných zajatců a zákazu bezohledného použití síly mezi ostatními právy zaručenými v mezinárodních ozbrojených konfliktech existuje řada takových, která jsou důležitá pro boje proti rebelům v islámském právu. Zahrnují tyto principy:

1. Rebelové nemohou být pronásledováni, pokud utíkají z bojiště.
2. Majetek rebelů nemůže být brán jako válečná kořist.
3. Ženy a děti rebelů nelze zotročit.
4. Zraněné rebely nelze zabít.¹⁴

Pokyn čtvrtého imáma zní: „*Když rebely porazíte, nezabíjejte jejich zraněné, neřežte hlavy vězňům, nepronásledujte ty, kteří se vrací a ustupují, nezotročujte jejich ženy, nepoškozujte jejich mrtvé, neodkrývejte, co má zůstat skryté, nepřibližujte se k jejich majetku kromě toho, co najdete v jejich tábore (zbraně, zvířata, otroky), vše ostatní mají zdědit jejich dědici.*“ Kromě toho zbraně zabavené rebelům na bojišti nemůže státní armáda použít v bojích proti rebelům s výjimkou vojenské potřeby a po ukončení nepřátelských akcí musí být všechny zabavené zbraně vráceny rebelům.¹⁵

Ještě důležitější je, že drtivá většina islámských právníků souhlasí s tím, že zajatí rebelové musí být osvobozeni, ale nesouhlasí v tom, zda mají být propuštěni během nebo po ukončení nepřátelských akcí, nebo poté, co rebelové již nepředstavují nebezpečí pro stát. Kromě toho rebelové ani vládní vojáci nenesou odpovědnost za zničení života a majetku během nepřátelských akcí za předpokladu, že to bylo diktováno vojenskou nutností a bylo omezeno na dosažení cílů použití síly v této kategorii vnitřních konfliktů.

¹⁴ AL-DAWOODY, Ahmed. *The Islamic Law of War: Justifications and Regulations*. Palgrave Macmillan, 2011, s. 163.

¹⁵ KHADDURI, Majid. *War and Peace in the Law of Islam*. Baltimore: John Hopkins Press, 1955, s. 72.

To nepochybně dokazuje, že rebelové bojující za spravedlivou věc nejsou zločinci a že pro ně neexistuje trest podle islámského práva. Islámské právo vzpoury navíc právně uznává tresty, které rebelové vynesou a vykonají během své kontroly nad určitým územím islámského státu za předpokladu, že tyto tresty neodporují islámskému právu. I když se zdá, že otázka přípustnosti vzpoury podle islámského práva není vyřešena, otázka postavení bojovníka a válečného zajatce v islámském systému se zdá být mnohem více ochranou zajatých rebelů než v mezinárodním obyčejovém právu a mohla by ovlivnit soudní výklad statusu těch, kteří byli zajati v povstalecké situaci.¹⁶ Islámské právo navíc zaručuje právo politické opozice vystoupit vůči tyranii nebo porušování zásad právního státu státními režimy a poskytuje řadu mechanismů pro mírové řešení konfliktu prostřednictvím diskuse, vyjednávání a arbitráže. Neméně důležité je, že přísná pravidla pro použití síly v rámci ozbrojené vzpoury jsou stejně použitelná pro rebely i pro ozbrojené síly státu, a proto tento druh vnitřního ozbrojeného konfliktu značně humanizují.

Ve skutečnosti ve většině muslimských zemí chybí ochrana mírového odporu proti režimům, natož ochrana ozbrojené vzpoury. Žádná muslimská země v současné době neuplatňuje islámské právo vzpoury bez ohledu na to, jak moc se tyto režimy hlásí k dodržování islámského práva.¹⁷ Například Saúdská Arábie nebo Súdán, které tvrdí, že aplikují islámské právo jako celek, přijaly do svých právních systémů zákony upravující odpadlictví, ale zapoměly na právo vzpoury.

Pro režimy v muslimském světě by byla aplikace práva vzpoury nepraktická, příliš shovívavá a dala by každé opoziční skupině zelenou, aby se postavila proti státu. Zde je však možná skutečně škoda, že muslimské země nerozvíjejí islámské způsoby postkonfliktní spravedlnosti.¹⁸ V případě ozbrojených povstání nepřijímají ani mechanismy řešení islámských konfliktů, které jsou zdůrazněny v textu Koránu a které vyvinuli klasičtí muslimští právníci před více než třinácti stoletími.

¹⁶ EL FADL, Khaled. *Rebellion and Violence in Islamic law*. Cambridge University Press, 2001, s. 243.

¹⁷ *Ibid.*, s. 337.

¹⁸ BASSIOUNI, Cherif. *The Sharia and Islamic Criminal Justice in Time of War and Peace*. Cambridge University Press, 2014, s. 249.

5 Závěrem

Závěrem lze říci, že nedávné vlny násilí v islámském světě páchané buď státem proti nevinným civilistům během pokojných demonstrací, nebo povstalci proti státním orgánům a nevinným civilistům, jsou v zásadním rozporu s islámským právem. Průniky politiky do vývoje a implementace islámského práva vzpoury dobře dokládá současná praxe vlád, které často obviňují rebely ze zrady, terorismu a zločinů, které jsou proti islámskému právu.

Povaha vzpoury je opozicí vůči politickému zneužívání moci a tomu by mělo být věnováno více pozornosti v rámci mezinárodního práva. Zkoumání právního rámce mezinárodního práva veřejného naznačuje, že nestaví povstalce a vlády na stejnou úroveň, ale naopak zvýhodňuje již tak mocné vlády proti jejich oponentům.

Pokud práva rebelů nebudou uznána a pravomoci vlád použít sílu proti rebelům nebudou účinně regulovány, pak se pravděpodobně povstalci uchýlí k asymetrickým metodám boje proti jejich oponentům, kteří jsou v současném právním rámci v mnohem silnější pozici. Pokud rebelové a vlády nebudou na stejné úrovni z hlediska odpovědnosti a právní ochrany, budou obě strany konfliktu pravděpodobně využívat nadměrné a asymetrické síly, přičemž rebelové vědí, že budou buď zabiti nebo stíháni svými oponenty, kteří nebudou žádným způsobem hnáni k odpovědnosti.

Naproti tomu islámské právo vytvořilo platformu, kde jsou vládcí a rebelové na stejné úrovni. Ačkoli islámské právo vzpoury nepodporuje ani legitimní vzpouru bez omezení, nedává vládcům neomezenou volnost při jednání s rebely. Jinými slovy, islámské právo umožňuje vzpouru, pokud je legitimní použít sílu proti nespravedlivému vládcí, a stanovilo kritéria, kdy lze vládce klasifikovat jako nespravedlivého. Rovněž ukládá omezení používání síly vládcí proti rebelům. Lze tedy usoudit, že stav a ochrana nabízená islámským právem rebelům je organizovanější a pokročilejší než ochrana poskytovaná mezinárodním humanitárním právem.

Summary

Anti-State Crimes in Islamic Law

The article focuses on the opinion of the jurists about the concept of rebellion (baghy) and its significance in Islamic law. The objective is to provide a short review of the issue. The article starts with a brief explanation of the lexical meaning of baghy and its position in classical texts. It attempts to shed some light on the issue of rebellion against unjust or corrupt imams, and what is the relationship between them from the perspective of the two prime sources of Islam: the Qur'an and hadith. The last part of the paper discusses the relationship between Islamic rebellion law and international law.

Vědecká redakce MU

prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D. (předseda);
doc. Ing. Pavel Bobál, CSc.; prof. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D.;
Mgr. Michaela Hanousková; doc. RNDr. Petr Holub, Ph.D.;
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.; prof. MUDr. Lydie Izakovičová Hollá, Ph.D.;
prof. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.; prof. PhDr. Tomáš Kubiček, Ph.D.;
prof. RNDr. Jaromír Leichmann, Dr. rer. nat.; PhDr. Alena Mizerová;
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.; Ing. Zuzana Sajdlová, Ph.D.;
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.; prof. RNDr. Ondřej Slabý, Ph.D.;
doc. Ing. Rostislav Staněk, Ph.D.; prof. PhDr. Jiří Trávníček, M.A.;
doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D.

Ediční rada PrF MU

prof. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D. (předseda);
prof. JUDr. Josef Bejček, CSc.; prof. JUDr. Jan Hurdík, DrSc.;
prof. JUDr. Věra Kalvodová, Dr.; prof. JUDr. Vladimír Kratochvíl, CSc.;
doc. JUDr. Petr Mrkývka, Ph.D.; doc. JUDr. Radim Polčák, Ph.D.;
doc. JUDr. Ivana Průchová, CSc.; doc. JUDr. Ing. Josef Šilhán, Ph.D.

PROTISTÁTNÍ TRESTNÉ ČINY VČERA A DNES

sborník z konference

doc. JUDr. Bc. Jaromír Tauchen, Ph.D., LL.M. Eur.Int. (ed.)

Vydala Masarykova univerzita
Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno
v roce 2021

Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity
Edice Scientia, sv. č. 716

1. elektronické vydání, 2021

ISBN 978-80-210-9976-0 (online ; pdf)
DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9976-2021>
www.law.muni.cz

MUNI
PRESS

MUNI
LAW

ISBN 978-80-210-9976-0

9 788021 099760